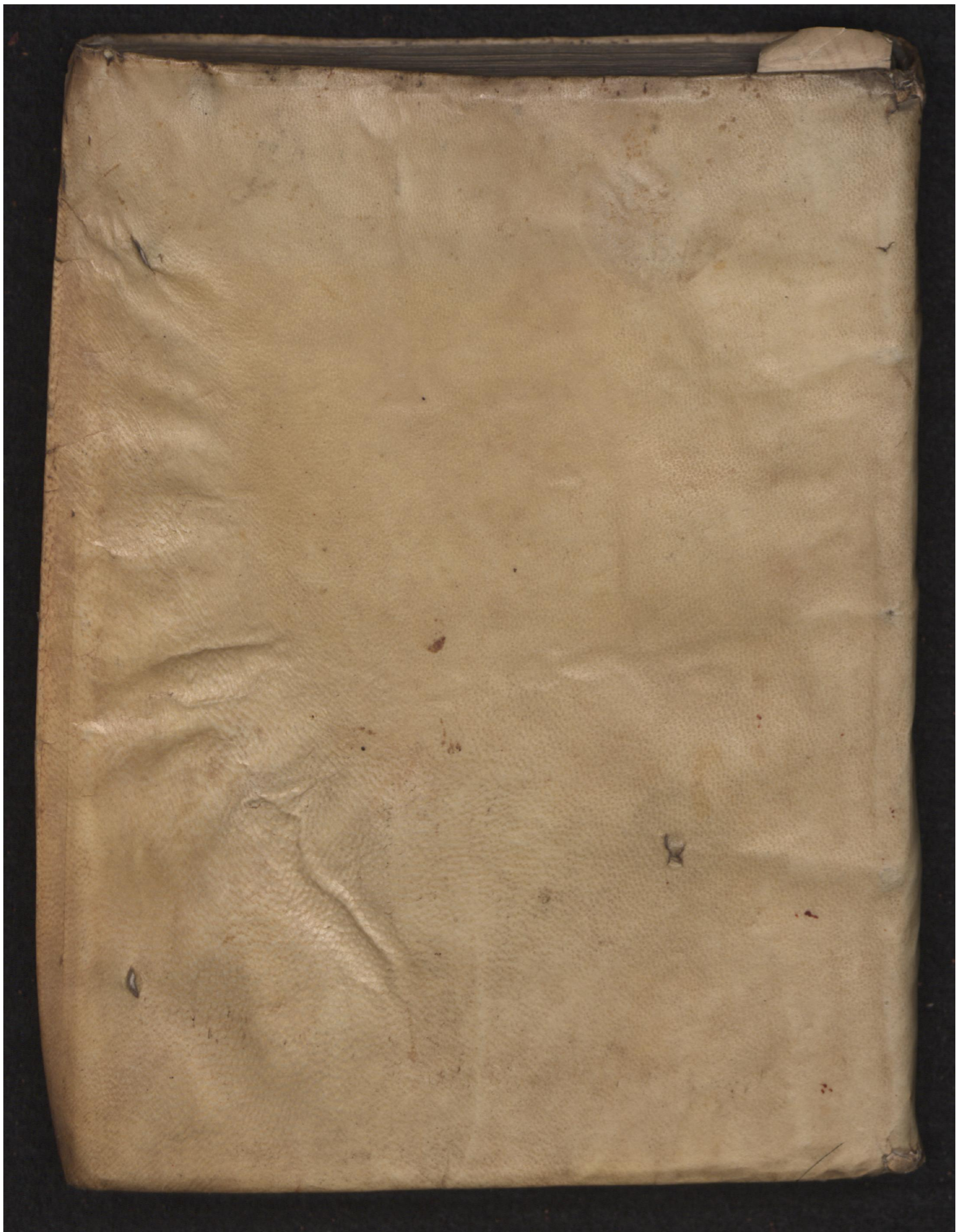

647

DA BOX

No 1767.

NIC. CRAGII
RIPENSIS
De Republica Lacedæmoniorum
LIBRI IIII.

AD

AMPLISS. DANIÆ CANCELLARIVM.

OPVS

Antiquitatum Politicarum, ac præsertim Græcarum, studiosis, lectu iocundum, nec inutile futurum.

APVD

PETRVM SANTANDREANVM.

cIↃ IↃ XCIII.

BIBLIOTHECA REGIA
HAFNIENSIS

ILLVSTRI ET AMPLISSIMO DOMINO,

Virtutis, Sapientiæ & meritorum gloria inclito,

NICOLAO KAAS,

Reipub. Danicæ gubernandæ ILLVSTR. VIRO *& Cancellario magno,*

Domino & Patrono ſummo ſtudio obſeruando NIC. CRAGIVS S. D.

MAGNA enimuero, Ampliſſime Domine, veterum Rerumpub. gloria: magna item legumlatorum, qui eas condiderunt, ſapientia. Quis enim dubitet? Sed ex omnibus tamen Rebuſpub. quarum ſcriptores profani prodidêre memoriam, Spartana ita prolixè eorum nobilitata eſt commendatione, vt reliquas vna facilè laudibus ſuperârit. Nam de ea omnes ita ferè prædicant, vnoque quaſi ore hoc eius aſſerunt decus, quod ſinceros virtutis alumnos illa eduxerit, aut Reſpublica nulla. Nec

verò quod paucis quibuſdam, vt Pauſaniæ, Lyſandro, Gylippo, Antalcidæ, & aliis, infamis noxæ crimen adhæſerit, id eius minuendæ laudi eſſe poteſt. Hos enim ipſa fortunæ magnitudo tranſuerſos egiſſe videtur, quæ ſolidam virtutem inuidit, quum permagnam rerum geſtarum gloriam tribuiſſet. Sicut ſolet ad ludibrium noſtrum res humanas inuidia quadam rotare, nec pati quenquam eorum, quos euexit, ex omni parte beatum eſſe. Quanquam ſi verum fateamur, mirari magis conuenit virtutem, qua res tantas illi ipſi, quos dixi, geſſerunt, quam humanam imbecillitatem, qua tam ſplendidæ fortunæ blanditiis ineſcati, perditum ſe ierunt. Non enim cuiuſuis eſt ſibi moderari, quum felicitas humanæ ſortis modum exceſſit, ſed in procliui lapſus ad deteriora. Vt taceam horum ipſorum dedecus, qui flagitiis tam inſignibus inter Lacedæmonios noti, in totam Rempub. haud poſſe redundare. Nam quis hortum ita benè cultum præſtat, vt nulla noxia planta ſuccreſcat? Quis in formoſo corpore, vnum aut alterum reperiri næuum, non ignoſcat? Et in tot igitur præſtantibus virtute Lacedæmoniis, flagitioſum vnum atque alterum extitiſſe, in accuſa-

cuſationem totius Reipub. haud quaquam verti debet. Idque vel eo magis, quòd paucitas ipſa malorum, quæ nominibus comprehendi facilè poterit, multitudinem præſtantium hominum arguit. Vt ſit igitur hæc permagna Reipublic. Spartanę laus, ac tantùm non ſumma, quod tam præſtantes genuerit ciues; mea tamen ſic ratio eſt, vt quærendum potius exiſtimem, vnde, & quibus ex cauſis illi tam laudabiles euaſerint; quàm admiradum quòd tales extiterint. Quod quum haud dubiè in legibus & inſtitutis eorum poſitum fuerit, neceſſe eſt eas tantò rectius fuiſſe conſtitutas, quantò Spartani reliquis populis virtute præſtiterunt. Sed quę alia ſingularia iſtarum legum fuerint, ſuo loco oſtenſum: vnum hoc vel maximè eis proprium, nec in poſtrema earum laude ponendum, hîc attingam, puta quòd nulla pœnarum ſanctione, aut ſuppliciorum metu, diligentiſſimè ſemper à ciuibus obſeruatæ ſint. Nec enim veteres Rhetræ, ita dictæ, pœnas vllas in delinquentes ſtatuerunt; ſed quæ ipſis additæ inueniuntur, fuêre ſaltim quas Ephori vſurparunt. Ac ſi ſpectârit hoc maximè Legiſlator, mentionem vti nullam pœnarum in legibus ſuis faceret, ne quis earum contemtu

legum auctoritatem eluderet. Non enim latuit virum longè sapientissimum, insitam hominibus plerisq; natura esse malignitatem, qua procliuiores multo ferũtur ad legum repagula perrumpenda, quum facilè pœnis defungi se posse norint. Atque ideò in sua constituenda Repub. in primis omnia eò referenda haud dubiè existimauit, videlicet, vt potius suos bonos faceret, quàm malos tolleret: magísque id operam dedit, vt ciues rectè institutos in virtute exerceret, quàm vt improbos factos aboleret. Ad bonorum medicorum exemplum, qui semper (quum res ita sinit) antiquius habent, imminentem antidoto auerruncare luem, quàm grassantem iam in corpora profligare. Ad quam tamen rem duo potissimum adhibuisse magnus hic Legislator nobis videtur. Primò enim rectam institutionis normam eum tradidisse apparet, vt ab incunabulis eos legum obedientia imbueret, qui idonei eius Reipub. ciues futuri. Deinde exercitia & studia ea, per totam vitam proposuit, quæ continua virtutis constarent meditatione, nec sinerent animos ad luxum & voluptates auocari. Nam hisce rationibus assecutum præcipuè arbitror Lycurgum, quæ laudabili

Reipub. proposita bona, ídque sine pœnarum metu & coërcitione. Qua in re, vt & aliis, sapientiam Lycurgi magnoperè admirari est: & eam hoc nomine suspexerunt, quicunque iudicio in literis maximè polluerunt. Itaque & apud quosuis veterum scriptorum laudata passim eius instituta, & sententiæ istarum legum, vndiq; in eorum scriptis interlucent. Vt videre est apud Theologos, Philosophos, Historicos, Oratores, Poetas, Geographos, Philologos, Scholiastas, Lexicographos, & alios, qui omnes ex hisce fideliis parietes suos dealbârunt. Quanquam ea ipsa, quę apud eos extant: cognitu iocundissima & vtilissima ingentis illius naufragij laceræ tantum tabulæ: & veterum, qui integrè hanc descripserunt Rempub. saltim sunt reliquiæ. Nam, ex antiquorum monumentis, qui hoc scribendi argumento laudem sibi quęsiuêre, nullum temporum, ne dicam iniuria, an hominum incuria nobis reliquum fecit, præter quam exiguum quendam Xenophontis libellum, quem tum mendosum, tum mutilum habemus. Quæ enim Terpander, Aristoteles, Dioscorides, Sphærus, Heraclides, Hellanicus, Sæus, Critias, Molpis, Aristocles, Perseus, Proxenus, & alij, de hac Re-

pub.reliquêre ingenij monumenta, perinde atque non relicta sunt, ita prorsus è memoria hominum exoleuerunt. Vix enim nomina, ac ne vix quidem nota sunt. Quod sanè hisce, cum præstantissimis aliis auctoribus accidisse, valde dolendum est, magnumq; id tum Rei politicæ, tum literariæ detrimentum, qui non deploret, næ is de genere humano haud bene meritum cupit. Quæ grauis tamen veterum istorum auctorum iactura aliquanto tolerabilior fieret, si ex recentioribus aliquis eam nobis resarciuisset. At horum quum pauci etiamnum in hac luce literarum tam felici sidere nati, vt ad id studij animum adiunxerint, tum Rempub. Lacedęmoniorum nullus descriptam dedit. Quod, siue argumenti huius sterilitate, siue rei ipsius difficultate factum, non disputo. Id tamen fateri necesse est, ieiunum hoc esse scribendi genus, & minimè capax exquisitæ istius verborũ elegantiæ, quam ambitiosè quidam affectant. Deinde nec admodum promptum & in expedito positum censeo, vt Respub. tanto tempore euersa & pessundata ex libris restituatur. Id quod tamen in hac nostra Spartana eò maioris fuit operę, quod indigenæ ipsorum scriptores nulli, sed tantum

exo-

exotici, qui hoc solùm egerũt, vt leui manu pro suo cuiusque instituto, huius Reipub. Antiquitates attingerent. Vt non pręteream vel hinc etiam aliquid difficultatis esse, quod Spartani ipsi sua ignorata omnibus voluerint, & quantum quidem facere poterãt, exteros ea celarint. Quæ quum ita habeant, quumq́ue tanta fuerit huius Reipubl. præstantia: nec tamen aut veterum quenquam, aut recentiorũ, qui de ea commentatus sit, extare animaduerterem, visum mihi veterum auctorum vestigia sublegenti, quę passim de ea obseruassem conscribendo, bonis literis pro virili hac in parte consulere. Quid autem hîc industria assecutus sim, quidue studio meo præstiterim, iudicij eorum facio, quos animi candor, & harum rerum peritia, idoneos esse iudices sinit. Ac in primis quidem Amplissime Domine, tuæ grauissimæ sententiæ hoc scriptũ, summa cum obseruantia submitto, quam beneuolam fore, & spero & opto. Etenim si T. A. Lycurgo fauere placuerit, non dicam sapienti isti, cui omnes sapientes fauent; sed huic nostro, non est fortè quod magnoperè acriorem aliorum formidem censuram. Quamuis mens non ignara maleuolentiæ inuidorum hominum, sa-

tis præſagiat non defuturos, qui dentem Theoninum his impingant. Sed plus mihi in tua ſumma æquanimitate fiduciæ, quàm ab illorum improbitate metus. Nec dubito, quum huc accommodaueris tuum, quod ſolet eſſe integerrimum & ſinceriſſimum iudicium, quin patrocinium inde aduerſus quorumuis obtrectationem mutuari liceat. Cuius ſpem firmam à tua illuſtri virtute præſumens, hunc etiam commentarium tuo nomini dicare, eumq; ſub T. A. protectione in publicũ emittere volui. Mouit id adeò me vt facerẽ, in primis Lycurgi laudatiſſima tua imitatio: mouit item me magnorũ, quibus A. T. obſtrictus ſum, beneficiorũ obligatio. Nam quum plurima tibi cum ipſo Lycurgo ſicut cõmunia, quem debuit ille in lucem prodiens, potius appellare, quàm te? Quumque ſapientia & meritis nobis alter Lycurgus ſis, ad quem ſe ille libẽtius applicaret, quàm ad te, ſui ſimillimum? Etenim ſi ille proditũ ſeu Tutorem Regium agẽs, Spartanam conſtituit Rempub. legéſq; tulit, quibus illa maximè floruit: Et tu, dum Illuſtr. vir Rempub. Danicam eximia æquitate & moderatione adminiſtras, ne vis legũ periculoſiſſimo tempore exoleſceret, veterũ auctoritatem interpretatione

tione tua publicata asseruisti, nouarúmq; necessariò scribendarũ auctor extitisti. Si ille regnum summa prudentia & iusticia gubernans, pupillo Charilao id conseruauit: & tu constanti fide, incredibilíq; sedulitate, eò item omnes sapientiæ neruos intẽdis, vt Serenisſ. Regi electo, regnum ipsi à Deo destinatum, in manus tradas. Si ille Reipub. saluti post infinita adita pericula, tandem etiam vitam impendit: Et tibi item nihil antiquius esse indies comperimus, quàm vt Reipublicæ nostræ incolumitatem asseras, idque etiam exhauriendo vires tuas, assidua cura magis quàm ætate fugientes, & pro communi salute verè huc vsq; à Deo sustentatas. Quæ omnia tametsi tanta sint, quãta esse possent viri in quauis Repub. summi: vnum tamen est, in quo Lycurgi gloria tuæ meritò cesserit, puta quod Ecclesiam Christi, sanctissima prudentia & zelo, intaminata sana doctrina, ab omnibus motibus & seditionibus vindicas. Qua in re, ad turbarum & distractionum infamiam declinandam, & cursum inoffensum verbi Dei procuradum, nescio an tuo laudatissimo exemplo quicquam possit esse illustrius. Meo quidem certè iudicio nemo tibi de hac summa tuæ pietatis gloria

quicquam detrahet, nisi qui rem parum æquo iudicij examine librans, patriæ hoc magnum tranquillitatis bonum inuideat. Quod nullus, vt arbitror, in animum inducet, qui non salutis suę prodigus, & erga te extremè ingratus haberi velit. Equidem quum hæc & alia tua merita in vniuersos, in totam nostram Rempub. necnon in ipsam Ecclesiam; imò in singulos, quibus priuatim benefaciendo nunquam fatigaris, insignia illa quidem vti maximè, cottidie in oculis haberem, animóque versarem, non potui committere, quin editurus hūc librum in publicum, de iis tibi publicè, omnium bonorum nomine gratularer. Tametsi & quam in me priuatim declarasti haud vulgarem beneuolentiam, Amplissime Domine, volui, vti decuit, hac itidem dedicatione, grata memoria apud omnes bonos testatam esse. De qua quum prolixè dicere oporteret, vetat pudor meus apud te dicere. Id paucis tamen nec inuitus, grata fatebor mente, me istius tuæ beneuolentiæ fructum eum percepisse vt tuo solius patrocinio salus mea constituta sit. Quo nomine quantum mortali deberi fas est, nisi me tibi debere agnoscam, magnitudinem beneficiorum tuorum haud quaquam

quam assequar. Sed nescio an hic commentarius, vel vllus alius longè fortè elegantior & doctior, ad gratam mentem indicandam, ne dum ad meritorum tuorum memoriam conseruandam satis idoneus esse possit. Nec enim ita scriptus videtur vt virtuti & meritis tuis, immortalitatem, quæ eis apud omnes bonos est proposita, inde spondere audeam. Veruntamen animum certè meum, Amplissime Domine, hinc agnosces, in quo tibi persuadeas velim, perenne eorum fore monumentum. Quem meum animum si consequi possum, vt hac saltim ratione tibi probem, erit is mihi fructus huius scriptionis longè vberrimus. Neque enim aliud magis à me spectatum fuit. Testis mihi is, cui æuiternum imperium soli regenti, pro tua vita & incolumitate ex animo vota facio, cuique te vnicè commendo. Vale multum Amplissime Domine, salutatus à Musis vnicum decus & præsidium nostrum. Dabantur Hafniæ Calendis Ianuarij Anno cIↃ. IↃ. XCIII.

NOMINA SCRIPTORVM,

QVORVM AVCTORITATE HIC

vsi sumus.

Ælianus.
Æmilius Probus.
Æschines.
Agatharchides.
Alcman.
Antipater.
Apollodorus.
Archilochus.
Archytas.
Arrianus.
Aristoteles.
Aristocrates.
Aristophanes.
Arnobius.
Asconius Pæd.
Athenæus
Augustinus.

Clemens Alexandr.
Callisthenes.
C. Plinius.
Columella.
Claudianus.
Cato.

Demosthenes.
Decæarchus.
Didymus.
Dieuchidas.
Dionysius Halicar.
Diogenes Laërtius.

Epicharmus.
Epictetus.
Ephorus.
Erasmus Roterod.
Euripides.
Eustathius.

Festus Pompeius.
Felix Minutius.

Gel-

Gellius.
Glossarum auctor.
Græca Epigram.

Harpocration.
Heraclides Ponticus.
Herodetus.
Hesychius.
Hieronymus Magius.
Homerus.
Horatius.

Ibicus.
Iosephus Scaliger.
Isaacus Causabonus.
Isidorus.
Isocrates.
Iulianus.
Iulius Pollux.
Iustinus Trogi Abbreuiator.
Iustinianus.
Iuuenalis.

Lactantius.
Liuius.

Luctatius Gram.
Lucianus.

Macrobius.
M. Tull. Cic.
Machabæorum lib.
Maximus Tyrius.
Modestinus I.C.
Molpis.
Musonius.

Nicol. Damascenus.

Ouidius.
Oracula.

Palladas.
Pausanias.
Pericles.
Persius.
Philo Iudæus.
Philostephanus.
Philippus Epigram.
Phylarchus.
Plato.

Plautus.
Plutarchus.
Polyænus.
Polybius.
Polycrates.
Pomponius Mela.
Posidonius.
Propertius.

Quinctilianus.

Scholiastes Aristoph.
Schol. Thucyd.
Seneca Philosoph.
Seneca declamator.
Seruius in Virgil.
Simonides.
Spendon.
Statius.
Stephanus de vrbibus.
Stobæus.
Strabo.
Suidas.

Terpander.
Tertullianus.
Theopompus Comicus.
Theopomp. histor.
Theophrastus.
Theophilus Antecess.
Thucydides.
Timagoras.
Tuditanus.
Tyrtæus.

Valerius Maxim.
Varro.
Velleius pater.
Victorius.
Virgilius.
Vlpianus.

Xenophon.

Tzetzes.

DE

DE REPVBLICA LACEDAEMONIORVM LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

Regionis Laconicæ descriptio.

OMPLECTIMVR hoc libro primo totam Rempublicam Spartanam, eámque instar corporis alicuius consideramus & describimus. Nam qualis eius forma & constitutio in vniuersum fuerit initio demonstramus. Deinde Republica in partes suas distributa, ciuium diuersitatem & potestatem explicamus, ac quo iure vixerint, qui in ciuium numero non erant, exponimus. Sed quædam initio præmittimus de regione & vrbibus, ne in locis prorsus obscuris & incognitis animus hisce legendis versetur. Existimauimus enim fieri non posse, quin cum loci ignoratione, rei ipsius aliqua obscuritas esset coniuncta. Nam locorum passim in sequentibus necessariò nobis facienda est mentio. Deinde etiam in Republica quauis multa pro regionis natura & situ institui solent. Tum existit quoq; regio antequam condatur Respublica, vt rectè vel idcirco in vestibulo prius de illa dicatur. Quapropter eam indicatis nominibus, limitibus, partibus, situ & natura spectandam hoc capite ob oculos ponere visum est. Fuerunt itaque nomina huic regioni antiquitus complura & diuersa.

Libri primi in suas partes distributio.

Primò enim, & quidem vetustissimo suo nomine, Lelegiam eam dictam fuisse inuenio. Hoc inditum ei nomen scribunt auctores à Lelege indigena, qui princeps in hac terra imperauit. Ita enim Pausanias initio Messenicorum: ἀποθανόντος λέλεγος, ὃς

Varia nomina Lacedæmoniorum Reipub.

1. Lelegia & vnde sic dicta.

ἐβασίλευσεν ἐν τῇ λακωνικῇ, τότε δ' ἀπ' ἐκείνου λελεγία καλουμένη, μύλης πρεσβύτερος ὢν τῶν παίδων ἔσχε τὴν ἀρχήν, Id est, *Mortuo Lelege, qui in Laconica regnauit, ab eo tum Lelegia dicta, Myles maior natu filiorum imperium suscepit.* Ac Lelegem primum Regem fuisse Lacedæmoniorum, in Laconicis ipse etiam testatur. Eadem est aliàs dicta λελεγὶς forma nominis tantum differente. Nam apud Hesychium λελεγγὶς dicitur ἡ Λακεδαίμων πάλαι. Vbi tamen satis patet legẽdum λελεγίς. Quamuis apud Strabonem lib. VII. Lelegia antiquo nomine ipsa sit Ionia, vel potius Caria.

Lelex primus Rex Lacedæmoniorum. Lelegis.

2. Oebalia & vnde. Alterum nomen est Oebalia, quod ipsum etiam antiquum. De hoc Seruius IIII. Georg. *Oebalia*, inquit, *ipsa est Laconia: Vnde de Castore & Polluce ait Statius, Oebalidæ fratres.* Rectè. Inde enim Oebalij duces Spartani intelliguntur apud eundem Statium, Thebaidos II. exponente Poeta posterius paulò, *Sparta genitos:* & Luctatio interpretante, Laconicos. Dicta autem Oebalia, ab Oebalo Cynortæ F. Spartanorum Rege, de quo est etiam apud Pausaniam in Laconicis.

Oebalidæ fratres qui dicantur. Oebalij duces qui dicantur. Oebalus quis.

3. Argos Achaicũ. Tertio inuenio apud Strabonem dictã fuisse hanc regionem Argos Achaicum: sicut & tota Peloponesus eo nomine appellabatur. Scribit enim Geographus lib. VIII. Cum Pelope Achæos in Peloponesum ingressos, ita virtute excelluisse, vt Peloponesus, quæ iam ab antiquo Argos dicebatur, tum Argos Achaicum ab iis denominaretur. Posteaque addit: καὶ οὐ μόνον γε πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ ἰδίως τὴν λακωνικὴν οὕτω προσαγορευθῆναι, Id est, *Neque solùm Peloponesum, sed & peculiariter Laconicam ita appellatam.* Atque eo sensu explicanda ait illa Homeri ex Odyss. III.

--ποῦ Μενέλαος ἔην;
Ἦ οὐκ Ἄργεος ἦεν Ἀχαϊκοῦ;

Quamuis auctor Scholiorum Græcorum, ad Argos propriè ita dictum referat.

4. Laconica. 5. Lacedæmon. & vnde. Sed quum illa rariora sunt, tum Laconicæ & Lacedæmonis nomina sunt longè vsitatissima. Laconica dicitur etiam Græca forma Laconice, vt est apud Melam, & Laconia, vt sæpius est in Seruij commentariis. Lacedæmon à Lacedæmone Rege appellata est, quem Iouis & Taygetæ filium fuisse ferunt: quamuis Stephanus etiam aliam rationem adfert. Sed quum intelligatur

Lacedæmon quis fuerit.

Lacedæ-

Lacedęmonis nomine vſitatè, & vt plurimum regio, ſicut locus illuſtris Herodoti lib. VII. docet, vbi ait: ἔστι ἐν τῇ Λακεδαιμονίῃ Σπάρτη πόλις, &c. Aliquando tamen vrbs Sparta eo etiam intelligenda venit. Ita Scholiaſtes Homerum vſurpare notat: ποτὲ μὲν (inquit) πόλιν καλεῖ Λακεδαίμονα, ποτὲ δὲ τὴν χώραν. Idem tradit & Pauſanias ita ſcribens: ἐπὶ δὲ Θόρνακος προελθόντι ἐστὶν ἡ πόλις Σπάρτη μὲν ὀνομασθεῖσα ἐξ ἀρχῆς, προσλαβοῦσα δὲ ἀνὰ χρόνον καὶ Λακεδαίμων ἡ αὐτὴ καλεῖσθαι. τέως δὲ τὸ ὄνομα τοῦτο ἔκειτο τῇ γῇ, Id eſt, *à Thornace deſcendenti, vrbs ipſa ſe oſtendit, initio Sparta, poſteris deinde temporibus etiam Lacedæmon nuncupata, quum antea regionis nomen hoc eſſet.* Quin & Strabo idem ex Homero cum Scholiaſte probat. lib. VIII. ita inquiens: ὅτι δὲ Λακεδαίμων ὁμονύμως λέγεται καὶ ἡ χώρα καὶ ἡ πόλις, δηλοῖ καὶ Ὅμηρος, Id eſt, *Lacedæmonis voce & vrbem notari & regionem, etiam oſtendit Homerus.* Poſtea tamen idem Strabo addit, quod obſeruandum eſt; Lacedæmonis nomine Laconicam vnà cum Meſſenia apud Poetam intelligi. Quò pertinet quod eſt apud Pauſaniam initio Meſſenicorum, vbi ſcribit Polycaonem Lelegis F. ducta vxore Meſſene Triopæ filia Argiua, primò regionem iſtam occupaſſe, & ab vxoris nomine Meſſenem appellaſſe, tanquam antea vtraque vno Lacedæmonis nomine comprehenſa fuerit.

Lacedæmonis nomine Laconicam cum Meſſenia intelligi.

Incluſa autem fuit, & cincta Laconica propriè ſic dicta, nobiliſſimis hiſce regionibus, Argia, Arcadia & Meſſenia. Ab Argiuis & Tegeatis in occidentem & meridiem vergens Laconica, diſtinguebatur Hermis in monte Parnone ſitis, vt ait Pauſanias fine Corinthiacorum. A Meſſenia quæ in occidentem ſita eſt, diuidebatur Taygeto monte, qui à mari excurrens attingit ferè Arcadicorum montium radices, vbi flexũ facit, qua parte Meſſenia Laconicæ eſt contermina, vt ferè Strabo ait, & Chærio ſaltu, vt Pauſanias. Arcadiam autem ad Septentrionem ferè habebat, à qua dirimebatur montibus Arcadicis, & Alphæo fluuio. A meridie mare, atque ante Tænarum promontorium Cythera inſula, cum aliis quibuſdam, quarum quædam viciniores, quædam remotiores, vt Strabo ſcribit lib. VIII. Totius verò regionis amplitudinem, quam referre poſſimus, definita aliqua & certa menſura expreſſit nemo. Strabo & Plinius litus legendo

Laconica quibus regionibus incluſa.

Laconicæ amplitudo.

etiam per ſinus, ambitus ſtadia accuratè enumerant, mediterranea hic nihil, leuiter ille attingit. Thucydides autẽ ait ex quinque Peloponeſi partibus Lacedæmonios duas poſſidere. Quod in hũc ſenſum accipio, ac ſi diceret; Diuiſa Peloponeſo in quinque partes, duas fere Laconicæ. Niſi tamen hoc potius ad Laconicam ſimul & Meſſeniam referendum, vt vult Scholiaſtes Hiſtorici Græcus. Ariſtoteles politico ſecũdo, ſcribit eam tanta eſſe amplitudine, vt ſufficere poſſit alendis mille quingentis equitibus, peditum triginta millibus. Ac plerique conſentiunt ex regionibus Peloponeſi Laconicam fuiſſe latiſſimam. Quò referunt Epitheton, quo eam inſigniuit Homerus κητώεσσαν appellans, vt eſt apud Strabonem.

Laconicæ partitio vetus.

Porro vetus partitio Laconicæ quæ fuerit, aliqua in obſcuritate eſt. Ephorus apud Geographũ auctor, Eryſthenem & Proclem Laconicam in ſex partes diuiſiſſe, quarũ vnam, Amyclas ſcilicet, dederint ei, qui regionem ipſis prodiderat. Reliquarum nomina nuſquam inueni. Stephanus quidem ἀφροδίσια, κάρυα, κορυφάσιον, μεσσαπέας & σπάρτην, ait χωρία ſeu regiunculas & ditiones eſſe Laconicæ, vt Strabo idem de Amyclis ſcribit, ſed an ad hanc diuiſionem ea referẽda, pro certo affirmare non habeo.

Laconicæ poſterior diuiſio.

Sed poſterior diuiſio, quæ fuit Lycurgi, ea verò ſatis perſpicua. Nam is inſtituens Rempublicam diſtribuit cæteram Laconicam in τρεισμυρίους κλήρους ſeu *triginta millia ſortium*, ex quibus Spartiatis quem attribuit agrum in nouem millia ſortium diuiſit, vt ſcribit Plutarchus in Lycurgo. Quamuis de Spartiatarum ſortibus diſſenſio aliqua eſt, aliis ſex, aliis pauciores ſtatuẽtibus. Harum ſortium quælibet fuit æqualis, vti in aliis quęſita æqualitas, teſtante etiam Liuio, qui ait, vti libertatis, ita & fortunæ æquationem apud Lacedæmonios fuiſſe. Nec eſt numerus ſortium vel auctus vel diminutus, donec ſtetit veteri diſciplina Reſpub. ſicut de numero ac æqualitate infrà dicemus. Quanta autem quælibet fuerit ſortium, docet Plutarchus in Lycurgo. Sors (inquit) erat cuiuſque tanta, vt ἀποφορὰν ſeu *penſionem* ferret, viro cuique ſeptuagenos hordei medimnos, mulieri duodenos, & liquidorum fructuum pro proportione prouentum. Tantum enim cibarij ad bonum habitum, & ad valetudinem tuendam ſatis eſſe

tis esse, neque re præterea vlla putauerunt opus. Nec an vlla alia regionis diuisio fuerit nobis compertum.

Sitam Regionem scribit Xenoph. VII. Hellenicôn, in mediterraneis, eámque ita commẽdat, vt tametsi mari arceantur Lacedæmonij, possit tamen regio eis honestè alendis sufficere. Ita enim de iis verba facit Procles Phliasius: Πρῶτον μὲν γὰρ οἰκοῦσιν ἐν μεσογαίᾳ· ὥστε τῆς γῆς κρατοῦντες, καὶ εἰ θαλάττης εἴργοιντο, δύναιντ' ἂν καλῶς διαζῆν. *Laconicæ regionis situs.* Natura soli qualis fuerit, docet ex Euripide Strabo libro VIII. ita scribens: περὶ τῆς φύσεως τῶν τόπων καὶ τούτων, καὶ τῶν μεσσηνιακῶν, ταῦτα μὲν ἀποδεκτέον, λέγοντος Εὐριπίδου. Τὴν γὰρ λακωνικὴν φησὶν ἔχειν γῆν πολλὴν μὲν ἄροτον, ἐκπονεῖν δ' οὐ ῥᾴδιον. Κοίλη γὰρ ὄρεσι περίδρομος, τραχεῖά τε, δυσείσβολός τε πολεμίοις, Id est, *De natura locorum, tùm Laconicæ, tùm Messeniæ,* Euripidi credi par est. *Is ait Laconicæ soli multum esse ad arandum, sed difficile elaboratu. Esse enim regionem cauam, montibus cinctam, & hostibus aditu difficilem.* *Natura loci qualis.* Xenophon lib. VI. Hellenicôn etiam ait Laconicam δυσεμβολωτάτην, seu ad ingrediẽdum difficillimam. Quin & Homerus etiam κοίλην vocat Ὀδυσσ. Δ. Vbi annotat scholiastes ita eam à Poeta appellari, ἐπεὶ ὑψηλοτάτοις ὄρεσι περικέκλεισται. Erat præterea Laconicæ ea natura, vt terræmotibus fuerit obnoxia. Et memorant quidam Taygeti verticem hoc modo abruptum. Herodotus dicit Lacedæmonios degere ἐν χώρῃ ἀγαθῇ καὶ πλήθεϊ οὐκ ὀλίγων ἀνδρῶν, Id est, *In bona regione, nec exigua hominũ multitudine.* Habuit etiam Laconica λατομίας λίθου πολυτελοῦς, seu *lapicidinas lapidis pretiosi,* vt olim Tænarij marmoris in Tænaro monte. Deinde posterioribus temporibus in Taygeto, quidam metalla aperuerũt iustæ magnitudinis, Romanorum magnificentia sumtus suppeditante. Ita vti nec metalla, nec lapides pretiosi ibi defuerint, tametsi in illa prisca frugalitate Lacedæmoniorũ è terræ visceribus ea non eruta fuerint. Montes Laconicæ Taygetus, Ilium, Amæ, Cnacadium, Lapersa, Asia, Thornax, Menalus. Fluuij Eurotas, Scyras, Psellias, Tiasa, Gythius. *Montes Laconicæ.* De quibus omnibus legẽdi Liuius, Strabo, Pausanias, Stephanus, Mela & alij. Nobis eorum descriptio prolixior omittenda visa est, quòd non Geographica hîc tractemus.

CAPVT II.

De vrbibus Laconicæ.

Laconicæ vrbes centum.

A Regione consequens est vt ad vrbes trãseamus. Eas autem distribuimus in principem vrbem seu Metropolin, quæ erat ipsa Sparta, & ei subiectas alias vrbes. Laconica enim per πόλεις seu vrbes olim habitabatur, sicut Attica per δήμους, vt scribit Isocrates. Fuit autem tota Laconica in vniuersum antiquitus ἑκατόμπολις, seu centum vrbium, Cretæ exemplum in hoc, vti in aliis compluribus imitata. Quod docet Strabo lib. VIII. Itémque Græcus scholiastes Dionysij Alexandrini, cuius hæc verba: Ἑκατόμπολις ἡ Λακωνικὴ τὸ παλαιόν, κατὰ καὶ ἡ Κρήτη λέγεται, Id est, *Centũ vrbium Laconica olim fuisse perhibetur, vt & Creta.* Quod idem videre est apud Stephanum de vrbibus, vbi obseruare licet has vrbes eo numero censeri, quæ sunt: Æthea, Amyclæ, Anthana, Aulon, Crocea. Nam de hac postrema inquit, Κροκέα πόλις λακωνικὴ τῶν ἑκατον πόλεων μία. Et de reliquis eodem fere modo. Ideo etiam ἑκατόμβαι seu sacrificium centum boum, Homero sæpius celebratum, apud Lacedæmonios immolabatur, tanquam pro salute cẽtum istarum vrbium, vt est apud Strabonem, & dictum scholiasten. Etenim sacrificium hoc propriè Lacedæmoniorum erat. Sed tamen & alia opida, seu vici extra hũc numerum fuisse videntur; & multa enumerantur apud Stephanum, vbi non additur ex centum illis fuisse. Postea verò sicut frequentia hominum diminuta est Laconica, κεινομένη πρὸς τὴν παλαιὰν εὐανδρίαν, Id est, *Si conferatur ad veterem hominum abundantiam*, vt Strabo inquit: Ita & numero vrbium multum decessit. Nam tandem ad triginta redactæ sunt, quæ ipsæ, excepta Sparta, πολίχναι τινὲς εἰσὶ, Id est, *opidula quædam facta sunt.* Ac prius quidem omnium harum vna Respub. cuius sedes Spartæ. Posterioribus verò temporibus, auulsæ quædam à potestate Spartanorum, & sui iuris factæ, quales fuerũt initio viginti quatuor, postea factæ octodecim. Harum quæ sequuntur extant nomina apud Pausaniam, Gytheum, Teuthrone, Las, Pyrrichus, Cenepolis, Ætylos, Leuctra, Thalamæ, Alagonia, Gerenia, Asopus, Acriæ, Bææ, Zarax, Epidaurus Limera, Brasiæ, Geronthεæ, Marios.

Hecatombæ vnde dictæ.

Laconica redacta ad vrbes triginta.

rios. Qui has inhabitabant incolæ ἐλευθερολάκωνες dicti, quasi liberi Lacones, à liberatione Augusti Imperatoris beneficentia impetrata. Cætera opida in curias descripta erant, quæ Spartana ciuitate continebantur, ac cum ea censebantur, neque suis legibus vtebantur, vti vrbes iam enumeratæ.

Liberi Lacones qui dicti.

Sparta autem vti semper antea, ita & meritò tum etiam omnium princeps vrbs mansit, & præ reliquis eminuit. Eius auctor vel conditor Lacedęmon Rex fuisse perhibetur, qui dictam voluit Spartam ab vxore Sparta Eurotæ Regis filia. Pausanias initio Laconicorum. Συνῴκει δὲ ὁ Λακεδαίμων θυγατρὶ τοῦ Εὐρώτα. τότε δὲ ὡς ἔσχε τὴν ἀρχὴν πρῶτον μὲν τῇ χώρᾳ καὶ τοῖς ἀνθρώποις μετέθετο ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τὰ ὀνόματα. Μετὰ δὲ τοῦτο, ᾤκισε καὶ ὠνόμασεν ἀπὸ τῆς γυναικὸς πόλιν, ἣ Σπάρτη καλεῖται καὶ ἐς ἡμᾶς, Id est, *Lacedæmon vxorem sibi iunxit filiam Eurotæ. Tunc verò simulatque ad regnum accessit, primum regionem & incolas nomen eorum mutando à se ipso appellauit. Deinde extruxit vrbem, quam ab vxore denominauit, quæ etiamnum ad nostram etiam memoriam Sparta vocatur.* Stephanus tamen à Spartis, qui cum Cadmo in Laconicam venerint, dictam fuisse ex Timagora refert. Alibi autem idem scribit à Sparto Amyclantis F. Lelegis N. Sparti pronepote appellatam.

Sparta princeps vrbs Laconicæ.

Spartæ quis conditor.

vnde Sparta dicta.

Lacedæmonis autem nomine vti monuimus, etiam Sparta ipsa audit aliquando, atque tum sæpenumero addi solet vrbis nomen. Est enim apud Thucydidem lib. I. πόλις Λακεδαίμων. Quod & Latini obseruarunt, vt apud Liuium lib. XXXVIII. Vrbs Lacedæmon. Eodemq; modo apud auctores alios. Quod quum obseruetur, rectè euitatur omnis nominis ambiguitas. In gentilibus hinc deductis vix inuenire est alium vsum, quam quòd Spartani dicti sint, qui vrbem incoluerint: Lacedęmonij autem, qui regionem passim inhabitarint. Hoc modo Herodotus eas discernens, scribit in exercitu Pausaniæ aduersus Mardonium, dextrum cornu decem millia Lacedæmoniorum obtinuisse, quorum quinque millia fuerint Spartiatarum. Quin & ita distinguit Xenophon lib. VI. Hellenicôn, vbi scribit occubuisse ex Lacedæmoniis mille, ex Spartiatis autem quadringẽtos. Atque etiam ita Diodorus lib. XI. τῶν μὲν οὖν Λακεδαιμονίων ἦσαν χίλιοι, καὶ σὺν αὐτοῖς Σπαρτιᾶται τριακόσιοι.

Sparta etiam dicta Lacedæmon.

Spartani qui propriè.

Lacedæmonij qui propriè.

Spartæ situs & figura.

Porro situs & figura vrbis quæ fuerit, describit accuratè & paucis, tum grauissimus auctor Polybius lib. v. tum etiam alij. Primum Polybius ait eam σχήματι περιφερῆ, Id est, *Figurâ rotundam seu circularem fuisse.* Postea addit κειμένην ἐν τόποις ἐπιπέδοις, Id est, *Sitam in planis locis.* Deinde ait περιέχουσαν κατὰ μέρος διαφόρους ἀνωμάλους καὶ βουνώδους τόπους, Id est, *comprehendisse aliquibus partibus diuersa inæqualia & montosa loca.* Postremo dicit fluuium labi ἐκ τῶν πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς μερῶν, *ad partes Orientales vrbis*, qui Eurotas dictus sit. Quem Liuius scribit sub ipsis ferè mœnibus fluere. Idē ferè cū Polybio testatur Strabo, qui ait Spartam infra Taygetum in Mediterraneis sitam, καὶ ἐν κοιλοτέρῳ χωρίῳ τὸ τῆς πόλεως ἔδαφος, καίπερ ἀπολαμβάνον ὄρη μεταξύ. Postea addit nullam iam eis partem stagnare, etsi olim in suburbio stagnum habuerit, οὐδὲν γε μέρος αὐτοῦ λιμνάζει· τὸ δὲ παλαιὸν ἐλιμνάζετο τὸ προάστειον, καὶ ἐκάλουν αὐτὸ λίμνας, Inquit.

Spartæ muri qui.

Muri vrbis huius antiquitus nulli fuerunt, idq́ue ex Lycurgi instituto, de quo infrà plura dicemus. Postea verò necessariis locis vrbs communita est. Ita enim Liuius lib. XXXIIII. *Fuerat*, inquit, *quondam sine muro Sparta. Tyranni nuper locis patentibus planisque obiecerant murum. Primò autem Demetrio & Pyrrho eam oppugnantibus, tumultuario opere extructi muri fuerant. Postea autem Nabis Tyrannus tales faciundos curauit, vt nihil ad firmitatem desideraretur. Quos tamen Achæi deiecerunt, quum Spartam iuris Achaici fecerunt. Tandem verò muri à Romanis restaurati.* Quæ omnia habet Pausanias Achaicis seu lib. VII. Ac meminit etiam Plutarchus in Pyrrho. Arx vrbis neque vlla fuit. Non enim habebant Spartani aliquam arcem in excelso extructam loco, vt Athenienses Acropolin suam, Thebani Cadmeam, & Argiui Larissam: sed quum in vrbe multi essent colles, eorum eminentissimum arcem appellabant, vt auctor est Pausanias.

Partes vrbis illustriores.

Partes vrbis illustriores multæ fuerunt, vti fora, vici, porticus, templa, Basilicæ, Leschæ & alia, quæ breuitatis causa missa facimus. De iis plura qui scire cupit, consulat Pausaniam in Laconicis.

CAPVT

CAPVT III.

De populo Lacedæmonio & Lingua.

DEſcripta Regione & vrbibus, habitatores introducendi. Eorum autem, ſi vt decet, paulò altius repetamus originem, inueniemus longè antiquiſſimos fuiſſe.

Nam habitatores, qui primi omnium hîc degerint, ferũt fuiſſe Leleges, quos ita vetuſtos aiunt, vt αὐτόχθονας ſeu Indigenas extitiſſe autument, qui & ſparſim hinc illinc habitarint. Scribit enim Stephanus, τοὺς πρώτους συνοικήσαντας τὴν πόλιν διεσπαρμένους fuiſſe, vnde Sparta appellata fuerit. Dicti Leleges à Lelege Rege indigena, vel teſtibus ipſis Lacedæmoniis, vt ſcribit Pauſanias initio Laconicorum. Quod autem aiunt indigenas fuiſſe, id eo ſenſu accipio, quod obſcuræ originis fuerint, quodq́ue in Græcia nullus populus eſſet, qui ſibi eorũ ortum vindicare poſſet. Alioquin mea fuerit ſententia, ex Aſia eos in hæc loca demigraſſe, & fortè à Lelegibus, quos Homerus & alij ibi agnoſcunt, tanquam colonos traductos. Cuius rei, ſi ita fortè habet, obſcura eſt memoria.

Habitatores primi Laconicæ. Leleges vetuſti Laconicæ habitatores. Leleges vnde dicti.

Deinde iidem auguſtiore nomine dicti Lacedæmones, vel Lacedæmonij, à Lacedæmone Rege. Nam is quum à Lelege alienus ſanguine eſſet, nihil penſi habuit nomen eius abolere, & ſuæ memoriæ prodendę cauſa, incolas à ſe denominare. Qua de re plura Pauſanias.

Lacedæmones.

Poſtremo etiam Lacones dicti, ſiue hoc à nomine Lacedæmonis κατὰ συγκοπὴν dicatur, vt vult Apollodorus apud Stephanum de vrbibus: ſiue πρωτότυπον & primigenium ſit: ſiue vt alij volunt ὑποκοριστικῶς, & per diminutionem dicatur. Cuius fœmineo genere deriuatum eſt Lacæna, & Laconicus poſſeſſiuum. Atque hæ duę poſtremę appellationes ſemper etiam manſerũt, vtcunque habitatores vel mutati, vel auerſione aliorum aucti. Quod ego obſeruaui quater potiſſimum contigiſſe, factis totidem illuſtribus aliorum exterorum populorum præter Leleges in Laconiam immigrationibus, quas breuiter iam hoc loco exponam.

Lacones. Laconicæ habitatores mutati vel aucti. Quatuor immigrationes in Laconicã.

Itaque qui primi ab exteris Laconicam ingreſſi ſint, atque

Prima im-

migratio Achæorũ qui primi ab exteris Laconicã ingreßi. Achæorũ origo.

hic ſedes poſtea habuerint, feruntur fuiſſe Achęi. Incertum tamen quo tempore, niſi quòd vnà cum Pelope hanc regionem, vt fertur, occupauere. Origo eorum fuit ex Phthiotis. Teſtis locuples Strabo lib. VIII. Geograph. Ἀχαιοὺς τοὺς φθιώτας φασὶ συγκατελθόντας πέλοπι εἰς τὴν πελοπόννησον, οἰκῆσαι τὴν λακωνικὴν, Id eſt, *Memoriæ proditum eſt, Achæos Phthiotas cum Pelope in Peloponeſum profectos, Laconicam inhabitaſſe.* Etſi poſtea hæc ferè repetens eodem libro, dicit etiam Achæum Xuthi F. homicidio per imprudentiam perpetrato, in Laconicam perfugiſſe, & effeciſſe, vt qui ibi habitarent Achæi dicerentur: vbi & alia hac de re plura. A quo in aliquibus tamen diſſentit Pauſanias. Nam ſcribit lib. VII. Achæi filios Archandrum & Architelen, ad Danaum Argiuum veniſſe, qui eis binas filiarum nuptum dederit. Ac quum potentia ipſorum creuiſſet, obtinuiſſe vſum, vt Lacedæmonij & Argiui ſimul Achæi dicerentur; ſed Argiui etiam peculiariter Danai. Inde autem Achæi, vt ſcribunt, poſtea profligati, ad cognatos Ionas ſe contulerunt, in regionẽ, quæ tum Ægialia ſeu Ægialos dicebatur, quã poſtea Achaiã vocarũt. Vbi & gentis huius non minus nomen clarum, quàm potẽtia fuit illuſtris.

Secunda immigratio Spartorum qui ſecundi ab exteris Laconiam ingreßi. Sparta dicta à Spartis.

Venerunt deinde etiam in Laconicam, vti ferũt, Sparti, quorum Dux Cadmus fuiſſe dicitur. Ab his Spartis vrbem Spartam ſunt qui dictam volunt. Timagoras enim apud Stephanum de Spartis loquens inquit: ἐκπεσόντας (vel potius εἰσπεσόντας) αὐτοὺς εἰς τὴν λακωνικὴν, Σπάρτην ἀφ' ἑαυτῶν ὀνομάσαι, Id eſt, *adorietes ſeu incidentes in Laconicam, Spartam à ſe nuncupaſſe.* Quò pertinere videtur, quod Pauſanias ſcribit apud comitium varium Spartæ dictum, inter heroica ornamẽta, etiã Cadmi Agenoris F. fuiſſe.

Tertia immigratio Minyarũ, in Laconicam. Minyæ pulſi ex Laconica, & aſtu vxorũ elapſi.

Poſtea & Minyę Argonautarũ poſteri, pulſi Lemno à Pelaſgis, in Laconicam nauigarunt, ac in conſortium honorum & agrorũ ibi benignè recepti ſunt. Itaq; ij repudiatis vxoribus, quas in Lemno habuerunt, alias ex Lacedæmoniis duxerũt. Qui interiecto tempore ſuperbia elati, quum regnum affectarent, in carcerem vt necarẽtur coniecti ſunt. Vnde aſtu vxorum veſtes cum illis commutantium elapſi, ad priores ſedes circa Taygetũ reuerterunt. Sed quum adhuc morte eos afficere conarẽtur Lacedęmonii, Theres hoc deprecatus eſt, qui & in coloniam eos

duxit,

duxit, in insulam, quę postea ab ipso Thera dicta est. Cuius migrationis historia accuratè descripta est ab Herodoto lib. IIII. Itemq́; à Val. Max. lib. IIII. cap. VI. Meminit eius etiam Pausanias, qui hanc secundã deductam ex tota Gręcia coloniam esse scribit, lib. VII. A quo Strabo lib. VIII. in eo variat, quòd pulsos ex Laconica Minyas circa Triphyliam habitasse scribit.

Quarta immigratio in Laconicam Heraclidarũ.

Postremo in Laconicam, sicut & in Argiam, & Messeniam, accesserũt Heraclidę reducti huc auxiliantibus Doribus, cuius migrationis meminerunt veteres scriptores ferè omnes. Ex quibus tamen alij potissimum Heraclidis, alij Doribus eam attribuunt, grauissimi vtrinque auctores. Plato lib. V. de Legibus dicit fuisse, τὴν τῶν ἡρακλειδῶν ἀποικίαν, quã & εὐτυχεῖν, Id est, *Felicem fuisse asserit.* Idem testantur Plutarchus & Pausanias, locis pluribus hoc repetentes. Thucydides vocat δωριέων κτίσιν, seu *Doriensium ædificationem vel coloniam* lib. I. Qui & tempus eius notat, videlicet hoc factum inquiens, octoginta annos post bellum Troianũ. Isocrates Archidamo, τὸ παλαιὸν δωριᾶς fuisse dicit. Itemq́; Panathenaico scribit eos, quum Dorienses essent, & paruas ingloriásq; ciuitates tenerent, bellum primariis Peloponesi ciuitatibus intulisse, atq; illas occupasse. Idem & plures dicunt auctores. Sed videtur Heraclidis, tanquam ducibus, potissimũ gloria huius colonię tribuenda: tametsi nomen Dorũ, vtpote longè plurium, vulgatius est. Nã pręcipuum Heraclidis ius horum trium regnorũ, ab Hercule acquisitũ erat. Etenim constat (vt de Laconica iam tantum loquar) ab Hippocoonte regnum sibi iure ætatis vendicante, Tyndareum eiectum, quem Hercules pro Tyndareo oppugnans interfecit, ac regnum ab ipso asseruit. Quod tamen ille recuperatum sibi non reseruauit, sed Tyndareo quasi fiduciarium tradidit. Vnde non iniuria hoc repetitum venerunt Heraclidæ. Sed & Dores videntur haud parum iuris habuisse in hanc regionem. Quod luculentius patebit, si diligenter aduertamus ad ea, quę sunt apud Platonem lib. III. de Legibus. Nã ibi de his Doribus scribit, q̀ orti illi quidẽ fuerint ab Achæis, sed deinde reduces ex bello Troiano, patria pulsos ab iis qui domi remãserãt. Atq; ita à Doriensi quodã collectos, ab eo Dores dictos fuisse. Et ab his, vt inq̃t, Lacedęmonij initiũ

historiæ suæ capiunt, ibique consistunt. Itaque, si hæc ita habēt, Achæi isti Dores dicti consimili ferè iure quo Heraclidæ hanc regionem, vtpote initio suam, repetere potuerunt. Et forte an huc etiam respicit Strabo, quum mentionem facit τὴν Ἡρακλειδῶν τοὺς Δωριέας καταγαγόντων, tanquam Heraclidæ Dores ad sua reduxerint. Sed tota historia reditus Heraclidarum & Dorum, tum in Laconicam, tum in Argiam, & Messeniam, quo Duce vsi, & qua diuisione regiones distribuerint, luculenter describitur apud Apollodorum lib. II. circa finem, & passim apud Pausaniam & Strabonem pleraque etiam commemorantur. Quæ omnia hîc adferre non attinebat. Hæ igitur sunt quatuor istæ celebres Coloniæ in Laconicam deductæ, ex quibus postrema nomine Dorum fuit auspicatissima. Nā postea obtinuit, vt Lacedæmonij pro Doribus semper haberētur. Apud Herodotum enim est, vbi narrat Crœsum misisse ex oraculi sententia, vt potentissimos Græcorum sibi conciliaret, Lacedæmonios in Dorico genere antecelluisse. Et Brasidas ipse Lacedæmonius apud Thucydidem oratione ad milites, quæ est lib. V ait, *Doras contra Ionas pugnaturos*, intelligens Lacedæmonios Doras, & Athenienses Ionas.

Dorum in Laconicā immigratio auspicatissima.

Porro fuit Lingua eorum ex eo tempore etiam Dorica, quæ eadem ferè est cum Æolica, vt est apud Strabonem initio libri VIII, aut certè mixta fuit lingua ex Dorica & Æolica. Huic tantum honoris habitum propter Doras Lacedęmonios, vt omnes Peloponesi ciuitates viderentur δωρίζειν διὰ τὴν συμβᾶσαν ἐπικράτειαν, Id est, *quodammodo Doricè loqui propter ipsorum potentiam.* Vnde Plutarchus in Lycurgo de æde Mineruæ optiletidos agens, dicit istam ædem ita appellatam à Lycurgi oculo excusso: Eo quòd ὀπτίλους oculos, eius regionis Dores dicāt. Et apud Hesychium aliosque Grammaticos multa obseruare licet Lacedęmoniorum vocabula, quæ Doricæ formę sunt. Inter reliquas autem Græciæ Dialectos, Lingua hæc habita rudis & insuauis, ideoque minus exculta, vel ad musas ac carmina pangenda idonea. Itaque Alcman poeta haud exiguam meruit laudem, quòd gratiam suis carminibus, insuauitate eius nihil officiente, conciliârit. Auctor Pausanias lib. III. τοῦ σεβείου ἐστὶν ἐν δεξιᾷ μνῆμα Ἀλκμᾶνος,

Lingua Lacedæmoniorum qualis.

Mineruæ optiletidos ædes vnde dicta.

Alcmanis poetæ laus.

μᾶνος, ᾧ ποιήσαντι ᾄσματα, οὐδὲν ἐς ἡδονὴν αὐτῶν ἐλυμήνατο τῶν λακώνων ἡ γλῶσσα ἥκιστα παρεχομένη τὸ εὔφωνον, Id est, *Ad Sebrij à dextra est Alcmanis tumulus, cui in pangendis carminibus nihil impedimento fuit Laconica lingua minus per se suauis, quo minus eis gratiam & venustatem compararit.* Hæc itaque populi origo, talisque eius Lingua.

CAPVT IV.

De Forma Reipublicæ apud Lacedæmonios, eiúsque duratione.

INdicauimus qui & vnde incolæ, itaque Rempublicam illis iam constituamus, qualisque ea fuerit, declaremus. Quod autem Megillus apud Platonem lib. IV. de Legibus profitetur, inquiens, τὴν ἐν λακεδαίμονι πολιτείαν, οὐκ ἔχω σοὶ φράζειν οὕτως ἥντινα προσαγορεύειν αὐτὴν δεῖ, Id est, *Politiam Lacedæmoniam quomodo appellare conueniat, haud in procliui est tibi dicere*: Idem mihi confiteri pudor non est, videlicet difficile videri, de forma Reipub. Spartanæ rectè pronunciare. Dabimus operam tamen vt lectoribus huius rei cupidis, aliquali super hac re dissertatione satisfaciamus. Quod vt commodiore via fiat, in primis diuersorum temporum rationem habendam existimo. Nec enim ex vnius aut alterius seculi consideratione, prorsus de tota Repub. iudicium ferri potest, quod quidam confidēter nimis, vt ferè omnia, facit: sicut nec qui de ea scripserunt, vnum aliquod tempus spectarūt. Itaque fuit Reipub. forma diuersis temporibus diuersa, & quidem aliàs Simplex, aliàs Mixta, si his quæ iam adducentur, grauissimorum auctorum sententiis stare libet.

Lacedæmoniorum Reipub. forma diuersis temporibus diuersa.

Initio autem, ac in prima quasi Reipub. huius infantia, haud dubiè monarchiam fuisse seu regnum statuendum, & quidem fortean tale, vt Reges essent liberrimæ potestatis. Fuit enim vnius summum imperium, idque nullis quod constat legibus adstrictum. Atque hæc durasse videtur Reipub. forma vsque ad Heraclidas, Proclem & Eurysthenem Aristodemi filios. Nec obstat quod Castor & Pollux fratres, simul ad gubernacula sederint, quandoquidem Imperij vices inter se summa concordia commutarint, & vnius instar Regis fuerint. Sicut Fabula de iis conficta quoque hoc indicare videtur, qua per vices feruntur mortalitatem inuicem commutasse, atque alternatim apud in-

Prima forma Reipu. Lacedæmoniorum monarchica.

Quousque prima illa forma Monarchiæ durauerit.

Castor & Pollux instar vnius Regis habendi.

feros ſuperóſque verſati. Quamuis Hygenus & alij aliò hanc narrationem referant.

Secunda Reipub. Lacedæmoniorum forma ſeu ſecunda ætas incerta.

Poſtea altera ætate, Id eſt, ab initio Heraclidarum vſque ad Lycurgum, qualis Reipub. forma fuerit, haud facilè dictu eſt. Nam ſi nomen ſpectemus, Monarchiam vocare non poſſumus, quod ea propriè vnius imperium dicatur, quum ſemper duo ſimul fuerint, qui imperium Lacedæmone geſſerint: ſi rem verò putemus, haud aliud quàm regnũ appellare licebit. Nam vterq; eorum qui ſummæ rerum præerant, regio nomine ſimul imperabant. Nec reperire licet vllos magiſtratus, qui ſummæ poteſtatis aliquid ſibi præter eos vindicarint. Nõ negauerim tamen fuiſſe aliquos magiſtratus, quorum in Reipub. adminiſtratione vſus fuerit, ſed ab ipſis Regibus creatos, qui & iis idcirco obnoxij erant. Lycurgus enim recens natum Charilaum inter magiſtratus cœnans accepit, & Regem natum eis exhibens in ſolio Regio ſtatuit, vt eſt apud Plutarchum in Lycurgo. Sed de hac ætate, vt dixi, difficile eſt iudicare, quod nullus extet ſatis luculentus auctor rerum, quæ tunc contigerunt.

Tertia ætas ſeu forma Reipub. ſub Lycurgo. qui Ariſtocratica eſſe videtur.

Cæterum tertia ætate, videlicet per id temporis, quo Lycurgus ad Rempub. acceſſit, longè maior importata eſt innouatio, ita vt videatur Regnum, etſi nomine manſerit, re tamen prorſus ſublatum fuiſſe. Nam Reges tum in ordinem quaſi redacti ſunt, debilitata ipſorum potentia, & adiecti ipſis ſenatores, quibus in negotiis publicis non multò minor quàm Regibus fuit auctoritas, & ſine quibus Regibus ferè publicè nihil gerere conceſſum. Hunc itaque Reipub. ſtatũ reſpicientes, formam quæ tunc extitit, appellandã iudicarũt pleriq; Ariſtocratiam. Ex quib. eſt Plato lib. IV. de Legibus, vbi ſic inquit: τὸ δὲ μὴ φάναι ἀριστοκρατίαν αὐτὴν εἶναι, παντάπασιν ἄτοπον, Id eſt, *Negare eam eſſe optimatum adminiſtrationem omninò abſurdum.* Et Iſocrates ſcribens Nicocle,

Iſocratis locus expoſitus.

Oligarchia & Ariſtocratia idem.

Lacedæmonios οἴκοι ὀλιγαρχουμένους, hanc laudatã Oligarchiam intelligit, quæ eadem eſt cum Ariſtocratia. Nam veteribus hoc ſignificatu vocabulum Oligarchię etiam acceptum eſt. Quibus conſentit Ariſtoteles politico ſecũdo, nec non Plutarchus VIII. Sympoſiacon, vbi ſcribit Lycurgũ vſum in ſua Republica geometrica proportione, & formam inſtituiſſe Ariſtocraticam.

Quemad-

Quemadmodum Maximus Tyrius quoq; oratione VI. de Rebus publicis agens, Laconicam inter Aristocraticas cum Cretica, Mantinea & Thessalica recenset. Cuius sententiæ sunt plerique alij, vt & Plutarchus libello de tribus politiæ generibus, Aristocratiæ exemplum in Repub. Lacedæmoniorum proponit. Etenim nec consilium Lycurgi fuit, vt popularem aliqua ratione suam Rempub. faceret, sed Aristocraticam, sicut Apophthegmate suo satis docuit. Nam postulanti cuidam, vt populo administrationem Reipub. traderet Lycurgus: *Tu prior, inquit, domi tuæ imperium domesticis trade*. Quod autem Nabis apud Liuium lib. XXXIV. ait, *non voluisse Legislatorem Rempub. in paucorum manu esse*: Id intelligendum vti dictum à Tyranno accommodatè ad suum propositum. *Liuij locus expositus.*

Deinde quarta ætate, videlicet centum triginta annis pòst quam instituti Ephori, sunt qui factam Rempub. popularem arbitrantur, vt Aristoteles & Isocrates. Nam tum vt Aristoteles scribit, Polit. II. δημοκρατία δ᾽ ἐξ ἀριστοκρατίας συνέβαινε. Sicut & Isocrates Areopagitico ait, λακεδαιμονίους διὰ τοῦτο κάλλιστα πολιτευομένους ὅτι μάλιστα δημοκρατούμενοι τυγχάνουσιν. Quibus tamen minimè consentit Plutarchus, qui hoc magistratu creato mansisse Aristocratiam existimat, ac potius optimatum auctam & confirmatam potentiam, quam diminutam putat. Ita enim in Lycurgo scribit: ἡ τῶν ἐφόρων κατάστασις, οὐκ ἄνεσις ἦν, ἀλλ᾽ ἐπίτασις τῆς πολιτείας, καὶ δοκοῦσα πρὸς τοῦ δήμου γεγονέναι, σφοδροτέραν ἐποίησε τὴν ἀριστοκρατίαν, Id est, *Ephororum creatio, non remissio Legum, sed contentio fuit, quippe quæ tametsi popularis appareret, optimatum tamen vim amplificauit.* Quod quidem si initio Ephoris creatis ita fuisse fateamur, haud tamen intra eos moderationis cancellos se continuerunt. Nam tandem optimatibus multum detraxerũt. Quò Aristoteles & Isocrates sine dubio respexerunt. *Quarta ætas siue forma Reipub. Lacedæmoniorũ Democratica.* *Plutarchi loci cũ Aristot. & Isoc. collatio.*

Itaque vt de his, quæ secuta sunt, agamus temporibus, quibus quinta ætas cõtinetur, post illa videri potest extitisse ea Respub. quam plerique mixtam affirmant, quando videlicet dominantibus Ephoris, magna ex parte tamen remansit Regibus sua potestas, & Senatui adhuc sua constitit auctoritas. Quamuis quomodo ea mixta fuerit diuersæ sint auctorum sententiæ. Nam *Quinta ætas seu forma Reipub. Lacedæmoniorũ mixta.* *Variæ sententiæ de hac quinta forma mixta.*

quidam volunt ex duabus mixtam, vt Isocrates Panathenaico, qui ait fuisse δημοκρατίαν ἀριστοκρατίᾳ μεμιγμένην, seu *quod constiterit ex Democratia mixta Aristocratia.* Quod non carere videtur ratione. Nam si Aristocratia à Lycurgo instituta, vt omnes consentiunt, & postea additus Ephororum magistratus popularis, atque ex iis Reipub. forma mixta, haud alia videtur existere potuisse mixtio, quàm ex Aristocratia & Democratia. Sed plures tamen sunt, qui ex tribus mixtam asserunt. Quorum princeps Plato, qui legum lib. III. vbi de Regibus, Senibus & Ephoris locutus, quomodo magistratus quilibet eorum cum aliis temperatus, atq; ex tribus istis Rebuspublicis vna conflata fuerit, tandem addit: κατὰ δὴ τοῦτον τὸν λόγον ἡ βασιλεία παρ' ὑμῖν ἐξ ὧν ἔδει σύμμικτος γενομένη, καὶ μέτρον ἔχουσα, σωθεῖσα αὐτὴ, σωτηρίας τοῖς ἄλλοις γέγονεν αἰτία, Id est, *Ad istum sane modum regnum apud vos ex quibus oportebat mixtum & temperatum, tum seipsum conseruauit, tum aliis salutis causa extitit.* Atq; ita Aristoteles etiam mixtionem eam clarius expressit politico secundo cap. VI. Vbi Rempub Lacedæmoniorum ait ex Monarchia, Oligarchia & Democratia mixtam, vt Regum fuerit Monarchia, Senum Oligarchia seu Aristocratia, Ephororum verò Democratia, διὰ τὸ ἐκ τοῦ δήμου εἶναι τοὺς ἐφόρους, *quod ex populo Ephori essent.* Sicut Polybius quoque libro VI. iudicat, hanc fuisse eius Reipub. constitutionem, Lycurgo eam tribuens. Sic enim de ea ait: Οὐχ ἁπλῆν, οὐδὲ μονοειδῆ συνεστήσατο τὴν πολιτείαν, ἀλλὰ πάσας ὁμοῦ συνήθροισε τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἰδιότητας τῶν ἀρίστων πολιτευμάτων. Quod postea latius declarat. Verum alij mixtionem eam Reipub. Lacedæmoniorum, nõ ex tribus tantum, sed ex quatuor conficere non dubitarunt. Vt Archytas Pythagoreus apud Stobæum Ser. CXLI, Qui existimat ex quatuor ita compositam Lacedæmoniorũ politiam, vt Regum statuat fuisse monarchiam, Senum Aristocratiam, Oligarchiam Ephororum, Democratiam verò sitam dicat in Hippagretis & iuuenibus. Quæ tamen Archytæ sententia parum videtur consentanea: sicut nec reliquæ probari omnes nobis possunt, vt alio loco disputamus.

Alij ex duobus, Aristocratia & Democratia.

Alij ex tribus, Monarchia, Oligarchia, Democratia.

Alij ex quatuor, Monarchia, Oligarchia, Aristocratia & Democratia.

Atque huiusmodi fuerunt præcipuæ illæ stantis Reipublicæ ætates, quibus imperij seu publicæ gubernationis forma quodammodo,

dammodo mutata. Ex quibus tamen Aristocratia potissimum obtinuit,vt & auctorum pleriq; eam statuerunt.Nam in vigore suo,cumque florebat maximè Respub. Aristocratica fuit. Quò etiam tota nomothesia comparata,vt & consilium propositumque Legislatori fuit eam saltem formam Reipub constituere. *Aristocratia potissimum obtinuit.*

Fuerunt tamen huius Reipub. quamuis optimè constitutæ, παρεκβάσεις seu excessus quidam & labes, vel corruptelæ, ad vitiosas formas vergentes & inclinanres. *Respub Lacedæmoniorum παρεκβάσεις.*

Nam primò ante Lycurgum, graues Rempub. exagitarunt seditiones, quibus videtur quodam modo status Ochlocraticus quæsitus.Ita enim scribit Thucydides lib. 1. ἡ λακεδαίμων μετὰ τὴν κτίσιν τῶν νῦν ἐνοικούντων δωριέων, ἐπὶ πλεῖστον ὧν ἴσμεν χρόνον στασιάσασα, Id est, *Lacedæmon à conditu Dorum, qui iam eam tenent, perlongo tempore seditionibus agitata fuit.* Sicut & Plutarchus Lycurgo idem testatur, qui scribit Regem Eurytionem ambitione & populari aura ductum,nimium dominatum relaxasse. Vnde populus ferocire cœperit, & Reges contemnere, ac illi vicissim violentius agendo populum offendere, vt legibus tandem proculcatis confusio Reipub. extiterit, in qua & pater Lycurgi interfectus sit. Quò refero etiam quod Herodotus ait lib. 1. Vbi de Lacedæmoniis scribit,quod ante Lycurgum κακονομώτατοι ἦσαν σχεδὸν πάντων ἑλλήνων, κατά τε σφέας αὐτοὺς, καὶ ξένοισι ἀπρόσμικτοι. *Graues seditiones & status Ochlocraticus.*

Secundo videtur deinde etiam quædam species Oligarchiæ erupisse, quum videlicet potestate sua abutentes Ephori imperium arriperent, premerentq; Reges & Senatum,ita vt tandem eos & quosuis suo arbitratu solio deturbare, vel è medio tollere,veriti non sint.Sicut tum alia,tū quæ circa Agidem & Cleomenem contigerunt,manifestè ostendunt. *Oligarchia vsurpata.*

Ex quibus postremo factum,vt nec à tyrannide libera fuerit hæc laudatissima Respublica,quam inuasit primo Machanidas, continuauit deinde Nabis, donec Sparta concilij Achaici facta fuit.Ex quo vsque ad Romanorum tempora fluctuare,& imperium Dominósque mutare non destitit, vt videre est apud Polybium,Plutarchum,tum aliis locis,tum etiam in vita Pyrrhi, Itemque apud Strabonem & Pausaniam. *Tyrannis.*

Sed tametsi hisce motibus omnibus & mutationibus,ac for-

tean aliis, obnoxia fuerit Respub. Lacedæmoniorum, sicuti sunt res omnes humanæ instabiles, & variis casibus subiectæ, optimè tamen eam constitutam fuisse grauissimi auctores consentiunt. Quod Polybius tamen eatenus verum ait, vt nihil eius defuerit constitutioni, quantum ad sua tutanda spectârit. Itaque dum iis contenta erat, mansit Respub. etiam immota. Postquam verò vicina affectare cœpit, & paulatim pluribus bellum faciendo imperium in alios quærere, tum verò in eas mutationes incidit, de quibus dictum.

Laconica suis contenta, mansit, vicina affectans in varias mutationes incidit.

Sed has tamen diu pertulit, vt longo tempore iis non cesserit, sed instar Athletæ, sæpè eluctata ad leges pristinámque disciplinam redierit. Quare donec id factum nulla tumultuantium proteruia, vel inquietorum hominũ ambitio, eam labefactare potis erat. Stetit itaque hæc Respub. tot seculis, quot vix vllius imperij fuisse legimus. Sicut Polybius quoque testatur, diutissimè Lacedæmonios libertatem suam seruasse. Ita enim de Repub. à Lycurgo instituta ait: Οὕτω συστησάμενος πλεῖστον ὧν ἡμεῖς ἴσμεν χρόνον διεφύλαξε τοῖς Λακεδαιμονίοις τὴν ἐλευθερίαν, Id est, *Quum ita cõstituisset Rempub. quam diutißimè conseruauit Lacedæmoniis libertatem.* Nam alij annos ei tribuunt octingentos, vt Liuius lib. XXXIX, vbi ait Spartam disciplinæ Lycurgi per annos octingentos assueuisse. Quod tempus longè fatalem periodum, quæ existimatur esse Imperiorum omnium, excedit. Isocrates oratione de pace, scribit ἑπτακοσίοις ἔτεσιν οὔθ' ὑπὸ κινδύνων, οὔθ' ὑπὸ συμφορῶν κινηθεῖσαν, Id est, *Septingentis annis neq; periculis, neq; casibus vllis labefactatam.* Quod idem in Panathenaico repetit. Sic & Cicero pro Flacco, ait Lacedæmonios solos toto orbe terrarum septingentos annos amplius, vnis moribus & nunquam mutatis Legibus vixisse. Plutarchus Lycurgo ait Spartam εὐνομίᾳ καὶ δόξῃ Principatum Græcię tenuisse annis quingentis, dum vsa legibus Lycurgi, quas ex quatuordecim Regibus, qui eum secuti sunt, vsq; ad Agin Archidami filium nemo mouerit. Quo tempore tametsi Plutarchus videtur finem statuere Reipub. tamen non vsq; adeò abolita disciplina, & labefactatus publicus status, vt non Leges Lycurgi aliquatenus retinentes sustinuerint vsq; ad Tyrannos. Quare & nos Reipub. durationem eò continuamus, ita

Duratio Reipub. Lacedæmoniorum septingentorum ferè annorum.

Imperiorũ fatalis periodus.

vt septingentorum ferè annorum fuerit secundum Isocratem & Ciceronem. Quod & rectè conuenienterque fieri autumo.

CAPVT V.

De Iure ciuitatis.

EXstructa Repub. videamus qui Lacedęmone eius participes fuerint. Erant autem Reipub. participes quotquot ciuium numero habebantur. Sed non fuit vna eadémque ciuium omnium ratio. Alij enim erant ciues nati, alij ciuitate donati.

Ius ciuitatis.

Ciuium diuersa ratio.

Nati ciues, qui ex parentibus ciuibus legitimè iunctis, procreati erãt. Hi quidem simul ac editi, ius ciuium habuerunt. Sed tamen ad id rursus, quasi per gradus ascendebant, dum iusti & legitimi ciues fierent, & pro ciuibus se gererent. Primùm enim in his hoc quasi legitimum obseruabatur, vt iudicium penes tribules esset de recens natis, an Infans tollendus esset vt ciuis fieret, vel non. Id docet Plutarchus Lycurgo: Arbitrium partus, inquit, non erat penes parentem, sed portabat eum in locum Leschen dictum, vbi tribulium natu maximi considẽtes, Infantem spectabant. Qui si membris compactis & robustis esset, tolli iubebant eum, sortémque ei ex nouem millibus assignabant: Debilem & distortum amandabant in locum voraginosum propter Taygetum, quas Apothecas nuncupabant: Quasi nec illi ipsi, nec ciuitati, qui non esset à primordio ad bonum habitum, neque ad robur comparatus, expediret viuere. Postea si parentes eos agnouissent, & ita probati fuissent à tribulibus, septennes facti in ἀγέλας, seu *classes pueriles* distribuebantur, vt docet Plutarchus in Lycurgo. Deinde certo modo enutriebantur & educabãtur ad pubertatem vsque, de qua re alio loco. Tandem verò fuit legitima ętas, quum ex pueris excederent ad Ephebos. Existimo autem fuisse annum ætatis octauum decimum. Nam is annus plenę pubertatis dicitur etiam iure ciuili, vt refertur ex libro I. Differentiarum Modestini L. XL. D. de adoptionibus. Atque illa ætate poterat ex institutione Laconica rigida valdè & austera satis confirmata esse natura. Hunc annum qui biennio excesserant εἴρενες dicebantur. Plutarchus Lycurgo: εἴρενας καλοῦσι τοὺς ἔτος ἤδη δεύτερον ἐκ παίδων γεγονότας, Id est, *Irenas* vocãt

Ciues nati qui.

De Ciuibus natis iudicium quomodo fieri solitũ.

Primus gradus Ciuium natorum in infantia.

Secundus gradus in pueritia.

Tertius in pubertate.

Εἴρενες qui dicti apud Lacedæmonios.

eos qui iam alterum annum è pueris egreßi ſunt. Inter pueros ipſos autem mellirenas dicebãt huic ætati proximos. Idem Plutarchus

μελλείρενες qui dicti ſint.

μελλείρενας δὲ τῶν παίδων τοὺς πρεσβυτάτους, Id eſt, *Mellirenas vocant maximos natu inter pueros.* Itaque quod hanc ætetem conſtituo pubertatis, videor poſſe colligere, tum ex his quæ iam dicta, tum ex Plutarchi verbis quæ ſequuntur. Nam poſtea addit; Quum Iren maior fuerit viginti annis, tum ducit cohortem ſuam in prælium. Quod hoc ſenſu accipio, tanquam ex pueris exceſſerint anno ætatis decimo octauo. Deinde Irenes facti fuerint anno vigeſimo. Tandem eo anno completo eſſe ductores ſuarum

Quarta ætas virilis.

cohortium cœperint, id eſt, puerorum. Poſtremo fuit & legitima ætas, qua inter viros cenſebantur, & quæ virorum erant gerere poterant. Hanc cenſeo fuiſſe annum ætatis trigeſimum. Tot enim annos natis quæ virorum erat gerere licebat, atque eò vſque inter Ephebos habebantur. Quare ἔξηβος dicitur ἔξω τῆς ἥβης, τελάκοντα πέντε ἐτῶν Heſychio. Ex Ephebis autem qui inter viros referebantur, & hunc ordinem recens ingreſſi erant,

Sphærei qui dicti apud Lacedæmonios.

Sphærei dicebantur apud Lacedæmonios. Ita Pauſanias lib. III, vbi quum locutus eſſet de ſimulacro Herculis, cui ſacrificant Sphærei, poſtea addit ſtatim hæc eos deſcribens: οἱ δὲ εἰσὶν οἱ ἐκ τῶν ἐφήβων, εἰς ἄνδρας ἀρχόμενοι συντελεῖν, Id eſt, *Sphærei ſunt qui ex Ephebis iam exceſſerunt, & inter viros cenſeri cæpti ſunt.* Atque huc refero pro argumento, quod apud Plutarchum eſt in Lycurgo: Qui ſcribit non licuiſſe in forum procedere ante annum ætatis trigeſimum: quod perinde fortè eſt, ac ſi diceret, publicum nihil ante hanc ætatem attingere potuiſſe. Nec eſt inconcinnus hic

Ciues ex vtroq; parente Lacedæmonios eſſe oportuit.

annorum numerus. Nam à pueritiæ initio ad pubertatem erunt anni duodecim, à pubertate ad virilem ætatem itidem duodecim. Itaque hanc ætatem, quam diximus, qui compleuerant, ij legitimi & iuſti ciues erant. Dixìmus autem oportere ciues ex vtroque parẽte eſſe Lacedæmonios, & legitimè natos. Nam aliàs pro nothis & adulterinis habiti fuerunt. Omitto iam de

Leotychides & Demaratus cur regno exciderint.

Leotychide & Demarato Regibus aliiſque dicere, qui huius ſuſpicionis damnati regno exciderunt. In Partheniis illuſtre eius

Parthenij apud Lacedæmonios qui fuerint.

exemplum, qui quod non ſatis legitimè procreati fuiſſent, ciues non ſunt habiti. Erant enim Parthenij ex virginibus geniti ante nuptias:

nuptias: *οἱ γενόμενοι παρθένῳ πρὸ τοῦ γήμασθαι* inquit Suidas. Sed quales hi Partheni fuerint Lacedæmoniorum, de quibus nobis hic sermo, docet Ephorus apud Strabonem luculenta historia, quam integram hîc adscribam. *Lacedæmonij,* inquit, *bellum intulerunt Messeniis, quod hi illorum Regem Teleclum Messenam sacrificandi causa profectum occidissent, iuramento se inuicem obstringentes, non prius se domum reuersuros, ni Messeniam cæpissent, aut vniuersos ibi occubituros. Itaq; ad bellũ profecti vrbis custodes relinquũt ex ciuibus natu minimos & natu maximos. Post anno belli decimo vxores Lacedæmoniorũ facta concione, quasdã suarũ ad maritos miserunt, quæ eos reprehenderẽt, vt iniquis erga se conditionib. bellũ Messeniis facientes: Quippe quod aliqui interim liberos procrearẽt: aliqui relictis vxoribus vti viduis in hostico castra haberẽt. Itaq; periculũ ne patria ad extremũ viris vacua foret. Tũ Lacedæmonij & sui iurisiurandi memores, & vxorũ habentes rationẽ, robustißimos & ætate minimos, ex castris mittunt, quos nouerant Sacramenti religione non teneri. Iis præcipiunt vt cum omnibus virginibus omnes rem haberent, ita existimantes copiosiorem sobolem exstituram. Hi autem qui ita geniti erant παρθενίαι, seu virginum filij dicti sunt.* Postea addit hos non in eodem honore cum reliquis habitos, vtpote non ex coniugio natos, cum Helotis conspirasse, & patefacta conspiratione patrio solo ad quærendas nouas sedes excessisse, ac Duce Phalantho tandem Tarentum in Italia condidisse. Quam historiam refert quoque Iustinus ex Trogo, sed ab hac in aliquibus dissentientem. Ex illis itaq; intelligi potest, qui fuerint Parthenij Lacedæmoniorum. Hesychius tamen auctor est, eos Parthenios fuisse, *οἱ κατὰ τὸν μεσσηνιακὸν αὐτοῖς πόλεμον γενόμενοι ἐκ τῶν θεραπαινῶν*; tanquam ij ita dicti, qui in castris ex ancillis nati fuissent. Sed hoc quod ad nostrum institutum nihil interest. Constat enim hinc, qualescunque Parthenij fuerint, extra coniugium genitos pro ciuibus haberi non potuisse.

De Parthenis alia opinio.

Cæterum qui ciuitate donabantur ciues, initio complures facti sunt. Nam primi Reges (vt est apud Strabonem) permiserunt *δέχεσθαι συνοίκους τοὺς βουλομένους τῶν ξένων, διὰ τὴν λειπανδρίαν,* Id est, *vt reciperentur in ciuium numerum, propter hominum penuriam, ex peregrinis quicunque vellent.* Et Aristoteles Politico II. scribit, initio multos ciuitate donatos ad augendum ciuium nume-

Ciues donati ciuitate qui.

rum. Poſtea autem peregrinis non niſi ſingularibus quibuſdam & certis de cauſis ciuitatis ius communicatum. De Tyrtæo Athenienſi nota hiſtoria, quod in ciuium numerum aſcitus, vt eo belli Duce vterentur, quum ex oraculi ſententia iuſſi eſſent aduerſus Meſſenios ab Athenienſibus Ducem petere. Strabo lib. VIII. & Pauſanias lib. IV. & Poliænus lib. I. Ac ciuem eum factũ fuiſſe, probat etiam Apophthegma illud Pauſaniæ, quo indicatur ſimul quare id ei contigerit. Nam interrogatus Pauſanias quare Tyrtæum Poetam Spartani ciuitate donaſſent, Reſpondit: *Ne vnquam videremur peregrino Duce vſi*, vt eſt apud Plutarchum Apophthegmatis Laconicis. Itidemq; Terpander, Thales, Pherecydes; & alij ciuitate donati. Nam verum haud exiſtimo, quod Herodotus ſcribit libro vltimo, ſolum Tiſamenum & fratrem ciuitate donatos, niſi id iuuetur interpretatione.

Tyrtæus Athenienſis aſcitus in Lacedæmoniorum ciuium numerum.

Fuerunt præterea & alij liberi homines, non illi tamen Lacedæmonij; ſed qui à pueris educabantur in diſciplina Laconica, quos idcirco etiam poſtea ciuitate donabant. Hi peculiari nomine Μόθακες dicebantur. Athenæus Dipnoſophiſticon VI. ex hiſtoriarum Phylarchi libro XXV. εἰσὶ δὲ οἱ μόθακες σύντροφοι τῶν λακεδαιμονίων. ἕκαστος γὰρ τῶν πολιτικῶν παίδων ὡς ἂν καὶ τὰ ἴδια ἐκποιῶσιν, οἱ μὲν ἕνα, οἱ δὲ δύο, τινὲς δὲ πλείους ποιοῦνται συντρόφους αὐτῶν. εἰσὶν οὖν οἱ μόθακες ἐλεύθεροι μὲν, οὐ μὴν λακεδαιμόνιοι, μετέχουσι δὲ τῆς παιδείας πάσης, Id eſt, *Mothaces erãt qui vnà cum ipſis Lacedæmoniis educabantur. Quilibet enim puerorum ex ciuibus genitorum habent ſibi adiunctos contubernales, hi vnum, illi duos, aliqui etiam plures. Sunt itaque Mothaces liberi quidem (homines) ſed non Lacedæmonij. Participes enim ſunt totius inſtitutionis (Laconicæ.)* Qui locus malè acceptus ab interprete Veneto. Ita ferè etiam Mothaces deſcribuntur ab Æliano lib XII. cap. XLIII. Vbi & de hoc nomine ait: ὄνομα ἦν ἄρα τοῦτο τοῖς τῶν εὐπόρων, οὓς συνεισέπεμπον αὐτοῖς οἱ πατέρες συναγωνιουμένους ἐν τοῖς γυμνασίοις. Scholiaſtes Ariſtophanis, Heſychius, Suidas, eoſdem μόθωνας dicunt, illi tamen παρατρεφομένους, hic παρεπομένους eſſe deſcribentes. Vbi in Heſychio mendum irrepſit, & legendum videtur τοῖς ἐλευθέροις παιδίσκοις, quo loco habet, τοῖς λεγομένοις παιδίσκοις. Eius generis ciuem fuiſſe Lyſandrum exiſtimant, τὸν καταναυμαχήσαντα

Μόθακες qui dicti ſint apud Lacedæmonios.

Lyſander ciuis factus ob virilitatem.

τοὺς

τοὺς Ἀθηναίους πολίτην γενόμενον δι' ἀνδραγαθίαν Id eſt, *qui Athenienſes nauali prælio ſuperauit, ciuis deinde factus ob virilitatem*, vt ait idem Phylarchus apud Athenæum. Idemque teſtatur de eo Ælianus, qui tales etiam fuiſſe Callicratidam & Gylippum ſcribit. Quamuis à Plutarcho genus Lyſandri relatum ad Heraclidas, patre Ariſtoclito, vt videre eſt in vita ipſius.

Callicratidas & Gylippus.

Ex Libertinis quinetiam aliquando ciues quoque fiebant. Illuſtre eius exemplum in Helotis iis, quos bello Meſſeniaco libertate donatos ciues fecerunt, & Epeunactos vocarunt, quaſi qui in lectum Dominorũ ſucceſſerint. Auctor apud Athenæum dicto libro Dipnoſoph. Theopompus, cuius hæc verba referuntur ex XXXII. Hiſtoriarum. Ἀποθανόντων πολλῶν Λακεδαιμονίων ἐν τῷ πρὸς Μεσσηνίους πολέμῳ, οἱ περιλειφθέντες εὐλαβηθέντες μὴ καταφανεῖς γένωνται τοῖς ἐχθροῖς ἐρημωθέντες, ἀνεβίβασαν τῶν εἱλώτων ἐφ' ἑκάστην στιβάδα τῶν τετελευτηκότων τινάς, οὓς καὶ πολίτας ὕστερον ποιήσαντες προσηγόρευσαν ἐπευνάκτους, ὅτι κατετάχθησαν ἀντὶ τῶν τετελευτηκότων εἰς τὰς στιβάδας, Id eſt, *Cæſis compluribus Lacedæmoniis bello Meſſeniaco, qui ſupererant, vt præcauerent, ne hoſtibus viderentur ad paucos redacti, in quod libet ſtratum ſeu lectum demortuorum Helotas quoſdam reſtituerunt, quos poſtea ciues factos Epeunactos appellarũt, quod loco mortuorum in lectos ſubrogati fuiſſent.* Atque ad eundem modum aliquoties alij Libertini. His itaque ad hunc modum ius ciuitatis communicatum. Aliâs verò ęgrè impetratum vt ciuitate aliquis donaretur, quod permagna id cum dignitate eſſet coniunctum. Quo nomine reprehendit, tum Lacedęmonios, tum Athenienſes & Thebanos Dionyſius Halicarnaſſeus lib. II. Archæologias Rom. vbi hoc ab eis fieri ait ad conſeruandam generis nobilitatem. Sic enim de his populis ſcribit; φυλάττοντες, inquit, τὸ εὐγενὲς καὶ μηδενὶ μεταδιδόντες, εἰ μὴ σπανίως τῆς παρ' ἑαυτοῖς πολιτείας. Ac verum hoc de Lacedæmoniis, docemur quoque exemplo Tiſameni vatis. De quo Herodotus in vltimo memorat, quod quum eius indigerent Lacedæmonij, petiiſſe eum ciuitatis ius, nec tamen principio hoc obtinuiſſe. Poſtmodum verò immінente Perſarum exercitu, quum maiorem in modum eius egerent, tum ſibi, tum fratri hoc impetraſſe. Quod decus rarum fuit, huicq; ſoli datum, vt & ſibi & alteri ciuis ius acquireret. Nam in

Libertini ciues facti.

Ἐπευνάκτας ciues quos dixerint Lacedæm.

Ciuitatis ius rarò à Lacedæm. alijs cõmunicatum.

Tiſamenes vates ciuis Lacedæm. factus.

hunc sensum verba Historici accipio, quorũ suprà meminimus.

CAPVT VI.

De populi distributione.

CIues qui fuerint aperuimus, iam quæ ciuium inter ipsos ordo & distributio, quantum licet inquiramus.

Distributio populi Lacedæm. in Tribus.

Constat autem à Lycurgo primò ciuitatem, quamuis τῶν ὀλιγανθρωποτάτων πόλεων οὖσαν, Id est, *perpaucorum hominum esset*, vt ait Xenophon, per φυλὰς seu *tribus* discretam fuisse. Nam Rhetra ab oraculo ei reddita, hoc manifestè exigit, quã refert Plutarchus in vita Lycurgi. Iubetur enim ab oraculo Legislator φυλὰς φυλάξαι, qđ Plutarchus interpretatur διέχειν καὶ κατανεῖμαι τὸ πλῆθος εἰς μερίδας; seu *populos dirimere & distribuere in partes*. Ac capite præcedente ostendimus recens natos infantes ad tribules adferri solitos, ac ibi probari: Vt idcirco non dubium esse queat, quum distinctæ fuerint in populo tribus, & diuersi in vnaquaq; earum tribules.

Quot Tribus fuerint.

Quot verò fuerint tribus, & quibus nominibus appellatæ, nusquam adhuc satis luculenter explicatum inueni. Si tamen locus aliquis esse poterit coniecturæ, sex fuisse dicamus, eámque sententiam retineamus tantisper dum aliud animaduertere licuerit, vel nos alij rectius docere potuerint. Atque hic numerus tribuum nobis videtur consentaneus, quod supra diximus ex Strabone, in sex partes etiam antiquitus regionem diuisam fuisse. Quò fortasse referẽdum etiam quod Plutarchus scribit, asseruisse quosdam regionem non in nouem, sed in sex tantum sortes distributam, tanquam ea populi fuerit diuisio, diuersa à Regionis distributione. Vt prætercam iam, conuenire ita cum ea rectè exercitus, quæ olim vsurpata fuit, distributionẽ in sex moras, de qua paulò post. Sed hæc tamen omnia fortean non satis certa argumenta. Itaque si quis aliter sentiat, cum eo non magnoperè contendamus, tantumq́ue doceri ex scriptoribus aliter, vel aliud rationibus melioribus euinci petamus. Harum verò sex tribuum, ne eas temere statuisse videamur, edamus etiam nomina à nobis reperta.

Prima Tribus Heraclidarum.

Prima itaque tribus & præcipua videtur nobis fuisse Heraclidarum, seu eorum qui à Diuina Herculis stirpe erãt oriundi.

Hos

Hos enim à reliquis diſtinctos fuiſſe certum eſt, tantúmq; mixtos cum Doribus. Teſtatur hoc Plutarchus Lyſandro, vbi in hunc modum ſcribit: τῶν ἀναμιχθέντων Δωριεῦσι ἡρακλειδῶν, καὶ κατελθόντων εἰς πελοπόννησον, πολὺ μὲν ἐν σπάρτῃ καὶ λαμπρὸν ἄνθησε γένος, Id eſt, *Genus Heraclidarum mixtorum cum Doribus, Spartæ erat magnum & illuſtre.* Ideo etiam ab hac Heraclidarum gente ſcribit Plutarchus regni ius abſtractum voluiſſe Lyſandrum in medio omnibus ſtatuere. Nam id verius exiſtimo, quam quod alij ſenſerunt, voluiſſe eum regnum ademptum ſaltem Ægiadis & Eurytionidis Heraclidis omnibus proponere. Nam id fortè nõ obtinuiſſet Lyſander, nec Spartano populo etiam ea ratione aliquid acceſſiſſet, ideóque nec id in vulgus gratum futurum.

Secunda tribus Aegidarum.

Secunda tribus ſtatuatur à nobis Ægidarum. Nam Ægidas fuiſſe peculiaris cuiuſdam tribus Spartæ, auctor nobis Herodotus. Sic enim lib. IV. ait. Οἰλύκου γίνεται Αἰγεύς, ἀπ᾽ οὗ αἰγεῖδαι καλέονται φυλὴ μεγάλη ἐν σπάρτῃ, Id eſt, *Ægeus filius fuit Oilyci, à quo Ægidæ dicti, tribus Spartæ permagna. Sicut & Ægidæ alij Athenis fuerunt.*

Tertia tribus Limnatarum.

Tertia tribus videtur nobis Limnatarum. Dicti autem Limnatæ à parte quadam vrbis Spartanæ, quod Λιμναῖον vocarunt, quaſi ſtagnum, vel partem ſtagnantem. Nam vt Strabo ait, τὸ παλαιὸν ἐλιμνάζετο τὸ προάστειον, καὶ ἐκάλουν αὐτὸ λίμνας. Poſtea verò exſiccata ea pars, templúmque Bacchi quod in Limnis erat, ſicco conſtitit. Et Pauſanias etiam ait, χωρίον ἐπονομαζόμενον λιμναῖον, ſeu locum Spartæ ita dictum, qui Dianæ Orthiæ fuerit ſacer. Idemque poſtea commemorans quoſdam λιμνάτας σπαρτιατῶν, indicat aliquos Spartiatarum Limnatas dictos, qui fuerũt hanc vrbis partem habitantes.

Quarta tribus Cynoſurenſium.

Quarta tribus nobis obſeruata Cynoſurenſium eſt. Tribus ipſa dicta κυνόσουρα. Ita Heſychius κυνόσουρα φυλὴ λακωνική. Huius tribules dicti κυνοσουρεῖς, qui cum reliquis coniuncti apud Pauſaniam.

Quinta tribus Μεσσόα.

Quintam tribum ſtatuamus eam, quæ μεσσόα dicta. Nam & hanc tribum Spartæ fuiſſe teſtis eſt Stephanus de vrbibus, vbi ita ſcribitur. Μεσσόα φυλὴ λακωνική. Dicta hæc etiam ab vrbis parte, cuius nomen Meſſoa. Strabo lib. VIII. μεσσόα ἐ τῆς χώρας

εἶναι μέρος, τῆς σπάρτης δέ. Ita enim Caſabonus vir doctiſſimus Geographum eo loco emendat. Apud Suidam verò tantum eſt μεσσόα τόπος. Huius tribules dicti μεσσοάται. Stephanus, ἐθνικὸν μεσσοάτης. Quamuis apud Pauſaniam dicuntur οἱ ἐκ μεσσόας.

Sexta tribus Pitanatarum.

Sexta tribus fuerit nobis Pitanatarum. Auctor Heſychius: ἡ πιτάνη φυλή. Et apud Pauſaniam eſt, Crotanos fuiſſe pitanatarum partem. Videtur autē hæc antiqua ſatis tribus. Nam Menelaus, vt ait Heſychius, ex Pitanatis fuit. Vnde exercitus eius dictus Pitanates, ſiue à parte, ſiue quia Menelaus Pitanates, cuius gratia comparatus erat. Atque hæc habuimus de tribubus. Nam quæ earum iura fuerint, & quales tribuum principes ſeu Phylarchi nondum reperi.

Tribuum in minores partes diſtributio.

Deinde verò fuit ipſarum tribuum iterum aliqua in partes ſuas minores diſtributio. Nam oraculum etiam vult Lycurgum ὠβὰς ὠβάξαι, Quod Plutarchus interpretatur de aliis quibuſdam partibus, in quas populus tributus fuit. Fuerunt autem hæ partes, quæ ὠβαὶ dictæ, triginta. Tot enim ὠβὰς iuſſus facere Lycurgus. Harum autem partium videntur fuiſſe quinque cuiuſque tribus, quæ ſuis nominibus diſtinctæ. Nam ita ſuprà retulimus ex Pauſania, quod οἱ κρωτανοὶ μοῖρα τῶν πιτανατῶν, Id eſt, *ex Pitanatis quidam Crotani dicti.* Atque his partibus exiſtimare poſſumus præfuiſſe eos, qui apud Heſychium γεροάκται dicuntur, quos ait fuiſſe δημάρχοις παρὰ λάκωσι. Nam ſi tribus reſpondent tribubus, & δῆμοι Athenienſibus partes tribuum, vt Obæ apud Lacedæmonios, erunt Geroactæ qui Obis Lacedæmoniorum præerant. Hæc nobis de tribubus & earum partibus dicta ſint.

ὠβαὶ quæ dictæ apud Lacedæmonas.

Γεροάκται qui dicti apud Lacedæmonios.

Moræ in quas diſtribuebantur Lacedæmonij.

Porro Cum hac diſtinctione (vt diximus) conuenit aliquatenus altera, qua domi in moras diſtribuebantur. Nam & politicas ſeu vrbanas quaſdam moras agnoſcit Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum, quibus domi inter ſe diſtincti. Erant iſtæ moræ vrbanæ, quemadmodum & tribus, ſex numero, atque haud dubiè vna mora ex qualibet tribu deſcripta. Nam continere videtur mora eos, quibus ætas eſſet militaris. Vt idcirco exiſtimare liceat Iuniores & Seniores non fuiſſe in moris. Nam tametſi in tribubus ſuis cenſebantur: tamen haud-quaquam in moris comprehenſi, quod illis non dum per ætatem patuerint moræ,

hi iam

hi iam ex eo numero quasi emeriti dimissi. Vnde expreſsè apud Xenophontem dicuntur educti ad bellum, Seniores & Iuniores, quibus militiæ vacatio erat. Et aliàs apud eundem, domi relicti ad custodiam vrbis Seniores & Iuniores, tanquam qui legitimi milites non eſſent. Cæterum quælibet mora iterum in ſuas partes diſtributa, ſicut tribus in Obas, ita vt habuerit mora vnaquæque λόχους ſeu *turmas*, Pentecoſtyas, & Enomotias, quæ quales fuerint partes, quotque in qualibet earum, inferius vbi de militia nobis agendum, explicabitur. Nam hæc diſtributio prorſus militaris, & ad militiæ rationem comparata: ſicut in omnibus benè conſtitutis Rebuſpublicis peculiaris quædam domi ciuium ad militiam diſtributio vſurpari ſolet. Præfuit cuiuis etiam moræ domi Polemarchus, ſicut & in bello, cui reliqui ſuberant, qui itidem ad bella egredientibus imperabant, vt latius ſuo loco dicemus. Atque huiuſmodi ferè iſta domi per moras diuiſio fuerit, cuius meminit Xenophon, quę & rectè ad tribus conueniebat.

Moræ in λόχους distributæ.

Moris ſingulis Polemarchi præfuerũt.

Cæterum nec omnino diſſimilis huic tertia, eaque vulgaris diſtinctio per choros fuit, etſi in ſolennibus & ludis quibuſdam tantum vſitata. Erant autem iſti chori tres, vnde τριχορία dicitur, videlicet puerorum, Iuuenum & Senum.

Distributio alia in Choros tres.

Primus chorus erat Senum, qui in ſacris exorſus ſic canebat:

Primus Chorus ſenum.

Ἄμμες πόκ' ἦμες ἄλκιμοι νεανίαι.

Nos quondam eramus fortes iuuenes.

Alter chorus erat iuuenum, qui ſic reſpondebat:

Alter Iuuenum.

Ἄμμες δέ γ' εἰμέν· αἰ δὲ λῇς, πεῖραν λαβέ.

Nos ij ſumus, fac, ſi velis, periculum.

Tertius puerorum ita retulit:

Tertius Puerorum.

Ἄμμες δέ γ' ἐσσόμεσθα πολλῷ κάῤῥονες.

Nos verò erimus multo præſtantiores.

Auctor autem huius diſtinctionis per choros Lycurgus, vt ſcribit Plutarchus libro περὶ φιλαυτίας, & vita Lycurgi: Quamuis Pollux eam ad Tyrtæum referat. Sic enim lib. IV. Onomaſtici ſcribit: τριχορίαν δὲ τυρταῖος ἔστησε, τρεῖς λακώνων χορούς καθ' ἡλικίαν ἑκάστην παῖδας, ἄνδρας, γέροντας. Sed quicũque tandem auctor, videmus certè hac non tam ciuium ordines diſcretos, quàm

In Choros distributionis quis auctor.

ætates diuersas consideratas, quæ certo annorum numero quomodo definienda, ex iis quæ præcedente capite diximus, intelligi poterit. Vsum eius distinctionis ait Plutarchus, vt familiaria & proxima exempla iuuenibus per ipsa gesta exponerentur, atque ita animi iuniorum ad æmulationem maiorum accederentur. Ac respicit huc etiam haud dubiè Plato lib. II. de Legibus, quum in sua Repub. condenda tres itidem institui vult choros: Quorum primum παιδικὸν seu *puerilem* facit, vbi pueri collocandi: In secundo vult eos esse, qui sunt triginta annorum: In tertio omnes statuit, qui egressi annum trigesimum ad sexagesimũ vsque ætatis annum. Nam hæc distributio non parum vtilitatis habet, vt Philosophus eò loci disputat.

Vsus distinctionis in choros.

Memorabile est hoc de populi distinctione, quod non confundi patiebantur inter se quosuis, nec alios in aliorum transire munus & conditionem. Constat præcones ex præconibus nasci solitos, tibicines ex tibicinibus, coquos ex coquis, & eodẽ modo de reliquis. Atque hoc ex instituto fiebat Ægyptiorum, vbi legislator id didicerat. Herodotus libro VI. Συμφέρονται καὶ τάδε Αἰγυπτίοισι λακεδαιμόνιοι. οἱ κήρυκες αὐτέων, καὶ αὐληταὶ, καὶ μάγειροι ἐκδέχονται τὰς πατρῴας τέχνας· καὶ αὐλητής τε αὐλήτεω γίνεται, καὶ μάγειρος μαγείρου, καὶ κήρυξ κήρυκος, οὐ κατὰ λαμπροφωνίην ἐπιτιθέμενοι ἄλλοι σφέας παρακληΐουσι, ἀλλὰ κατὰ τὰ πάτρια ἐπιτελέουσι, Id est, *Cum Ægyptiis etiam Lacedæmonij in hoc cõgruunt, quòd eorum præcones, tibicines & coqui in paterna artificia succedunt. & coquus è coquo, tibicen ex tibicine, præco ex præcone gignitur: Neque vlli propter vocalitatem aliis insidiantes seipsos ingerunt, sed in paterno opere perseuerant.* Ad hunc modum quantum nobis animaduertere licuit, inter se discreti Lacedæmonij.

Distinctio populi non confundebatur.

Cæterum ab aliis populis aliter distincti, & præ omnibus hęc peculiaria habuerunt, quibus dignosci poterant, videlicet tonsuram, calceos, vestes, nomen. Pausanias Achaicis seu lib. VII. vbi loquitur de Achæis impetũ in Spartanos Corinthi facientibus: συνήρπαζον δὲ πάντα τινὰ, καὶ ὃν λακεδαιμόνιον σαφῶς ὄντα ἠπίσταντο, καὶ ὅτῳ κουρᾶς, ἢ ὑποδημάτων εἵνεκα, ἢ ἐπὶ τῇ ἐσθῆτι, ἢ κατ᾽ ὄνομα προσγένοιτο ὑπόνοια, Id est, *corripuerunt quemcunque vel certò intellexerunt eorum Lacedæmonium esse, vel de quibus tonsuræ, aut calceorum causa,*

Distinctio Lacedæmoniorum ab aliis populis.

causa siue etiam propter vestem, aut nomen suspicio erat. Sed hæc qualia fuerint non est huius loci explicare: Verum in sequentibus pro vt se occasio obtulerit, passim de iis nobis erit dicendum.

CAPVT VII.

De concione seu congregatione populi.

Conciones populi quales.

OStendimus quale ius ciuis fuerit, quòd quum in concionibus potissimùm vsurpatum sit, non incõueniens fuerit iam de iis disserere. Conciones intelligo, cõuentus ciuium frequentiores, magistratus auctoritate in locum legitimum iusto tempore conuocatorum. Vocabãt eas ἐκκλησίας, sicut & Athenienses. Sed Concionum apud Lacedæmonios fuit hoc discrimen: quod alia esset concio maior, alia minor seu μικρὰ ἐκκλησία dicta. Quam diuisionem ideo statuere visum, quia apud Xenophontem lib. III. Hellenicôn manifestè mentio fit μικρᾶς ἐκκλησίας. Maior concio, seu ἐκκλησία simpliciter dicta, omnium fuit Lacedæmoniorum, qui videlicet ex omnibus Laconicæ oppidis conueniebant. Huius erat concionis, vt cum sociis de grauissimis quibúsque rebus consultaret, vt si bellum decernẽdum, vel pax facienda, vel si quid aliud, omnes attingerent. Ideo cum hac ecclesia σύμμαχοι seu *socij* plerunque coniunguntur. Xenophon lib. v. Hellenicôn de legatis Apolloniatarũ & Acanthiorum loquens: ἀκούσαντες δὲ οἱ ἔφοροι, ὧν ἕνεκα ἧκον, προσήγαγον αὐτοὺς πρός τε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς συμμάχους, Id est, *Quum audissent Ephori, cuius rei nomine venissent, adduxerunt eos ad concionem & socios.* Quæ ita accipienda, quod de bello Olynthiis inferendo, non solùm Lacedæmonij, sed & socij rogati sententias fuerint. Nam socij hîc diuersi à concione. Ac vt intelligatur eos ex vniuersis fuisse Lacedæmoniis, qui has frequentabant conciones, vocãtur aliquoties ἔκκλητοι λακεδαιμονίων apud Xenophontem. Atque itidem opponuntur συμμάχοις, vti videre est, tum alibi, tum VI. Hellenicôn, vbi de legatis Atheniensium loquens dicit eos adductos ad ἐκκλήτους λακεδαιμονίων καὶ συμμάχους. Minor concio seu μικρὰ ἐκκλησία fuisse videtur tantum ipsorum Spartiatarum, qui vnà cum magistratibus de rebus incidentibus decernebant. Ac ne quis hanc concionem cum collegio seniorũ

Concionũ apud Lacedæmonios distinctio.

Maior concio Lacedæmoniorũ quæ dicta sit.

Minor concio quæ fuerit.

eandem esse existimet, discernitur à Xenophonte lib. III. Hellenicôn, vbi de patefacta conspiratione seruorum scribens ait, quod Ephori stupefacti οὐδὲ τὴν μικρὰν καλουμένην ἐκκλησίαν συλλέξαντες, ἀλλὰ συλλεγόμενοι τῶν γερόντων ἄλλοθεν ἄλλος ἐβουλεύσαντο, Id est, *quòd conuocare minorem concionem dictam non potuerint, sed collectis senibus hinc inde consultârint.*

Conciones qui conuocare soliti.

Cæterum magistratus qui conciones initio conuocabant, erant Reges & Senatores: postea verò Ephori ferè hanc potestatem ad se totam traduxerunt. Eorum enim erat populum conuocare, qui & ad populum referre poterant, quod ferè Ephori sibi tandem vindicarunt. Itaque Herodotus Thucydides, Xenophon & alij Historici, vbi de concionibus Lacedæmoniorũ mentionem fecerunt, Ephoros ei præficiunt, & ab iis gubernatas fuisse scribunt. Cuius rei crebriora sunt exempla, quam vt huc pro testimonio aliqua adducere necesse sit.

Concionũ celebrandorum locus. Primis tẽporibus in Campo sub dio.

Locus vbi conciones celebrabantur, erat in Campo sub dio ad amnem Cnacionem, quem postea Oenuntem dixerunt, & iuxta pontem Babycam. Qui locus iussu oraculi, cuius antea meminimus, electus erat. Plutarchus Lycurgo de Cnacione amne & Babycea ponte ex Aristotele disserens: *In medio horum,* inquit, (Intelligit autem amnem & pontem iam dictum) *conciones habebant, vbi neque porticus erant, neque vlla alia structura.* Nihil enim ea arbitrabantur ad Εὐβουλίαν seu *consilia* rectè capienda interesse, quin citius officere, quod futiles & fluxas inani sensu congredientium mentes efficiant, quum in signa & tabulas, & proscenia theatrorum, & lacunaria fabrefacta, illi qui in cõcionem veniunt, defigunt oculos. Quò pertinet etiam illud Lysandri. Nam quum ciuis Megarensis in concilio liberè cum eo ageret: *Oratio tua*, inquit, *hospes vrbe indiget.* Quod est apud Plutarchum in Lysandro.

Posterioribus in loco extructo quem σκιὰς dixerunt.

Sed posterioribus temporibus nutante Repub. & ruentibus veteribus legibus, etiam alij loci concionibus attributi. Et quidem locum qui σκιὰς dictus, in hunc ipsum vsum exstructum tradunt. Pausanias Laconicis, seu libro III, ἑτέρα δὲ ἐκ τῆς ἀγορᾶς ἐστὶν ἔξοδος, καθ' ἣν πεποίηταί σφισιν ἡ καλουμένη σκιὰς, ἔνθα καὶ νῦν ἔτι ἐκκλησιάζουσιν, Id est, *Alter est è foro exitus, circa quem locus ædificatus, qui Scias* (seu vmbraculũ) *dicitur, in quo hac ipsa etiam*

ætate

ætate conciones habent. Et fortè aliàs aliis locis conciones habitæ.

Habitus ad Conciones venientium.

Porro videntur antiquitus armati ad conciones venisse, aut saltem baculos gestantes. Nam ex historia Alcandri, qui oculum Lycurgo excussit, tale aliquid colligere licet. Et Plutarchus ait eo facto desiisse Lacedæmonios baculos in concionem deferre. Romani in campo Martio extra vrbem armati comitia celebrantes, videntur vtrunque à Lacedæmoniis mutuati.

Concionum habendarũ tempora. *Conciones indictiuæ.* *Conciones Statæ.*

Quod ad tempora attinet, fuerunt aliæ conciones indictiuæ, quum inciderunt negotia, quæ cõciones requirebant. Ita enim exponunt hoc quod in oraculo est, ὥρας ἐξ ὥρας ἀπελλάζειν, vt sit, *pro vt temporum articuli requirunt*, conciones habere. Aliæ Statæ seu anniuersariæ, vt in magistratuum annorum lectione, & aliis causis ordinariis. Quæ quantum licet ex iis quæ in sequentibus libris disseremus, satis manifesta fient.

CAPVT VIII.

De Suffragiorum ratione.

Suffragiorum quæ ratio fuerit. *Regum & Senatus quæ partes.* *Populi in suffragiis quæ potestas.*

EXplanato concionum modo, consideremus quid in iis, & quo pacto agi solitum. Diximus autem initio penes Reges & Senatum fuisse conciones moderari. Itaque ad populum referre quum voluerũt, iis etiam saltem permissum. Populi autem potestas in disputando sita erat & sanciendo, quæ magistratus iusserat. Auctor Plutarchus Lycurgo: τοῦ πλήθους ἀθροισθέντος εἰπεῖν μὲν οὐδενὶ γνώμην τῶν ἄλλων ὑφεῖτο, τὴν δὲ ὑπὸ τῶν γερόντων καὶ τῶν βασιλέων προτεθεῖσαν ἐπικρῖναι κύριος ἦν ὁ δῆμος, Id est, *Populo congregato nemini ex aliis sententiam ferre permisit; sed quæ à Senatu & Regibus promulgata erat, de ea decernere populo ius erat.* Postea autem populus hac ipsa qualicunque potestate abusus est, ita vt vel adiiciendo vel detrahendo peruerteret & adulteraret decreta. Itaque Reges Polydorus & Theopompus ad Rhetram veterem de concionibus hoc adscripserunt: αἰ δὲ σκολιὰν ὁ δᾶμος ἔροιτο, τοὺς πρεσβυγενέας καὶ ἀρχαγέτας ἀποστατῆρας εἶμεν, Id est, *Si prauè populus rogaßit, Senatui Regibúsque retractandi ius esto.* Atq; huius Deum auctorem laudârunt testantibus versibus Tyrtæi, qui sunt apud Plutarchum. Sed non erat hoc reuera cum populo in concione communicare, quin potius adsciscendi & comprobandi neces-

ſitatem ſubmouere. Verum enimuero huius Rhetræ vis tãdem exoleuit inſtitutis Ephoris. Nam ſub iis populo poteſtas iterum ſua in concionibus reſtituta.

Cauſæ in concionibus tractari ſolitæ.

Porro cauſæ ſeu negotia, quæ in concionibus tractari ſolebãt erant maximè quæque ardua, quæ ad hæc genera referri poſſe puto, videlicet vt ageretur vel de magiſtratibus, vel de legibus, vel de bellis, vel de pace, vel de fœderibus, vel de iudiciis.

De Magiſtratibus.

Magiſtratus vſque adeò concionibus ſubiecti, vt etiam ipſorum Regum ius à populi Suffragiis dependeret. Neque item reliqui magiſtratus ferè aliter, quam populo conſentiente creabanrur, vt ex ſequentibus patebit.

De Legibus.

Deinde Leges quæ populum tenere deberent, etiam ad conciones referebantur. Ita Lycurgus Rhetras ſuas initio in populi concilio promulgauit. Eodemque modo quæ poſtea Rhetris Leges adſcriptæ, plerumq; populo conſentiente perlatæ ſunt.

De bellis decernẽdis.

Bella etiam ſi decernenda prorſus populum rogari conueniebat. Ita Sthenelaidas Ephorus ſuper bello Peleponeſiaco, primò ad Lacedæmonios, poſt etiam ad ſocios retulit, vt eſt apud Thucydidem lib. 1. & paſſim obuia alia exempla.

De Pace.

Pacem facere neque licuit inconſulto populo. Quapropter quum Tithrauſtes ab Artaxerxe miſſus in Aſiam cum Ageſilao ageret, vt remearet domum, miſiſſẽtque ad eam rem qui pecuniam offerrent, Reſpondit Ageſilaus, pacis penes ciuitatem arbitrium eſſe: ſe verò malle milites ditare, quam ipſum diteſcere: Et haberi alioquin præclarum apud Græcos, non dona, ſed manubias referre ab hoſtibus. Vt ſcribit Plutarchus in vita Ageſilai.

De fœderibus.

Quia & fœdera comprobare vel improbare populo ius erat, ad quem Ephoros retuliſſe initio legimus, priuſquam fœdera rata eſſent, vt infrà, vbi de fœderibus agemus, copioſius dicendum.

De Iudiciis.

Iudicia etiam ſumma ad populum deuoluebantur. Nam de Regibus ipſis iudicabant, quibus & aliis quamuis etiam pœnam irrogabãt, quæ res ſuo loco clarius patebit.

Suffragiorum ratio ſimplex.

Cæterum quod ad ſuffragiorum rationem attinet, fuit ea ſimpliciſſima & fraudibus minimè obnoxia, adeóque reliquæ Reipub. conſtitutioni cõſentanea.

Acclamationes.

Nam recepto more acclamationibus indicauit populus quid fieri vellet. Thucydides lib. 1. de Lacedæmoniis loquens: κρίνουσι (inquit) βοῇ, καὶ οὐ ψήφῳ, Id eſt, *Clamore decernunt non calculis.*

calculis. Docet idem Plutarchus quoque in Lycurgo, vbi & qualis ordo seruatus sit in hac suffragiorũ ratione, proposito exemplo de Senatorum lectione, ostendit. Verba eius latinè reddita ita ferè sonant. *Concione, inquit, aduocata delecti viri includebantur propinqua domo, qui neminem videbant, neque ipsi conspiciebãtur, sed tantum clamorem exaudiebant* ἐκκλησιαζόντων seu *concionis. Acclamatione enim tum alia, tum competitores dijudicabant. Nec tamen omnes simul, sed singuli sorte introducebantur, & taciti per concionem transibant. Hoc autem dum fieret, conclusi illi tabulas habebant, in quas de singulis retulerunt plausus magnitudinem, nescij cui facta esset, tantúmq; scientes primum esse, vel secundum, vel tertium, aut quotusquisque esset introductus. Cui ex illis omnibus plurima & maxima acclamatio facta esset, hunc tandem renunciabant.* Huiusmodi fuit acclamatio illa quæ dicitur à Lycurgo instituta. Atque eandem rationem in reliquis obseruatam fuisse putandum. Nam quæ sequuntur in Plutarcho de honore habito Senatoribus renunciatis, quomodo videlicet à grege iuuenũ & mulierum virtutem eorum collaudantium deducti sint, quomodo item cœna à familiaribus honorarentur, & qualiter ij vicissim maximam matronarum necessariarum ornarent, ea, inquam, omnia peculiaria opinor Senatorum. Porro in hac suffragiorum ratione, necesse erat contingere, vt aliquãdo obscurum esset de plausu & acclamatione iudicium, ita vti nõ discerni potuerit, populus ne iuberet an vetaret aliquid, hunc ne vel illum potius probaret. Hoc quum fiebat, id remedij adhibebant, vt in partes secedere suas mandarent, quicunque iuberent aliquid, in alias qui vetarent, vt numerari possent suffragia. Cuius est illustre exemplum apud Thucydidem lib. 1. Nam habita concione ab Archidamo, quum Ephorus Lacedæmonios in suffragia misisset, vt decernerent vtrum bellum Atheniensibus facere vellent, an non, quum non plausum satis internoscere posset, iussit in vnum locum seorsum concedere, quibus fœdera rupta, & Athenienses iniurij videbantur: In diuersum verò abire qui aliter sentiebant. Ac tum inito numero, plures multo inuenti, qui rescissa fœdera iudicabant. Itaque postea ad socios relatum, & communi omnium nomine contra Athenienses bellum decretum. Atque ad hunc modum suffragia in concionibus publicis

Acclamationũ quæ ratio.

Acclamationum iudicium obscurũ, quomodo discretum.

Suffragiorum ratio in Senatu & iudiciis.

ferebantur. Cæterum in Senatu & iudiciis videntur sententiæ suffragiis atque oratione à quolibet prolatæ, vbi Regibus plerunque inter se dissidentibus, cui eorum plura suffragia consentiebant, is obtinebat, vt infrà copiosius dicemus. De suffragiis autem in Syssitiis capite sequenti dicetur. Atque hæc de concionibus.

CAPVT IX.

De quibusdam aliis populi conuentibus.

Conuentus alij solemnes apud Lacedæmonios.
Syßitiorum conuentus.
Quando et à quo instituta Syßitia.
Ἀνδρεῖα.
φειδίτια.

AGentibus nobis de concione, non ab re fuerit hoc loco aliqua superioribus adiungere de aliis solemnibus populi congregationibus. Nec tamen quosuis cœtus hoc capite attingere volumus; sed tantum vulgares aliquos epulandi causa institutos. Ex iis præcipuus erat conuentus Syssitiorum, seu conuictus publici. Fuerunt autem Syssitia instituta primùm à Lycurgo exemplo Cretensium, & initio dicta ἀνδρεῖα, sicut & Cretenses sua vocabant ἀνδρεῖα, vt scribit Strabo lib. x, siue ἄνδρια, vt est apud Plutarchum. Postea, vt idem ait Plutarchus, dicta φιδίτια παρὰ τῆς φιλίας, mutata litera media λ in δ, quod ad amicitiā & beneuolentiam pertinerent: siue φειδίτια à φειδώ, quod ad parsimoniam & frugalitatem assuefacerent. Quamuis idem auctor tradit, ex aliorum sententia dicta, quasi ἐδίτια, adiecta aspirata ad frontem dictionis, ab eo conuictu, siue ab edēdo. φειδῖται autem appellati, qui Phiditiorum participes erant. Patebant hæc Syssitia, seu phiditia tantum viris, nec mulieribus in his locus erat, vti docet Plato lib. VIII. Legum. Neque iis tamen omnibus, sed qui à reliquis probati atque asciti fuerant. Quod fiebat in hunc modum. Quilibet συσσίτων seu *conuictorum* fructum pastilli in manus accipiebat, & quum minister vas in capite circumferret, placidè illud pro calculo iniiciebat, ita vt qui probaret simpliciter, qui reprobaret validè id manu cōpressum iaceret. Quod compressum erat, calculi perforati vim obtinebat. Et si vnum compressum reperissent, non recipiebant aduenientem, eò quod vellent omnes lubenti animo inter se conuenire. Qui autem repudiabatur, dicebatur κεκαδδίσθαι. Κάδδος enim dictum vas illud, in quod frusta coniiciebant. Neque solùm viri, sed & pueri hæc frequen-

φειδῖται quō dicti.
Syßitia qui frequentarint.
Συσσίτων assumendorum ratio.
Κεκαδδίσθαι quid sit.
Pueri ad συσσίτια admißi.

frequentabant, tanquam ad διδασκαλεῖα σωφροσύνης, ſeu *ludum temperantiæ ventitantes*, vt ſermones ibi de Repub. exciperent, doctores conſpicerent ingenuos, aſſueſcerent ipſi iocari, dicteriáque citra ſcurrilitatem iacere, & aliorum non ægrè ferre cauilla. Atque vt quiſq; puerorum intrabat, eis natu maximus monſtratis foribus aiebat: Sermo hinc nõ egrediatur, vt ſcribit Plutarchus in inſtitutis Laconicis. Suſtentabãtur Syſſitia, eo quod ſinguli conferebant ſecundum capita. Ita enim Ariſtoteles lib. II. Politicôn cap. x. De his ſcribens ait: ἐν μὲν λακεδαίμονι κατὰ κεφαλὴν ἕκαστος εἰσφέρει τὸ τεταγμένον. Vbi indicat etiam conſtitutum fuiſſe, quantum à quolibet conuictorum ad Syſſitia præſtaretur, quod in menſem erat, farinæ medimnus, vini congij octo, caſei libræ quinque, ficuum ſelibræ quinque, prętereáque ad obſonia parum aliquid pecuniæ, vt ſcribit Plutarchus. De quibus tamen paulo aliter Athenæus lib. IV. Dipnoſophiſticôn. Nam contribui ait ab vnoquoque farinę medimnum Atticum, vini choas vndecim aut duodecim, inde libram caſei & ficuum, ac præterea ad obſonium decem obulos ęgineticos. Deinde verò etiam qui ſacrificauit primitias, & qui venatus fuerat, mittebat portionem prædæ ad conuiuium. Nam ei qui ſacrificaſſet, aut venatus eſſet, licuit domi manere, reliquos oportuit adeſſe.

Silentium præſcriptũ.

Syßitia vnde ſuſtentarentur.

Diſtincti autem fuerunt in Syſſitiis per quinos denos, nec erant vna claſſe multo plures vel pauciores. Quamuis Dicæarchus apud Athenæum auctor eſt, cœnam ſeorſim cuique antiquitus appoſitam fuiſſe, quæ nihil cum alio haberet commune. Inter pulmenta præcipuum erat ius nigrum dictum, quod caput cœnæ erat, ac eo ſeniores ordine diſtributi veſcebãtur, carnium ipſi non indigentes, ſed iunioribus eas permittentes. Attamen placentæ quantum quiſque vellet, accipiebat, & potus, idque quandocunque animus tulit inter accumbendum. Opſonium omnibus ſemper ferè idem, videlicet caro ſuilla elixa, ex qua ius fiebat, quod omnibus diſtribuebatur. Poſtea diuidebantur ἐπαίκλα, quæ erant quaſi corollaria cœnæ & ſecundæ menſæ, vt eſt apud eundem Athenæum. Tandem vbi mediocriter biberunt, ſine face receperunt ſe domum. Atque hæc ferè Phiditiorum ratio fuit. Meminit autem huius conuictus & iuris nigri Cicero

Syßitæ quomodo fuerint diſtincti.

Syßitiorũ victus.

Ius nigrũ.

Placenta.

Caro ſuilla.

ἐπαίκλα.

Receptio Syßitarum domum.

Tusculana v.referens historiam de Dionysio tyranno: *Quid, inquit, victum Lacedæmoniorum in Phiditiis nónne videmus? Vbi quum tyrannus cœnauisset Dionysius, negauit se iure illo nigro, quod cœnæ caput erat, delectatum. Tum is qui illa coxerat, minimè mirum, inquit, condimenta enim defuerunt. Quæ tandem inquit ille? Labor in venatu, sudor, cursus in Eurota, fames, sitis. His enim rebus Lacedæmoniorum epulæ condiuntur.* Cui non dissimilis est historia, quę de Ponti Rege refertur apud Plutarchũ. Ac pertinet etiam huc, quod Sybarita quidam protulit. Nã quum in Phiditiis vnà cœnasset inquit: Meritò fortissimi omniũ Lacedęmonij. Optandum enim potius ducies millies mori, quam huius tenuis victus participem esse. Quæ historia est apud Athenæum lib. IV. & repetita ab eodem lib. XII. paululum mutata oratione. Eodémque spectat Pausanię factum Mardonij apparatum & cœnam illudentis, vt est apud Herodotum in IX. quam & repetit Athenæus dicto lib. IV. Tãdem verò desierunt Lacedæmonij ad Phiditia conuenire, neglecto veteri patrio instituto, & lauticias magnificentiámque circa victum adhibuerunt. Cuius rei auctores Areus & Acrotatus, αὐλικὴν ἐξουσίαν ζηλώσαντες, Id est, *Aulicam licentiam imitantes*, vt Athenæus scribit. Sed Cleomenes pristinos mores & veterem frugalitatẽ reuocare instituens, frustrà id tentauit suo cum exitio, vt præter Athenæum docet luculenter Plutarchus in Cleomene. Erant præter Phiditia aliæ item cœnæ solemnes, quarum vna κοπὶς, altera αἶκλον dictæ. Ad Copidas admittebantur non solum ciues, sed & peregrini & pueri. Fiebant eæ in vrbe, & in locis vbi nutriebãtur pueri, scenas extruxerunt, ac lectos strauerunt, quibus tapetas iniecerũt. Singulis accedentibus casei recentis, ventris, & intestini crassi fructum conferebant: ac deinde bellaria, caricas, fabas, & Phaselos virides. Ex Molpide refert Athenæus, quod κοπὶς sit δεῖπνον, μάζα, ἄρτος, κρέας, λάχανον ὠμὸν, ζωμὸς, σῦκον, τράγημα, θέρμος. Et totidem verbis copida describit Hesychius. Æclum aliqui cœnam ipsam in Phiditiis vocarunt, sicut Epæclum, quod post æclum dabatur, vt Epicharmus: Alij ad sacra Hyacinthiorum ea referunt, vt Didymus Grammaticus Polycratem auctorem laudans. Sed Copis & æclum vti apud Lacedæmonios fuerunt rariora, ita & apud auctores sunt obscurioris memo-

Phiditia siue Syssitia desierunt.

Cœnæ solemnes aliæ præter Syssitia.

Copides cœnæ, qui admissi.

Quis victus.

Aeclum cœna quæ fuerit.

memoriæ. Atque Athenęus ipſe nimis quam confuſè eorum refert hiſtoriam, de quibus idcirco non hoc loco plura addam.

CAPVT X.

De Spartanorum Libertate.

IN Republica Lacedæmoniorum non ſolùm ciuium fuerunt inter ſe diuerſi ordines: ſed quatenus liberi omnes, multo magis à Seruis diſtinguebantur. Quare de hac diſtinctione iam nobis dicendum, qua alij liberi, Serui alij dicuntur. Et primò quidem de Liberis. *Diſtinctio Lacedæmoniorum in Liberos & Seruos.*

Aduertendum autem id in primis, quod apud Plutarchum eſt in Lycurgo, ac quaſi prouerbio vulgo iactatum erat; ἐν λακεδαίμονι τὸν ἐλεύθερον μάλιστα ἐλεύθερον, καὶ τὸν δοῦλον μάλιστα δοῦλον, Id eſt, *In Laconica liberum maximè liberum eſſe, & Seruum maximè Seruum.* Nam reuera Lacedæmonij præ omnibus ſe maximè liberos profitebantur, atque inde in primis gloriabantur. Id quod adeò ſibi vendicabant, ὡς μηδὲ τὰς τῶν ἐλευθέρων ἰσηγορίας ἀναχέσθαι, Id eſt, *vt ne alios quidem liberos ſibi exæquari paſſi ſint*, vt ait Iſocrates Archidamo. Itaque Laco quidam interrogatus, quid potiſſimum ſciret, Reſpondit: *Liber eſſe.* Fuit autem iſta libertas omnibus æqua, vti patet ex loco Liuij ſuperius adducto. Nam Lycurgus Rempub. inſtituens, ſummum libertatis bonum & ex omnibus maximè optabile, commune eſſe voluit. Æqualitas enim æmulationem non parit, nec idcirco tam facilè ſeditio metuenda, ſicut dicitur: τὰ ἴσα πόλεμον οὐ ποιεῖν. Nec enimuero conueniebat ſortibus ex æquo diſtributis libertatē eſſe inæqualem. Omnes itaq; Laconici ſanguinis optima lege liberi erant, ac ex Lacedæmoniis prorſus ſerui nulli. Qua in re cum Indis Lacedęmonios conueniſſe ſcribit Arrianus in Indicis, cuius hęc verba: καὶ τόδε μέγα ἐν τῇ Ἰνδῶν γῇ πάντας Ἰνδοὺς εἶναι ἐλευθέρους, οὐδέ τινα δοῦλον εἶναι Ἰνδόν· τοῦτο μὲν λακεδαιμονίοις εἰς ταὐτὸ συμβαίνει καὶ Ἰνδοῖσιν. λακεδαιμονίοις μὲν γε οἱ εἵλωτες δοῦλοι εἰσὶ, καὶ τὰ δούλων ἐργάζονται, Id eſt, *Hoc memorabile in India, omnes Indos liberos eſſe, nec quenquam ſeruum Indum. Qua in re Indis cum Lacedæmoniis conuenit. Lacedæmoniis enim Ilotes tantum ſerui ſunt, & ſeruilia obeunt.* Atque idem tribuitur Cretenſibus à Strabone, vnde Legiſlator hoc

Liberi Lacedæmonij.

Libertas omnibus æqua.

Seruus nullus ex Lacedæmoniis.

dubio procul mutuatus eſt.

Libertatis duo gradus, ὅμοιοι & ὑπομείονες.

Sed tametſi par libertas omnium , tamen quaſi hi duo gradus fuiſſe videntur, vt alij ὅμοιοι , alij ὑπομείονες dicerentur , vtrique tamen verè liberi.

Ὅμοιοι qui dicti ſint.

Exiſtimo autem dictos fuiſſe ὁμοίους,qui pari inter ſe iure gaudebant,quibúſque honores omnes æqualiter patebant. Quales fuerunt qui legibus præſcripta præſtiterant & obſeruarant;quíque onera publica ferre poterant. Nam qui in eo numero cenſebantur,ij meritò æquales quodammodo & pares fuerunt,reliqui deterioris conditionis. Xenophon dilucidè hoc docet , libro de Repub.Lacedæm. εἰ δέ τις ἀποδειλιάσειε τοῦ τὰ νόμιμα διαπονεῖσθαι, τοῦτον ἐχεῖ ἀπέδειξε μήτε νομίζεσθαι ἔτι τῶν ὁμοίων εἶναι, Id eſt, *Si quis præ ſocordia legibus præſcripta non præſtaret , eum Lacedæmone ſimilium in numero non habendum decreuit.* Itaque non inſtituti diſciplina Laconica,vel minus eam obſeruantes,ὅμοιοι non erant, vt Cinadon ille apud Xenophontem III.Hellenicôn.

ὑπομείονες qui dicti ſint.

At ὑπομείονες , quorum mentio item apud Xenophontem in III. Hellenicôn, ſunt ipſi qui ὁμοίοις inferiores erant, ac fortean tum aliis,tum vel eò illis cedebãt,quod magiſtratus capere non poterant.Neque enim ij omnibus liberis hominibus promiſcuè patebant , vt infra dicemus. Ideo quidem in horum ὑπομειόνων numero , mea ſententia , præter eos quos diximus , qui legibus præſcripta obire non poterant , ſint cenſendi praeterea pauperiores quique, & Libertini, exque Libertinis geniti. Neque enim illos exiſtimo omnia iura ciuium participaſſe; ſicut nec apud veteres Romanos libertate donati , vel eorum liberi, ingenuis per omnia exæquabantur.

Libertatẽ in quibus potiſſimum ſitam Lacedæm.duxerint.

Porro ſita fuit libertas Lacedæmoniorum potiſſimum in hiſce,in quibus excellere maximè decorum exiſtimabant.Ac primum eam ponebant in ſumma animi conſtantia , mortis contemptu,& turpitudinis fuga,qua ſe ad indignum aliquid patrandum adigi non patiebantur. Inde eſt quod facturi pacem Lacedæmonij cum Antipatro , ita in eam conſentirent , dum modò nihil turpe imperaret, vt eſt apud Plutarchum libello qui inſcribitur , de diſcrimine adulatoris & amici. Indidémque Ariſtocratidę illud magni animi reſponſum.Nam poſtquam Agis Rex

ad Megalopolin fuit ab Antigono pugna fuperatus, dicenti cuidam, quid facietis Spartani? an Macedonibus feruietis? Refpondit: *Quid? An impedire poteſt victor, ne pugnantes pro Sparta mortem oppetamus.* Ideo etiam puer ille Spartanus captus & venũdatus, nec dum feruilem animum induere poterat. Nam quum emtori in reliquis facilè morem gereret, quæ libero homini conuenirent, fimul ac iuffus matulam afferre, id recufauit, feruiturum fe negans. Ac quum à domino vrgeretur, confcenfo tecto fatus, Scies quid emeris, præcipitem fe inde dedit, ac vita deceffit. Id enim fibi potius patiendum effe exiftimauit, quàm vt feruile aliquod munus obiret. Deinde fita libertas eorum in contemtu rerum caducarum, diuitiarum, fplendoris, magnificentiæ, luxus, & quæ funt huiufmodi. Itaq; Butis & Sperthes, qui ad Xerxen fponte profecti erant, daturi pœnas ciuitatis nomine ex oraculo, ob præcones Perfarum interfectos, quum abfoluti effent à Rege ipforum virtutem admirante, & rogante vt apud fe manerent, ídque Indarne impenfius hortante, tantum aberat, vt perfuaderentur, vt Indarni refponderent; ignorare eum, quanta res vera libertas, quam qui guftaffet, non eam permutaturum Perfarum regno. Quæ hiftoria ab Herodoto lib. VII. luculentius expofita, breuius à Plutarcho in Apophthegmatibus Laconicis, variante tamen vtriufq; narratione, tum in nominibus, tum aliis. Ac pertinet huc etiam hiftoria contemti conuiuij, magnifico fumtu & prodigo luxu ad Perfarum morem iuffu Paufaniæ inftructi, quum is caftra deripuiffet Mardonij, & fupellectilem cepiffet, qua de re eft itidem apud Herodotum libro vltimo. Denique hæc Lacedæmoniorum libertas præterea in aliis multis fe oftendit, vt in artibus vilibus & fordidis fugiendis, in otio ingenuo vfurpando, & pluribus, de quibus inferius fuo loco agimus.

Id verò hîc addendum, adeò ftabilem fuiffe Lacedæmoniis hanc fuam libertatem, vt nec effet quomodo excidere hoc fuo iure potuerint. Non enim inuenio vllam damnationem ad feruitutem, nec ex Lacedæmoniis aliquos pœnæ feruos factos legimus, quamuis aliæ pœnæ fatis graues delictis eorum feueriffimo magiftratuum iudicio infligerentur.

Libertas Lacedæmoniorum quàm ſtabilis.

Deinde & hoc aduertendum, quod quidam posterioribus temporibus ἐλευθερολάκωνες seu liberi Lacones dicti sint, id non eò pertinere, quasi reliqui in seruitutẽ redacti fuerint: sed quod hi sui iuris facti, & à potestate Spartanorum exemti fuerint, vt à nobis iam ante disputatum est. Talis itaque Spartæ libertas generosis prorsus animis conueniens, & Reipub. huic consentanea. Itaque ob hoc summum libertatis commune decus nihil seruile, ne domi quidem gesserunt, nec artes liberales hominibus indignas attrectarunt: sed summo in otio, quale nulla in Repub. alia, viuebant vniuersi, rebus bellicis tantum studentes.

Liberi Lacones quomodo quidam dicti.

CAPVT XI.

De Lacedæmoniorum seruis.

De seruis.

QVum Libertatem illustriorem reddat ei opposita seruitus, atque illa magis commendetur istius acerbitate & duritia, faciendum vt iam hanc declaremus, quo libertati maiorem splendorem & æstimationem demus. Intelligimus autem seruos, tam δούλοις, seu initio in seruitutem redactos; quàm οἰκέτας, id est domi genitos, ac vernas propriè dictos. Vtriusque generis, præcipuè tamen vernarum multos fuisse Lacedæmone, ac plures quã in vlla alia Repub. passim animaduertere licet. Ideo enim Thucydides Chiis multos tribuens seruos, nusquam plures esse scribit, præterquam Lacedæmone. Vbi & scholiastes addit, quod ἡ λακεδαίμων πλείσους εἶχεν οἰκέτας, Id est, *quod quamplurimos Lacedæmonij vernas haberent.* Quod vel hinc perspicuè videri potest ita esse, quod Plutarchus scribit, Ætolos Laconicam incursantes, quinquaginta millia Helotarum abduxisse. Quare & semper metus Lacedæmoniis à seruis suis, quod ij numero superarent liberos homines, & aliquando bella, aliquando clandestinæ aduersus Dominos machinationes. Nam & insidiari eos nunquam destitisse, præcipuè in casibus aduersis, auctor Aristoteles politico II. Et Thucydides lib. IV. ait: ἀεὶ τὰ πολλὰ λακεδαιμονίοις πρὸς τοὺς εἱλῶτας τῆς φυλακῆς πέρι μάλιστα καθεστήκει, Id est, *quod Lacedæmoniis plurimum negotij fuerit in custodiendis Helotis.* Vbi addit bis mille seruos, qui sibi strenuissimi in bello visi fuerant, segregatos à reliquis tanquam liberandos, quum eorum iuuentutem

Seruorum alij δοῦλοι, alij οἰκέται dicti.

Serui multi Lacedæmone.

Metus Lacedæm. à seruis suis.

tutem & multitudinem formidarent, non multò post ex oculis hominum subtractos, ita vt nemini, quomodo perierint, constiterit. Quam rem attigit & Plutarchus in Lycurgo, vt morem sæpius frequentatum adducens, quum non nisi vna vice ita factum reperire liceat. Nam quam Cryptiam vocarunt ad seruorum minuendam multitudinem inuentam, ea huc non pertinet, vt arbitror.

Sed Cryptiæ istius rationem, si quis requirat, hanc fuisse docet Plutarchus Lycurgo. *Cryptiæ ratio quæ apud Lacedæmonios.* Magistratus, inquit, solertissimos ex iuuentute certis temporum interuallis, per agros nulla certa de causa mittebant, cum pugionibus & necessariis cibariis, nulla re præterea alia. Hi interdiu per latebras dispersi, recondebant se, & quieti dabant, noctu insidentes itinera Helotas, si qui in ipsos incidissent, perimebant. Ita enim multitudinem seruorũ exundantem amouere visum est. Quod institutum quidam Lycurgo perperam faciunt tribuentes, longè ab ipsius humanitate alienum. Atque hoc illud videtur bellum quod Ephori recẽs creati Helotis indicebant, vt est apud eundem Plutarchum.

Sed origo seruitutis Laconicæ à duobus præcipuè profecta *Seruitutis Laconicæ origo vnde profecta.* populis, videlicet ab Helotis & Messeniis. Vnde duplices quasi serui, veteres seu Helotæ, & recentiores seu Messeniaci. Quam distinctionem agnoscit etiam Pausanias in Laconicis, vbi de secessione Helotarum loquens in montem Ithomen, hæc subdit: ἀπέστησαν δ' οὐχ ἅπαντες οἱ εἵλωτες, ἀλλὰ τὸ μεσσηνιακὸν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων εἱλώτων ἀποσχισθέντες, Id est, *Defecerunt autem non omnes Helotæ, sed ex Messeniacis, qui se à veteribus Helotis auulserunt.*

Dicti autem fuerunt Helotæ, Helos ciuitatem olim incolentes, *Helotæ serui qui dicti sint.* qui reliquis Lacedæmoniis imperata facere non detrectantibus, quum soli rebellassent, bello subiugati & in seruitutem acti sunt. Vnde hoc seruorum mansit nomen. Harpocration: εἵλωτες οἱ μὴ γένει δοῦλοι λακεδαιμονίων, ἀλλ' οἱ πρῶτοι χειρωθέντες τῶν ἕλος τὴν πόλιν οἰκούντων. Hoc bellum dixerunt πρὸς τοὺς εἵλωτας πόλεμον, seu *aduersus Helotas bellum*, vt ait Strabo lib. VIII. Cuius auctorem Agidem Regem fuisse scribit, eámque seruitutis rationem, quam ipse instituit, ad tempora Romanorum continuo in vsu fuisse testatur. Id enim Strabo superioribus hæc ver-

ba addens docet: σχεδὸν δέ τι, καὶ τὴν εἱλωτείαν τὴν ὕστερον συμμείνασαν, μέχρι τῆς ῥωμαίων ἐπικρατείας, οἱ περὶ Ἆγιν εἰσὶν οἱ καταδείξαντες, Id eſt, *Totum ferè Helotarum ſtatum, qui deinceps perdurauit, ad id tempus, quo rerum potiti ſunt Romani, Agis inſtituit.* Ac quum inde reuera primum Helotæ cœperint, obtinuit tamen vſus, vt promiſcuè Helotarum nomine appellarentur, etiam Meſſenij, & vndecunque orti acceſſerint ſerui. Pauſanias de Helotis, ſeu Heleos ciuitatis incolis loquens: πρῶτοί γε, inquit, ἐγένοντο οὗτοι λακεδαιμονίων δοῦλοι τοῦ κοινοῦ, καὶ εἵλωτες ἐκλήθησαν πρῶτοι, καθάπερ γε καὶ ἦσαν· τὸ δὲ οἰκετικὸν τὸ ἐπικτηθὲν ὕστερον δωριεῦσι, μεσσηνίους ὄντας ὀνομασθῆναι καὶ τούτους ἐξενίκησεν εἵλωτας, Id eſt, *Primum Helotæ facti publicè Lacedæmoniorum ſerui, Helotæque primum dicti, quia & reuera erant. Poſtea euicit conſuetudo, qua acquiſita deinde à Doribus* (ſeu Lacedæmoniis) *ſeruitia, tametſi ex Meſſeniis eſſent, itidem Helotæ vt appellarentur.*

Seruitus Helotarũ grauis.

Quoniam autem grauis admodum eſſet eorum ſeruitus, ideo quaſi in prouerbium abiit, grauiore ſeruitute premere quàm Helotas. Vnde eſt, quod Iſocrates panathenaico de Lacedæmoniis ita loquitur: οὓς μὲν ἐλευθερώσειν ὡμολόγησαν, κατεδουλώσαντο μᾶλλον, ἢ τοὺς εἵλωτας, Id eſt, *quos ſe in libertatem aſſerturos promiſerant, eos grauiore ſeruitute quàm Helotas oppreſſerunt.* Vt non ſatis capiam quare Pollux Helotas medios inter liberos & ſeruos eſſe dicat.

Meſſenij ſerui & quanta ſeruitus eorũ.

Sed Meſſenij ex omnibus tamen acerbiore ſeruitute afflicti erant, idque vt exiſtimo, ea de cauſa, quod cum eis bella ſuſcepta eſſent, non pro gloria & Imperio, ſed pro vita & ſalute: contenderéntque inter ſe, vter populus eſſet, non vter imperaret. Itaque idem Iſocrates Archidamo dicit eos, χαλεπώτερον τῶν ἄλλων δεδουλευκότας. Vnde & prouerbium extitit δουλότερος μεσσηνίων. De quo magnus ille Eraſmus in Chiliadibus ſuis. Verum tamen quum tales eſſent Helotæ, atque ita affligerentur, vt tamen vulgo iactatur, Seruum ſeruo præſtare, Dominum Domino: Ita dubium non eſt, quin aliqui eorum fuerint, quorum fides & integritas eſſet Dominis probata & commendata. Tales autem qui eſſent peculiariter Argeos vocabant. Heſychius: Ἀργεῖοι, οἱ ἕλληνες, καὶ ἐκ τῶν εἱλώτων οἱ πιστευόμενοι οὕτως ἐλέγοντο, Id eſt, *Argei vel Argiui Hellenes dicti, itémque ex Helotis fideliores ita vocabantur.*

Ἀργεῖοι ſerui qui dicebantur.

bantur. Itaque aliqui horum etiam probi.

Hoc etiam vel in primis de Helotis vniuersis memorabile, quod tametsi proprietas in iis singulorum Dominorum esset, vsu tamen communes fuerint, & publici quasi iuris. Itaque rectè Strabo ait, quod τρόπον τινὰ δημοσίους δούλους εἶχον οἱ λακεδαιμόνιοι τούτους, Id est, *quod quodammodo publicos seruos hos habuerint Lacedæmonij.* Quod etiam ex loco Pausaniæ paulo antè adducto patet.

Helotæ seruij proprietate singulorum dominorum vsu publici iuris fuerunt.

Aristoteles quinetiam politico II. scribit, quod inuicem alter alterius seruis vsi sint Lacedæmone. Cuius verba super hac re ita habent: ἐν λακεδαίμονι τοῖς τε δούλοις χρῶνται τοῖς ἀλλήλων, ὡς εἰπεῖν, ἰδίοις· ἔτι δ' ἵπποις καὶ κυσὶ, κἂν δεηθῶσιν ἐφοδίων ἐν τοῖς ἀγροῖς κατὰ τὴν χώραν; Id est, *Lacedæmone vtuntur seruis inuicem vti propriis: Et præterea equis & canibus, & si eguerint etiam viaticis, dum in agris versantur in sua regione.*

Opera autem Helotarum erant, tum vt omnia seruilia munera obirent, tum potissimum vt agros colerent imposito tributo. Ita Plutarchus in Lycurgo: οἱ δὲ εἵλωτες αὐτοῖς εἰργάζοντο τὴν γῆν, ἀποφορὰν τὴν εἰρημένην τελοῦντες, Id est, *Helotæ agros eis colunt, dictam pensionem pensitantes.* Vnde & Liuius vocat Helotas Castellanos, ac agreste genus. Quanta autem esset pensio suprà attigimus, quum de sortis cuiusque tributo actum est. Idem & Aristoteles docet quadantenus lib. II. Politicorum. Sicut & Iosephus lib II. contra Apionem scribit, Lacedęmonios ad omnia vitæ necessaria seruis vti, & victum paratum ab iis accipere. Ita enim de Lacedæmoniis ait: ἐπὶ τῆς πόλεως διῆγον ἄλλοις ὑπηρέταις πρὸς ἅπαντα τὰ τοῦ βίου χρώμενοι καὶ τροφὴν ἑτοίμην παρ' ἐκείνων λαμβάνοντες. Itaque præclarè Cleomenes Anaxandridæ F. Homerum Lacedæmoniorum Poetam dicebat, Hesiodum seruorum seu Helotarum. Illum enim præcepisse, quomodo bellum sit gerendum: Hunc quomodo agri colendi, vt est apud Plutarchum in Apohthegmatis Laconicis. Sed & extra regionem eorum ministerio vtebantur, maximè in bellis, vt suo loco dicendum erit, vbi aliquoties egregiam præstiterunt operam, quam & præmio libertatis recompensari meruerunt. De quo eorum præmio, nobis sequenti capite restat disserendum.

Helotarũ opera.

Agrorum cultura.

Vsus in bellis.

CAPVT XII.

De Manumißione & Libertinis.

HElotarum etsi dura admodum esset seruitus, vt diximus: non erant tamen vsquequaque à spe libertatis exclusi. Patere enim libertatem bene merentibus volebant, ne desperatio melioris status extrema audendi fiduciam animis insereret. Obseruabatur autem hoc in primis, ne priuatim à suis quique Dominis eam consequerētur, quod & serui non essent prorsus priuatorum, sed publici quodammodo iuris. Itaque videtur Respub. libertatis conferendæ ius quasi proprium sibi retinuisse. De Dominis, initio constitutæ seruitutis, id sancitum erat, ὥστε μήτ' ἐλευθεροῦν ἐξεῖναι, μήτε πωλεῖν ἔξω τῶν ὅρων, Id est, *Vt neque iis manumittere seruos, seu libertate donare liceret, neque extra fines vendere*, vt scribit Strabo lib. VIII. Atque hæc ταυτὰ illa erant seu Agidis instituta, περὶ εἱλωτείας seu *de statu seruorum*, quæ ad Romanorum tempora vsu frequentata & custodita sunt.

Libertatē Helotæ quo modo consequerentur.

Cæterum populus, cuius summa in seruos potestas, sæpe hoc magnum libertatis bonum per se vel per magistratus tribuebat: aliàs etiam, si necessitas requireret, libertatem vēdebat. Prioris illustre testimonium peti potest ex seruis, qui cum Brasida in prælio fuerant, quos re benè gesta domum reportatos à Clearida, populus liberos esse iussit, vt auctor est Thucydides lib. V. Posterioris exēplum suppeditat Cleomenes, qui occupata ab Antigono Tegea, direptísque Orchomeno & Mantinea, quum redactus in fines Laconicos esset, Helotas qui quinque minas Atticas præstitissent, manumisit. Qua ratione talenta quingenta coegit, vt est apud Plutarchum in Cleomene.

Libertas vel ob bene merita tributa, vel vendita.
Prioris exemplum
Posterioris exemplum.

Forma autem seu modus manumittendi non videtur in exquisitis aliquibus solennibus sita fuisse, in illa fori simplicitate, quæ apud eos obtinebat. Id tamen vsurpatum obseruare licet, vt post manumissionem coronarentur. Nam corona insigne honoris & libertatis, tum apud Græcos in vniuersum, tum apud Lacedæmonios. Deinde etiam vt circa templa ita coronati ducerentur. Quod colligimus ex verbis Thucydidis lib. IV. quæ capite præcedente delibauimus. In quibus & hoc est, de istis bis mille seruis, quod ἐστεφανώσαντο καὶ

Manumißionis seu Libertatis tribuendæ modus.

Corona libertatis & honoris signum.

τὰ ἱερὰ

τὰ ἱερὰ περιῆλθον, ὡς ἠλευθερωμένοι, Id eſt, *quod coronabantur, & templa circuierunt tanquam manumiſſi.* Vt vtrunque horum in ſeruis manumittẽdis obſeruatum, dubium non ſit. Merita autem quibus potiſſimum libertas tribuebatur, fuiſſe animaduertimus vel res bello benè geſtas, vel aliâs auxilium in periculis præſtitum. Ita iis, qui obſeſſis in ſphaſteria Inſula Lacedæmoniis commeatum aduexerunt, libertas fuit præmium. Nec tamen qui ita manumittebantur in libertatem, omnia iura ciuium participaſſe crediderim. Sed vt Libertini peioris vbique conditionis, quam ingenui: Ita & Lacedæmone veriſimile eſt inferiores fuiſſe. Idque vel eò ſic ſtatuerim, quò magis ſe aliis hoc nomine antefe-rebant Lacedæmonij, non paſſuri idcirco ſeruitutis nota inſignitos ſibi prorſus exæquari. Hoc tamen eis datum, vt quidam in numerum ciuium referrentur, aliis potius vt vbicunque vellent habitandi poteſtas eſſet, conceſſum. Quibuſdam etiam vt in Colonias ducerentur permiſſum. Vtrunque hoc poſterius Braſidianis contigit ſeruis. Thucydides lib. v. οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐψηφίσαντο, τοὺς μὲν μετὰ Βρασίδου εἵλωτας μαχεσαμένους ἐλευθέρους εἶναι, καὶ οἰκεῖν ὅπου ἂν βούλωνται, καὶ ὕστερον οὐ πολλῷ αὐτοὺς μετὰ τῶν νεοδαμώδων εἰς Λέπρεον κατέστησαν, Id eſt, *Lacedæmonij ſeruos qui ſub Braſida pugnauerant, liberos eſſe decreuerunt, habentes vbicunque liberet habitandi poteſtatem: Eóſque non ita multò poſt in Lepreo cum Neodamodibus, collocauerunt.* Vbi & hoc obſeruandum in verbis grauiſſimi hiſtorici νεοδαμώδεις diſtingui à ſeruis Braſidianis manumiſſis, ſicut & inferius eodem libro diſtincti ſunt. Ita & apud Xenophontem lib. III. Hellenicôn νεοδαμώδεις alij ſunt: alij εἵλωτες, & ὑπομείονες, & περίοικοι. Vnde exiſtimare licet hoſce dictos νεοδαμώδεις, qui libertatem conſecuti Lacedæmone remanſerunt, & poſtea in ciuium numerum relati fuerunt. Quamuis Pollux ſimpliciter libertinos hoc nomine donat, inquiens: τοὺς μὲν τοὶ εἰς ἐλευθερίαν τῶν εἱλώτων ἀφιεμένους, οἱ Λακεδαιμόνιοι νεοδαμώδεις καλοῦσιν. Cui conſentit Heſychius, apud quem νεοδαμώδεις ſunt, οἱ κατὰ δόσιν ἐλεύθεροι ἀπὸ τῆς εἱλωτείας. Quorum vterque hoc à Thucydide didicit, qui vim huius vocis explicans inquit: δύναται δὲ τὸ νεοδαμῶδες ἐλεύθερον ἤδη εἶναι. Vbi & Græcus ſcholiaſtes addit: Νεοδαμώδης ὁ ἐλεύθερος παρὰ τοῖς Λακεδαιμονίοις. Sed ciues

Merita quibus Libertas tribuebatur quæ fuerint

Libertini peioris conditionis quam ingenui.

Νεοδαμώδεις diſtincti à ſeruis Braſidianis.

Νεοδαμώδεις qui dicti.

fuiſſe νεοδαμώδεις vel inde colligi poteſt,quod mille tantum eorum,cum quatuor millibus aliorum Peloponēſium,in auxilium ciuitatum Ionicarum iuncti ſunt & comparati, haud dubiè additur is Lacedæmoniis alios milites, niſi νεοδαμώδεις ciues fuiſſent,nec Harmoſten miſſuris niſi ciuibus munitum. Item quod Ageſilaus contentus duobus millibus Neodamodωn fuerit,quũ tamen ſex millia ſociorũ requireret profecturus in Aſiam, haud quaquam Rex quum eſſet tam paucis confiſurus, niſi Lacedæmoniis ciuibus. Non negârim tamen quoſuis etiam libertinos militaſſe. Nam & Cleomenes, quos præſtitis quinque minis liberauerat,in prælium ducens, aduerſus Argyraſpidas Arcadum oppoſuit. Quin & Ageſilaus centuriauit ipſos Helotas bello contra Thebanos. Sed hæc neceſſitatis erant, & fidem expertus Ageſilaus prorſus ſeruilem , id eſt, perfidiam ſummam & tranſfugia non pauca, vt refert Plutarchus in Ageſilao. Atque hæc de Libertinis.

DE REPVBLICA LACEDÆMONIORVM LIBER SECVNDVS.

CAPVT I.

De Magiſtratibus in genere.

De Magiſtratibus Lacedæmoniorum.

QVÆ ſuperiore libro diſputauimus, eò pertinent, vt Reipub. Spartanę corpus cum pręcipuis eius partibus explicarent: Nunc ediſſerendum eſt,quibus illæ partes quaſi vinculis continebantur. Nam vt in corpore membra inter ſe neruis, venis, arteriis coarctantur & coniunguntur: Ita quæ iam expoſita ſunt Reipub. membra aliqua requirunt,vt inter ſe nexu quodam conueniente aptentur & copulentur. Ea verò ſita in his exiſtimamus,quæ ſunt, magiſtratus, leges, onera publica,actiones & iudicia,præmia & pœnæ. Nam hæc potiſſimum politias tum ornant & conſeruant, ſi rectè habent: tum paruo

Republicæ quibus potiſſimum rebus conſeruentur, aut euertantur.

paruo momento euertunt, si segnius constituta sunt. De his itaque ordine pertractabimus facto initio à magistratibus. Conuenit enim ante omnia magistratus aliquos in Repub. creari, quod sine eorum auctoritate, nec leges scribi, nec onera indici, nec iudicia reddi, nec præmia & pœnæ decerni possunt. *Magistratus ante omnia in Repub. creandi.*

Intelligo autem hîc magistratuum nomine, non modò eos, qui cum imperio publicum munus administrârunt, vt iuris consulti propriè vocabulum vsurpant: sed generaliter quosuis, qui Reipub. gubernationi aliqua in parte præfuerunt bono publico, vel publicum aliquod munus gesserunt. Atque ad magistratus Spartanos quod attinet, existimamus ita satis perspicuam nostram explicationem de iis fore, si hæc quatuor declarauerimus, vt aperiamus quot & qui fuerint, quæ ipsorum inter se distinctio, quomodo quibusue causis magistratus crearētur, quosque ab illis repellere moris fuerit. De quibus omnibus, paucis verba faciamus. *Magistratus nomine qui comprehendantur.*

Primo itaque fuisse Lacedæmoniorum magistratus numero non ita multos, pro eius Reipub. quæ habebatur dignitate, ex hisce constat. Nam & Respub. ipsa nec admodum abundabat hominibus, vt necesse esset plures ad eos regendos adhibere magistratus, vt suprà attigimus. Deinde educatio ipsa talis fuit, vt neque opus ad coercendam malitiam & mores emendandos multis rectoribus, vt infrà patebit. Quare Brasidas quoque apud Thucydidem lib. IV. milites ad fortitudinem adhortans, ita loquitur, iubens eos nihil formidare multitudinem hostium, οἵ γε (inquit) μηδὲ ἀπὸ πολιτειῶν τοιούτων ἥκετε ἐν αἷς οὐ πολλοὶ ὀλίγων ἄρχουσι, ἀλλὰ πλειόνων μᾶλλον ἐλάσσοις, Id est, *quod non venisitis ex talibus Rebuspub. vbi non multi paucis imperant, sed potius perpauci multis.* Et Cleomenes apud Plutarchum Ephoros oppugnans, ait tantum Reges cum Senatu initio Reipub. præfuisse, sine vllis aliis magistratibus. Hęc enim Cleomeni Plutarchus verba tribuit in vita eius: ἔφη ὑπὸ τοῦ Λυκούργου τοῖς βασιλεῦσι συμμιχθῆναι τοὺς γέροντας, καὶ πολὺν χρόνον οὕτω διοικεῖσθαι τὴν πόλιν οὐδὲν ἑτέρας ἀρχῆς δεομένης. Quod quidem si ita omnino habuit, fuerunt tamen alij magistratus additi postea. Nam obseruauimus hos in vniuersum fuisse apud Lacedæmonios magistratus, vt sunt, Reges, Senatus, *Magistratus apud Lacedæmonios quot fuerint.* *Magistratuum apud Lacedæmonios variorum nomina.*

Ephori, Bediæi, Nomophylaces, Harmoſyni, Empelori, Pythij, Proxeni, Prodici, Pædonomi, Harmoſtæ, Hippagretæ, Polemarchi, Symphorei, Nauarchi, Epiſtolei. Hos enim omnes publica munera Reipub. geſſiſſe animaduertimus, quamuis alia alij ratione. De qua diuerſitate iam dicamus.

Prima Lacedæmon. Magiſtratuum diſtinctio.

Alij perpetui.

Itaque vt ad id, quod ſecundo loco propoſuimus, accedamus, inuenitur hæc in magiſtratibus iam dictis diſtinctio. Alij enim erant perpetui, quibus non niſi cum vita honos ipſe terminabatur, qualis erat Regum & Senatorum dignitas. Nec enim lege certum aliquod tempus his præfinitum: ſed eos magiſtratus retinere ius erat, donec vita ſupereſſet, niſi alicuius ſceleris conuicti indigni eſſent iudicati. Alij autem magiſtratus ad tempus creabãtur, quales videntur ferè reliqui omnes, etſi de aliquibus eorum non ita certò conſtat. Atque horum qui nec perpetui erant, ſed temporales, alij eò vſque in magiſtratu ſeu officio commiſſo manſerunt, dum Reipub. vſus exigeret, id eſt, tempore incerto: Alij definito temporis ſpatio magiſtratu abibant, vt puta, qui vel annui erant, vel aliâs certi alicuius temporis. Nam de his intelligendus, vt arbitror, locus Xenophontis lib. VI. Hellenicôn, vbi ait quoſdam, qui domi relicti fuerant ad capeſſendos magiſtratus, etiam in militiam ſcriptos. Ita enim de delectu ab Ephoris habito ſcribit: τοὺς ἐς ἀρχὰς δὲ τότε καταλειφθέντας ἀκολουθεῖν ἐκέλευον. Deinde fuit & hæc in magiſtratibus varietas, vt alij eſſent Vrbani ſeu domeſtici, quorum poteſtas Regionis Laconicæ limitibus erat circumſcripta: Alij eſſent prouinciales, qui ad prouincias ſeu ſocias ciuitates (ſic enim prouincias ſuas vocabant Lacedæmonij) gubernandas, vel in fide retinendas mittebantur, vt Harmoſtæ: Alij denique militares, vt Polemarchi, ſymphorei: Alij mixti, quorum ſua, domi item & militiæ, erat poteſtas & auctoritas, vt ſuo loco dicetur. Denique videtur & talis aliqua diuerſitas in magiſtratibus diſtinguendis vſurpata, vt quidam eſſent magiſtratus maiores ſeu maximi. Nam μεγίστας ἀρχὰς ſeu *magiſtratus maximos* aliquos agnoſcit Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum. Quo in numero habendos cenſeo Reges, Senatum, Ephoros & Harmoſtas. Quidam verò rurſus magiſtratus eſſent minores, vt plerique aliorum. Quæ

Alij ad tempus.

Temporalium Magiſtratuum ſubdiſtinctio.

Alij tempore incerto.

Alij annui.

Secunda Magiſtratuum diſtinctio.

Alij Vrbani.

Alij prouinciales.

Tertia Magiſtratuum diſtinctio.

Alij maiores.

Alij mi-

distinctio haud dubiè etiam admittenda, quod non sit verisimile eiusdem fuisse dignitatis & potestatis quosuis magistratus. *nores.*

Verùm in quorumuis horum magistratuum creatione, hîc obseruatus modus, vt omnes suffragiis legerēt, nec sorti aliquid tribuerent. Itaque Aristoteles Politico II. ait: πάσας (ἀρχὰς) αἱρετὰς, καὶ μηδεμίαν κληρωτὴν fuisse. Et Isocrates Panathenaico in fine, ἀρχὰς οὐ κληρωτοὺς, ἀλλὰ αἱρετὰς fecisse Lycurgum scribit. Quæ ratio per electionē Reipub. Aristocraticæ maximè etiam conueniebat, sicut sortitio Reipub. Democraticæ propria est. Quamuis electio in Rege non prorsus libera erat. Respiciebatur enim alia causa in Regibus creandis, aliæ in aliis magistratibus. Nam in Regibus necessariò certum genus spectabatur, nec eorum alij creabantur, quàm ad quos regnum eo iure pertinebat, de quo tamen populo statuere & iudicare fas erat. In Ephoris verò requirebatur, vt populares essent, ac vt quisque maximè visus Regibus & Senatui aduersari, ita animo lubentissimo populi Ephorus factus. Cæterùm & Senatui & reliquis virtus potius & merita suffragabantur. Nam virtutis præcipuè habita fuit ratio, vt in aliis omnibus apud Lacedæmonios; ita etiam in quibusuis magistratibus cōferendis. Neq; enim aliter Aristocratica Respub. consistere posset, sed paulo momēto esset mutatura. Ita iudicauit de hac Repub. Plato lib. III. de Legibus, vbi hæc eius verba: δίκαιον μὲν ὦ λακεδαιμόνιοι τοῦτο γε τῇ πόλει ὑμῶν ἀποδιδόναι, ὅτι πενίᾳ καὶ πλούτῳ, καὶ βασιλείᾳ καὶ ἰδιωτείᾳ διαφέρουσαν οὐδ᾽ ἰώπινουν τιμὴν καὶ τροφὴν νέμετε, Hoc est, *Æquum est, ô Lacedæmonij, vestræ hoc tribui ciuitati quod ex diuitiis vel paupertate, itémque ex regio vel priuato statu, nullum singularem honorem aut præmium conferatis.* Nam τροφὴν hîc pro generali præmij nomine poni existimo. Cuius sententiæ fuit & Xenophon libro de Repub. Lacedæmoniorū, vbi de Legislatore eorum ita loquitur: ἐπέθηκε δὲ καὶ τὴν ἀνυπόστατον ἀνάγκην ἀσκεῖν ἅπασαν πολιτικὴν ἀρετήν. τοῖς μὲν γὰρ τὰ νόμιμα ἐκτελοῦσι ὁμοίως ἅπασι, τὴν πόλιν οἰκείαν ἐποίησε, καὶ οὐδὲν ὑπελογίσατο οὔτε σωμάτων οὔτε χρημάτων ἀσθένειαν, Id est, *Legislator etiam suis irrefragabilem necessitatem omnem ciuilem virtutem exercendi attulit. Nam iis qui iussa Legum exequerentur vniuersis, Rempub. propriam esse voluit, neq; rationem habuit vllius imbecillitatis corporum vel facultatum.*

Magistratuum quomodo creari soliti.

Regum electio qualis.

Ephororū electio qualis.

Virtutis habita ratio maximè in el. Etionibus.

τροφῆ: specialis significatio.

Quod Plato haud immeritò magnoperè commendat, & diuinitus hoc allatum consilium affirmare non dubitat. Non enim, inquit, decet in ciuitate honores ideo in pretio esse, quòd is qui eos gerat diuitiis excellat: Nec quidem quod is, qui illos administrat, aut celer sit, aut formosus, aut robustus, nisi aliqua præter hæc adsit virtus, & ea quidem virtus, à qua temperantia minimè absit. Quod politicum præceptum in quauis Republica seruari ex vsu esset.

Tenuiores non admissi ad Magistratus gerendos.

Postremò quanquam virtus in primis circa magistratus legẽdos semper spectata sit: hoc tamen peculiariter obseruatum tradit Aristoteles Politico II. vti tenuiores ac sumptibus Syssitiorum ferẽdis impares, Reipub. non essent participes. Ita enim inquit: Ὅρος τῆς πολιτείας οὗτος ἐστὶν αὐτοῖς ὁ πάτριος, τὸν μὴ δυνάμενον τοῦτο τὸ τέλος φέρειν, μὴ μετέχειν αὐτῆς, Id est, *Hoc quasi limite à maioribus posito Respub. ipsis constituta est, vt qui non possit pendere vectigal hoc (ad communionem syssitiorum requisitum) is vt minimè particeps esset ipsius.* Illos autem qui soluendo vectigali erant, quique publicum munus gerere poterant, peculiariter dictos puto δαμώσεις, Hesychij verbis adductus. Nam illi dicũtur δαμώσεις, οἱ ἐντελεῖς λάκωσι. Quibus etiam contrarij quodammodo superius à nobis memorati ὑπομείονες. Verum illud institutum fortean tum demum obtinuit, quum Diuitiæ honori esse cœperant. Quamuis Aristoteles culpam aliquam in eo agnoscit Legislatoris. Quod nos in medio relinquamus.

Δαμώσεις qui dicti.

Aetatis habita ratio.

Deinde neq; videntur ad magistratus admissi fuisse, quibus non erat legitima ætas. Nec enim infra virilem ætatem magistratus munia capessere, vel officium publicum gerere licebat. Certè maximi qui dicebantur magistratus, eorum tantum erant, qui ex Ephebis excesserant, atque inter viros censebantur. Ita enim Xenophon scribit de Repub. Lacedæmoniorum: τοῖς γε μὴν τὴν ἡβητικὴν ἡλικίαν πεπερακόσιν, ἐξ ὧν ἤδη αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίσανται. Quæ tamen ætas, an in Regibus eodem modo requisita, haud facilè dixerim. Fuit tamen certus haud dubiè ætatis annus, quum ipsi regnum administrare inciperent, prius à Prodico tutorio nomine gubernatum. De quo tamen nihil inuenimus, vt & alia. Item quædam, quæ hic dicenda fuerant, auctorum silentio obruta sunt. Quare his de

magistra-

magiſtratibus expoſitis contenti ſimus. Nunc de ſingulis ordine dicamus.

CAPVT II.

De Regibus.

SIcut apud gẽtes ferè omnes, Regiæ dignitatis faſtigium, ſummo in Repub. ſemper loco fuit: ita præcipuus, idemque antiquiſſimus magiſtratus Lacedæmoniorum erat, cui regium nomen dabatur. Sed vt nomen diuerſum ab aliis gentibus vſurpabant Lacedæmonij in appellandis ſuis Regibus, ἀρχαγέτας eos vocantes, vt teſtatur Plutarchus: ita fuère permulta alia, quæ quaſi propria & peculiaria circa Reges ſuos obſeruabant, nec alibi vſpiam ita moribus vſurpabantur. Ea verò ſita potiſſimum animaduerti in hiſce ſex: in familiæ præeminentia, in ſucceſſionis iure, in puerili educatione, in corporis externa ſpecie, in imperandi poteſtate, & honoris exhibitione. Quę vniuerſa quo pacto ſe habuerint, quàm poterit fieri breuiſſimè hoc capite declarabimus.

Reges antiquiſſimus Lacedæmoniorũ Magiſtratus.

ἀρχαγέται dicti Reges Lacedæmoniorum.

Regum Lacedæmoniorum ſex propria & peculiaria.

Primùm itaque familia Regia, poſt recuperatam à Doribus Peloponeſum, non fuit alia quàm Heraclidarum, ſeu ex Diuina Herculis ſtirpe oriundorum. Quorum ius vnde extiterit, ſuperius à nobis explicatum eſt. Verum ante eos triplicem mutationem Regię Lacedæmoniorum familiæ fuiſſe, ex Pauſania diſcimus, diligenter à primis initiis eos referente; vt in vniuerſum fuerint eorum familiæ quatuor. Primæ familiæ erãt tres tantum Reges, quos ſcribit fuiſſe Indigenas, ſuntque Lelex, Myletes & Eurotas. Secundæ familiæ recenſentur hi, Lacedæmon Iouis & Taygetæ Filius, ad quem regnum per vxorem deuolutum, quíque eum exceperunt ab ipſo progeniti, Argalus, Cynortas, Oebalus, Hippocoon, Tyndareus, ac poſtremò Caſtor & Pollux alternatim regnum commutantes fratres. Tertia Pelopidarum dicta familia, ex qua Menelaus, qui Helènam Tyndarei filiam vxorem ducens regnum conſecutus eſt, à quo prognatus Oreſtes, & ab eo Tiſamenus, qui nouiſſimè cum Achæis regno pulſus. Quarta demum erat Heraclidarũ, quibus regnum fuit diuturnius, & ſucceſſio prolixior. Nam continuata ea per annos

Regia familia apud Lacedæm. Heraclidarum.

Regiæ Lacedæm. familiæ triplex mutatio ante Heraclidas.

Primæ familiæ tres Reges.

Secundæ.

Tertia familia.

Quarta familia Heraclidarũ.

complures, vsque dum oppressa Repub. tyranni regnum inuaderent. Atque de hisce postremis apud veteres scriptores multa mentio, quos & nos plerunque in hac commentatione nostra intelligi volumus. Verùm enimuero Regum huius familiæ vsq; adeò regnum erat proprium & quasi peculiare, vt genuinos & veros prorsus Heraclidas eos esse oporteret, qui ad illud capessendum existimarentur idonei. Aliâs si tantum essent ab altera parte eius prosapiæ, vel si spuriæ progeniei, non admittebantur, sed admissi potius remouebãtur. Cuius non sunt obscura exempla. Ita quum Demaratus Aristonis filius patris temeraria apud magistratus insimulatione generis adulterini suspectus esset, regno tandem æmulo Cleomene accusante exuitur. Vt est apud Herodotum lib. VI. & Pausaniam in Laconicis. Eadémque ratione Leotychidæ Agidis filio, quod pater inconsiderata garrulitate eum Alcibiade exule genitum effutiisset, Agesilaus, adnitente in id potissimum Lysandro, præfertur. Quæ historia copiosè exponitur apud Plutarchum in Agesilao, & Alcibiade, itémque in Laconicis Pausaniæ. Quin nec matre alienigena prognatum Regem sibi esse volebant, vt iccirco etiam Heraclidis exteras iungi vetarent. Quod perspicuè docuit nos Plutarchus de Lysandro quodam Ephoro scribens in Agide ad hunc modum: *Lysander* (inquit) *ad huc in magistratu positus, instituit Leonidam arcessere lege quadam vetusta, quæ Heraclidam vetat ex muliere alienigena liberos tollere.* Itaque ex hac causa institutum videtur, vt vxores Regum ab Ephoris custodirentur, ne quis videlicet supponeretur, néve Regia familia aliena & adulterina sobole inquinaretur. Auctor Plato Alcibiade I. vbi ita scribit: ἢ οὐκ ᾔσθησαι τοῖς τε λακεδαιμονίων βασιλεῦσιν ὡς μεγάλα τὰ ὑπάρχοντα· ὧν αἱ γυναῖκες δημοσίᾳ φυλάττονται ὑπὸ τῶν ἐφόρων, ὅπως εἰς δύναμιν μὴ λάθῃ ἐξ ἄλλου γενόμενος ὁ βασιλεὺς ἢ ἐξ ἡρακλειδῶν, Id est, *Nũquam ne audiuisti quantæ sint Regum apud Lacedæmonios facultates? quorum vxores ab Ephoris publicè custodiantur, vti quantum fieri poßit, prouideatur ne ex alio genere Rex clam fiat, quam ex Heraclidis.* Cæterum fuêre huius Herculeæ stirpis statim initio duo quasi rami Lacedæmone, ex quorum propagine Reges postea semper petebantur, Aristodemi, inquam, filij, qui Procles & Eurysthenes dicti & ex

Heraclidarum regnũ proprium & peculiare.

Reiectitiorum ex adulterina familia regũ exẽpla. Cleomenes regno exutus. Leotychidas.

Heraclidis exteris iungi vetitum.

Regum vxores ab Ephoris custodiri solitæ.

Heraclidarum duo rami ex quibus Reges petiti. Procles & Eurysthenes.

vtroque horum familia vna Regia ab altera prorsus distincta, ita vt semper essent simul duo Reges pari potestate ac dignitate, sicut item exemplo horum duos consules Romæ factos, scribit Dionysius lib. IV. Erat enim Regum Lacedæmoniorum semper alter ex Proclidis, alter ex Eurysthenidis. Nam sic eos vocare tum placuit, à primis vtriusque huius familiæ auctoribus. Docet hoc luculenter præter Pausaniam & alios, Probus in Agesilao ita scribens. *Mos est*, inquit, *à maioribus Lacedæmoniis traditus, vt duos haberent semper Reges, nomine magis quàm imperio, ex duabus familiis Proclis & Eurysthenis, qui principes ex progenie Herculis Spartæ Reges fuerunt. Harum ex altera in alterius locū fieri non licebat, itaq; vterq; suum retinebat ordinem.* Meminit & Cicero libro II. de Diuinatione, vbi scribit Procli vitam fuisse breuiorem, multò tamen eum fratri rerum gestarum gloria præstitisse. Quod tametsi de Procle Ciceroni credendum est ita habuisse: tamen ex Herodoto nobis constat, & primas inter hosce fratres Eurysthenem obtinuisse, eiq; vt primogenito plus honoris tributum. Verùm quomodo monitu oraculi vterque frater Rex creatus sit, ac primogenitus Eurysthenes deprehensus, grauissimus auctor Herodotus historia hac à Lacedæmoniis ipsis accepta prodidit, quam breuitatis causa verbis interpretis tantum adscribere hîc voluimus. *Aristodemi vxorem*, inquit, *nomine Argiuam peperisse geminos ferunt. Aristodemum hos intuitum morbo decessisse. Lacedæmonios autem qui tum erant, inito consilio creasse Regem è pueris eum, qui esset Primogenitus, vt Lex iubebat. Sed nescientes vtrum puerorum eligerent, quum essent similes & pares, id quum nequirent ipsi discernere, prius fuisse percontatos genetricem, eáque negante se dignoscere seu dißimulante, quod videlicet (vt credibile est) magnopere cuperet ambos effici Reges: ita de hoc dubitantes Lacedæmonios misisse Delphos, sciscitatum quid in ea re agerent. Et iis Pythiam respondisse, vt vtrumque puerorum Regem ducerent, sed primogenitum magis honorarent. Hoc responso à Pythia edito, Lacedæmonios incertos nihilominus quo pacto primogenitum reperirent, admonitos fuisse à quodam Messenio, nomine Panite, vt obseruarent vtrum puerorum mater priorem lauaret cibarétque: quam si deprehenderent eodem semper modo facere, habituros id omne quod quærerent, & inuẽturos quod vellent: sin illa alternando erraret, palàm fore ne ipsam quidem quippiam*

Eurysthenes quo modo sit primogenitus deprehensus.

magis nosse, vt & isti aliam rationem inirent. Ibi Spartiatas ex admonitu Messenij obseruãtes matrem puerorum, ignaram cur obseruaretur, animaduertentésque illam præferentem alteri primigenitum, tum cibando, tum lauando, accepisse puerum, qui magis honorabatur à matre tanquam primigenitum, publicéque alendum curasse, imposito ei nomine Eurysthenii, iuniori Procli. Hactenus Herodotus. Itaque Eurysthenes Herodoto, vt & Ciceroni, itémque Pausaniæ, maior natu: Procles minor. Postea manentibus hisce familiis discretis, non ita multo exinde tempore mutata sunt iis nomina. Nam qui Eurysthenidæ prius dicti fuerant, deinceps appellabantur Agidæ, ab Agide ipsius Eurysthenis filio: qui antea Proclidæ vocabantur, Eurytionidæ seu Eurypontidæ, ab Eurypo nte seu Eurytione (nam in nomine hoc variant auctores) Soi filio, Proclis Nepote denominati. Auctor Pausanias in Laconicis, vbi de prioribus ita scribit: Εὐρυσθένει πρεσβυτέρῳ τῶν Ἀριστοδήμου παίδων ὄντι ἡλικίαν, γενέσθαι λέγουσιν υἱὸν Ἆγιν. ἀπὸ τούτου δὲ τὸ γένος τοῦ Εὐρυσθένους καλοῦσι Ἀγίδας, Id est, *Eurysthene Aristodemi Filio natu grandiore Agin genitum ferunt: à quo omnis Eurysthenis posteritas sunt Agidæ appellati.* De posterioribus hæc eius verba: Προκλῆς ὁ Ἀριστοδήμου τὸ παιδίον ὄνομα τίθεται Σόον. Εὐρυπῶντα δὲ τὸν Σόου φασὶν ἐς τοσοῦτον ἀφικέσθαι δόξης, ὡς καὶ τὴν οἰκίαν ταύτην Εὐρυπωντίδας ὄνομα ἀπ' αὐτοῦ λαβεῖν, Προκλείδας ἐς ἐκεῖνον καλουμένους, Id est, *Procles Aristodemi F. habuit filium cui Soo nomen: Soo Eurypon genitus. Hic tantum gloriæ est consecutus, vt tota eorum familia, qui Proclidæ ante sunt appellati, Eurypontidarum ab eo cognomẽtum acceperit.* Eò verò profuit hæc Regũ geminatio, & binorũ creatio, vt iis perpetuò animis dissentientibus, quemadmodum tradit Herodotus, esset apud Lacedæmonios imperij consentanea quædam moderatio. Id quod diuinum Platonem etiam sensisse animaduertimus, referentem hoc non iniuria ad numinis prouidentiam. Cuius sententia libro III. de Legibus his verbis scripta est: θεὸς οἶμαι κηδόμενος ὑμῶν τις, ὃς τὰ μέλλοντα προορῶν, δίδυμον ὑμῖν φυτεύσας τὴν τῶν βασιλέων γένεσιν ἐκ μονογενοῦς, εἰς τὸ μέτριον μᾶλλον συνέστειλε, Id est, *Deus opinor aliquis de vobis curam gerens, & futura prouidens, geminam vobis Regum progeniem ex vna stirpe producens, ad moderationem eorum potestatem retraxit.* Non fuit itaque alia huius regni ratio, quam secundum genus. Vnde

Eurysthenidæ iidem et deinceps Agidæ. Proclidæ iidem & deinceps Eurytionidæ siue Eurypontidæ.

Regum binorum creatio quid profuerit.

&

& idem Plato apud Laertium quinque regnorum genera constituens, ab hoc exemplum regni à genere petit: κατὰ γένος δ' ἀρχὴ τοιαύτη τις λέγεται, οἷον οἱ βασιλεῖς λακεδαιμόνιοι ἄρχουσιν. ἀπὸ γὰρ γένους τινὸς ἡ βασιλεία, Id est, *Regnum per genus tale ferè, quale Lacedæmoniorum regnum existit.* Ac durauit ita eis regnum, vt non adimeretur per totam ipsorum vitam, nisi conuictis & damnatis alicuius criminis. Vnde Polybius ait lib. VI. παρὰ λακεδαιμονίοις οἱ μὲν βασιλεῖς ἀΐδιον ἔχουσι τὴν ἀρχήν, Id est, *Reges perpetuum regnū apud Lacedæmonios habent.* Ad hunc itaque modum familia Regia habuit, atque ita in duas stirpes moderandi imperij causa distributa.

Regnum perpetuum Lacedæm. reges habuerunt.

Deinde considerandum est, quomodo succedendi ius constitutum fuerit. De quo non difficile intellectu hoc in genere, quandoquidem secundum genus regnum semper transmissum, vti iam disputauimus, necessariò id fuisse hæreditarium. Sed tamen, sicut ex alterutra familia vnus tantum semper erat Rex: ita ex pluribus liberis cuiusque regis defuncti, vnus solummodo in sua familia locum eius tenuit, reliqui cuiuscunque gradus cum ciuibus aliis pari iure viuebant. Quod ita intelligēdum tamen, vt liberos primo fuisse loco sciamus, atque inter eos illum ordine primum, qui maximus natu, postea cæteros pro ætatis ratione. Deficientibus autem liberis, fratres defuncti erant proximi. Qui si & ipsi non extarent, tum qui sanguine propior & successione. Hoc ita obtinuisse ipsa Regum series indicat, apud Herodotum, Plutarchum & Pausaniam: & docet non obscurè etiam Æmilius Probus ita scribens. *Primus*, inquit, *in eo regno habebatur, qui maximus natu esset ex liberis eius, qui regnans decessisset. Sin is virilem sexum non reliquisset, tum diligebatur qui proximus esset propinquitate.* Atque huius successionis ordini, quem indicauimus, nihil ætas officiebat. Siue enim puberes, siue impuberes, siue etiam posthumi relicti fuissent; regni iure non excludebantur, quamuis ad legitimam eorum ætatem administratio esset penes tutores. Quod accipiendum quoque tàm de nepotibus, quàm de filiis, ita vt nepotes filij maioris patrum in locum succederent, & patruis præponerentur. Exempla illustria in Charilao, & Areo, vt alia omittamus. Charilaus enim Polydeclæ filius, post obitum

Succedendi ius quomodo constitutum.

Aetas non obfuit successioni.

Exempla. Charilaus.

patris in lucem editus, Lycurgo patruo volenti, & id agenti, quum mater vitæ eius insidias strueret, prælatus est, vt copiosè scribitur apud Plutarchum in Lycurgo. *Areus.* Areus item Acrotati filius, Cleomenis nepos, auo Cleomeni, cùm pater prius mortuus esset, in regnum succedit, superato Cleonymo patruo, qui sibi illud proximitatis nomine vẽdicauit, quippe Cleomenis filius. Sed cedere coactus Cleonymus, quod minor natu esset, & ius Acrotati maioris filij in Areum translatum, sententia lata conseruatum, vt est apud Pausaniam. *Penes filios mansit ius successionis licet capitis supplicio affectis patribus.* Quin adeò stabile hoc ius succedendi erat, vt idem obtineret etsi exilio mulctati, vel capitis pœna affecti essent patres & aui, quibus successores quærebantur. Non enim pœnæ personam egrediebantur; sed ad quos regnum deuolutum erat, ij ius suum retinebant. *Exempla Archidamus.* Argumento sunt Archidamus, Agesipolis, & Eurydamidas. Archidamus Zeuxidami filius, Leotychidę nepos, auo Tegeas in exilium profugo, quod pater Zeuxidamus iam in viuis esse desiisset, Rex creatus est. *Agesipolis.* Agesipolis patri Pausanię, Plostonachis filio, subrogatur, cui minor frater Cleombrotus deinde succedit, vterque filius patri exulanti substitutus, fraterque vicissim fratri. *Eurydamidas.* Denique Eurydamidas Agidis filius patre in carcere ab Ephoris necato, ad ius successionis nihilominus admissus. De quibus omnibus Pausanias agit copiosius, & quædam etiam apud Herodotum & Plutarchum inuenias. Nec vnquam immutatum hoc ius stante Repub. nisi ea de causa, quam suprà attigimus, animaduertere licet.

Regum educatio qualis. Tertio educatio Regum & ipsa singularis erat, adeóque non solum ab aliarum gentium moribus diuersa, sed & liberior multò quàm reliquorum Lacedæmoniorũ. Nam quum cæteri Lacedæmonij ea viuendi disciplina instituerentur, quæ ἀγωγὴ dicebatur, rigida illa admodum & seuera: Quibus regnum debebatur, ab hac educatione lege quadam liberi erant. Itaque Plutarchus agens de educatione Agesilai, qua à puero ille nulla dũ regni spe sub rigore & seueritate disciplinæ Laconicæ institutus fuerat, hæc de Regiis pueris addit: ταύτης, inquit, ἀφίησιν ὁ νόμος τῆς ἀνάγκης τοὺς ἐπὶ βασιλείᾳ τρεφομένους παῖδας, Id est, *hac necessitate soluit Lex pueros, qui ad regnum educabantur.* Verũ tamen quum victus ratio liberior esset: tamẽ ad omnem morum honestatem

assuefa-

assuefacti fuerunt, & in primis ad grauitatem & seueritatem. Inde enim est, quod eodem ferè loco apud Plutarchum scribitur, Agesilaum præter reliquorum Regum consuetudinem se popularem præstitisse ex institutione. Id enim in eum sensum accipio, quod reliqui Reges non fuerunt populares, nec Regum educationi fuerit consentaneum, popularem se præstare. Itaque si minus seueri Reges dabatur magno hoc ipsis vitio. Idcirco Charilaus Rex reprehensus, quod adeò miti mansuetóque esset ingenio, vt nec aduersus improbos esset austerus. Quò pertinet etiam Cleomenis illud. Nam dicente ciue quodam, bonum Regem vsquequaque debere esse beneuolum: *Sanè respondit ille, dum tamen non exponat se contemtui.* Deinde etiam in Legibus erudiebantur, & iustitię rationem à parentibus potissimum discebant. Ita Acrotatus Rex, quũ parentes iniusti aliquid ab eo petiissent, fatetur se ab iis ad iustitiam honestatémque eruditum, ac facturum idcirco potius, quæ ipsi docuerant, quàm quæ iam peterẽt. Et Agesipolis Rex gloriatur de eo præcipuè, & sibi iuris notitiam ante alios vendicat. Nam prouocantibus Atheniensibus de controuersia quadam ad Megarensium iudicium: Respondens, inquit, *turpe principibus Græciæ minus esse ius notum quàm Megarensibus*: Innuens sibi non minus quod iustum esset cognitum, quàm vllis aliis. Denique in vniuersum ad obedientiam omnium legum acrius, quàm alij erudiebantur, ita vt tametsi aliis modis multa illis indulgerentur: tamen minor illis delinquendi potestas esset, quàm cæteris. Quod planè de iis scribens docuit nos disertissimus Orator Isocrates. Nam quum suadet æmulari & imitari Reges Lacedæmoniorum, postea rationem addens ait: Ἐκείνοις γὰρ ἀδικεῖν μὲν ἧττον ἔξεστιν, ἢ τοῖς ἰδιώταις, Id est, *Iis enim* (Regibus) *minus delinquere licet, quàm priuatis.* Quod vtinam omnium gentium Reges sibi imitandum proponerent, tum verò felicius cum Repub. ageretur. Sed iam eò ventum est demẽtiæ, vt etiam docti & rerum politicarum non imperiti disputent, Regiam potentiam in absoluta & liberrima rerum omnium licentia positam esse, magísque vt Reges dominentur legibus, quàm leges ipsis. Quod tamen cordati Reges, & moderati principes haud ipsi probauerint, nec qui Reges boni & legitimi audire volue-

Ad grauitatem & seueritatem educabantur.

Reges non fuerunt populares.

Charilaus reprehensus.

In legibus erudiebantur.

Acrotati ad parẽtes responsum.

Agesipolis responsum.

Ad omnium legũ obedientiã

runt, vsurparunt. Certè iuris & iustitiæ antistites ita statuere salua Repub. vix poterũt. Sed de ea re aliàs videbimus, vbi aliarum instituta de Regum educatione & institutione referemus.

Corporis constitutionis in Rege eligẽdo habita ratio.
Claudus rex vitabatur.
Oraculum de rege claudo vitando.

Quarto loco requirebãt in Regibus suis Lacedæmonij multa, quæ ad corporis cõstitutionem fecerunt. In primis enim necesse erat Regem integris esse membris. Etenim claudũ Regem vitandum veteris cuiusdam oraculi monitu docti erant. Nam claudum exitio ipsis futurum prædictum erat. Oraculum hoc extat apud Plutarchum in Agesilao. *Diopithes*, inquit, *erat Spartæ vir fatidicus, habebatúrque in rebus diuinis sapiens & doctus. Hic nefas esse ostendit, regnare quenquam Lacedæmone claudum, atque oraculum in iudicio hoc recitauit.*

Φράζεο δὴ σπάρτη, καίπερ μεγάλαυχος ἐοῦσα,
Μὴ σέθεν ἀρτίποδος βλάψῃ χωλὴ βασιλεία.
Δηρὸν γὰρ νοῦσοί σε κατασχήσουσιν ἄελπτοι,
Φθισίβροτόν τ' ἐπὶ κῦμα κυλινδομένου πολέμοιο.

Quos versus interpres ita vertit:

Tu quamuis animo tumeas, ô Sparta, superbo,
Te rectam pedibus prorsus circumspice: Claudum:
Ne lædat regnum. Longi te namque labores
Et subiti cingent, Martisque agitaberis vndis.

Oraculum de claudo vitãdo Rege quomodo elusum.

Quod tamen oraculum, quum contra Agesilaum claudum, in contentione de regno, inter ipsum & Leotychiden exorta, allegaretur, Lysander Agesilao studens, de eo qui progenie quasi claudicaret, & alterutro parente adulterinus esset, interpretatus est, vt hanc rationem commentus, clauditatem, cuius in oraculo mentio, in ipsum torqueret Leotychiden, vt scribitur eodem loco apud Plutarchum. Quamuis postea quum Epaminondas victor, successu elatus Laconicam inuaderet, oraculum in mentem recurrerit, atque ciuitatem ingens perculerit mœstitia religióque, quasi Respub. ideo afflicta esset, quòd rectum regno deiecissent, claudum verò luxatúmque sublegissent. Cæterum huius instituti, si quis rationem quærat, fortean ea non abs re ad sacra referri poterit. Nam cum Regibus sacra pleraque essent obeunda, eáque non nisi à perfectis membrorum numero & conformatione hominibus peragi possent, necessariò integritas corporis

Cur claudus Rex vitandus fuerit.
Regibus sacra plerunque obeũda.

corporiis in iis desiderata fuit. Quod coniicere licet ab Ægyptiis ad Lacedæmonios deriuatum, illos certè ab Hebræis prius didicisse consentaneum est. Ac quod ad clauditatem attinet, videtur ea non solum Regibus, sed in vniuersum omnibus Spartanis probrosa fuisse, tanquam minus idonei essent claudi ad res bellicas, in quibus Lacedæmoniis præcipuum studium. Itaque miles quidam hoc nomine à quibusdam derisus argutè opprobrium redarguebat: dicens, in bello non fugientibus, sed stantibus & locum suum tuentibus opus esse. Deinde etiam circa Reges in corporis statura proceritatem exigebant, haud dubiè illam decorandæ personæ Regiæ existimantes. Quare Archidamus Rex ab Ephoris est pecunia multatus, saltem quia vxorem pusillam duxisset, addentibus hanc eis rationem: Quod tali vxore ducta non Reges, sed Regunculos gigneret. Quod relatum ex Theophrasto extat apud Plutarchũ vita Agesilai, itémque libro qui inscribitur περὶ παίδων ἀγωγῆς. Ac enimuero Agesilaus ipse huius Archidami filius, pusillus existens, tum domi, tum in Ægypto specie aspernanda habitus est, & paruitatis nomine spretus. Quãquam hilaritas eius & alacritas, vrbanitásque aliena ab omni vocis vel vultus morositate & acerbitate, amabiliorem eum præstiterit omnibúsque formosis ad senectutem vsque, vt idem Plutarchus auctor est in Agesilao. Atque huiusmodi corporis externa species eis in regibus requisita.

Clauditas omnibus Spartanis probrosa.

Militis claudi argutum responsum.

Proceritas corporis in Regibus requisita.

Archidamus parua vxore ducta pecunia est multatus.

Agesilaus paruus existens, fuit contẽptus.

Quinto super potestate Regum etiam peculiariter obseruabant, quod Reipub. ipsorum erat in primis consentaneum. Nam Regibus Spartanis non erat παμβασιλεία, seu *plena & liberrima omnium rerũ potestas*, nec quiduis faciendi arbitrium penes ipsos. Hęc enim tyrannicũ animũ sæpe Regibus ingenerare, & subiectorum magna cum inuidia coniuncta esse existimarunt. Quorum vtrunque Legislator præcauere voluit. Id quod elegantissimus auctor Xenophon etiam in eum finẽ rectè monuit à Legislatore obseruatum: οὐκ ἐβουλήθη, inquit, οὔτε τοῖς βασιλεῦσι τυραννικὸν φρόνημα παραστῆσαι, οὔτε τοῖς πολίταις φθόνον ἐμποιῆσαι τῆς δυνάμεως. Quare non alia eorum potestas, quàm quæ legibus initio constituta, quarum vinculis quoque prorsus ea erat adstricta. Ideo rectè Aristoteles lib. III. cap. IV. ἡ ἐν τῇ λακωνικῇ πολιτείᾳ δο-

Regum potestas qualis fuerit.

κεῖ μὲν εἶναι βασιλεία μάλιστα τῶν κατὰ νόμον. Οὐκ ἔστι δὲ κυρία πάντων, Id est, *quod in Laconum Repub. regnum est, videtur esse maximè legibus adstrictum. Non sunt omnia enim arbitrij ipsius.* Ac vt securi huius essent Lacedæmonij, solemne sacramentum quot mensibus exigebatur à Regibus, quo iurabant regnum se secundum leges administraturos, adigentibus eos in sua verba Ephoris: vt & ipsi exigebant euicissim ab Ephoris iuramentum, quo promittebant se regnum iis hoc facientibus conseruaturos. Auctor Xenophon libro de Repub. Lacedæmoniorum: ὅρκους δὲ ἀλλήλοις κατὰ μῆνα ποιοῦνται, ἔφοροι μὲν ὑπὲρ τῆς πόλεως, βασιλεὺς δ' ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ὁ δὲ ὅρκος ἐστὶ τῷ βασιλεῖ, κατὰ τοὺς τῆς πόλεως κειμένους νόμους βασιλεύσειν· τῇ δὲ πόλει, ἐμπεδορκοῦντος ἐκείνου, ἀστυφέλικτον βασιλείαν παρέξειν, Id est, *Singulis mensibus iure iurando se inuicem astringunt, Ephori quidem ciuitatis nomine, Rex autem suo. Iusiurandum verò Regis est, secundum conditas Reipub. Leges se imperaturum: Ciuitatis autem* (vel Ephororum ciuitatis nomine) *Rege iusiurandum inuiolatum seruante, regnum inconcussum præstare.* Meminit & huius Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum, etsi non quot annis, sed ante regni initia iuramentum eiusmodi à Rege præstari solitum sciebat. Quod quum ita sit, tamen aliter potestas Regum constituta domi, aliter militiæ; hîc liberior & amplior, ibi angustior & in arctum quasi redacta. Ita Herodotus ait, Alia fuisse ἐμπολέμια, alia εἰρηναῖα, quæ ipsis tributa erãt. Præcipuè autem fuit hoc potestatis Regiæ domi, quod sacrorum omnium, eorúmq; quę ad Deos pertinebant arbiter & moderator esset Rex. Aristoteles loco superius indicato: ἔτι τὰ πρὸς τοὺς θεοὺς ἀποδέδοται τοῖς βασιλεῦσιν. Idémque ferè Herodotus ait, qui ad Deorum venerationem spectantia, Regibus fuisse commissa scribit. Et quidem eodem auctore peculiariter erant Regum duo propria sacerdotia, videlicet Iouis Lacedæmonij, & Iouis cælestis. Nec non singulis Neomeniis seu Calendis, & septimo quoque die mensis ineuntis, victimam perfectam, vtrique eorum ex publico dari solitam immolandam in Æde Apollinis, cum farinæ medimno, & quartario vini Laconici, apud eundem est lib. VI. Quin Xenophon addit, quod omnia sacrificia pro salute Reipub. offerenda eis etiam tributa fuerint, tanquam qui Deo oriundi Deos etiam facilius

Sacramentum à Regibus singulis mensibus exactum.

Ab Ephoris præstitum sacramentum singulis mēsibus.

Regum potestas aliter domi, aliter militiæ constituta.

Reges Sacrorum omnium administri.

Regū duo propria sacerdotia.

lius placaturi essent. Vt mittam iam sacrificia belli causa à Regibus solis offerri solita. Præterea ius erat Regibus per se quosdã magistratus & sacerdotes creandi, eos videlicet, qui dicebantur Proxeni & Pythij. Nam Herodotus de hisce Regibus loquens scribit: προξείνους ἀποδεικνύναι τούτοισι προσκεῖσθαι, τοὺς ἂν ἐθέλωσι τῶν ἀστῶν, καὶ πυθίους αἱρέεσθαι, Id est, *iis tributum fuit, vt ex ciuibus quos vellent Proxenos declararent, & Pythios legerẽt.* Præterea si quid noui sanciendum, vel si veteribus legibus derogandum esset, Regi tanquam summo magistratui tribui solebat ea potestas. Itaque quum aliquando Tresantes, id est, qui metu territi bello profugerant, legitima ignominia pœna afficiendi essent, nec id sine periculo mutationis fieri posset, quòd ij plures numero forent, Agesilaum in eam rem Legislatorẽ seu Harmosten creant. Tum verò iudicia quarundam causarum solummodo ad Reges pertinebant, apud quos istarum disceptatio finiebatur. Quæ qualia fuerint, infrà commodiore loco explanabimus. Sed & Legatis siue hostium, siue amicorum auditis, Regibus datũ est eos cum responsis dimittere. Xenophon. de Repub. Lacedæmoniorum: τὸ μέντοι πρεσβείας ἀποπέμπεσθαι, καὶ φιλίας καὶ πολεμίας, τοῦτ᾽ αὖ βασιλέως, hoc est, *Legationes dimittere, tùm amicas tùm hostiles, id verò Regis est.* Atque hæc domi Reges potuêre. Quantum verò ad bellum attinet, non solùm in eo inceptando Regis potissimum auctoritas intercessit: sed & cœptum, eius consilio prorsus administrabatur, nullo alio Imperatore creato, modò is idoneę esset ętatis. Qua de re hîc paucioribus, quia vbi de militia agimus, tum verò copiosius super ea re nobis disserendum est.

Sacrificia belli causa à solis Regibus offerri solita.

Regum potestas per se creare quosdam magistratus.

Nouas leges condere vel aliquid veteribus derogare.

Tresantes qui.

Soli de quibusdã causis iudicare solebant.

Hostium aut amicorum legatos audire & dimittere.

Regum potestas in bello.

Postremò ad honores Regibus præstitos veniamus. In his autem tribuendis satis indulgentes Lacedæmonios fuisse animaduertimus: Etsi potestatem multis modis imminuerint. Verumtamen erga eos mortuos hac in parte benigniores & effusiores, in viuos restrictiores, & quidem militiæ quàm domi augustiores ipsi Reges. Nam quæ domi iis præstabãtur, non longè à priuatorum discedebant honore. Itaque Xenophon ait: αὗται μὲν τιμαὶ αἱ οἴκοι ζῶντι βασιλεῖ δίδονται, οὐδέν τι πολὺ ὑπερφέρουσαι τῶν ἰδιωτικῶν, Id est, *Honores qui domi Regibus deferuntur, non multum superant priuatos.* Quod conueniebat in ea Repub. quam quoad po-

Regibus qui honores præstiti.

Alij honores viuis alij mortuis præstiti.

terat maximè ad æqualitatem reducere voluit Lycurgus. Sed in plerisque tamen respectum ad Regem per magnum habitum, agnoscẽdum est.

Honores viuis Regibus habiti.

In primis quicquid id erat, quod publicè agendum, ita demum incipiebant, vt à Rege auspicarentur.

A Rege, aliquid acturi, auspicabantur.

Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: ἄρχονται μὲν πάντες ἀπὸ βασιλέως, ὅταν βούλονται πρᾶξαί τι, Id est, *Ordiuntur omnes à Rege, quum agere aliquid volunt.* Atque hoc ita fieri necesse erat, non solùm quia Rex summus magistratus: sed etiam quia auspicia ei subiecta, vt iccirco quasi boni ominis esset à Rege initium facere.

Proedria.

Deinde proedria seu supremus consessus semper Regibus honoris causa cedebatur, idque tùm in libationibus tùm certaminibus. Herodotus lib. VI. ἢν θυσίην τις δημοτελὴς ποιέηται, πρώτους ἐπὶ τὸ δεῖπνον ἵζειν τοὺς βασιλέας, Id est, *moris erat in libationibus faciendis primo loco Reges in conuiuio collocare.* Idémque auctor ἐν τοῖσι ἀγῶσι πᾶσι προεδρίας ἐξαιρέτους eis attribuit.

Regibus omnes assurgebant.

Præterea Regibus etiam omnes assurgebant, quocunque in cætu reuerentiam eis, vt par erat, exhibentes. Nam Regi soli & Ephoris ex omnibus magistratibus assurgere moris fuit. Ita enim Heraclides de Politiis. Οὐδενὶ, inquit, ἐπανίστανται πλὴν βασιλεῖ καὶ Ἐφόρῳ.

Ephori soli Regibus nõ assurrexerunt.

Ab hoc tamen honore Regibus prestando Ephori erant liberi, ipsorum munere id non ferente. Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: ἕδρας πάντες ὑπανίστανται βασιλεῖ, πλὴν οὐκ ἔφοροι ἀπὸ τῶν ἐφορικῶν δίφρων, Id est, *Omnes è sedibus suis Regibus assurgunt, exceptis Ephoris, qui è cellis se Ephoricis non leuãt.* Quod tradit etiam Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum. Quò pertinet apophthegma quod est apud Plutarchum. Nam Anaxilas miranti cuidam cur Ephori Regibus non assurgerent, quum quidem ab iis constituerentur, Respondit: causa, inquit, eadem cum ea, ob quam Ephori sunt. Quod ita intelligendum, Ephoros constitutos, vt quodammodo Regiam potentiam infringerẽt, non esse itaque consentaneum iis honorem tribuendo concedere.

Regibus peculiaris terra & ager assignatus.

Assignata etiam erat Regibus peculiaris terra & ager, ex iis quæ circumiacentium vrbium fuerant, vnde necessaria ipsis suppeditari poterant. Nam Legislator, vt Xenophon inquit, γῆν ἐν πολλαῖς τῶν περιοίκων πόλεων ἀπέδειξεν ἐξαίρετον τοσαύτην, ὥστε μήτε δεῖσθαι τῶν μετρίων, μήτε πλούτῳ ὑπερφέρειν, Id est, *tantam terram ex adiacentium*

vrbium

vrbium agris secretam eis dedit, vt mediocri contenti non indigerent, nec diuitiis abundarent. Erant quoque Regibus, vt apparet, iam inde à primis temporibus suæ Regiæ seu domus & habitationes, vbi semper ad id honoris fastigium euecti habitarent. Quod indicare voluisse videtur Plutarchus, quum scribit Agesilaum in iis habitasse ædibus, quas Aristodemus extruxerat. Fuit autem Agesilaus ille ex Eurypontidis. Et euicissim Agidarum habitatio fuisse videtur in Boonetis. Quæ ita dicta, quod ab vxore Polydori Regis, qui ex Agidis erat, post eius obitum boum permutatione fuerant comparata, vt scripsit Pausanias. Nec ab his dissentire existimo Xenophontem, qui ad commodiorem habitationem eorum ædibus aquarum stagnum seu riuum adiectum fuisse testatur: πρὸς τῇ οἰκίᾳ δὲ λύμνη ὕδατος ἀφθονίαν παρέχει· ὅτι δὲ καὶ τοῦτο πρὸς πολλὰ χρήσιμον, οἱ μὴ ἔχοντες αὐτὸ μᾶλλον γιγνώσκουσιν. Quod ita esse non poterat, nisi in iisdem semper ædibus eorum habitatio fuisset. Quin & publicum erat Regum tabernaculum, vbi seorsum cum suis cibum capiebant. Ita enim Xenophon: ὅπως καὶ οἱ βασιλεῖς ἔξω σκηνοῖεν, σκηνὴν αὐτοῖς δημοσίαν ἀπέδειξε, Id est, *vt Reges seorsum ab aliis vel foris discumberent, publicum eis tabernaculum dedit.* Quò facit etiam quod idem Xenophon Pythios ei contubernales adiunctos fuisse scribit. Etenim in publico eos cœnare solitos indicat etiam Herodotus, quum scribit eis ad cœnam non venientibus, domum mitti, ἀλφίτων δύο χοίνικας ἑκατέρῳ, καὶ οἴνου κοτύλην, Id est, *hinos farinæ chœnicas vtrique, ac vini sextarium.* Sed & hoc honori Regũ dabatur, vt duplo plus acciperent in cœna, quàm alij. Quòd Xenophon etiam Lycurgo adscribit, quod is scilicet Regem διμοιρίᾳ ἐπὶ τῷ δείπνῳ ἐτίμησεν, Id est, *duplici portione in cœna honorauerit.* Quod nec omisit Herodotus dicens, παρεοῦσι διπλάσια πάντα δίδοσθαι, Id est, *Regibus præsentibus omnia duplicia dari.* Vbi addit Historicus contingere iis idem ad priuatorum conuiuia inuitatis. Cuius reddit hãc rationem Xenophon, videlicet hoc fieri οὐχ ἵνα διπλάσια καταφάγοιεν, ἀλλ' ἵνα καὶ ἀπὸ τούτου τιμῆσαι ἔχοιεν εἴτινα βούλοιντο, Id est, *Non quod ipsi duplum vocarent; sed vt inde aliquem honorarent, si ita visum esset.* Qua de re idem auctor meminit in vita Agesilai. Quin & ex libaminibus, seu sacrificiis, pars aliqua honorarij loco Regis erat.

Regibus datæ domus Regiæ ad habitandum.

Regũ erat publicum tabernaculum.

Regum in cœnis publicis duplex portio.

In sacrificiis pars aliqua Regibus honorarij loco data.

Xenophon: ἔδωκε δὲ καὶ γέρα ἀπὸ τῶν θυομένων λαμβάνειν. Quod Herodotus quodammodo exponens, inquit: (σπονδαρχίας εἶ) του-τέων, καὶ τῶν θυθέντων προβάτων τὰ δέρματα, Id est, *Primitias libaminum Regum fuisse, & ouium immolatarum pelles.* Idem Xenophon

Scropharũ partu singulos porcos Reges capiebant.

auctor, permisisse Legislatorem, vt omnium Scropharum partu singulos porcos caperent, ne vnquam sacrificia Regia impedirentur, si qua re cum Diis communicata opus esset. Atque hæc Regi viuo præstabantur.

Regibus mortuis qui honores habiti.

Cæterum quæ mortuis impendebantur, ea longè maiora & quidem angustiora, quàm quæ homini conuenire possent, censebant. Nam tanquam Heroas, ita Reges post obitum honore prosequebantur, Xenophon nobis auctoritate sua præit: αἱ δὲ τελευτήσαντι, inquit, τιμαὶ βασιλεῖ δίδονται, τῇδε βούλονται δηλοῦν οἱ Λυκούργου νόμοι, ὅτι οὐχ ὡς ἀνθρώπους, ἀλλ' ὡς ἥρωας τοὺς Λακεδαιμονίων βασιλεῖς προτετιμήκασι, Id est, *honoribus qui mortuo Regi habentur, hoc nimirum indicant Leges Lycurgi, non hominum, sed Heroum cultum se Lacedæmoniorum Regibus tribuere.* Sed horum omnium honorum summam, qui qualésq; fuerint, breuiter ex Herodoto meis verbis, non longè tamen ab Historici recedentibus, exponere visum est.

Mors Regis nuntiabatur certis ritibus.

Primo mors Regis ita enunciabatur, vt equites per vniuersam Laconicam missi, Regem diem suum obiisse vulgarent: Mulieres autem per vrbem circumeuntes Lebetes pulsitarent. Quúmque tale quid fiebat, necesse erat ex singulis domibus liberos homines marem & fœminam luctu fœdari. Quod qui omisissent, graui afficiebantur pœna. Postea ad hanc indicationẽ conueniebant certo tempore ex tota Lacedæmone permulti

Funus Regis elatum cum immẽso vlulatu.

numero, funus Regis honoris gratia ducturi, præter ipsos Spartiatas, quos vniuersos adfuisse verisimile est. Horum itaque ac Helotarum, Spartiatarúmque aliquot millibus congregatis, viri mulieribus permisti frontes suas intrepidè pungebant, & vlulatu immenso eiulabant. Atque inter ea exclamabant dicentes, hunc vltimum Regem iam mortuum omnium fuisse optimum. Quæ omnia barbaro ritu fiebant. Ac ita quidem domi mortuis

Regibus in bello mortuis qui honores habiti.

funus fiebat. Si verò in bello Regem obiisse contigerat, eius simulacrum conformantes in toro benè strato efferebant In vniuersum autem quo tempore funus fiebat, decem dierum iusti-

cium

cium indicebatur, nec magistratuum vllus cõcessus habebatur, sed hosce dies vt funestos luctu traducebant. Heraclides de politiis addit, Mortuo Rege tribus diebus nihil vendi, sed forum paleis conspergi. Eius verba hæc. ὅταν δὲ τελευτήσῃ βασιλεὺς, τρεῖς ἡμέρας οὐδὲν πωλεῖται, καὶ ἀχύροις ἡ ἀγορὰ καταπάσσεται. Post humationem, vt memoria mortui Regis esset apud omnes cara & veneranda, qui successit hoc eius honori tribuebat, vt liberaret ære alieno quemuis Spartiatarum, Regi vel Reipub. debito obstrictum. Quod item Persicum est. Atque hæc quidem, quæ ferè ex Herodoto retulimus, communia vtriusque familiæ Regibus.

Post humationem Regum quid in eorum honorem factitatũ.

Sed locus tamen sepulturæ eis peculiaris & diuersus, atque alius his, alius illis legitimus. Eurypontidæ enim in Aphetaide sepeliebantur. Pausanias lib. III. ἐπὶ τῷ πέρατι Ἀφεταΐδος ἐγγύτατα ἤδη τοῦ τείχους, Δικτύννης ἐστὶν ἱερὸν, καὶ βασίλειοι τάφοι τῶν καλουμένων Εὐρυποντιδῶν, Id est, *In extremo Aphetaidis prope murum Dictynnæ est ædes, & Regia sepulcra Eurypontidarum.* At verò Agidarum erat in loco quodam, qui Theomelida dicebatur. Idem diligentissimus scriptor paulò post: καλεῖται δὲ ἐν τῇ Σπάρτῃ Θεομηλίδα χωρίον. κατὰ τοῦτο τῆς πόλεως τάφοι τῶν Ἀγιαδῶν βασιλέων εἰσί, Id est, *Locus Spartæ est Theomelida dictus, circa hunc vrbis locum sepulcra Regum Agiadarum.* Atque hactenus quæ de Regibus obseruata nobis ad hunc locum pertinere visa sunt.

Sepulturæ locus Regũ duabus familiis peculiaris & diuersus.

Eurypontidarũ sepulturæ locus.

Agidarum sepulturæ locus.

CAPVT III.

De Senatu.

POst Reges proximè Senatus sequi debet, quia & in Repub. ille Regibus adiungebatur. Dicebatur autem Senatus peculiariter Lacedæmone γερουσία, nomine Græcis scriptoribus ferè omnibus hac vsurpatione celebrato. Testis luculentissimus præ aliis Pausanias Laconicis: ἡ μὲν δὴ, inquit, γερουσία συνέδριον Λακεδαιμονίοις κυριώτατον τῆς πολιτείας, Id est, *Gerusia Lacedæmoniis est consessus, penes quem præcipua Reipub. auctoritas, vel est supremus Reipub. consessus.* Apud Hesychium tamen γέρα etiam dicitur σύστημα γερόντων, γέροντες autem ipsi Senatores. Ratio nominis non obscura, eadémque quæ in latino, ab ætate videlicet senili petita. Ita Æschines in Timarchum de Lacedæmoniorum Senibus lo-

Senatus dictus Lacedæmone γερουσία.

quens: τὴν τῆς ἡλικίας αὐτῶν ἐπωνυμίαν, ἀρχὴν μεγίστην εἶναι νομίζουσιν, Id eſt, *Summum magiſtratum denominatione ætatis ipſorum* (Senum) *cohoneſtandum exiſtimant.* Ita & Cicero vtrunque nomen latinum & græcum inter ſe conferens à reipſa explicat, qui in de Senectute ad hunc modum ſcribit. *Conſilium*, inquit, *ratio & ſententia niſi eſſet in Senibus, non ſummum conſilium maiores noſtri Senatum appellaſſent.* Apud Lacedæmonios quidẽ hi, qui ampliſſimum magiſtratum gerunt, vt ſunt, ſic etiam appellantur ſenes. Sed quia minus in nomine difficultatis, eo omiſſo, rem ipſam deſpiciamus, quæ ſatis accuratè explicata eſſe videbitur, declaratis hiſce quatuor, videlicet vt conſideremus quo auctore Senatus inſtitutus, deinde quid in Senatorum lectione ſpectatum, tum quo fine fuerit Senatus creatus, denique quanta polluerit is auctoritate.

De Senatu quatuor præcipua capita.

I. Senatus quo auctore inſtitutus.

Ac primò quidem auctorem fuiſſe inſtituendi huius ſenatus Lycurgum, Reipub. ratio quæ ab ipſo inchoata ſcribitur, monſtrat. Docuítque idem perſpicuè Plutarchus, qui hoc tanquam præcipuum & fundamẽtum reliquorum eum principio aggreſſum aſſerit. Ita enim in vita eius ſcribit: πλειόνων καινοτομουμένων ὑπὸ τοῦ Λυκούργου πρῶτον ἦν καὶ μέγιστον ἡ κατάστασις τῶν γερόντων, Id eſt, *Quum multa innouata ſint à Lycurgo, primum ac præcipuum erat Senatorum conſtitutio.* Verumtamen non temerè hinc initium fecit Legiſlator: ſed vt hunc magiſtratum eò lubentius admitterent ciues, Oraculi Rhetram propoſuit, qua iubebatur Senatum legere. Verba Oraculi extant item apud Plutarchum in hunc ſenſum ſcripta. Vbi templum extruxeris Ioui Sillanio & Mineruæ Syllaniæ, populúmque diſtribueris in tribus & obas triginta, Senatum conſtitues adiunctis Regibus. Vbi paulò ante idem auctor de Senatorum etiam numero diſputat, ſcribítq; Senatores propriè ſic dictos, per ſe fuiſſe numero duodetriginta: cum Regibus, qui plerunque iis accenſebantur, triginta. Sed de hoc numero, cur videlicet tot ſaltem placuerit initio Senatores eſſe, variant aliquantum ſcriptorum ſententiæ, vt idem Plutarchus refert. Ariſtoteles enim ſcribit tot numero lectos Senatores, quod Lycurgus in conſtituenda Republica ſua habuerit triginta ſocios. Sed duos ex illis ob ignauiam deficientes deſti-

Senatus cõſtitutio ex Oraculo.

Senatorum numerus, & eius numeri quæ cauſa.

tuiſſe

tuisse reliquos viginti octo. Atq; hanc extitisse totidem creandi Senatores occasionem. Sphærus autem asserit, duotriginta tantum initio fuisse consilij cum Lycurgo participes, ideóque tot etiam factos Senatores. Vtrumuis horum verum sit, manifestum inde est, qui adiutores Lycurgo fuêre in Repub. constituenda, eos ipsos & primos factos Senatores. Cæterũ quod Plutarchus causam ex numerorum vi aliquam arcessit, puta quod septenarius quater multiplicatus, & partibus suis paribus plenus, efficax admodum sit, id non multum momenti ad hanc rem attulisse puto, quæcunque tandem causa huius numeri extiterit. Et quidem de auctore ita habendum. *Alia causa ex Plutarcho.*

Secundo videndum quid in Senatorum electione fuerit requisitum. Ac primis quidem Senatoribus, vt diximus, ob præstitam operam in constituenda Repub. id honoris tributum, in reliquis autem postea legendis & voluntas accedere debuit, & legitima ætas, prætérque ea vita honestè acta. Voluntas vsque adeò aperienda erat, vt necesse esset hunc honorem palàm petere, & postea populo probandi vel repudiandi sui potestatem facere. Nam qui huius honoris candidatus erat, per concionẽ transibat, atque ita clamore multitudinis, an placeret vel non, indicabatur. Perinde vt lib. 1. quum de suffragiorum ratione egimus ostensum est. Quod institutum Aristoteles politico 11. fuisse huius Reipublic. declarat, minimè tamen id probans. Locum eius integrè adscribere visum est, quia præter hoc insigne præceptum politicum continet: ἔτι δὲ (inquit) καὶ τὴν αἵρεσιν ἣν ποιοῦνται τῶν γερόντων κατὰ δὲ τὴν κρίσιν ἐστὶ παιδαριώδης. Καὶ τὸ αὐτὸν αἰτεῖσθαι τὸν ἀξιωθησόμενον τῆς ἀρχῆς οὐκ ὀρθῶς ἔχει. δεῖ γὰρ καὶ βουλόμενον, καὶ μὴ βουλόμενον ἄρχειν, τὸν ἄξιον τῆς ἀρχῆς. νῦν δὲ (ὅπερ καὶ περὶ τὴν ἄλλην πολιτείαν ὁ νομοθέτης φαίνεται ποιῶν) φιλοτίμους κατασκευάζων τοὺς πολίτας, τούτοις κέχρηται πρὸς τὴν αἵρεσιν τῶν γερόντων. οὐδεὶς γὰρ ἄρχειν αἰτήσαιτο, μὴ φιλότιμος ὤν. καί τοι τῶν γ' ἀδικημάτων ἑκουσίων τὰ πλεῖστα συμβαίνει σχεδὸν διὰ φιλοτιμίαν καὶ διὰ φιλοχρηματίαν τοῖς ἀνθρώποις, Id est, *Præterea delectus quem faciunt Senatorum per iudicationem quandam puerilis est. Et ipsum petere qui hoc honore dignus habendus est, Non rectè habet. Nam & volentem & nolentem modò dignus sit magistratu, ad magistratum admouere oportet. Nũc*

2. In Senatorum electione tria potissimum requirebantur.

Voluntatẽ aperire.

autem idē quod in reliquis Reipub partibus videtur legislator facere. Reddens enim cupidos honoris ciues, ipsis vtitur ad delectum Senatorum. Nullus enim magistratum peteret, qui non honoris cupidus esset. Et tamen maxima pars iniustorum factorum, quæ spontè faciunt homines, fermè proficiscitur ex ambitione & auaritia. hæc ille. Ætas deinde iusta, lege quasi annuaria definita in Senatoribus, fuit annorum sexaginta. Non enim recipiebatur, qui non hunc annum attigerat, vel eo maior esset. Plutarchus vita Lycurgi: τοὺς γέροντας αὐτὸς μὲν (ὡς εἴρηται) κατέστησε τὸ πρῶτον ἐκ μετασχόντων τοῦ βουλεύματος. ὕστερον δὲ, ἀντὶ τοῦ τελευτῶντος ἔταξε καθιστάναι τὸν ἄριστον ἀρετῇ κριθέντα τῶν ὑπὲρ ἑξήκοντα ἔτη γεγονότων, Id est, *Senes ipsi (vt dictum est) primum qui consilij fuerant participes designauit: Deinde in locum demortui suffici iussit eum, virtute qui esset præstantißimus iudicatus, sexaginta annis maior.*

Aetas sexagenaria.

Quæ tamen ætas nobis videri posset ferè exoleta, & tātum non ad Reipub. negotia inutilis, nisi certum esset Lacedęmoniis animos simul & corpora ad extremum vsque vitæ, ex crebris exercitationibus & sobria viuendi ratione, firma & vegeta fuisse.

Vita honestè acta.

Cæterum vita honestè acta in Senatoribus præcipuè desiderabatur. Nec enim aliis aditus ad hoc honoris fastigium patebat, quàm quorum virtus cognita, & populo esset probata. Illustre testimonium in loco Plutarchi suprà adscripto. Docuit etiam hoc Æschines Oratione in Timarchum de Senibus hisce loquens: καθιστᾶσι δ᾽ αὐτοὺς, inquit, ἐκ τῶν ἐκ παιδὸς εἰς γῆρας σωφρόνων, Id est, *deligunt ipsos* (Senatores) *ex iis, qui à pueritia ad senectutē temperanter seu modestè vixerunt.* Et Scholiastes Græcus Demosthenis scribit, tantum τοὺς καλῶς βιοῦντας in hunc ordinem cooptari. Sicut Polybius quoque lib. VI. de senibus hisce scribit, quod κατ᾽ ἐκλογὴν ἀριστίνδην κεκριμένοι πάντες ἔμελλον ἀεὶ τῷ δικαίῳ προσνέμειν ἑαυτούς. Idémque à Platone, Aristotele, & Demosthene traditum. Itaque circa Senatores legendos hæc spectari solita perspicuum est.

3. Finis in quem lecti Senatores duplex. Aut propter Senes, aut Rempublicam. Propter Senes triplex ratio.

Tertiò videamus quem in finem amplissimus hic Senatorum ordo fuerit institutus. Ac quidem videtur respexisse Legislator, aut Senes ipsos per se, aut Rempublicam. Quantum ad Senes, tripliciter eorum habita ratio, auctore nobis ad hanc rem Xenophonte. Nam de virtute ipsorum circa finem vitæ iudicium fieri

fieri iubens, ἐποίησε μηδὲ ἐν τῷ γήρᾳ ἀμελεῖσθαι τὴν καλοκαγαθίαν, Id eſt, *effecit vt nec virtutis ſtudium in ſenecta negligeretur*: ſed virtus ad extremum vſque exerceretur. Meminit etiam Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum his verbis: χρείοις δὲ ταῖς γεροντίαις ἐπὶ τῷ τέρματι τοῦ βίου προστίθεται τοῖς τε εὖ ἢ κακῶς ζῶσιν. Nam de iſto iudicio verba hæc intelligenda. Deinde hoc præmium honoris virtuti Senum propoſitum eſſe voluit, vt eſſet ea ratione bonorum ſenectuti etiam conſultum. Nam vt Ariſtoteles Politico II. ait, ἆθλον ἡ ἀρχὴ αὐτὴ τῆς ἀρετῆς, Id eſt, *hic magiſtratus præmium virtutis.* Atque hoc modo διέπραξεν ἐντιμότερον εἶναι τὸ γῆρας τῆς τῶν ἀκμαζόντων ῥώμης, Id eſt, *Effecit vt honoratior eſſet ſenectus, iuuenilis ætatis robore.* Poſtremò voluit hoc quaſi certamẽ Senibus inter ipſos exiſtere, vt haberẽt vbi animos in virtutis contentione exercerent, quum non eſſent ad corporis certamina idonei. Quæ certamina corporis ipſius lõgè vtiliora, vt elegãter Xenophõ: ὅσῳ, inquit, κρεῖττον ψυχὴ σώματος, τοσοῦτο καὶ οἱ ἀγῶνες οἱ τῶν ψυχῶν ἢ οἱ τῶν σωμάτων ἀξιοσπουδαστότεροι, Id eſt, *Quãto præſtãtior animus corpore, tanto animorũ certamina corporũ certaminibus pluris æſtimãda.* Atq; hęc ad ſenes ipſos referũtur. Sed nec minus ipſam Rempub. huius ordinis creatio reſpiciebat, quin potius hic verus inſtituti Senatus finis iudicandus. Nam hinc eius ſalus & conſeruatio pendebat. Erat enim Senatus quaſi intermedius inter Reges & populum, eos ita vtrinque inter ſe continens, vt ſibi Reipub. corpus conſtaret, nec ſolueretur. Qua de re eleganter Plato III. de Legibus diſſeruit hiſce verbis: μετὰ τοῦτο ἔτι φύσις τις ἀνθρωπίνη μεμιγμένη θείᾳ τινὶ δυνάμει, κατιδοῦσα ὑμῶν τὴν ἀρχὴν φλεγμαίνουσαν, ἐπιμίγνυσι τὴν κατὰ γῆρας σώφρονα δύναμιν τῇ κατὰ γένος αὐθάδει ῥώμῃ, Id eſt, *Præter hæc natura ad huc humana Diuina vi mixta, perſpiciens imperium vel regnum veſtrum ſuppuratione tumidum, coniungit adhuc ſenum moderatam potentiam, cum iis qui inſolenter ſibi vendicabant poteſtatem propter genus.* Sed & prudenter Plutarchus obſeruauit hunc ordinem ab vna parte oppoſitum fuiſſe tyrannidi, ab altera plebis dominationi, vt à neutra Reſpub. per ſeditionem concitata opprimeretur. Verba eius in Lycurgo locum Platonis quaſi explicantia hæc ſunt: αἰωρουμένη ἡ πολιτεία, καὶ ἀποκλίνουσα νῦν μὲν ὡς τοὺς βασιλεῖς ἐπὶ τυραννίδα, νῦν δὲ ὡς τὸ πλῆθος ἐπὶ

1. Vt virtus in ſenecta exerceatur.

2. Præmiũ virtuti Senum propoſitum.

3. Certamen virtutis inter Senes.

Certamen animi præſtantius corporis certamine.

Rempub. quomodo Senatorum creatio reſpexerit.

Senatus medius inter Reges & populũ.

δημοκρατίαν, οἷον ἔρυμα τὴν τῶν γερόντων ἀρχὴν ἐν μέσῳ θεμένη καὶ ἰσορροπήσασα, τὴν ἀσφαλεστάτην τάξιν ἔσχε καὶ κατάστασιν, ἀεὶ τῶν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι γερόντων τοῖς μὲν βασιλεῦσι προστιθεμένων, ὅσον ἀντιβῆναι πρὸς δημοκρατίαν· αὖθις δ᾽ ὑπὲρ τοῦ μὴ γενέσθαι τυραννίδα, τὸν δῆμον ἀναρρωννύντων. Quæ verba ita elegantia ſunt, vt pari felicitate latinè reddi nequeant, conandum tamen vt aliquo modo interpretata intelligantur. *Quum ſublata* (inquit) *quaſi in altum penderet Reſpub. & inclinaret nunc ad Reges vt in tyrannidem euaderet, nunc ad multitudinem, vt plebis dominatio exiſteret: Senum poteſtas quaſi munimentum in medio interiectum, & æquilibrium vtrinque ſeruās, tutiſsimum* (*Reipub.*) *ſtatum & conſtitutionem præſtitit, viginti octo Senibus ſe Regibus iungentibus, quum plebis dominationi neceſſe erat contrauenire: ac viciſsim ne tyrannis exiſteret, populum corroborantibus.* Itaque ex his patet fuiſſe toti Reipub. quaſi communes Senes hos, vt nihilo plus Regibus, quàm populo eos obnoxios eſſe voluerint. Quare & Ageſilaum mulctarunt Ephori, quod cuilibet Senum deſignatorum bouem pro honorario miſiſſet: tanquam communes illos, ſibi proprios acquirere conatus eſſet, illorum captans fauorem, & donis eos demulcens, vt eſt apud Plutarchum vita Ageſilai, & libro περὶ φιλαδελφίας. Talis itaque cauſa inſtituti Senatus.

Ageſilaus ab Ephoris mulctatus.

4. Senatorum quæ fuerit auctoritas.

Reſtat poſtremò vt de eorum auctoritate agamus, quæ quidem fuit huic ordini, ſi vſpiam alibi, certè apud Lacedæmonios ſumma. Nam ante Ephoros inſtitutos Reſpub. ferè tota penes ipſos, ita vt cum Regibus ſupremi moderatores & Domini eſſent, omniáque ex ipſorum ſententia adminiſtrarentur, vt docet Plutarchus in Agide & Cleomene. Quam eorum auctoritatem reſpiciens Demoſthenes eos κυρίους & δεσπότας τῆς πολιτείας vocat. Nam aduerſus Leptinem de præmiis virtutis apud Lacedæmonios agens ita ait: ἐπειδὰν τὶς (inquit) εἰς τὴν καλουμένην γερουσίαν ἐγκριθῇ, παρὰ χῶν ἑαυτὸν οἷον χρὴ, δεσπότης ἐστὶ τῶν πολλῶν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ ἐστὶ τῆς ἀρετῆς ἆθλον, τῆς πολιτείας κύριον γενέσθαι μετὰ τῶν ὁμοίων, Id eſt, *Simul atq; aliquis in Senatum cooptatus eſt, quod fit quum ſe quem decet præſtiterit, Dominus fit multitudinis. Ibi enim virtutis præmium eſt, Reipub. Dominum cum æqualibus fieri.* Ac latiſſimè eorum potētiam ſe initiò extēdiſſe auctor locupletiſſimus Iſocrates, ita vt eorum guber-

gubernationi & potestati omnia Reipublic. negotia subiecta fuisse, asseuerare non dubitet. Etenim eos cum Areopagitis conferens magna circumspectione & grauissimo consilio creatos asserit. Verba eius quibus hanc rem disputat, digna memoria sunt. Ait enim, τὴν τῶν γερόντων αἵρεσιν τῶν ἐπιστατούντων ἅπασι τοῖς πράγμασι, μετὰ τοσαύτης σπουδῆς ποιεῖσθαι νομοθετήσαντος (λυκούργου) μεθ' ὅσηπερ φασὶ καὶ τῶν περὶ τὸν εἰς ἄρειον πάγον ἀναβήσεσθαι μελλόντων, Id est, *Senatorum electionem, qui omnibus negotiis præficiuntur, tanto studio factam, legem super eò ferente* (Lycurgo) *quanto apud* (*Athenienses*) *qui in Areopagum conscendere deberent.* Quin vsque adeò potentes Senatores, vt in suffragiis Regibus nihilo essent inferiores. Itaque cum iis Reges coniuncti in Rhetra oraculi. Docuit hoc maximus Philosophus, qui lib. III. de Legibus ita scribit: τὴν τῶν ὀκτὼ καὶ εἴκοσι γερόντων ἰσόψηφον εἰς τὰ μέγιστα τῇ τῶν βασιλέων δυνάμει, Id est, *viginti octo Senatorum potestatem, calculis suffragiorum æqualem, in maximis quibúsque ipsorum Regum potestati.* Et Polybius lib. VI. ait, *Per ipsos & cum ipsis omnia administrari.* δι' ὧν καὶ μεθ' ὧν πάντα χειρίζεται τὰ κατὰ τὴν πολιτείαν inquit. Prætérea fuisse quoque liberrimam hanc ipsorum administrationem, & rationi reddendæ minimè obnoxiam animaduertimus. Nam Aristoteles auctor est politico II. Lacedęmone Senatores ἀνυπευθύνους fuisse. Quod tamen ille, vt alia permulta in Republica hac grauem reprehensionem mereri iudicat. Qua de re cùm disputasset, adductis eius sententiæ causis, deinde addit: διόπερ βέλτιον αὐτοὺς μὴ ἀνυπευθύνους εἶναι. νῦν δ' εἰσί, Id est, *Quare præstaret, minimè immunes esse reddendarum rationem. Nunc autem sunt.* Sed hoc tamen ante Ephoros saltem obtinuisse existimo, postea enim ij ab omnibus rationem poscebãt. Et meritò ita quidem. Nam tametsi nõ cuiuis reddi rationem necesse: tamen magnopere è Repub. est aut eminentiori magistratui, aut collegio Senatorũ, singulos de rationibus teneri, nec quenquã qui Rempub. aliqua in parte gubernet, prorsus immunem vt & Plato sancit, δικαστὴν ἀνυπεύθυνον οὐδένα δικάζειν, Id est, *Nullũ iudicẽ oportere non obnoxium esse reddendi rationem sui iudicij.* Quin & hoc multò maximè ad auctoritatem Senatus pertinebat, quod nemo nisi grauis sceleris conuictus ab hoc ordine moueretur:

ſed tota vita ea dignitas maneret in hoc collegium Seniorum ſemel cooptatum. Itaque Plutarchus hunc honorem dicit, νικητήριον ἀρετῆς διὰ βίου, Id eſt, *in certamine virtutis hoc præmium victoriæ per totam vitam manere.* Quod ipſum Ariſtoteles quoque fatetur, improbans tamen & hoc: ἔχει δὲ (inquit) καὶ τὰ περὶ τὴν τῶν γερόντων ἀρχὴν οὐ καλῶς αὐτοῖς. Ἐπιεικῶν μὲν γὰρ ὄντων καὶ πεπαιδευμένων ἱκανῶς πρὸς ἀνδραγαθίαν, τάχ' ἂν εἴποιέ τις συμφέρειν τῇ πόλει. καὶ τοί τό γε διὰ βίου κυρίους εἶναι κρίσεων μεγάλων, ἀμφισβητήσιμον. Ἔστι γὰρ ὥσπερ καὶ σώματος καὶ διανοίας γῆρας, Id eſt, *Quæ pertinent ad Senatorum magiſtratum non benè illis conſtituta ſunt. Si enim forent moderati viri, & ſatis inſtituti ad excellentem virtutem, fortaſſe diceret aliquis conducere id ciuitati. Quamuis eos maximarum rerum iudicandarum eſſe Dominos per totam vitam, an vtile ſit controuerſiam habeat. Eſt enim ſua ſicut corpori, ſic & menti ſenectus.* Denique cauſas quaſdam Senatus per ſe audiebat, & vel ſolus vel cum Regibus ſuo iudicio decernebat. Itaque Ariſtoteles loco ſupra dicto, vocat eos κυρίους μεγάλων κρίσεων. Et in hunc vſum curia ipſis erat in foro, quò conuenirent, quæ apud Pauſaniam dicitur βουλευτήριον τῆς γερουσίας. Sed de hac re infrà ſuo loco plura addimus. Durauit autem talis Senatus ordo vſque ad Cleomenem, qui eum oppreſſit & aboleuit, inſtitutis quibuſdam aliis, quos πατρονόμους appellauit. Pauſanias Corinthiacis de Cleomene loquens: τὸ κράτος τῆς γερουσίας καταλύσας, πατρονόμους τῷ λόγῳ κατέστησεν ἀντ' αὐτῶν, Id eſt, *Auctoritatem Senatus euertens* (Cleomenes) *patronomos in eius vicem, quod ad ipſum duntaxat nomen ſubſtituit.* Sed hanc Senatus abolitionem, fuga ipſius Cleomenis, & Reipub. interitus, non ita multo poſt ſecutus. Nam tametſi Antigonus victor Spartanis Rempub. & patria inſtituta reliquit: tamen moto ſemel Senatorum ordine, ægrè ad ſe Reſpub. vel tantillum temporis rediit, ſed ſtatim in tyrannidem conuerſa eſt. Qua de re eſt apud Pauſaniam in Achaicis & Polybium fine libri 11. Hic itaque finis veteris Lycurgi Senatus, vbi & nos dicendi de eo finem faciamus.

Senatorius ordo quouſque durauerit.

CAPVT IV.

De Ephoris.

Ephori è qui dicti.

EPhororum nomen curam Reipub. & inſpectionem accuratiorem in hoc magiſtratu requiſitam deſignat. Nam vt Suidas

das auctor est, Ἐφόρους ἐκάλουν διὰ τὸ ἐφορᾷν τὰ τῆς πόλεως πράγματα, Id est, *Ephoros vocarunt, quod Reipublic. negotia inspicerent.* Vnde ἐφορεύειν, ἐποπτεύειν, ἀπὸ τῶν ἐν σπάρτῃ ἐφόρων, inquit Hesychius. Significat enim hoc verbum magistratum Ephororum gerere. Ἐφορεία ipsum Ephororum munus. Etsi in genere est quæuis ἐποψία & ἐπίσκεψις Suidæ. Sicut & ἔφορος, ἐπίσκοπος, ἐπιστάτης, θεατὴς, θεὸς, ἐφόπτης generaliter exponitur ab Hesychio. Porro de hoc magistratu, quæ nobis obseruata sunt, ad quatuor referemus, vt dicamus à quo Ephori, qualésque instituti, Deinde quot extiterint numero, quantóque tempore muneri præfuerint, Tum in quem finem primum creati. Denique quanta euaserit tandem ipsorum potentia.

De Ephoris obseruata quatuor capita.

Ac initium quidem Ephororum factum à Lycurgo, cui totius Reipub. circa reliqua omnia innouatio debetur, sunt qui existiment, in primísq; grauis auctor Herodotus. Nam libro I. vbi enumerauit quædam præcipua, quæ Lycurgus in cõformanda Repub. sua præstitit, tandem addit: πρὸς δὲ τούτοισι, τοὺς ἐφόρους καὶ γέροντας ἔστησε λυκοῦργος, Id est, *Ad hæc Ephoros & Senes instituit Lycurgus.* Cuius sententiæ videtur etiam fuisse Xenophon libello de Repub. Lacedæmoniorum, vbi quodammodo institutionem eorum Lycurgo & Senatui simul tribuit. Sed aliis tamen magis placet à Regibus primum Ephoros creatos, vel saltem eorum potissimum auctoritate intercedente. Id enim Aristoteles lib. v. Politicorum cap. XI scriptum reliquit. Ac in eandem sententiam disputat Cleomenes apud Plutarchum, & cum Probo in idem consentit etiam Valerius Maximus. Vt omittam doceri etiam posse hoc apophthegmate, quo ratio redditur, cur Ephori Regibus non assurgãt, quum tamen ab eis creentur. Est itaque posterior hęc opinio auctorum non aspernandorum, qui & Regem fuisse Theopompũ, à quo principes Ephori in Rempub. introducti cõsentiunt. Super qua re non pigebit historiam referre à Valerio Maximo expositam, libro dictorum & factorum memorabilium IV. *Theopompo*, inquit, *Spartanorum Rege moderationis testimonium reddamus. Nam quum primus instituisset, vt Ephori Lacedæmone crearentur, ita futuri Regiæ potestati oppositi, quemad. Romæ consulari imperio tribuni plebis sunt obiecti: Atque illi vxor dixisset*, id

I. A quo, qualésque instituti Ephori.

Theopompi Spartanorum Regis apophthegma.

egiſſe illum, vt filiis minorem poteſtatem relinqueret: Relinquam, inquit, *ſed diuturniorem. Optimè quidem. Ea enim demum tuta eſt potentia, quæ viribus ſuis modum imponit. Theopompus igitur legitimis regnum vinculis conſtringendo, quò longius à licentia retraxit, hoc propius ad beneuolentiam ciuium admouit.* Hæc ille. Quæ hiſtoria deſumpta ex Ariſtotele, extat etiam apud Plutarchum, libro qui inſcribitur, in principe requiri doctrinam. Et quidem hic ipſe auctor eſt vita Lycurgi, poſt ipſum Lycurgum centum triginta exactis annis demum Ephoros creatos, primúmque lectum ad hoc munus quendam Elati nomine dictum Rege Theopompo. Vbi additur etiam hiſtoria iam recitata de vxore Theopompi, poſteà tamen haud dubiè à populo creati ſunt, etſi non poſthabita etiam Regum præiens vel conſentiens voluntas. Quod Agidis exemplo ſatis oſtendi poteſt, quo volente & adnitente Lyſander quidam Ephorus factus, vt ſcribitur apud Plutarchum vita Agidis. Popularis enim prorſus hic magiſtratus, ſicut & ex populo plerũque, ac quidem ex tenuioris fortunæ hominibus aliquando ad hunc magiſtratum extollebantur. Ita enim Ariſtoteles Politico II. de Ephoris ſcribens ſentit: *γίνονται* (inquit) *ἐκ δήμου πάντες. ὥστε πολλάκις ἐμπίπτουσιν ἄνθρωποι σφόδρα πένητες εἰς τὸ ἀρχεῖον, οἳ διὰ τὴν ἀπορίαν ὤνιοι ἦσαν*, Id eſt, *E populo omnes creantur* (Ephori) *Quapropter ſæpè incidunt in hanc curiam admodum pauperes, qui propter egeſtatem venales ſunt.* Quod quum ita eſſet, reprehenditur etiam eo loci hoc ab Ariſtotele. Et quidem à quo inſtituti, qualéſque Ephori, ex his planum eſt.

Ephori ex quibus legerentur.

2. Ephororum qualis numerus.

Deinde ſecundo loco de numero Ephororum videamus. Enimuero fuiſſe Ephoros ſemper quinque numero, paſſim obſeruare licet: ſicut & tribuni plebis quinque Romæ creati, Lacedæmoniorum fortè imitatione, ſi vera eſt ſententia Dionyſij Halycarnaſſei & Plutarchi. Nam aliter Aſconius ex ſententia Ciceronis, Attici, Tuditani, Liuij de tribunis Romanorum, vt ſuo quodam loco diſputamus. Hunc numerum in Ephoris agnoſcit Ariſtoteles politico II. de Republic. Cretenſium agens. Nam, inquit, *οἱ μὲν ἔφοροι πέντε τὸν ἀριθμόν*, Id eſt, *Ephori quinq; numero ſunt.* Et Suidas, *Ἔφοροι παρὰ Λακεδαιμονίοις τὸν ἀριθμὸν ε΄.* Quò facit etiam quod apud Plutarchum in vita Cleomenis de Agide narratur:

narratur: Agesilaum Ephorum sauciatum ab iis quos submiserat Cleomenes, reliquos quatuor interfectos. Nec variatum in numero aliquid inuenio. Vt falsus idcirco sit Etymologici Græci auctor, qui eos nouem fuisse autumat. Cęterùm durauit hic magistratus tantum in annum. Neq; enim consentaneum erat diuturnum hunc esse, ita potentia sua insolescẽtem, vt etiam in Reges vindicaret sibi potestatẽ. Docuit hoc Plutarchus Agesilao: τῶν ἐφόρων ἦν τότε καὶ τῶν γερόντων τὸ μέγιστον ἐν τῇ πολιτείᾳ κράτος, ὧν οἱ μὲν ἐνιαυτὸν ἄρχουσι μόνον, οἱ δὲ γέροντες διὰ βίου ταύτην, Id est, *Ephororũ & Senum tunc summa erat in Repub. potentia, quorũ hi quidẽ in annũ tantũ magistratũ gerunt, Senes autẽ tota vita eo honore fruũtur.* Sed apud Historicos plurima & luculẽtissima passim huius rei testimonia. Et quidẽ adeò finiebatur annuo spatio Ephoria, vt nec videatur exacto anno denuo legitimè peti à priorib. potuisse hunc magistratũ. Quod hinc colligimus, q̃a Agesilaus Ephorus quũ offendisset omnes, & extimesceret lęsos, securitatis suę causa conatus sit se denuo Ephorũ facere, vt narrat de eo Plutarchus vita Agidis: Tanquam inuitis aliis per vim magistratũ occupaturus. Atque ita de numero Ephororum & Ephoriæ tempore habendũ.

Ephororũ magistratus annuus tantùm.

Tertiò considerandus nobis finis, cur Ephori instituti, quem alij alium fuisse iudicant. Nam apud diuinum Philosophum inuenio eò creatos, vt instar freni potentiam Regum adhuc luxuriantẽ inhiberent. Verba Platonis lib. III. de Legibus ita habent: ὁ τρίτος σωτὴρ ὑμῖν ἔτι σπαργῶσαν καὶ θυμουμένην τὴν ἀρχὴν ὁρῶν, οἷον ψάλλιον ἐνέβαλεν αὐτῇ τὴν τῶν ἐφόρων δύναμιν, ἐγγὺς τῆς κληρωτῆς ἀγαγὼν δυνάμεως, Id est, *Tertius Seruator vobis exultare adhuc & ferocire videns vestrum imperium, ei tanquam frenum iniecit Ephororum potestatem, aduersus hæreditariam (Regum) potentiam proximè obducens.* Cuius sententiæ fuisse & Plutarchum in vita Lycurgi videmus, vbi hunc Platonis locum ferè integrum ad verbum adscribit. Idémque respexit Cicero lib. III. de Legibus, quum Ephoros scribit ita Regibus oppositos fuisse, vt consulibus tribuni: vt iam locum Valerij hîc non repetam suprà à me adductum. At Aristoteli placet, hunc magistratum quasi neruum fuisse Reipublic. partes inter se coniungentem, acquiescente videlicet plebe, quod & illa huius magistratus

3. Finem ob quem Ephori creati alij alium faciunt.

1. Ad Regum potentiam inhibendam.

communicatione particeps eſſet publici imperij. Nam libro ſecundo de Ephoris diſputans ita ait: συνέχει μὲν τὴν πολιτείαν τὸ ἀρχεῖον τοῦτο· ἡσυχάζει γὰρ ὁ δῆμος, διὰ τὸ μετέχειν μεγίστης ἀρχῆς, Id eſt, *Continet Rempub. curia hæc: quieſcit enim populus quod particeps ſit magiſtratus.* Itaque ſi hęc Ariſtotelis opinio vera, populi ratio potiſſimum habita in huius magiſtratus inſtitutione, videlicet vt haberet etiam de ſuo corpore magiſtratum, nec excluſus eſſet à Reipub. muneribus. Sed ab vtriſque horum diſſentit Cleomenes apud Plutarchum, ita de Ephoris diſputans, vt eos dicat conſtitutos initio, qui eſſent tanquam Regum abſentum vicarij, & iuſticiam ciuibus eorum auctoritate adminiſtrarent. In hunc enim modum Cleomenes, proſcriptis octoginta ciuibus, ad populum ſuper Ephororũ inſtitutione & munere diſſeruiſſe ſcribitur. Docuit, inquit Plutarchus de Cleomene loquens, Regibus Senes à Lycurgo adiunctos fuiſſe, denique ea ratione procuratam Rempub. magiſtratu non alio quæſito. Pòſt quia bellũ cum Meſſeniis gerebatur diutinum, diſtrictos expeditionibus Reges dilegiſſe ad iudicia reddenda certos amicos, eóſque reliquiſſe ciuibus vicarios, qui dicti Ephori fuerunt, longo æuo hos primum Regum adminiſtros fuiſſe, deinde ſenſim ſummam ſibi vſurpaſſe poteſtatem, atq; ita clàm peculiarem ſuum magiſtratum reddidiſſe. Hoc ille diſſerit initium fuiſſe Ephororum, ſiue quòd reuera res ita habuerit, ſiue ita accommodatè ad ſuam cauſam dixerit. Quin idem Cleomenes poſtea addit, ac confirmãs hanc ſuam ſententiam ait: Qui magiſtratum hunc princeps illuſtrauerit & amplificauerit, fuiſſe Aſteropum, multis pòſt ætatibus Ephorum. Ex quibus eius verbis intelligi datur, vt de prima Ephororum creatione iam nihil dicamus, anguſtioribus limitibus circumſcriptam fuiſſe antiquitus eorũ poteſtatem, etſi poſtea in immenſum aucta ſit.

3. vt eſſent Regum abſentium vicarij.

Ephororũ quanta poteſtas fuerit.

Qua de re quantáque euaſerit tandem omnino Ephororum poteſtas, donec poſtmodum ſublata ſit, iam poſtremo loco nobis reſtat dicendum. Nam ille maximus ferè extitit in Republ. magiſtratus, vendicantibus ſibi Ephoris, tùm ſacrorum aliquam adminiſtrationem, tùm etiam totam aliquatenus ciuilium negotiorum gubernationem, vt iam oſtendemus. Etenim ſacris Palladis

Palladis, quum iuuenes armati ad ſacrificium annuum ex more patriæ conueniebant, Ephori erant qui ſacrificium peragebant. Nam de his ſacris ſcribens Polybius in IV. ait: τοὺς ἐφόρους συντελεῖν τὰ περὶ τὴν θυσίαν, αὐτοὺς περὶ τὸ τέμενος διατρίβοντας, Id eſt, *Perfeciſſe quæ ad hoc ſacrificium pertinebant Ephoros, ibi circa templum* (ſcilicet Palladis Chalcięcæ) *commorantes.* Vaticinia quædam, vt puta ſomniorum, etiam ad Ephoros pertinebant. Nam in templo Paſiphaes eo nomine aliquando dormiſſe ſolitos, auctor eſt Cicero I. de diuinatione, ita inquiens: *Qui præerant Lacedæmoniis* (Ephori) *non contenti vigilantibus curis, in Paſiphaes fano, quod eſt in agro propter vrbem, ſomniandi cauſa incubabant, quia vera quietis oracula ducebant.* Eſtque illuſtre exemplum ſomnij ab Ephoro viſi de ſublatis ſellis Ephoricis apud Plutarchum in vita Cleomenis. Meminit & Tertullianus, libro de anima, Paſiphaes Laconicæ vbi dicit orbem hoc genus oraculis ſtipatũ fuiſſe, inter oracula reponens hanc etiam ex ſomniis diuinationem. Quod Plutarchus quoque confirmare videtur, dum ſcribit auditam ab Ephoro in templo vocem. De templo Paſiphaes plura Plutarchus in vita Agidis. Sed & cœlum intuebantur Ephori, de Regum imperio Deos inde quaſi cõſulentes. Quod qua ratione factum luculenter declarat Plutarchus in vita Agidis, loquens de Lyſandro Ephoro & collegis in perniciem Leonidę cœlum obſeruantibus. *Nono quoque anno* (inquit) *captata Ephori ſerena nocte & intermeſtri Luna, conſident ſilentio in cœlum intenti. Quòd ſi aliqua ex parte ſtella in aliam traiecerit, Reges iudicant Deos offendiſſe: iisque regnum eo vſque abrogant, dum fuerit Delphis vel Olympia oraculum allatum quod damnatos ſubleuet Reges.* Quin etiam feſtis quibuſuis præerant Ephori, ludóſque ſuo arbitrio moderabantur. Ita enim feſtum & ludos gymnicos chororum eos curaſſe, nec paſſos in publico luctu quicquam eorum, qui eò pertinebant, mutari, teſtatur in vita Ageſilai Plutarchus. Atque hunc in modum circa hæc ſacra verſabantur & fortè an plura. Ceterum in politicis multo magis ſibi permiſerunt, & liberiorem poteſtatem vſurparunt, nemine in Repub. illis ſe opponente. Vnde Plato lib. IV. de Legibus, tyrannicam fuiſſe eorum potentiam ait, ita ſcribens: τὸ τῶν ἐφόρων θαυμαστὸν ὡς τυραννικὸν ἐν αὐτῇ γέγονε, Id eſt, *Ephororum imperium mi-*

Sacrorum Palladis adminiſtratio illis mandata.

Vaticinia ſomniorũ.

Cœlum intueri, de Regum imperio Deos quaſi conſulentes.

Feſtis præeſſe, ludóſque moderari.

In politicis Ephororũ poteſtas penè tyrannica.

rum in modum ibi tyrannicum. Et Ariſtoteles hanc Rempub. examinans, vocat ipſorum potentiam *ἰσοτύραννον*, ſeu *tyrannidi parem.* Quod nec Xenophon neglexit. Qua ex cauſa Iſocrates Panathenaico ſuper eis diſſerens, ita concludere ſibi permiſit: *ἔξεστι τοῖς ἐφόροις ἀκρίτως ἀποκτεῖναι τοσούτους ὅσους ἂν βουληθῶσιν*, Id eſt, *Ephoris licet indicta cauſa, tot occidere, quot libitum eſt.* Sed miſſis iis quæ in opprobrium eorum dicuntur, quæ ipſis Repub. permittente tributa erant, videamus.

Ephori ius in omnes magiſtratus habuerunt.

Itaque in magiſtratus omnes Ephoris ius erat ac poteſtas, ita vt vel officium eis abrogarent, vel in carcerem compingerent, vel in iudicium de vita vocarent. Nam hiſce tribus modis puniendi Xenophon ſcribit Ephoros vſos aduerſus quoſuis reliquorum magiſtratuum: *κύριοι* (inquit) *ἄρχοντας μεταξὺ καὶ καταπαῦσαι, καὶ εἶρξαι γε, καὶ περὶ τῆς ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καταστῆσαι*, Id eſt, *poteſtatem habent (Ephori) magiſtratus abrogandi, carceribus conſtringendi, vel in iudicium de vita vocandi.* Quorum omnium exempla vel in ipſis Regibus paſſim apud auctores obuia ſunt, quæ non neceſſe huc adducere. Itaque cedebant etiam iis reliqui magiſtratus omnes, ipſi autem nemini; idque adeò vt vocantibus aliquos Ephoris non ſatis haberent adire, niſi etiam curſu ad eos accelerarent. Ita enim Plutarchus de ciuili inſtitutione. *In Sparta* (inquit) *Ephoris Reges cedebant, & ſi quis è reliquis ciuibus publicitus vocabatur, non ceßim is neq; otioſè, ſed curſim atque præpropere accedebat per forum, parendi ciuitati ſtudium præ ſe ferens, honoréque ſe in eo affici ratus, quòd imperio ciuitatis parere alacer videretur.* Quamuis moris eſſet, vt Reges ſemel atq; iterum vocantibus Ephoris obedientiam detrectarent, tertiò tandem parerent, vt diſſerit de iis Cleomenes apud Plutarchum.

Reges Ephoris quomodo parere ſoliti.

Ephori cuſtodes diſciplinæ iuuentutis.

Deinde diſciplinę iuuentutis erant Ephori quoque cuſtodes, itaque neceſſe habebant Ephebi ſe eis ſiſtere decimo quoq; die, vt de corporis habitu & vitæ ratione ab iis iudicium fieret. Quamuis ipſi interim Ephori, ſi Ariſtoteli fidem adhibemus, viuerent indulgentius & diſſolutius, neglecta legitima iſta victus ratione. Ita enim Ariſtoteles politico II. *ἔστι δὲ καὶ ἡ δίαιτα τῶν ἐφόρων οὐχ ὁμολογουμένη τῷ βουλήματι τῆς πόλεως. αὐτὴ μὲν γὰρ ἀνειμένη λίαν ἐστίν· ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις μᾶλλον ὑπερβάλλει τὸ σκληρόν*, Id eſt, *Eſt*

autem

autem vita Ephororum minimè congruens ciuitatis voluntati seu proposito. Ipsa enim remissa valdè est: In cæteris superat modum rigore.

Iam verò & in Helotas præcipuè Ephori vires suas exercuere. Nam vt Plutarchus refert ex Aristotele, recens magistratum hunc ingressi, Helotis bellum tantum non internecinum denunciabant. Plutarchus Lycurgo: Ἀριστοτέλης δὲ μάλιστα φησὶ, καὶ τοὺς Ἐφόρους, ὅταν εἰς τὴν ἀρχὴν καταστῶσι, πρῶτον τοῖς εἵλωσιν καταγγέλλειν πόλεμον, ὅπως εὐαγὲς ᾖ τὸ ἀνελεῖν, Id est, *Aristoteles in primis ait, Ephoros inito magistratu primum Helotis bellum indicere, ne piaculum sit eos intermisse.* Ac hoc quidem bellum certis temporibus per delectos iuuenes exequebantur, interuenientes noctu quosuis obuios, vt supra quum Cryptiæ rationem in seruorum perniciem inuentam explicauimus, à nobis relatum est. *In Helotas vires suos exercuere maximè.*

Iudicabant etiam Ephori quasdam controuersias ciuiles, ita vt ipsorum saltem muneris esset eas decidere. Qua de re plura suo loco. Itaq; habebant in eum vsum ἀρχεῖον seu ἐφορεῖον, Id est, *Curiam vel prætorium in foro*, vt testatur Pausanias. Erántque iis sua δίφρα ἐφορικὰ, seu *sellæ Ephoricæ*, in quibus iudicantes consedebant, vt videre est apud Plutarchum vita Agidis, qui locus iam pridem adscriptus est. Nec minus dilucidè idem patet ex Æliano lib. 11. cap. xv. Var. historiæ, qui sellas eas θρόνους vocat, vbi de Clazomeniis hoc refert. *Clazomeniorum*, inquit, *quidam Spartam venientes per petulantiam & factum thronos Ephororum, in quibus sedentes ius dicere, & Reipub. negotia transigere consueuerant, fuligine resperserunt. Qua re Ephori cognita, non molestè tulerunt, sed vocato præcone publico, mandarunt vt publicè in ciuitatem proclamaret hoc mirandum: Liceat Clazomeniis indecorè facere.* Quam historiam paulò aliter describit Plutarchus. *De controuersiis quibusdam ciuilibus iudicabant.* *Ephoricæ sellæ.*

Quin & Ephori ærarium in potestate habebant, postquam publica pecunia coaceruari cœpit, inferente eam perniciem in Rempub. Lysandro. Nam iis tradebatur pecunia publica, qui & eius, sicut reliquorum omnium, rationem exegerũt. Docet Plutarchus in Lysandro, qui à Gylippo traditam Ephoris scribit pecuniam Athenis aduectam, eos denique apertis sacculis summæ rationes putasse. *Aerarium in potestate habebant.*

Pręterea temporum quoque ratio ab ipsis Ephoris pendebat. *Temporũ ratio ab iis pendebat.*

Annum Lacedæmonij à bruma inchoabant.

Nam ineuntibus iis magistratum annum suum inchoabant Lacedæmonij. Id verò fiebat tempore brumæ, quod discimus ex Thucydide lib. v. Vt quod scripsit magnus ille Scaliger, amicus meus, Græcos omnes à bruma annum inchoasse, id rectè de Lacedæmonis enunciârit. Quin vsque adeò tempora ad Ephoros relata, vt fastos suos, annorumque seriem, eorum nominibus digererent, & à principe Ephoro annum quemq; quodammodo denominarent. Qui Ephorus eam ob causam ἐπώνυμος dictus est: sicut Athenis Archon Eponymus anno nomen dedit, & Romani per consules annorum rationem inierunt. Cuius rei meminit Pausanias Laconicis, qui scribit Ephoros ex se aliquẽ ἐπώνυμον παρέχεσθαι. Et exempla suppetunt creberrima apud historicos Græcos. Cæterum an ἐπώνυμος hic semper fuerit princeps Ephorus, an verò per vices alij atque alij huic collegio prȩfuerint, non satis habeo dicere. Videor tamen mihi hoc postremum ex verbis Plutarchi colligere posse, quibus describit, quæ inter Agesilaum & Lacratidã τότε πρεσβεύοντα τῶν ἐφόρων gesta sunt, quum inuenta esset oratio Lysandri contra Heraclidas scripta. Nam quum scribit illum tum Ephoris prȩfuisse, indicare videtur aliâs alios præfuisse. Qua de re aliud mihi non obseruatum, vt ferè hîc mihi non liquere pronunciem.

ἐπώνυμος Ephorus cur dictus. & fuerit ne is semper præcipuus, an per vices.

Ephororũ potestatis summa.

Denique vt in pauca hæc conferam, præcipua quæque Reipub. Ephororum curæ subiecta. Illi concionem populi regebãt, bellum sciscebant, pacem rogabant, fœdus inibant, exercitum mittebant, commeatum præbebãt, præmiis & pœnis dignos afficiebant, καὶ τὰ ἄλλα διοικοῦσι σπουδῆς μάλιστα ἄξια, ait Pausanias, Id est, *Omnia administrabant in quibus aliquid momenti situm erat.*

Aduersus Ephororũ potentiam remedium.

Tanta itaque ipsorum quum esset potentia, quanta iam à nobis breuibus exposita, vnum tamen inuẽtum remedium contra eos, videlicet mutua eorum inter se dissensio. Cuius ea vis erat, vt qua parte plures se eorum cõiunxissent, ea præualeret. Quod hinc animaduertimus, quod Pausanias Rex suffragantibus ipsi tribus ex Ephoris, quum Lysandro successum rerum inuideret, exercitum post eum aduersus Athenienses in Piræo rebellantes eduxit, vt est apud Xenophontem lib. II. Hellenicôn. Itaque haud dubiè quãtum potuit tribuni intercessio apud Romanos:

tantum

tantum valuit Ephororum dissensio apud Lacedæmonios.

Cæterum mansit hic status Ephororum vsq; ad Cleomenem Leonidæ filium Reipub. statum conuellentem, qui eos interficiens sustulit. Quod eius factum ruina Reipub. cōsecuta, & non ita multò post, quæ Rempub. prorsus oppressit tyrannis exorta. Itaque sic expirauit celebris ille Ephoriæ magistratus, qui à nobis ad hunc modum descriptus sit. *Ephororū status quādiu manserit.*

CAPVT V.

De Beidiæis.

EPhoris adiungamus Beidiæos, qui ferè cum iis conueniunt. Exponitur autem nomen à Grammaticis, quasi ei insit gloriæ illustris significatio. Inquit enim Suidas, βείδιος ὁ ἔνδοξος; vnde haud dubiè Βειδιαῖος. Magistratum autem hunc Lacedæmonium fuisse testatur præter Eustathium Pausanias. Institutum verò eum arbitrari possumus à Lycurgo, eò quod Pausanias scribit ab eo leges dictas, de Epheborū exercitationibus & pugnis, in quibus Beidiæorum munus præcipuè versabatur. Nam dilucidè testatum facit nobis Pausanias, Beidiæorū muneris fuisse potissimum in regendis Ephebis. Ij enim Platanista dicta ludicra, & alia Ephebōrū certamina inspicientes moderabātur. Nam sic in Laconicis Pausanias ait: τοῖς Βειδιαίοις μὲν ἐπὶ τοῦ τὰ πλατάνιστα καλούμενα, καὶ ἄλλους τῶν ἐφήβων ἀγῶνας τιθέναι καθέστηκεν, Id est, *de Beidiæis constitutum erat, vt eis iniungeretur cura ludicrorum, quæ Platanista dicta, & aliorum certaminum, quibus se Ephebi exercebāt.* Erant autem Platanista certamina, quæ fiebant in campo denso platanis consito, qui ob id πλατανιστὰς dictus, Euripo vndique circumdatus & pontibus iunctus. Pugnabāt ita in hoc campo, vt infestis manibus & calcibus insultantes, morsibus etiam corpora fœdātes, & oculos sibi plerunque eruentes certarent. Ac bini quidem ad hunc modum congrediebantur, sed & totis agminibus impressionem faciebant, atque vna acies alteram in aquam detrudere omni nisu contēdebat. De qua pugna plura libro sequente. Sed præter hæc videntur & Beidiæi præcipuè ius inter Ephebos dixisse, si quid controuersiæ inter eos incideret. Nam haud dubiè eo nomine curiam illam suam in foro habebāt. Pausanias enim

Beidiæi qui & vnde sic dicti.

A quo instituti.

Munus Beidiæorū præcipuū.

Platanista certamina quæ fuerint.

Beidiæorū aliud munus, ius inter Ephebos dicere.

Beidiæi quot fuerint.

tum alia, tum καλουμένων βειδιαίων ἀρχεῖον ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς fuiſſe agnoſcit. Fuerunt Beidięi numero quinque, ſicut & Ephori, quod fortean eorũ talis ferè poteſtas in Ephebos, qualis Ephororum in reliquos, vt idcirco videri etiam poſſit diligentiſſimus auctor vtroſq; coniunxiſſe. Inquit enim, τοῖς τε ἐφόροις καὶ βειδιαίοις πέντε ἀριθμὸν ἑκατέροις ἐστί. Vbi quum hoc circa numerum pariter vtriſque tribuiſſet, poſtea officia eorum diſcernit, quæque explicauimus, Beidiæis aſſignat. Nec alia ſuper his obſeruare nobis licuit, quàm quæ iam ex huius vnius ferè auctoris ſcrinio compilauimus.

CAPVT VI.

Quales fuerint qui nomophylaces dicti apud Lacedæmonios.

Νομοφύλακες alius Lacedæmoniorum magiſtratus, vnde dicti.

NOmen νομοφυλάκων factum eſſe à diligenti legum cuſtodia apparet. Quare eoipſo muneris quodammodo ratio etiam explicatur. Fuiſſe autem talem magiſtrum in Rebuſpub. veteribus benè inſtitutis, rectè ſenſit Columella. Qui libro XII. de re ruſtica cap. III. in fine, ita ſcribit: *In benè moratis ciuitatibus* (inquit) *ſemper eſt obſeruatum, quarum primoribus atque optimatibus, non ſatis viſum eſt bonas leges habere, niſi cuſtodes earum diligentiſſimos ciues creaſſent, quos Græci νομοφύλακας appellant.*

Eorum officium quale.

Horum erat officium, eos qui legibus parerent, laudibus proſequi, nec minus honoribus: Eos autem qui non parerẽt, pœna multare.

Νομοφύλακες Græcorum in primis magiſtratus.

Cicero autem Græcorum hũc fuiſſe in primis magiſtratum agnoſcit lib. III. de Legibus in hæc verba ſcribens: *Legum cuſtodiam nullam habemus. Itaque hæ Leges ſunt, quas apparitores noſtri volunt: à librariis petimus: publicis literis conſignatam memoriam publicam nullam habemus. Græci hoc diligentius: apud quos νομοφύλακες creantur. Nec hi ſolùm literas (nam id quidem etiam apud noſtros maiores erat) ſed etiam facta hominum obſeruabant, ad legéſque reuocabãt.* Quum itaque ille benè moratis ciuitatibus, hic Græcis communiter hunc magiſtratum attribuat, par eſt Lacedæmoniis, qui in vtriſq; meritò cenſentur, nomophylaces etiam ſuos dare. Quod eò magis faciendũ, quia & Plato apud Cretenſes eos etiam fuiſſe affirmat, qui Minoem dicit vſum nomophylace Rhadamantho & Talo. Verba eius, quibus de hac re agit, extant in Minoe circa finem. Rectè itaq;

Pauſanias

Pausanias lib. III. qui etiam eos inter ἄρχοντας Lacedæmoniorũ collocauit. Quamuis non diffiteor nomophylaces Atheniensium ex scriptoribus notiores. Fuit autem nomophylacum numus, vt ex superiorib. discimus, & ex ipsa re percipimus, potissimum vt legum curam gererent, earúmque custodiæ ad Reipub. vtilitatem præessent, nec eas aboleri, mutari aut auferri à quoquam sinerent. Deinde id operam dabant, ne vis legum exolesceret, vel memoria obliteraretur: sed facta quæq; ciuium notantes, & ad legum normam reuocantes, magistratus adigebant ad eorum crebram obseruationem, & officij sui executionem, vt est apud Harpocrationem & Suidam. ὅτι οὗτοι (inquiunt) ἐπαναγκάζον τὰς ἀρχὰς τοῖς νόμοις χρῆσαι. Quin & existimare possumus, hos ipsos fuisse legum quoque interpretes, si quid fortè ambiguè positum, minúsue intellectum in disceptationem veniret. Postremò & rerum gestarum consignatio ad hos itidem pertinebat, vt extarẽt monumenta publica, ad quæ recurrere liceret, quum aliqua in re maiorum exemplum requireretur. Sed qualecunq; tandem horum munus apud Lacedæmonios fuisse sentiamus (neque enim satis dilucidè hoc traditum reperi) habuerunt certè & suam ipsi curiam Spartæ. Nam Pausanias vt Ephororum, & Bidiæorum ἀρχεῖα in foro Spartæ fuisse asserit: ita & nomophylacum. Nec aliam obseruaui nomophylacũ Lacedæmoniorum mentionem. Quæ apud Aristotelem sunt lib. IV. de his & Probulis, ea pertinebant ad complures Respublicas, vti ipse eo loci testatur. Quæ apud Platonem libris de Legibus, ea sunt eius Reipub. quam ipse instituit.

Nomophylacum munus, Legũ curam gerere.

Eosdem interpretari.

Rerum gestarum consignatio.

Nomophylacum Curia Spartæ.

CAPVT VII.

De Harmosynis.

VNde factum sit nomen huius magistratus, qui ἁρμοσυνῶν dictus est, non obscurum. Nam ad verbum ἁρμόττειν, vel ἁρμόζειν referẽdum, quod in Glossis Græcolatinis exponitur, congruere, competere, artare, quódque alij exponunt aptare, adaptare, concinnare. Cõuenit vtraque expositio Harmosynorum muneri, qui moribus ad leges concinnandis & aptandis præfecti erant. Vt sit idcirco Harmosynus, si latinum nomen quæras, mo-

Harmosyni qui & vnde dicti.

rum concinnator vel censor. Itaque censoris munus videtur hic magistratus apud Lacedæmonios gessisse. Etenim in mulierum præcipuè vitam & mores horũ erat animaduertere: sicut apud Athenienses γυναικόκοσμοι in eandem curam incumbebant. Quare Hesychius Lacedæmoniorum ad hunc modum describit: ἁρμόσυνοι ἀρχή τις ἐν Λακεδαίμονι, ἐπὶ τῆς εὐκοσμίας τῶν γυναικῶν, Id est, *Harmosyni magistratus Lacedæmone ad mulierum decentem honestatem tuendam instituti.* Nec ferè aliud nobis de hisce obseruare licuit. Fuisse tamen hunc Spartæ magistratum non est dubium, eúmque (si diuinare nobis in re obscura docti permittunt) choris, ludis & gymnasiis etiam muliebribus præfuisse, vt omnia decorè fierẽt, existimauerim. Quod magnoperè necesse, quum virgines nudæ etiam certamina sua & corporum exercitia habuerint, vt inferius suo loco dicemus. Quamuis etiam vita moresque omnium in vniuersum fœminarum, horum etiam curæ ac censuræ subiecta fuisse videntur. Id quod, si vspiam alibi, magnopere Lacedæmone requirebatur, vbi corrupti & deprauati admodum mores fuêre fœminarum, licentia earum nullis Lycurgi legibus repressa Quam morum peruersitatem in fœminis sugillans Aristoteles lib. II. Politicorum cap. 9. ita ait: ὅλην τὴν πόλιν ὁ νομοθέτης εἶναι βουλόμενος καρτερικὴν, κατὰ μὲν τοὺς ἄνδρας φανερός ἐστι τοιοῦτος ὤν, ἐπὶ δὲ τῶν γυναικῶν ἐξημέληκε. Ζῶσι γὰρ ἀκολάστως πρὸς ἅπασαν ἀκολασίαν καὶ τρυφερῶς, Id est, *Quum totam ciuitatem Legislator vellet duram & laborum patientem efficere, in viris quidem palàm est, quod hæc consecutus sit. In mulieribus verò negligentior fuit. Viuunt enim dissolutè in quouis intemperantiæ genere, & delicatè.* Postcáq; inibi addit, aggressum quidem Lycurgum, emẽdare mores mulierum, verum illis obnitẽtibus destitisse. Cui tametsi in eo non consentit Plutarchus: tamen & Plato lib. I. de Legibus, exprobrari posse docet Lacedæmoniis τὴν τῶν γυναικῶν ἄνεσιν. Hæc itaque quum ita essent, eò peruersitatis mores abierunt, vt etiam viris dominari fiducia opum suarum fretæ mulieres, non veritæ sint. Nam postquam diuitiæ honori esse cœperunt, eæ, vtpote ad quas pleraque tandem patrimonia deuoluebãtur, ita animos aduersum viros sumserunt, vt nec à Repub. abstinuerint. Quæ item sunt apud Aristotelem, vbi dicuntur eo nomine γυναικο-

Fœminarũ Lacedæmonicarum quanta morum peruersitas.

κρατέ-

κρατούμενοι Lacedæmonij. Qui & tandem addit: καὶ πολλὰ διῳκεῖτο ὑπὸ τῶν γυναικῶν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς αὐτῶν, Id eſt, *Et omnino multa à fœminis adminiſtrabantur, quum Lacedæmonij rerum potiebantur.* Vnde & Gorgo, quum obiiciebatur, ſolas Lacęnas viris imperare, Reſpondit: & ſolæ viros parimus. Tanquã non diſſimulans γυναικοκρατείαν; ſed illam probans & laudi ducens. His itaque moribus, ſi emendator & cenſor Harmoſynus inſtitutus, prorſus id è re communi, & ex vtilitate Reipub. fuiſſe apparet.

CAPVT VIII.

De Empeloris.

Empelorū quis apud Lacedæm. magiſtratus.

SIcut pauca tradita ſunt de Harmoſynis: ita & quales ij, qui Ἐμπέλωροι dicti fuerunt, magiſtratus apud Lacedæmonios, nimio quam obſcurum. Videntur tamen, ſicut illi inſpectores erant morum muliebrium: ita & hi, ne quid in foro indecenter vel iniquè fieret, aduertiſſe. Etenim circa forum eorum magiſtratum verſatum intelligi poteſt ex interpretatione Heſychij. Exponitur enim ab eo ἀγορανόμος. Sic enim ſcribit, ἐμπέλωρος, ἀγορανόμος, λάκωνες. Vbi indicat omnino hunc Lacedæmoniorum fuiſſe aliquem magiſtratum; ſicut ἀγορανόμος apud Athenienſes, & ædiles apud Romanos. Itaque huius magiſtratus munus videtur in eo ſitum, ne qui in foro verſarentur, quibus id per leges non liceret, vt iunioribus annis triginta & aliis. Deinde ne quid indecorè fieret, dum magiſtratus iuri dicundo vel aliis negotiis publicis vacarent. Poſtremò rerum venalium in primis videntur inſpectionem habuiſſe, videlicet ne venderentur alia quàm fas erat, néue pretia rebus iniqua ſtatuerentur, nec etiam pecunia recepta mutaretur & corrumperetur, ac tandem vt arcerent foro, prohiberéntque eos commerciis, quibus ius emendi & vendendi publicè interdictum. Nam hæc omnia ad officia huius magiſtratus apud Lacedæmonios pertinuiſſe, ſi verè cum ἀγορανόμοις conuenit, exiſtimandum eſt. Erant itaque hi ferè tales, quales in benè conſtitutis ciuitatibus, vt Vandalicis, Belgicis & aliis etiamnum hac tempeſtate creari magiſtratus ſolent, qui merces probatas certo pretio æſtimant, prout æquum quoque tempore viſum. Ac tales magiſtratus requirit etiam in ſua

Quale munus ipſorū fuerit.

Repub. Plato libro de legibus VI. Vbi quinq; eos numero creandos censet. Sed quot tamen fuerint Empelori apud Lacedæmonios non constat, nec item quomodo creari soliti sint. Nec nobis huius magistratus qui meminerit vllus alius ex veteribus auctor obseruatus præter Hesychium.

CAPVT IX.

De Pythiis.

Pythij magistratus vnde dicti.

QVum nominis huius rationem quærimus, & qua ex causa Pythij dicti sint, indagare libet, occurrit facilè quo explicari possit. Nam aut à Pythio Apolline, aut à verbo πυνθάνεσθαι id deductum esse dicemus: quod est sciscitari & consulere, vtro modo dicatur, nominis ratio ipsum ostendit magistratus, seu

Pythiorũ munus.

mauis sacerdotij huius, officium. Nam erat Pythiorum munus, vt ad Deorum oracula consulenda mitterentur, quum Respub. super aliqua re diuinum responsum desideraret. Ita enim Herodotus lib. VI. de iis scribit: οἱ δὲ πύθιοι, εἰσὶ θεοπρόποι εἰς Δελφὲς, σιτεόμενοι μετὰ τῶν βασιλήων τὰ δημόσια, Id est, *Pythij sunt Deorum consultores, ad Delphos mitti soliti, qui publicè cum Regibus cibum capiunt.* Xenophon vocat etiam eos συσκήνους seu *Regum contubernales.* sicut Cicero lib. I. de Diuinatione, Pythium assessorẽ Regum vocat, inquiens: *Lacedæmonij Regibus suis augurem assessorem dederunt.*

Pythius aliquis semper fuit in Senatu.

Nam Auguris nomine Pythius hic intelligendus est. Erat & in Senatu semper Pythius aliquis, vt eodem loco orator testatur. Sic enim addit: *Itémque Senibus* (sic enim consilium publicum appellant) *Augurem interesse voluerunt.* Qui itidem intelligendus

Pythij à quibus creati.

Pythij quot numero.

Pythius, sicut superior. Herodotus scribit hosce à Regibus ipsis creari solitos. Quod consentaneum, quia vaticinia Regibus cõmissa. Erant autẽ Pythij quatuor. Nã Reges scribit, πυθίες αἱρεέσθαι δύο ἑκάτερον, Id est, *vtrinque duos eligere Pythios.* Et Xenophon idem scriptum reliquit, inquiens: ἔδωκε δ᾽ αὖ καὶ συσκήνες δύο ἑκατέρῳ προσελέσθαι, οἱ δὴ καὶ πύθιοι καλοῦνται, Id est, *Legislator vtrique Regum permisit duos legere contubernales, qui Pythij vocantur.* Vt idcirco talem aliquam distributionem eorum fuisse coniicere liceat: Affuisse videlicet semper vnum aliquem vtrique Regi, vnum Senatui, quartum ferè occupatum circa oracula. Neque enim,

quod

quod Herodotus sensisse videtur, Delphos tantum mittebantur Pythij: sed etiam ad Iouem Ammonem, & Dodonæum. Nam hos cõsuluisse Lacedæmonios eodem loco testis Cicero: *Idémque* (inquit) *de rebus maioribus semper aut Delphis oraculum, aut ab Ammone, aut à Dodona petebant.* Et quidem Ioui Ammoni gratam fuisse Lacedæmoniorum Ευφημίαν, quam Ευχὴν seu *precationem* eorum Plato interpretatur, adeò vt hinc felicitas eorum extiterit in bellis, scribit idem Alcibiade II. Erat autem ipsorum precatio solemnis talis, qua rogabāt Deos, vt honesta bonis addendo cumularent. Qua de re plura ibi Philosophus, & nos aliquid infrà dicemus.

Oracula vbi petierint Lacedæm.

Ευφημία Lacedæm. Ammoni grata.

CAPVT X.

De Proxenis.

PRoxenorum magistratus etiam, sicut reliquorum ferè omnium, nomen ab officio manauit. Sunt enim ideo dicti πρόξενοι, quòd hospitum curā gererēt, qui ξένοι Græcis sunt. Quanquam ξένοι Lacedæmoniis hostes essent, vt testatur Herodotus. Quorū imitatione Festus ait, *Hostis veterem significationē apud Latinos fuisse vsitatam.* Itaq; πρόξενοι tanquā peregrinis & hospitibus præpositi. Hesychius ita eos describit: πρόξενοι, οἱ προστάται τῆς ξενίας ἐπιμελούμενοι, ἤγουν τοὺς ξένους ὑποδεχόμενοι, Id est, *Proxeni, præsides curā hospitum gerentes, aut hospites excipientes.* Idē ferè apud Suidā est. Nā inquit; προξένους ἐκάλουν τοὺς τεταγμένους εἰς τὸ ὑποδέχεσθαι τοὺς ξένους ἐξ ἄλλων πόλεων ἥκοντας. *Proxenos vocabāt ordinatos ad hospites excipiendos venientes ab aliis vrbibus.* Creabātur Proxeni apud Lacedæmonios à Regibus ipsis, legebanturq; ad hoc muneris ex ciuibus quos illi volebant. Nā ita de Regibus scribit Herodotus in VI. προξείνους ἀποδεικνύναι τούτοισι προσκεῖσθαι τοὺς ἂν ἐθέλωσι τῶν ἀστῶν, Id est, *iis attributum fuisse ex ciuibus Proxenos creare quos vellent.* Quod in primis ita fieri conueniebat. Nam quum legatis ad Reges primum accedendum esset, & horum prẹter aliorum hospitum prẹcipuè cura esset Proxenis cõmissa, meritò Reges sibi eos designabant, quorum opera hac in re vterentur. Erat itaq; Proxenorum officium, seu ipsa προξενία, vt quodammodo ex iam dictis intelligi potest, in his sita.

Proxeni magistratus vnde dicti.

Munus proxenorū.

A quibus creati.

Proxenorũ officium.

Primum vt hoſpites publicè aduenientes exciperent, & de diuerſoriis proſpicerent. Deinde eorum etiam vt curam agerent, dum ibi degerent. Quamuis non dubitem etiam proxenos Lacedæmoniorum in hoc quoque incubuiſſe, vt viderent ne quid contagij à peregrinis in Rempub. penetraret, quod mores & diſciplinam benè conſtitutam labefactaret. Id enim mali vix euitari poterit, commeantibus in vrbem aliquam frequentibus peregrinis, niſi quibuſdam magiſtratibus peculiariter hęc cura demandetur. Cæterum fuêre præter huiuſmodi Proxenos, quales hi erant Lacedęmoniorum, alij item Proxeni dicti; ſed an etiam Lacedæmone non ſatis habeo vt affirmare auſim. Ij tales ferè erant. In magnis ciuitatibus quidam aliis ciuitatibus publicè quaſi hoſpites & procuratores erant, omnium eorum curam gerentes, qui inde venerant, vt honorificè reciperētur: prouidentes etiam quo pacto ad populum introducerentur, & ſedes in Theatris conſequerentur. Ita enim ferè Pollux, cuius hæc verba: ὁ μὲν πρόξενος, ὅταν πόλεως δημοσίᾳ προξενῇ τις, ἐν ἄλλῃ πόλει ὤν, ὡς ὑποδοχῆς τῶν ἐκεῖθεν φροντίζειν, καὶ προσόδου τῆς πρὸς τὸν δῆμον, καὶ ἕδρας ἐν τῷ θεάτρῳ. Talis fuit Polydamas Lacedęmoniis in Theſſalia, vt eſt apud Xenophontem lib. VI. Sed tales Proxeni, vt dixi, an aliqui fuerint apud Lacedæmonios non conſtat, etſi fuiſſe veriſimilius eſt. Nam reperio fuiſſe priuatim multos, quibus cũ Lacedæmoniis ius hoſpitij erat, ſicut Pericli cum Archidamo & aliis. Qua de re non hic dicendi locus.

Proxenorũ aliud genus.

CAPVT XI.

De Prodico.

Prodicus vnde dictus.

PRodicus exponitur ab Heſychio συνήγορος, Id eſt, *Patronus.* Sonat autem quaſi ius alterius nomine defendens, vel alterius ius vſurpans, eáque ſignificatione vulgò accipitur. Sed Lacedæmonij aliter nomine hoc vſi. Nam quum ἐπίτροπος in genere tutor vocetur: apud Lacedæmonios tamen πρόδικος tutor Regi datus dicebatur. Vnde Heſychius προδικεῖν etiam exponit ἐπιτροπεύειν. Plutarchus itaque in Lycurgo Prodicos Lacedæmoniorum rectè deſcribit, inquiens: τοὺς τῶν ὀρφανῶν βασιλέων ἐπιτρόπους λακεδαιμόνιοι προδίκους ὠνόμαζον, Id eſt, *Regum pupillo-*

Prodicus quis fuerit apud Lacedæmonios.

rum

rum tutores Lacedæmonij Prodicos appellabant. Talis fuit Lycurgus Charilao fratris filio, vt eſt apud Plutarchum in Lycurgo. Idémque munus geſſit Pauſanias impubere adhuc Leonida, vt eſt apud Thucydidem in I. Nec non Ariſtodemus item Ageſipolidis pueri tutelæ ita præpoſitus fuit, vt eſt apud Xenophontem lib. IV. Hellenicon. Magnam autem fuiſſe hanc tutoriam dignitatem, vel ſolius Pauſaniæ exemplo patet. Qui quòd tutorem Regis ageret, etſi leges multis modis tranſgreſſus, inſupérque proditionis ſuſpectus eſſet, pœnas tamen in hoc officio conſtitutus euaſit, nemine audente vel accuſare vel damnare, vt eſt apud Thucydidem. Munus autẽ eius magiſtratus in his præcipuè verſabatur, vt res pupilli Regis tueretur, & ipſius educationi cõſuleret. In primis autẽ munus Regiũ Prodicus pupilli ſui nomine adminiſtrabat, ita vt, tùm alia, tùm etiã bella gereret, quæ pupillo ſi adultę ætatis foret, iniũcta fuiſſent. Ita Pauſanias tutorio nomine bellũ Medicũ aduerſus Mardoniũ confecit, potitus memorabili illa victoria ad Platęas, vnde ſalus extitit totius Gręcię. Vt nihil dicã de Ariſtodemo, qui aduerſus Thebanos eorũq; ſocios itidem tutorio nomine rem geſſit. Legebantur autẽ ad hoc munus Prodici, proximi agnati Regum pupillorum, quibus regnum debebatur morte pupilli, vt quorum eſſet emolumenti ſpes, iiſdem & onus incumberet. Quod exemplis ſuperioribus apparet, in quo hoc vel maximè eſt admirandum, quod quum Prodicus omnia in poteſtate haberet, nullus ferè tamen eo munere fungens inuentus, qui pupillo ſuo inſidias ſtruxerit, vel ius ſuum ei interuertere conatus ſit. Quod adeò verum, vt Lycurgus, quum iam octo menſes Rex fuiſſet, ſponte ſe abdicarit, nato ex fratre filio poſtumo, cuius regnum erat. Nec paſſus eſt à matre nuptias & regnum offerente, & filio necem parante, nefario ſcelere ſibi id tradi: ſed pupillo ſuperſtiti regnum inſigni iuſticiæ exemplo conſeruauit.

Prodici, ſiue Tutoriæ dignitatis quanta authoritas.

Prodici quale munus.

Prodicus vnde eligeretur.

Lycurgus ſe nato ex fratre poſthumo ſpõte abdicauit.

CAPVT XII.

De Pædonomis.

PÆdonomi, ſeu pueris inſtituẽdis & regendis præfecti, etiam publicum officium gerebant. Neque enim Lacedęmonij, vt reliqui Græci mercenarios, vel emtitios ſeruos, ad pueros ſuos

Pædonomi magiſtratus publici.

instituendos adhibebant; sed publici quidam erant horum magistri. Itaque Hesychius ait; παιδονόμος, ἀρχή τις παρὰ Λάκωσι. Legebantur hi magistratus ex optimis quibúsque viris, & quorum essent spectati mores. Quod Plutarchus Lycurgo docuit: παιδονόμος (inquit) ἐκ τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐτάττετο, Id est, *Pædonomus ex honestis & bonis viris creabatur.* Quin Xenophon scribit, Pædonomos fuisse ex iis quorum erat maximos magistratus gerere. Ita enim ait: Λυκοῦργος ἀντὶ μὲν τοῦ ἰδίᾳ ἑκάστοις παιδαγωγοὺς δούλους ἐφιστάναι, ἄνδρα ἐπέστησε κρατεῖν αὐτῶν, ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται, Id est, *Lycurgus pro eo, quod alij seorsum singulis pædagogos seruos præficiunt, virum eis præesse voluit ex eorum numero, vnde magistratus maximi petuntur, qui vocatur pædonomus.* Constat autem magistratum maximum ex virtute conferri: itaque eadem ratio pædonomos creandi. Ac talis quidem pædonomus vnus summus fuit, cui tamen suberant ex ipsis pueris prouectioribus lecti alij, tanquam inferiores pædonomi, qui tot erant, quot puerorum ἀγέλαι seu *classes*. Nam cuique classi vnus præficiebatur, qui visus callidior & animosior reliquis. Plutarchus loco suprà indicato: ἄρχοντα αὐτοῖς παρεῖσατο τῆς ἀγέλης, τὸν τῷ φρονεῖν διαφέροντα καὶ θυμοειδέστατον ἐν τῷ μάχεσθαι, Id est, *Horum* (puerorum) *cohorti cuilibet præfectum dedit eum, ingenio qui præcelleret, & in pugnis animosissimus erat.* Xenophon scribit, τῆς ἴλης ἑκάστης τὸν τορώτατον τῶν ἀρρένων (fortè εἰρένων) ἄρχειν, Id est, *cuiuslibet alæ acerrimum quémque eirenum imperare.* Inuenio autem apud Hesychium hunc puerum dictum βουάγορα. Ita enim in Lexico suo scribit: βουάγωρ ἀγελάρχης, ὁ τῆς ἀγέλης ἄρχων παῖς, Λάκωνες. Itaq; hinc fiebat, vt pueri nunquam sine præceptore & monitore essent. Et quidem vt eò magis hac in parte consultum esset, cuilibet virorum potestas erat eos reprehendendi, & monendi, tanquam communes essent omnium patres, & liberi communes. Quod vterq; scriptor iam nominatus etiam testatur. Cæterum ad pædonomum septennes pueri ducebantur, ac statim in classes distributi cum aliis, vnà cibum capiebant, & colludentes exercebantur. Nam ita legitima pueros educandi ratio exigebat, vt vnà degerent, nec parentes poterant priuatim apud se eos alere vel instituere. Plutarchus Lycurgo: οὐδὲ ἐξῆν ἑκάστῳ τρέ-

Vnde legebantur pædonomi.

Quot essent pædonomi.

βουάγωρ apud Laced. quis dictus.

Pueri ad Pædonomum quoto anno ducerentur.

Pueri vnà educati nō priuatim à parentibus singuli.

φειν, οὐδὲ παιδεύειν ὡς ἐβούλετο τὸν υἱόν, ἀλλὰ πάντας εὐθὺς ἑπταετεῖς γενομένους παραλαμβάνων αὐτὸς (ὁ παιδονόμος) εἰς ἀγέλας κατελόχιζε, καὶ συννόμους ποιῶν καὶ συντρόφους, μετ' ἀλλήλων εἴθιζε συμπαίζειν καὶ συσχολάζειν, Id eſt, *Non poterat quiſquam pro arbitrio ſuo alere vel inſtituere filium: ſed omnes vt ſeptimum annum exceſſerunt centuriauit ipſe (pædonomus) in claſſes, paríque libertate, vnóque contubernio colludere inter ſe, & ſtudiis vacare docuit.* Ac fuit hæc inſtitutio admodum rigida & ſeuera, cúmque dura caſtigatione coniuncta. *Puerorum inſtitutio rigida & ſeuera.* Nam Xenophon addit de pædonomo ita inquiens: τοῦτον κύριον ἐποίησε καὶ ἀθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα εἴ τις ῥᾳδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν. ἔδωκεν αὐτῷ καὶ τῶν ἡβώντων μαστιγοφόρους, ὅπως τιμωροῖεν ὅτε δέοι, Id eſt, *Penes hunc* (pædonomum) *eſſe voluit & conuocare pueros, & ſi quem inſpexiſſet negligentius viuere, in eum grauiter animaduertere. Eidémque ex Ephebis quoſdam qui flagella geſtarent adiunxit, vt quum res poſceret pœnas iis irrogarent.* Talis itaque pædonomorum magiſtratus.

CAPVT XIII.

De Harmoſtis.

HArmoſtæ nomen ab eadem origine eſt, vnde Harmoſyni, videlicet à verbo ἁρμόττειν vel ἁρμόζειν, vt ſuprà diximus; *Harmoſtæ qui & vnde dicti.* etſi officij ratio lõgè diuerſa. In Gloſſis exponitur ἁρμοστὴς aptator: poſſumus & moderatorem dicere. Rationem nominis reddit Vlpianus, Scholiaſtes Demoſthenis in oratione̅ contra Leptinem. Ita enim de iis ſcribens inquit: ἐκάλουν δὲ αὐτοὺς οὕτω, διὰ τὸ ἁρμόζειν τὰ ἤθη τῶν πολιτῶν τοῖς τῶν Λακεδαιμονίων, Id eſt, *Harmoſtas vocabant, quod ciuium, quibus præerant, mores ad Lacedæmoniorũ conformarẽt.* Quod de prouincialib. harmoſtis tamen intelligendũ. Nam inuenio Harmoſtarũ duo genera, vnũ vrbanũ, alterũ externum. *Harmoſtarum duo genera.* Vrbanũ Harmoſten cõfert Halicarnaſſeus cũ Dictatore Romano: qui tũ (vt ait) creabatur, quotiès Leges aut non ſatis tuebãtur *Harmoſtes vrbanus, quis fuerit & cur electus.* iuſticiam: aut qui magiſtratus & curationes Reipub. gerebant, ij ope̅ ferre legibus non poterant: aut quũ tempus multa innouãs, amplecti cogeret inſtituta nõ tàm optima, q̃ ad præſente̅ rerum ſtatũ accõmodatiſſima, nõ ſolũ improuiſis caſuũ aduerſitatibus,

verum etiam in immodicis prosperitatibus, quæ bonã Reipub. constitutionem corrumperent, celerémque ex vnius arbitrio correctionem postularent. Tum enim necesse erat Regias & tyrannicas potestates in medium proferre, cõuelatas honestioribus vocabulis. Tales Thessali ἄρχους, Lacedæmonij ἁρμοστὰς vocabant. Verebantur enim Reges & tyrannos nominare. Ad hunc modum ille. Itaque hîc auctor est, huiusmodi Harmostas etiam apud Lacedæmonios fuisse. Ac talis videtur factus Agesilaus, quum perplexa Respub. & consilij anceps ei legum potestatem faceret, ac vt de pœna Tresantum, quæ cum magno periculo publicæ salutis coniuncta erat, ille solus suo arbitrio decerneret, iussit. Atque hanc potestatem affectauit Agis, quum Rempub. ad leges Lycurgi restituere conaretur. Nam quum nouas tabulas & alia introducere vellet, eam tyrannidis mercedem appetere ipsum criminabantur. Vtrumque horum apud Plutarchum.

Harmostæ externi qui

At Harmostæ externi erant, qui ad prouincias regendas mittebãtur, aut victis ciuitatibus cum imperio præficiebantur. Harpocration: ἁρμοσταὶ οἱ ὑπὸ λακεδαιμονίων εἰς τὰς ὑπηκόους πόλεις ἄρχοντες ἐκπεμπόμενοι, Id est, *Harmostæ sunt qui ad subiectas ciuitates è Lacedæmoniis mittebantur magistratus.* Eodémque ferè modo Suidas. Hesychio dicuntur etiam ἁρμοστῆρες. Regebãt autem Lacedæmonij, vt docet Plutarchus in Lysandro, & alij multi, ita prouincias & ciuitates, vt eas quidem liberas relinquerẽt; sed ad politię formam tamen adducerent Aristocraticam, instituta decarchia, cui ex suis Harmostem tanquam Ducem pręposuerunt. Perinde ferè vt Romani in municipiis passim Decuriones crearunt, & prouinciis suis proconsules aut propraetores dabant. Sed enimuero & sociæ ciuitates quandoque Duces à Lacedæmoniis spontè petebant, quos etiam Harmostas seu σωφρονιστὰς vocarunt.

Harmostæ dati à Lacedæm sociis ciuitatibus.

Tanta de ipsorum virtute apud omnes excitata opinio. Qua de re præclarè Plutarchus in vita Lycurgi circa finem, vbi in hæc ferè verba scribit: *Lacedæmonij non obedientiam, sed desiderium infundebant alijs ipsos sequendi & obtemperandi. Nempe postulabant per legatos ab ipsis non classem, non pecuniam, non copias: sed vnum Spartiatam ducem. Quem nacti vtebantur eo cum honore & metu. Ita Gylippo Siculi vsi, Brasida Chalcidenses, Lysandro, Callicratida, Agesilao,*

silao, omnes qui Asiam incolebant, appellantes illos Harmostas & Sophronistas, Id est, Rectores & moderatores populorum & magistratuum. *Cæterum semper ciuitatem Lacedæmoniorum ceu magistram vel præceptricem honestæ vitæ & compositæ Reipub. respiciebant.* Hæc ille. Sed quum priores Harmostæ incerti temporis essent, posteriorum qui prouinciales fuerunt, videtur fuisse magistratus in annuum spacium lege constitutus. Id quod docere voluisse existimo Xenophontem lib. III. quum scribit, Dercillidæ, exacto anno, in sequentem prorogatum fuisse imperium. Ac Harmostas habuisse exercitum, præsertim si prouinciæ ciuitatésque in propinquo hostes haberēt, Thimbronis, ac dicti Dercyllidæ exemplis, vt alia ferè infinita omittam, manifestum est. Porro id peculiariter de Harmostis notandum, quod qui mitteretur ad Insulam Lacedęmoniorum Cythera, diceretur proprio suo nomine κυθηρεοδίκης. Ita enim Hesychius: Κυθηροδίκης ἀρχή τις τὰ ξενικὰ διοικοῦσα. Nam ad ius dicendum, iis qui hanc insulam inhabitabant, magistratus hic quotannis mittebatur. Ea itaque ξενικὰ illa Hesychij.

Harmostarum annuus magistratus.

Harmostæ habuerunt exercitum.

Κυθηροδίκης quis dictus.

CAPVT XIV.

De officiis quibusdam militaribus, quatenus res vrbanas administrârunt.

PRæter magistratus iam explicatos, erant quidem alij militares dicti, quorum tamen aliqui, non solum belli muneribus vacabant: sed domi creati, inibi etiam officij sui aliquam partem exercebant. Hi erant Hippagretæ, & Polemarchi, de quibus paucis restat nobis dicendum. Et primum quidem de Polemarchis, qui & digniores.

Magistratuum aliorũ quorundam domi militiæque nomina.

Polemarchi qui.

Fuerunt enim Polemarchi Regum per omnia quasi ministri & vicarij. Sed eorum, quæ domi egerunt, præcipuum hoc fuisse obseruaui, vt tum moribus vrbanis, tum etiam Syssitiis præessent, atque mitterent absentibus portionem quæ debebatur, si legitima ex causa non præsto essent. Quod tum licebat, si quis venatui operam dedisset, aut sacrificasset. Qui aliàs temerè Syssitiis absfuisset, multabatur. Quę discimus ex Plutarcho in Lycurgo, vbi de Agide hæc refert. *Quum reuersus Rex*

Polemarchorũ munus domi.

Syssitiis abesse quibus de causis licuerit.

Agis bello, quo Athenienses deuicerat, apud vxorem vellet cœnare, portionem postulanti non miserunt Polemarchi; cui, quod postridie solemnia sacra offensus non fecisset, Ephori multam dixêre. Sed & alia multa iis commissa, quæ ad bellum pertinebant, vt arma publica, exercitia bellica, & alia: De quibus tamen nihil ferè ab auctoribus traditum. Cæterum Hippagretæ, qui ἱππεῖς etiam dicti, sicut apud Cretenses, quum habeant quidem nomen ab equis colligendis: equis tamen apud Lacedæmonios carebant, vt testatur Strabo. Quare & Hesychius eos à præfectura grauis armaturæ militum definit. Scribit enim sic: ἱππαγρέται ἀρχὴ ἐπὶ τῶν ἐπιλέκτων ὁπλιτῶν. Id est, *Hippagretæ magistratus delectis armatis præfectus.* Erât autem Hippagretæ numero tres, qui legebantur ab Ephoris ex iis, qui virilem & adultam ætatem attigerant. Xenophon; αἱρεῦνται οἱ ἔφοροι ἐκ τῶν ἀκμαζόντων τρεῖς ἄνδρας. οὗτοι δὲ ἱππαγρέται καλοῦνται. Præfecti hi fuêre trecentis illis qui in ciuitate optimi habebantur, quos & hi quidem legebant, alium alij preferentes, addita censuræ suę ratione. Vnde illi λογάδες dicti Herodoto. Quare & Xenophon de iis loquens superioribus hæc adiungit: τούτων ἕκαστος ἄνδρας ἑκατὸν καταλέγει, διασαφηνίζων ὅτου ἕνεκα τοὺς μὲν προτιμᾷ, τοὺς δὲ ἀποδοκιμάζει, Id est, *Horum* (Hippagretarum) *quilibet centum viros legit, edisserens qua de causa, alios quidem in hoc honore præfert, alios repudiat.* Vnde virtutis, vt idem ait, magna æmulatio extitit, quod quilibet in hoc numero censeri cuperet. Nam hîc primus honoris gradus in ciuitate erat, vt scribit in apophthegmatis Plutarchus. De quibus intelligendum illud Pædareti scitum. Nam quum non allectus esset inter trecentos, hilaris ac renidens discessit. Reuocatus autem ab Ephoris, quum rogaretur, qua de causa risisset, Respondit: congratulor, inquiens, ciuitati, quod habeat trecentos ciues me meliores & præstantiores. Atque hi fortean etiam domi Regi operam dabât, eúmque obseruabant. Nam in bello hos fuisse qui Regem semper stipârunt, infrà dicemus. Et qui cum Leonida profecti trecenti ad angustias Thermopylarum contra Persas obstruendas, mihi persuadeo etiam fuisse huius ordinis. Ab his deductus etiam Sparta honoris causa Themistocles, vt scribit Herodotus lib. VIII. Sed & quod Herodotus & Hesychius meminêre quorundam, qui dicti

Polemarchorum munia publica.

Hippagretæ qui & vnde sint dicti.

Hippagretæ quot essent numero.

Quibus præfecti.

Trecenti viri ab Hippagretis lecti primus honoris gradus Lacedæmone.

Pædareti scitum dictum.

cti ἀγαθοεργοὶ quaſi benefactores, vel re bene geſta emeriti, eos exiſtimo huc etiam pertinere. Quos deſcribit Heſychius, vt iam Herodotum prætermittamus, in hunc modum, inquiens: ἀγαθοεργοὶ οἱ ἐκ τῶν ἱππέων ἐξιόντες πέντε ἑκάστου ἔτους, Id eſt, *Agathoergi dicti qui ex equitum ordine egreßi ſunt, quotannis quini.* Nam hunc ordinem, equitum nomine ab eo intelligi exiſtimo, etſi equis carebant, vt ſuprà ex Strabone retulimus. Sed de his aliquid infrà. Atque hæc nobis de magiſtratibus iam ſint dicta.

Ἀγαθοεργοὶ qui dicti ſint.

DE REPVBLICA LACEDÆMONIORVM LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

De Legibus ſeu inſtitutis in genere.

TERTIVS hic liber dabitur Legibus Lacedæmoniorum, de quibus eò difficilioris operæ nobis videtur ſcribere, quòd ipſi ſcribi eas noluerint. Faciundum tamen, quandoquidem magiſtratus declarauimus, vt eis etiam leges ſuas tribuamus, quibus Rempub. gubernârint. Nam ſine legibus magiſtratus munus nomen inane erit, nec quę officij ratio ſatis intelligi poterit. Sed quum nullum extiterit hucuſque corpus iſtarum legum, nec quiſquam eas in tabulas digeſſerit, & tamen multis multæ earum laudatæ, viſum nobis quas ſparſim inuentas, & hinc inde collectas habuimus, in hunc quaſi pandecten conferre, ex auctoritate veterum ſcriptorum addita earundem breui explicatione. Quod vt ordine fiat, diſtribuamus eas in duodecim quaſi tabulas, ita vt quælibet Leges inter ſe quodammodo conſentaneas, & eodem pertinẽtes comprehendat. Sed tabulas ſingulatim poſtea promulgabimus, dicturi prius hoc capite de iis, quæ nobis ad vniuerſas facere videbuntur.

Lacedæmonij Leges ſuas ſcribi noluerunt.

Sine legibus Magiſtratus nomen inane.

Lacedæmoniorum leges in duodecim tabulas diſtribuũtur.

In legibus Lacedæmoniorum quatuor cõſideranda in genere.

Exiſtimamus autem quatuor eſſe, quæ potiſſimum de iis conſideranda ſunt, videlicet, à quo datæ & latæ ſint iſtæ leges, ex

quibus fontibus petitę, quales eæ fuerint, & quanta denique earum auctoritas. De quibus ordine videbimus.

1. Quis autor: Lycurgus quis fuerit.

Ac primò quidem auctorem harum legum, Lycurgum fuisse Lacedæmonium, Regię stirpis virum, Euonomi videlicet Regis filium, nullus non veterum scriptorum, tàm sacrorum, quàm profanorum, qui huius meminerunt, agnoscit. Nam & reliqua Reipub. constitutio ei tribuitur: & νομοθεσία seu legum ipsarum latio in primis illius fuisse perhibetur. Ante eum verò Regum arbitria pro legibus erant. Itaque sæpè motus, sæpè seditiones excitatæ, vt pessimè sit administrata Respub. quemadmodũ testatur Herodotus. Ac quidem quum in tali statu fluctuarẽt Lacedæmonij, ex peregrinatione accersitus est Lycurgus, vt Rempub. capesseret, Regibus ipsis minimè aduersantibus. Acquisierat enim iam per magnam sapientiæ gloriam, ita vt etiam oraculi Delphici testimonio, Deo gratus, Deúsque hoc nomine sit declaratus. Cuius oraculi meminêre Plutarchus & alij, extátq; apud Herodotum lib. 1. his versibus scriptum.

De Lycurgo Oraculum.

Ἥκεις ὦ λυκόεργε ἐμὸν ποτὶ πίονα νηὸν
Ζηνὶ φίλος, καὶ πᾶσιν ὀλύμπια δώματ᾽ ἔχουσι.
Δίζω ἤ σε θεὸν μαντεύσομαι, ἤε καὶ ἄνδρα,
Ἀλλ᾽ ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι, ὦ λυκόεργε.

Quæ ita reddidit interpres.

Ad mea venisti præpinguia templa Lycurge,
Grate Ioui & cunctis, qui templa tuentur Olympi.
Ambigo, vaticinor sis vtrum, vir ne, Deus ne:
Sed multò magis esse Deum te, credo Lycurge.

Hoc ornatus elogio, & quasi Lacedæmoniis commendatus domum rediit, & ad Rempub. accessit. Ac primùm de consilio constituendi Rempub. priuatim cum amicis communicat. Deinde adiunctis sibi ciuitatis primoribus triginta, forum armatis septum occupat, ratus ad grauem & diuturnum morbum, violento opus remedio. Quumque iam Respub. ei potestatem permisisset, νομοθεσίαν suã felici auspicio inchoat, instituto primùm Senatu, pòst redactos in ordinem Reges, deinde reliquis magistratibus. Quæ omnia sunt apud Herodotum, & Plutarchum in vita Lycurgi: & præter eos meminêre Plato, Aristoteles, Xenophon,

phon, Isocrates & plurimi alij, vt ex multis eorum locis patet: quos partim infrà adiecimus, partim superius adscripsimus. Facta est autem hæc Lycurgi νομοθεσία annis centum quinquaginta ante Olympiadum initium. Ita enim scribit Clem. Alex. lib. I. Strom. λυκοῦργος δὲ μετὰ πολλὰ τῆς ἰλίου ἁλώσεως γεγονὼς ἔτη, πρὸ τῶν ὀλυμπιάδων ἔτεσιν ἑκατὸν πεντήκοντα νομοθετεῖ λακεδαιμονίοις, Id est, *Lycurgus natus annis multis post Ilij excidium, ante olympiadum initium annis centum quinquaginta Lacedæmoniis leges tulit.* Quod ille postea eodem libro aliquatenus explicans, scribit ex Dieuchida, viguisse Lycurgum circa cẽtesimum nonagesimum annum ab Ilij excidio. Hoc itaque initium legum Spartanarum. Cæterum non solus Lycurgus omnes, quibus Respub. vsa est, leges tulit: sed accessère multæ aliæ. Nam post eum, vt quique ad Rempub. emendandam adierunt, veteribus Rhetris seu legibus suas addiderunt. De Regibus minimè hoc dubium. Nam Polydorus & Theopompus, vt scribit Plutarchus Lycurgo, hanc sanxerunt legem: Quæ prauè populus rogassit, ea Senatui Regibúsque retractandi ius esto. Locus Græcè superius à nobis adscriptus est. Ita Agis, ita Cleomenes nouas Rhetras seu leges suas ad populum ferre conati sunt, vt est apud Plutarchum in eorũ vita. Sed & Ephori aliquando etiam Rhetras aliquas populo sciscente promulgarunt. Nam Epitadeus Ephorus legem de sortibus alienandis tulit, cuius infrà mentionem facimus. De Harmostis qui instar Dictatorum erant, quòd & illi potestatem legum habuerint, ex iis quæ suprà de Agesilao retulimus notum esse opinor. Ac videtur ipse Lycurgus non dissimilis dictatoris fuisse, quum munus Legislatoris obiret. Itaque quatuor reuera auctores omnium legum Spartanarum, Lycurgus primus Legislator, Reges, Ephori, & Harmostæ. Præcipuus tamen & princeps Lycurgus; omnium legum ac institutorum ferè pater. Nec de aliis quicquam inuenio.

Lycurgi νομοθεσία quando sit facta.

Leges Lacedæmoniorum non solus Lycurgus condidit, sed alij alias adiecere.

Reges etiã Lacedæmoniis leges sanxere.

Itẽ Ephori.

Item Harmostæ.

Legũ Spartanarum quatuor auctores.

Deinceps dicamus, vnde leges suas petierit Lycurgus. Ac primum in Cretam eũ nauigasse, ac ibi leges Minois didicisse scribunt. Herodotus ait hoc ipsos Lacedæmonios fateri, quum inquit: ὡς δ᾽ αὐτοὶ λακεδαιμόνιοι λέγουσι, λυκοῦργον ἐπιτροπεύσαντα λεωβώτεω, ἀδελφιδέου ἑωυτοῦ, βασιλεύοντος δὲ σπαρτιητέων, ἐκ κρήτης

2. Vnde petitæ Leges Lacedæmoniorum à Lycurgo.

1. A Cretensibus.

ἀγαγέσθαι ταῦτα, Id eſt, *Ipſi Lacedæmonij volunt Lycurgum, quum eſſet tutor & idem patruus Leobotæ Spartiatarum Regis, è Creta hæc attuliſſe.* Sed quem Leobotem vocat Herodotus Lycurgi pupillum, alij rectius Charilaum dicunt. De Lycurgo idem teſtatur Plato lib. III. de legibus, vbi & hoc addit, Cretam & Lacedæmonem vti ἀδελφοῖς νόμοις ſeu *fraternis legibus.* Quod tùm alibi, tùm in Minoe, & libris de Repub. repetit. Sed copioſius perſequitur hanc rem Ariſtoteles lib. II. cap. x. Qui demonſtrat item in multis, vtranque conuenire Rempub. Quod Strabo etiam lib. x. prolixè facit, ac præterea hiſtoriam Lycurgi etiam refert, quæ ex his auctoribus deprompta luculentiſſimè à Plutarcho exponitur in eius vita. Habuit autem in Creta Lycurgus doctorem Thaletem poetam Lyricum, qui leges condebat, à quo didicit modum legum Rhadamanthi & Minois. Quem etiam ad ſedandos Reipub. motus poſtea Spartam miſit, interim dum ille peregrinaretur, vt teſtantur Strabo & Plutarchus. Deinde ab Ægyptiis etiam multa habuit Lycurgus. Ibi enim percipiens bellatores à reliquis corporibus diremtos, eum morem poſtea ad Lacedæmonios tranſtulit, ſegregans & abducens eos à ſordidis & illiberalibus operis, vt ſcribit Plutarchus. Iſocrates autem laudatione Buſiridis, multa alia ab Ægyptiis accepta refert. Quem luculentiſſimum eius locum integrum huc adiicere viſum eſt. Nam ſcribens adeò excellere Ægyptiorum Rempub. vt Philoſophi qui de hac re diſputant, eam cæteris anteponant; poſtea hæc addit; καὶ Λακεδαιμονίους, μέρος τι τῶν ἐκεῖθεν μιμουμένους, ἄριστα διοικεῖν τὴν αὑτῶν πόλιν. καὶ γὰρ τὸ μηδένα τῶν μαχίμων ἄνευ τῆς τῶν ἀρχόντων γνώμης ἀποδημεῖν, καὶ τὰ συσσίτια, καὶ τὴν τῶν σωμάτων ἄσκησιν· ἔτι δὲ τὸ μηδενὸς τῶν ἀναγκαίων ἀποροῦντας τῶν κοινῶν προσταγμάτων οὐκ ἀμελεῖν· μηδ᾽ ἐπὶ ταῖς ἄλλαις τέχναις διατρίβειν, ἀλλὰ τοῖς ὅπλοις καὶ ταῖς στρατείαις προσέχειν τὸν νοῦν, ἐκεῖθεν ἅπαντα ταῦτα εἰλήφασι, Id eſt, *Lacedæmonios partem eorum imitatos, optimè Rempub. ſuam adminiſtrare. Nam vt militum nemo ſine magiſtratuum venia peregrè abeat, & Syßitia, ac corporum exercitationem, prætereaque ne inopia rerum neceſſariarum coacti publica edicta negligant, aut aliis artibus occupentur, ſed omne ſtudium in armis & expeditionibus occupent, ab Ægyptiis hæc omnia petita ſunt.* Sic Strabo quoque lib. x. teſtatur, Lycurgum

2. Ab Ægyptiis.

gum in Ægyptum commeasse, & eorum instituta percepisse. Sed & in Ioniam transiisse fertur Lycurgus, vt Creticam austeritatem & tenuitatem, cum Ionico luxu & affluentia compararet. Ibi autem nactus Homeri poemata, vt sentit Plutarchus, quę apud Cleophili posteros seruabantur, ea descripsit, ac in Græciam asportata euulgauit, quum antea rara quædam fragmenta eorum extarent. Obseruauit enim in iis contineri non solum oblectationem: sed ciuilem in primis prudentiam & eruditionem. Quamuis Strabo auctor est, ipsum Lycurgū, voluisse nonnullos, cum viuo Homero in Chio insula congressum, consentiente etiam Cicerone Tusculana v. Quod quidem si ita est, potuit ab eo viuo etiam poemata ista obtinuisse, & complura ad institutum suum pertinentia impetrasse. Itaq; poemata Homeri sæpe laudata sunt à Lacedæmoniis, quod tamen instituto fiebat Ionico, non Laconico, vt scribit Plato lib. III. de Legibus. Fuítque beneficium hoc Lycurgi, tùm in Spartanam Rempub. tùm in omnes literatos permagnum, quod conseruarit nobis Homerum. Præter has peregrinationes, ait Aristocrates Lacedæmonius, Lycurgum etiam Africam & Hispaniam lustrasse, Indiámque emensum, vbi ei visus fuerit cum Gymnosophistis. Sed hæc ait Plutarchus solum tradere Aristocratem, vt de eo subdubitare videatur. Id verò apud omnes in confesso est, Oraculū Delphicum plurimum ad hanc nomothesian contulisse, siue Pythia Lycurgo exposuerit instituta, quæ Spartanis tradidit, vt sensisse quosdam scribit Herodotus in I. & Strabo lib. x. & Clemens lib. I. Strom. Siue etiam constitutio illa, quam mente agitabat, oraculo probata inde confirmabatur & Lacedæmoniis commendabatur, vt vult Plato, Xenophon, Cicero, Plutarchus & alij. Vtraque sententia eò pertinet, vt tam insignis Reipub. constitutio, non fuisse humani ingenij, sed diuinæ mentis opus existimetur. Ideo enim & Deus agnitus Lycurgus, & diuini honores ei habiti, exstructo in eius memoriam delubro, vbi pro Deo colebatur, vt docet Herodotus, & refert Plutarchus ex Aristotele. Qui addit insuper familiares eius anniuersaria, & conuentum instituisse, qui longo tempore permanserit, diésq; quibus conuentus celebrabatur Lycurgidas, seu Lycurgi dies, di-

3. Ab Ionibus.

Homerus Lycurgi beneficio conseruatus.

4. Ab Afris, Hispanis & Indis.

5. Ab oraculo Delphico.

Lycurgus Deus habitus.

Lycurgidæ, siue Lycurgi dies.

ctos fuisse. Hi igitur in vniuersum fontes, vnde leges suas Lacedæmonij hauserunt. Iam quales eæ fuerint leges videamus.

Leges Lacedæmoniorũ quales.
1. Ab omnib. Rerũpub. legibus diuersæ.

In primis itaque tenendum, fuisse hasce Lycurgi leges tales, vt ab omnium Rerumpub. legibus fuerint diuersæ. Id quod præ aliis luculentissimè testatur Xenophon libro de Republ. Lacedæmoniorum: vbi dicit Lycurgum non solũ diuersa, sed & contraria plurimis sanxisse. Sic enim inquit: λυκοῦργον μέντοι τὸν θέντα αὐτοῖς τοὺς νόμους, οἷς πειθόμενοι ηὐδαιμόνησαν, τοῦτον καὶ θαυμάζω καὶ εἰς τὰ ἔσχατα μάλα σοφὸν ἡγοῦμαι. Ἐκεῖνος γὰρ οὐ μιμησάμενος τὰς ἄλλας πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἐναντία γνοὺς ταῖς πλείσταις, προέχουσαν εὐδαιμονίᾳ τὴν πατρίδα ἀπέδειξεν, Id est, *Lycurgum quidem, qui eis (Lacedæmoniis) leges tulit, quibus obtemperando felices euaserunt, ipsum tùm admiror, tùm summè sapientem fuisse existimo. Nam is haud quaquam alias ciuitates imitatus, immo etiam contraria plurimis statuens, vt patria felicitate præstaret, effecit.* Quæ postrema disertissimi scriptoris verba ita intelligenda puto, vti Græcorum ciuitates nullas sit secutus Lycurgus in nomothesia sua: sed iis contrarias leges tulerit. Idem testatur etiam Plato de legibus, qui ait, Lacedæmonios & Cretenses, leges posuisse ab aliorum moribus prorsus diuersas. Et quidem Xenophon, eo quem dixi libro, totus in eo est, vt ostendat quomodo Lacedæmoniorum instituta, ab aliorum legibus fuerint diuersa. Quod tametsi non per omnia ita sit: in plerisque

2. Non certis tabulis sed animis insculptæ.
Legum Lacedæmonicarum varia nomina.
Rhetræ cur dictæ sint.

tamẽ reuera sic habet. Deinde & hoc singulare in hisce legibus, quod non fuerint tabulis certis scriptæ seu comprehensæ, sed in animis ex institutione hæserint. Vnde & instituta dicta seu καθεστῶτα, vt vocat Isocrates: seu καθεστηκότα, vt vocat Demosthenes: vel ἐπιτηδεύματα vt Plutarchus. Quo nomine vtpote latius patente, & ad omnia se extendente, nobis etiam in iis appellandis vti visum est. Nam quod quædam Rhetræ dictæ sint, id ad diuinam promulgationem respicit, quamuis postea latius patuit nomen, eóque intelligebantur aliorum etiam leges. Ita enim Plutarchus: τὰ μὲν οὖν τοιαῦτα νομοθετήματα ῥήτρας ὠνόμασεν ὡς παρὰ τοῦ θεοῦ νομιζόμενα, καὶ χρησμοὺς ὄντα, Id est, *huiusmodi leges Rhetras vocauit, quod à Deo sancitæ fuissent, & quasi oracula essent.* Ac videtur vna Rhetra hæc ipsa fuisse, ne scriberentur Rhetræ. Sic enim accipio verba Plutarchi de non scriptis legibus. Cuius instituti

Cur Leges Lacedæmoniorum non scriptæ sint.

rationem

elegantissimis verbis reddit idem Plutarchus, quorum summa ad hæc ferè recidit. Quod legislator præcipua,& quæ maximè faciunt ad ciuitatis felicitatem & virtutem, moribus putârit, & institutionibus ciuium inhærere inconcussa. Deinde quod stabilem institutione reddi voluntatem existimârit,atque ita quasi fortissimum vinculum & necessitatem parendi animis ingenerari iudicârit. Tum quod ipsa institutio quasi διάθεσιν seu habitum ipsius Legislatoris in animum inseruerit, circa quæque negotia. Postremò quod minuta quæque Legibus comprehendi non potuerint: sed pro tempore accessiones & decessiones accipere permiserit.Itaque summam & caput nomothesiæ suæ ad ipsam retulit institutionem. Atq; his de causis, vt ille sentit, Leges scriptæ nō sunt.Quò pertinent & apophthegmata quæ sunt apud Plutarchum. Nam interrogatus Lycurgus cur scriptis legibus non esset vsus, Respondit: Quia rectè instituti & educati norunt vtilitatem temporis. Item rogatus Zeuxidamus, cur leges non scriptas seruarent, neque potius literis conceptas adolescentibus ad legendum proponerent: Quia inquit condocefaciendi sunt, vt facinoribus fortibus potius animum aduertant, quàm scripturis. Verumtamen etsi vulgata,& ab omnibus recepta ea opinio, Lacedæmoniis leges scriptas non fuisse: inuenio tamen Terpādrum carminibus eas complexum, modulis & numeris concinnasse. Quod in primis testatur Clemens Alexandrinus 1. libro stromatum, vbi in hæc verba scribit: μέλος τε αὖ πρῶτος περιέθηκε τοῖς ποιήμασι, καὶ τοὺς λακεδαιμονίων νόμους ἐμελοποίησε τέρπανδρος ὁ Ἀντισσαῖος, Id est, *Modos poematibus primus adiecit, & Lacedæmoniorum. Leges numerosis versibus reddidit Terpander Antissæus.* Meminit & Plutarchus, qui & versus eius quosdā adducit. Ac videtur etiam Tyrtæus, quæ ad res bellicas pertinebāt suis versibus inseruisse, vt indicat Plato lib. 1. de legibus. Postea fuit etiā hoc à Legislatore peculiariter in his legibus prouisum, vt paucæ eæ essent, ne multitudo ipsa neglectū & confusionem pareret. Quod in nomothesia sapiente & stabili magnoperè requiritur: Quādoquidem ita contingit, quam paucissimas etiam esse ciuium inter se controuersias. Itaque & Isocrates Nicoclem instituens, exigit vt leges ponat, quæ paucas lites generent. Atq;

Terpander carminibus leges Lacedæm. cōplexus.

3. Paucæ fuerunt.

hoc instituto Lacedæmoniorum in primis consentaneum, qui semper paucis vtebantur verbis. Huc enim apophthegma illud. Nã Charilaus interrogatus, cur paucas leges tulisset Lycurgus, Respondit: *Qui verbis non multis vterentur, non multas quærere leges.* Plutarchus in Lycurgo, & Apophthegmatis. Deniq; verò & il-

4. Tum alias virtutes, tum maximè fortitudinem et voluptatũ contemtum respexerũt.

lud aduertẽdum in hisce legibus, quod ipsis maximè quasi proprium est, videlicet, quod tum ad alias virtutes relatæ sint, tum pleræque ad fortitudinem respexerint, & rerum inanium voluptatumque contemtum. Propositum enim in primis Legislatori, vt ad militiæ studium suos condocefaceret, atque eò omnia referre voluit. Itaq; Plato dicit in hac nomothesia partem virtutis tantum spectatam, vt est lib. IV. de legibus. Et lib. I ait, omne studium ad res bellicas in his legibus conuersum fuisse. Sic enim ibi Clinias loquitur: θαυμάζω γέ μὴν, εἰ τά τε παρ' ἡμῖν νόμιμα, καὶ ἔτι τὰ περὶ λακεδαίμονα μὴ πᾶσαν τὴν σπουδὴν τούτων ἕνεκα πεποίηται, Id est, *Miror sanè, si nostræ & Lacedæmoniorum leges, de hisce non omni cura & studio prouiderint.* Loquitur autem de rebus bellicis. Ac eandem sententiam posterioribus libris sæpiusculè repetit. Vt & in Lachete ait, Lacedęmonios prę omnibus nihil aliud studere, quàm quo modo bello reliquos antecellere possint. Idémq; Aristoteles lib. VII. Politicôn. cap. II. sentit, ita enim scribit: ἐν λακεδαίμονι καὶ κρήτῃ πρὸς τοὺς πολέμους συντέτακται σχεδὸν ἥ τε παιδεία καὶ τὸ τῶν νόμων πλῆθος, Id est, *Lacedæmone & in Creta, tum disciplina, tum legum multitudo ad rem militarẽ comparata est.* Quod quum controuersiam nullam habere videtur: id sanè in primis

Rhetræ de iure publico tantùm latæ.

res ipsa ostendit, Rhetras fuisse de publico tantùm iure latas. Nam priuatum ius in potestate magistratuum, & præcipuè Ephororum, qui αὐτογνώμονες erant, vt ait Aristoteles. Cæterum an certa forma verborum cõceptæ fuerint veteres Rhetræ, non habeo dicere. Quæ Rhetris postea sunt adscripta, ea verò suis quibusdam & solemnibus verbis ad nos relata peruenerunt, vt patet ex paucis iis quæ à nobis aliâs commemorata sunt.

4. Legum Lacedæmoniorum auctoritas.

Postremò de harum legum auctoritate nobis pauca dicenda, quibus maiorem, quàm vllis aliis tribui palàm est. Nam vt mittamus quod ad Deum Apollinem, vt auctorem referantur, sicut leges Cretenses ad Iouem, qua de re iam diximus: id non minus

eas commendat, quod Oraculi elogio pronunciatum sit, clarissimam, eandémque felicissimam futuram Rempub. dum hisce vteretur legibus, vt est apud Plutarchum. Quod & verum fuit. Nam quoad disciplina publica viguit, laudatissimè est administrata Respub. & principatum Gręcię semper tenuit Sparta. Sicut enim Herculem fingũt pelle & claua orbem terræ peragrasse, vlciscentem passim sceleratos & tyrannos: ita hæc ciuitas ex vna Scytala & Læna dominans in Gręciam volentem & lubentem, obtriuit iniustas in Rebuspub. potestates & tyrãnides, bellorum arbitrium habuit, seditiones compressit, crebrò ne vno quidem moto clypeo, vno tantùm legato misso, quem ilico omnes audiebant. Tanta enim effulsit huius ciuitatis disciplina & iusticia, eáque opinio virtutis & potentiæ. Deinde & hoc magnopere harum legum auctoritatẽ illustrat, quod immotæ fuerint, nec temerè iis quicquam derogatum, nec aliunde additum: sed tanquam sacrosancta oracula inuiolatæ stante Repub. semper manserint. Quod ita fuisse, & simul quæ eius rei causa extiterit, Pausaniæ Plistonastis F. apophtegmate ostenditur. Nam is interrogãti, cur de antiquo iure nihil Lacedęmone liceret conuellere, Respondit, id eò fieri: *Quia legum in viros, non virorum in leges esset auctoritas.* Itaque & Lysander quum statum Regium innouare in animo haberet, nihil prius aggredi tentauit, quàm oraculum consuluisset, vt est apud Plutarchum in Lysandro. Sed hoc, vt ita stabiles essent leges, ipsum Lycurgũ, vt & cætera machinatum scribunt, idque hac ratione. Nam postquam pręcipua eius præcepta moribus iam fuerunt expressa, & satis adoleuisset Respub. seque tueri per se & seruare valuit, accitis in concionem omnibus ciuibus, demonstrauit cæteris partibus Rempub. satis rectè ad felicitatem & virtutem comparatam: potissimùm verò & antiquissimum caput, priusquam cõsuluisset Oraculum se iis non editurum. Darent itaque operam, vt pręsentibus legibus inhęrerent, neque variarent & inflecterẽt quicquam, dum esset ipse Delphis regressus, recepítque se quod Deus iussisset, acturum. Spondentibus cunctis, vbi iureiurando adegit Reges & Senatum, deinceps reliquos ciues, obseruaturos se, & vsurpaturos formam illam Reipublic. dum Lycurgus remeasset, ita demum

1. Quod Oraculo commendatæ.

2. Quòd immotæ.

Qua ratione Lycurgus leges suas immotas statuerit.

Delphos contendit. Vbi id ei redditum responsum, cuius antea meminimus. Postea ne ciues sacramento soluerentur, statuit nunquam redire: sed sibi ipsi mortem consciscere, quum id ętatis esset, qua neque viuere, neque vitam deponere, pœniteret. Itaque mortem inedia sibi conciliauit, ratus virorum Rempub. tractantium nec mortem otiosam, nec inertem vitæ exitum esse debere. Atque ad hunc ferè modum scribit Plutarchus Lycurgum leges ratas & immobiles effecisse. Quę historia documento est, insigni illum amore patrię flagrasse, cui vitam & omnia posthabuerit. Fuere autem vsq; adeò stabiles leges, vt quatuordecim Reges nihil in iis mutarint, vt etiam est apud Plutarchū.

Lycurgus sibi mortem consciuit.

3. Quòd æqua omnibus parendi necessitate imposita, Respub. fuerit diuturna.

Ciuitatis beatæ terminus.

Tertio verò harum legum vim & efficaciam id arguit, quod ęqua omnibus parendi necessitate imposita, tanto tempore conseruarint Rempub. vt vix vlla fuerit tam diuturna. Nam reliquę Gręcię Respub. & aliæ, sępè lapsę diuersas mutationes pertulerunt: Spartana verò longissimo tempore ne tantillum quidem mota. Quare si is terminus beatę ciuitatis esse debet, vt eadem semper permaneat, πέρα δὲ μὴ, vt ait Plato, disputans hac de re lib. IV. de Repub. Non est alia quę hac in re Spartanę pręferri poterit. Nam prorsus ita comparata in omnibus huius Reipub. constitutio, vt sibi ipsi constaret. Nec enim amplificandę potentię, sed potius conseruandę salutis auctor Legibus suis Lycurgus esse voluit. Rectè itaque videtur Polybius hoc animaduertisse, legislatorem in sua nomothesia magis eò spectasse, vt Rempub. stabilem & validam potius ad depellēdos hostes faceret, quam vt potentem ad subiiciendos sibi alios. Sicut & dum suis contēta fuit, nihil est labefactata. Verum vbi affectare plura & aliena cœpit, contra naturam suam & leges positas, tum demum paulatim mutare cœpit, vt quò longius à legibus pristinis recederet, eò propius ruinę instaret, donec prorsus corruit. Itaque sępè ab auctoribus repetitum, violationem tum legis de auro & argento vetito, tum etiam aliarum causam extitisse, vt Respub. hęc cōciderit, ac minus aduersus hostes valuerit.

Sparta quā diu mansit.

4. Ab omnibus laudatæ à paucis vsurpatæ.

Postremo hoc in primis, si quicquam aliud, pręstantiam legum Spartanarum indicat, quod tum ab omnibus sanis semper sint laudatę: tum verò à nulla tamen ciuitate sint prorsus imitando vsurpatæ. Nec

enim

enim quiſquam ferè eſt, qui eas vituperârit, quod conſtat, præter Polycratem, quem ait Ioſephus lib. I. contra Appionem, hãc Rempub. ſugillaſſe, vt Theopompum Athenienſium. Ita enim ſcribit: καὶ γὰρ ἐθνῶν τινὲς καὶ τῶν ἐνδοξοτάτων πόλεων ῥυπαίνειν τὴν εὐγένειαν, καὶ τὰς πολιτείας ἐπεχείρησαν λοιδορεῖν, Θεόπομπος μὲν τὴν Ἀθηναίων, τὴν δὲ Λακεδαιμονίων Πολυκράτης, Id eſt, *Quidam etiam gentium, vel glorioſiſſimarum ciuitatum fœdore nobilitatem, & politiæ detrahere, tentauere: Theopompus quidem Athenienſium, Polycrates Lacedæmoniorum.* Itaque quum omnibus aliis honori fuerit hæc Reſpub. quæ leges eius vniuerſas tolerare potuerit inuenta eſt ciuitas nulla. Quare vt quanq; ciuitatem in poteſtatem redegerunt Lacedæmonij, mutarunt quidem aliqua ad ſuam Reipub. conſtitutionem: ſed prorſus ad eius leges illam conformare nequiuerunt. Vnde Iſocrates Panathenaico de ſubiectis ciuitatibus ſic ait: Λακεδαιμόνιοι καθέστησαν οὐδ' ὁμοίαν τῇ παρ' αὐτοῖς, οὔτε ταῖς ἄλλοθί που γιγνομέναις, Id eſt, *Lacedæmonij conſtituerunt Reſpub. neque ſuæ, neque aliorum Rebuſp. ſimiles.* Quod intelligendum non minus de coloniis Lacedæmoniorum, quam aliis ciuitatibus prouincialibus. Quare nec Romani ab Lacedæmoniis leges mutuari voluerunt, quum tamen leges ab Athenienſibus acceptas vſurparint, ſi vera eſt ſententia Auguſtini relata lib. II. de ciuitate Dei cap. XVI. Quæ tamen doctis minus probatur, vtpote contraria verbis Iuſtiniani initio inſtitutionum, & rei veritati parum conſentanea, ſi vtriuſque Reipub. inſtituatur comparatio. Qua de re plura hîc non addam, remittẽs ſtudioſum lectorem ad Dionyſium Halycarnaſſ. & Hieronymũ Magium in Miſcellaneis cap. VIII. lib. I. Atque hæc de legibus in vniuerſum dicta nobis ſint.

TABVLA PRIMA CONTINENS LEGES SACRORVM.

INSTITVTVM I.

Omnes Dij Deæque colantur armati.

VEMADMODVM reliqua huius Reipub. inſtituta, ab aliorum legibus & moribus erant diuerſa, vt iam diximus: ita circa cultum Deorum idem ſpectatum. Eſt

1. Legum Inſtitutum, Dij armati colendi.

enim antiquitus ab eis obſeruatũ, vt Dij ipſorum in armis conſpicerentur, ſiue hoc ad commonitiones reſpiciebat, ſiue ſuperſtitionem eorum ſtabiliebat. Vtraq; enim de cauſa id receptum fuiſſe exiſtimare licet. Primò enim videntur ideo Deos voluiſſe armatos ob oculos proponi, vt ab iis hanc virtutem petendam indicarent, ac quòd veram fortitudinem à Deo dari putarent. Quamuis aliter Charilaus, qui id factum autumat, ne quod in hominibus ignauiæ opprobrium eſſet, ad Deos etiam referri poſſet, ſi inermes eſſent. Ita enim ipſius habet apophthegma, quod extat apud Plutarchum. *Cauſam* (inquit) *ſciſcitanti cuidam à Charilao, cur Spartæ omnia Deorum ſimulacra eſſent armata*, Reſpondit: *Ne quæ opprobria hominibus obiiciuntur, ob ignauiam in Deos referamus, ac ne inermes noſtri iuuenes Diis vota nuncupent.* Deinde ſi ſuperſtitionis fuit hoc inſtitutum, vt Deos ſuos hac ratione ornarent, conueniebat præ aliis armorum ornatu in Deis ſuis Lacedæmonios vti, quod in armis ſummum decus ponerent. Hæ itaque rationes iſtius legis fuerint. Cęterùm vſque adeò Spartani Deos armis indutos eſſe volebant, vt nec ipſa Venus ibi armis careret, aliâs vbique nuda, vel ſaltem ſine armis culta. Quod qua de cauſa factum, narrat Lactantius lib. I. Diuinarum inſtitutionum cap. XX. De qua re eſt etiam apud Pauſaniam lib. III. qui ſcribit eam Morphus nomine dictam fuiſſe. Sed & meminit eius Quintilianus lib. II. cap. IV. Ac extant Epigrãmata Græca lib. IV. Anthologiæ, quæ item armatam Venerem celebrãt, ex quibus reliquis omiſſis vnum hoc adiicere placuit:

Cur à Lacedæmoniis Dij armati colerentur.

Venus armata apud Lacedæmonios.

Καὶ κύπρις σπάρτας οὐκ ἄστεσιν οἷα τ᾽ ἐν ἄλλοις
　Ἵδρυται, μαλακὰς ἑσσαμένα στολίδας.
Ἀλλὰ καὶ κρατὸς μὲν ἔχει κόρυν ἀντὶ καλύπτρας,
　Ἀντὶ δὲ χρυσείων ἀκρεμόνων κάμακα.
Οὐ γὰρ χρὴ τευχέων εἶναι δίχα τὰν παράκοιτιν
　Θρακὸς ἐνυαλίου, καὶ λακεδαιμονίαν.

Plutarchus auctor eſt, non ſolùm Venerem armatam ibi cultam: ſed omnes alios Deos, tàm mares, quàm fœminas haſtatas Spartę fuiſſe, tanquam omnibus virtutem bellicam habentibus, vt eſt in inſtitutis Laconicis.

INSTI-

INSTITVTVM II.

Sacrificia quam minimo ſumtu fiant.

RElgionem non vult lex eſſe magnificam & ſumtuoſam, ne in externis rebus animorum deuotio occupetur. Id intellexiſſe quodammodo paganorum ſimplicitatem, ideóque damnaſſe eorum opinionem, qui luxum & opes huc adhibuerunt, ex aliis quoque patet. Notum quid apud Ciceronem lib. II. legum, ſuper hac re ſancitum. Ita enim ſcribit: *Ad Diuos adeunto caſtè pietatem adhibento: opes amouento: Qui ſecus faxit, Deus ipſe vindex erit.* Item poſtea: *Aurum & argentum in vrbibus & priuatim, & in fanis inuidioſa res eſt.* Et præclarè Satyricus aurum & argentum à ſacris arcens: *1. De Sacrificiorum ſumptu.*

Dicite pontifices in ſacro quid facit aurum?
Nempe hoc quod Veneri donatæ à virgine puppæ.

Nec enim Deus hæc reſpicit: ſed potius animum, vt præclarè ſcripſit Plato Alcibiade II. vbi hæc eius verba: καὶ γὰρ ἂν δεινὸν εἴη, εἰ πρὸς τὰ δῶρα καὶ τὰς θυσίας ἀποβλέπουσιν ἡμῶν οἱ θεοί, ἀλλὰ μὴ πρὸς τὴν ψυχὴν ἄν τις ὅσιος καὶ δίκαιος ὢν τυγχάνῃ, πολλῷ μᾶλλον, οἶμαι, ἢ πρὸς τὰς πολυτελεῖς ταύτας πομπάς τε καὶ θυσίας, ὧν οὐδὲν κωλύει πολλὰ μὲν εἰς θεοὺς πολλὰ δ᾽ εἰς ἀνθρώπους ἡμαρτηκότας, καὶ ἰδιώτην καὶ πόλιν ἂν ἕκαστον ἔτος τελεῖν, Id eſt, *Etenim graue eſſet, ſi Deus ad donaria & ſacrificia reſpiceret potius, quàm ad animum, vtrum iuſtus ſanctúſque ſit: Ad quem equidem arbitror Deum magis attendere, quàm ad multi ſumtus pompas & ſacra, quæ nihil prohibent eum qui multa in Deum hominéſque peccauerit, ſiue priuatus ſit, ſiue magiſtratus gerat, ſingulis annis perficere.* Itaque & Satyricus animum offerre iubet ſincerum & ſceleribus intaminatum, prioribus hæc ſubiiciens. *Cur minimo ſumtu Deos colendos exiſtimarint Lacedæmonij.*

Quin damus id ſuperis, de magna quod dare lance
Non poterit magni Meſſalæ lippa propago,
Compoſitum ius, faſque animi, ſanctóſque receſſus
Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto.
Hoc cedo vt aduoueam templis, & farre litabo.

Pertinebat autem hoc inſtitutum eò tantùm apud Lacedæmonios, vt ſacrificia offerre cuiuis integrum eſſet, nec tenuioris

fortunæ homines paupertate prohiberentur. Id enim respondit super hac re Lycurgus. Nam percontanti de hostiis, quid tam exiguas & viles præscripsisset, Respondit: *ne vnquam Deum intermitteremus colere.* Plutarchus in vita Lycurgi, item in Apophthegmatis.

Lycurgi de exiguo cultu Deorum responsum.

INSTITVTVM III.

Votum omnium sit, vt Dij honesta ob bonas actiones dent, nihilque amplius.

3. Vota qualia esse oportuerit.

Εὐφημία Lacedæmoniorũ Diis grata.

PRæcipuum cultum Dei rectam esse orationem, vndecunque edoctus videtur percepisse legislator, qui hoc institutum tradidit. Plato scribit solemnem quandam precationem fuisse Lacedæmoniorum, eámque ait dictam fuisse Εὐφημίαν, quasi rectè & Deo gratis verbis fuerit cõcepta. Vnde & ei acceptam refert felicitatem apud Lacedæmonios, oraculi testimonio id comprobans, atque hanc super ea re veterem historiam commemorans. *Volo* (inquit) *aliud quippiam tibi commemorare, quod aliquando audiui à viris ætate prouectis. Quum inter Athenienses & Lacedæmonios dissidia & bella essent, contigit semper nostræ ciuitati, vt terra maríque inferior esset, quoties pugna fieret. Nam nunquam potuit victoriam reportare. Itaque indignantes Athenienses, & anxij ecquam rationem præsentium malorum depellendorum inuenirent, re deliberata, rati operæ precium ad Ammonem mittere ipsum consulturos: ac præter hæc, quæsitum etiam quamobrem Dij Lacedæmoniis potius victoriam largirentur, quàm sibi, qui omnium Græcorum (vt aiebant) plurimas & pulcerrimas hostias offerimus, & ita donariis ipsorum fana exornamus, vti nulli alij: Pompas insuper sumptuosissimas & augustissimas quotannis celebramus, & impendimus plus pecuniæ, quàm cæteri omnes Græci. Lacedæmoniis autem* (inquiunt) *nihil horum curæ est: sed tam negligentes sunt circa cultum Diuinum, vt aliquando mutila offerant, & in reliquis non paulò parcius Deos honorant quàm nos, quum tamen à nostra ciuitate diuitiis non superentur. His dictis à Legato, interrogat, Quid facere oporteat, ad inueniendam præsentium malorum depulsionem, cui vates nihil aliud respondit* (videlicet quod Deus aliter non sineret) *quàm vt ad se accersitum renunciare Atheniensibus hoc iuberet. Ita Ammon dicit: Lacedæmoniorum Εὐφημίαν sibi iucundiorem esse, quàm omnia Græcorum sacrificia. Hoc tantũ, nec plura Deum*

respondiſſe ferunt, Mihi quidem igitur non aliud videtur Deus intellexiſſe εὐφημίας voce, quàm precationem illorũ. Illa enim multo aliis eſt præſtantior. Hactenus Plato, cuius verba de iam relato voto ſeu precatione intelligẽda, quæ ſola Lacedæmoniis legitima fuit. Quamuis Plutarchus refert adiici ſolere ad hanc ſolemnem precationem, vt iniurias tolerare poſſent. Quę digna prorſus Gręcorum humanitate precum appendix, magíſque Chriſtianorum conueniens æquanimitati & manſuetudini. Ratio autem huius inſtituti peti poteſt ex iis quæ ſunt apud Platonem lib. III. de legibus, vbi inquit: ὅτι δὴ φημὶ εὐχῇ χρῆσθαι σφαλερὸν εἶναι, νοῦν μὴ κεκτημένον, Id eſt, *Aio periculoſum eſſe vt preces concipiat, qui prudentia non ſit præditus.* Cum qua ſententia conueniunt quę diſputantur apud Iuuenalem Satyra x. quam ita concludit, vt tandem in fine doceat, quid ſolum precari oporteat. Ita enim ait:

Aliud votum præter εὐφημίαν.

Orandum eſt, vt ſit mens ſana in corpore ſano.
Fortem poſſe animum, & mortis terrore carentem,
Qui ſpacium vitæ extremum inter munera ponat
Naturæ: qui ferre queat quoſcunque labores,
Neſciat iraſci, cupiat nihil, & potiores
Herculis ærumnas credat, ſæuóſque labores
Et venere & cœnis & pluma Sardanapali.

INSTITVTVM IV.

Virgines & pueri ſacra habeant communia.

GEntilium profanitas eò progreſſa eſt, vt alios Deos viris propitios, alios fœminis exiſtimaret. Itaque à quorundam Deorum ſacris viros, quorundam item fœminas arcebant. Vnde eleganter Minucius Felix: *Quædam fana*, inquit, *ſemel anno adire permittunt, quædam in totum nefas viſere eſt: quædam viro non licet, & nonnulla abſque fœminis ſacra ſunt.* Quod verum eſt. Nam apud Romanos ſacris bonę Deę viri prohibebantur, deferentes hunc honorem pudicitiæ Faunæ, qua adeò ea excelluit, vt nullus mas præter virum eam viderit, vel nomen audierit, vt ex Varrone refert Arnob. lib. v. & Lactantius lib. I. c. XXII. & Macrobius Saturnalium I. cap. XII. Et viciſſim ſacris Herculis non intermiſcebantur fœminæ, quod ſacerdotes bonæ Deæ ipſi aquam ſacris

4. Sacra communia virginibus & pueris ſunto.

Bonæ Deæ ſacra apud Romanos.

vacantes denegassent, vt ait Macrobius loco iam dicto. Et Propertius lib. IV. Elegiarum. Quod item in sacris Cereris & Vestæ fiebat, vt testatur Lactant. lib. III. At Lacedæmonij pueris & virginibus iisdem sacris vti non interdicebant, sed vt exercitia corporum pleraque vtrisque erant communia: ita & sacra eadem frequentare eas voluerunt. Nec enim prohibebat pudor, quod Spartæ flagitiis non facilè locus pateret. Itaque rectè eadem sacra omnibus viris & fœminis, pueris & virginibus, ac eo magis coniugibus, quippe quibus intercedit diuini & humani iuris cõmunicatio, vt loquitur Modestinus I.C. D. de ritu nuptiarum. Id quod lege Romuli etiam apud Romanos sancitum, qui iussit marem & fœminam secundum leges iunctos, vt fortunas, ita & sacra communia habere, vt scribit Dionysius Halycarnasseus.

Cur Sacra communia fuerint apud Lacedæm.

Cæterum iudico respexisse hoc institutum de communione sacrorum inter pueros & virgines, ad conciliandam mutuam amicitiam, quæ religionis vinculo tanquam nodo arctissimè constringitur, præsertim à teneris annis noticia intercedente. Vnde etiam postea publica concordia stabilitur, & coniugij occasio existere aliquando solet.

INSTITVTVM I.

In vrbe mortuos sepelire fas sit.

4. De sepulturarũ loco, qui fuit in vrbe. Sepulchrorum locus antiquitus quis fuerit.

SEpulcra, tumulique variis in locis antiquitus extruebantur. Sancti patres suos simpliciter in agris condebant, vt docent sacræ literæ. Romani itidem extra vrbẽ suos humabant. Id quod lege XII. tabularum mandatum erat, vt est apud Ciceronem lib. II. de legibus. Etsi contra hanc legem, virtutis causa, Poplicolę & Tuberto concessum fuit in vrbe sepeliri, vt scribit Cicero. Itémque Fabricio & Valerio, vt auctor Plutarchus, si locus mendo caret. Sicut & ex triumphatoris mortui cadauere os desumtum, in vrbe humi defodiebatur, vt tradit idem Plutarchus in quæstionibus Romanis. Nam pretereo iam quæ Imperatores super hac re constituerunt, de quibus videantur l. III. D. de sepul. violat. & l. mortuorum C. de relig. & sumt. fun. Quod Athenienses, & alij plerique Græcorum vsurparunt, quibus solemne fuit suos extra vrbẽ in Demis seu pagis sepelire. Idq; ideo consen-

ſentaneum, quia ibi ſacra etiam Athenienſibus ſua erant. Spartani à reliquis gentibus plerumque moribus diſſidentes in vrbe ſuos ſepeliebant. Quod meo quidem iudicio ideo fieri voluerunt, vt ob oculos ſepulcra habentibus quotidie fortium virorum memoria in animis recurreret. Itémque vt indies inter monumenta defunctorum verſantes, mortem minimè ſibi exhoreſcendam putarent, poſt quam etiam viris ſuus conſtaret in vrbe honos. Quibus ferè conſentiunt, quæ ſunt apud Plutarchum in Lycurgo, vbi de hoc inſtituto agit. Et quidem ſiue his, ſiue aliis de cauſis, idem obſeruabant Ægyptij: Saitæ tamen in Regibus ſuis hoc tantum vſurpabant. Chriſtianis viſum hac tempeſtate, aliis quidem in vrbe, aliis extra vrbem mortuos ſepelire.

Cur Lacedæmonij ſepulcra in vrbibus habere voluerunt.

INSTITVTVM VI.

Monumenta defunctis iuxta templa fiant.

6. De Monumentis iuxta templa ſtruendis.

PLutarchus inſtitutis Laconicis hoc cum ſuperiore coniungit, nos illa diuidenda exiſtimauimus. Aliud enim in vrbe ſepeliri, aliud monumenta ad templa eſſe. Loca autem monumentorum, quæ apud delubra & templa Deorum Spartæ erant, non diſſimilia fuiſſe multum videntur Chriſtianorum areis circa ædes ſacras, & ſeptis illis ædificiis vacuis, quæ κοιμητήρια ipſis dicta, quod eò inferre ſoleant cadauera mortuorum, mortiferæ quietis ad nouiſſimam reſuſcitationem capiendæ cauſa. De quibus alio loco dicetur. Ac veriſimile eſt voluiſſe Lycurgum ſancire Spartanis hac lege iura ſepulcrorum, vt ipſa ſacra & ſancta eſſent, ſicut vicina templa. Qua ratione & templa cuſtodiri, & tuta ab hoſtium aliorúmque ſacrilegorum ac petulantium hominum violentia monumenta præſtari poterant. Etſi ius ſepulcrorum in ipſo quodammodo ſolo eſt, quod iure omnium fere gentium, tum verò legibus Romanis eſt munitū. Quare in XII. tabulis lex eſt, quæ vetat forum Buſtúmue vſucapi, vt ait Cicero II. de legibus; forum veſtibulum ſepulcri interpretans. Quam etiam legem ſecundum naturam eſſe inibi ſcribit. Atque itidem ius ſepulcrorum defenditur iure ciuili. Nam D. de ſepulcro violato, extat edictum pretoris, quo actio datur in ſepulcri violatores. Et quidem inſtitutum hoc Spartanum, quod ad omnes ſe

Sepulchrorum ius.

extenderit, quodque omnibus conceſſum fuerit monumenta ſua ad templa extruere exiſtimo. Maleficij tamen alicuius conuictis & damnatis hoc honoris denegatum infrà oſtendemus.

Monumentorum ius quibus fuerit denegatum.

INSTITVTVM VII.

Funere nemo polluatur.

7. Funere nemo polluebatur.

HOc inſtitutũ ex duobus præcedentibus quaſi conſequens. Nam ſi cadauera in vrbe ſepeliri fas eſt, & monumenta ad templa extrui permiſſum, neceſſe etiam pollutiones tolli. Neq; enim funera in vrbe procurari, vel ſepulcra haberi poterunt, ſi contaminentur qui hæc contingunt. Apud alias tamen gentes funeſta fiebat domus & familia, vbi mortuus aliquis. Itaque ſolebant luſtrationes & purgationes adhiberi, & domus euerrebantur, tædæ circumferebantur, homines aqua abluebantur, aliáque plura fiebant, quæ gentilitiæ ſuperſtitionis profanitas tulit. Quorum ſæpe mentio apud poetas & alios ſcriptores: & illuſtris inprimis locus eſt Æneid. VI. Ac eam ob cauſam Romanis inſtitutæ feriæ Denicales, à numero denario dictæ, quod decimo die fieret purgatio, conditis antea cineribus ipſo die nono, vt ſcribit Feſtus. Quæ omnia & alia huiuſmodi repudiabant à ſuis moribus Lacedæmonij, nihil admodum atri & horrendi in morte exiſtimantes, quam etiam ouantes & læti oppetebant. Nec enim qui per omnem vitam virtuti dediti fuerunt, eos conſentaneum in morte maculam contraxiſſe. Quales Lacedæmonij plerique.

Funeribus aliæ Gentes præter Lacedæmonios polluebantur.

Denicales feriæ apud Romanos quot.

INSTITVTVM VIII.

Cum mortuo nihil inhumetur.

8. Sepultura fine ſumptibus fiebat.

HEraclides de politiis ſcribit, quod εὐτελεῖς αἱ ταφαὶ Lacedæmoniis fuerint: Et Plutarchus inſtitutis Laconicis refert ſtatuiſſe Lycurgum, ne circa cadauer liceret adhibere magnos ſumtus, quò ornatius illud conderetur. Quod non immeritò ita ſanxit. Nam conueniebat eos qui in tota vita ab omni luxu abſtinuiſſent, etiam in morte hanc tenuitatis laudem non aſpernari, vbi nullus opulentiæ & ornatus vſus. Itaque apud Athenienſes quoque aurum addi lege vetitum, vt ſcribit Cicero II. de legibus. Et XII. tabulis, Rogum aſcia polire non licebat, vt

eodem

eodem loci tradit Orator. Coronæ tamen Romanis in mortuis ornandis postea vsitatæ fuerunt, nec non Græcis plerisque: à quibus tamen abstinuerunt veteres Christiani, quod beatus his non egeat, miser nõ gaudeat floribus, vt loquitur Minucius Felix. Antiquitus autem apud vtrosque aspersiones fiebant, item vnctura, quemadmodum apud Ægyptios & Iudæos. Sed illæ legibus etiam sublatę, vt ait Cicero. Lacedęmoniis nihil horum in vsu, sed tantum in veste punicea, & oleæ foliis compositum corpus cuiusque eodem modo sepeliri voluerunt, vt tradit Plutarchus in institutis & vita Lycurgi. Reliqua ad ornandum non pertinere iudicarunt. Quum itaque in tam præstantibus viris simplicitas humandi talis adhibita sit, nonne ex his & aliis huiusmodi institutis emendari mores corruptæ cuiusque Reipub. magnopere conueniret?

Sepeliendi mos Lacedæmoniorum.

INSTITVTVM IX.

Eiulatus non audiatur.

NOn erat fortitudinis Spartanæ eiulare mortuo aliquo necessariorum, ita vt fœmineum in modum lamentatio exaudiretur. Itaque Plutarchus ait, Legislatorem hoc etiam cauisse. Quod adeò moribus eorum inualuerat, vt fœminæ quæ alias lacrymas habent in statione paratas, vt ait Satyricus, neque ipsæ secus ac viri ab iis temperarint. Gyrtias, quum aliquando Acrotatus nepos ipsius ex quadam puerili pugna, in qua multas plagas acceperat, pro mortuo domum relatus esset, domesticis & familiaribus plorantibus, non tacebitis? inquit: ostendit enim quo sanguine ortus esset. Strenui non aliorum vociferatione, sed meditatione opus habent. Item quum nuncius ex Creta de morte Acrotati venisset, Nonne, inquit, hoc omnino futurum erat, quum ad hostes venisset, vt aut ipse occumberet, aut illos interficeret? Iocũdius autem est audire eum seipso, ciuitatéque, maioribúsq; dignã mortẽ oppetiisse, quàm si per omne vitæ tẽpus ignauè se gereret. Eodẽ modo mater Brasidę audiens ipsum præ reliquis Spartanis cõmendari, tantum abest, vt luxui indulserit vt potius affirmarit multos tales Spartæ viros esse. Qualia exẽpla sunt cõplura. Fletus igitur & cõploratio pro mortuis etsi

9. Fletus aut eiulatus non audiretur publicè.

aliquando factus, publicè tamen exaudiri eum non licebat. De Regibus secus constitutum, vt suprà retulimus, vbi de honore Regum mortuorum egimus. Idem & XII. tabulis vetitum. Nam ibi Lex hæc extitit, vt auctor Cicero: *Mulieres genas ne radunto, néue lessum funeris ergo habento*, lessum lugubrem eiulationem ex Lælio interpretans. Quales eiulationes & alias consimiles detestabilia lugendi genera, vocat Orator Tusculana sua III. *Detestabilia* (inquit) *genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum, pectoris, fœminum, capitis percussiones.* Hęc itaque fortes animos prorsus non decent.

INSTITVTVM X.

Luctus vndenis diebus finiatur.

Luctui præfinitum certũ tempus.

LAmentari & eiulare in publico non licebat, ex lege superiore: luctum tamen vel vestibus vel corporis habitu indicare, hac lege permissum. Sed ne animi diutius luctui indulgentes emollescerent, à legislatore, vt ait Plutarchus, certum tempus est præfinitum, videlicet vndecim dierum. Inde enim sacrificium fiebat. Ita Plutarchus in institutis, & in Lycurgo, vbi hęc refert: χρόνον δὲ πένθοις ὀλίγον προσώρισεν, ἡμέρας ἕνδεκα· τῇ δὲ δωδεκάτῃ θύσαντας ἔδει Δήμητρι λύειν τὸ πένθος, Id est, *luctum breui definiuit tempore, vndecim diebus: duodecimo sacrificare oportebat Cereri, & desinere luctum.* Quæ lex habet, vti decet, aliquid humanitatis. Nam vt non decet virum nimium dolori indulgere: ita stoicum est, nullo doloris sensu tangi. Vtrunq; ab homine alienum. Legibus Numę consimiliter certo temporis spacio luctus definitus erat, sed pro ętatis ratione is aliquantum variabat. Qua de re legatur Plutarchus in vita Numæ. Vxori tamen ob maritum annuus erat indictus luctus, id est, decem mensium. Tantus enim annus ordinatione Romuli, vt scribit Plutarchus, & testatur Ouidius initio Fastorum, de anno Romuli agens δεκαμήνῳ.

Luctus annuus vxoribus præscriptus Romæ mortuis maritis.

Annus Romuli δεκάμηνος.

INSTITVTVM XI.

Monumenta inscripta, nisi qui in bello occubuerint, non habeant.

11. De Monumentorũ elogiis solis iis qui pro patria occubuerant concessis.

ERant quidem monumenta licita omnibus, vt ea necessariis suis statuere possent, quicunque vellent: sed titulum inscribere, & honoris elogium addere, in eorum monumentis saltem licebat,

licebat, qui in bello pro patria mortem oppetierant, vt docet Plutarchus in Lycurgo, & institutis Laconicis. Itaque quum funera eodem modo omnibus aliis fierent, vt ex Plutarcho retulimus, & testatur etiam Heraclides: militaribus tamen viris hic honos præ aliis tributus est, vt inscripta monumenta haberent. Erat autem moris monumẽtis inscribere nomina, additis, vt arbitror, rebus gestis disticho saltem, aut aliis quàm paucissimis verbis conceptis. De nomine cõstat satis ex Plutarcho. Ita enim in Lycurgo scribit: ἐπιγράψαι τοὔνομα θάψαντας οὐκ ἐξῆν τοῦ νεκροῦ, πλὴν ἀνδρὸς ἐν πολέμῳ, καὶ γυναικὸς ἱερῶς ἀποθανόντων, Id est, *Qui suos sepeliebant, nomen mortui inscribere (monumentis) non poterant, nisi viri qui in bello, itémque mulieris, si sanctè fato concesserant.* Tanquam memoria aliorum non fuerit ad posteritatem conseruanda, nisi quorum mors virtute & pietate fuisset commendata. Dignum profectò institutum, quod nobis exemplo præluceat, ne quemuis temerè monumentorum elogiis ornari sinamus. De rebus gestis passim sunt versus apud Historicos alios, & apud Plutarchum Sed præter hæc addi solebant etiam scuta, & alia insignia in monumentis præstãtissimorum quorumque. Inducor vt credam iis, quæ sunt in Epigrammate Greco de Leonida Spartano, quod sic habet:

Titulus, quo nomen & gesta mortui disticho vel paucis verbis comprehẽdebãtur.

Clypeus & alia insignia.

Πουλὺ λεωνίδεω κατιδὼν δέμας αὐτοδαΐκτον
  Ξέρξης, ἐχλαίνου φάρεϊ πορφυρέῳ.
Κἀκ νεκύων δ' ἤχησεν ὁ τᾶς σπάρτας μέγας ἥρως.
  Οὐ δέχομαι προδόταις μισθὸν ὀφειλόμενον,
Ἀσπίς μοι τύμβου κόσμος μέγας. ἔῤῥε τὰ περσῶν
  Ἥξω κ' εἰς ἀΐδην ὡς λακεδαιμόνιος.

Quod ita vertamus:

Quando Leonideum vidit post fata cadauer
  Xerxes, purpurea hoc induit ipse toga
At Rex Spartanus ex morte his vocibus infit:
  Non capio infidis præmia digna viris.
Mî scutum tumuli est ornatus, Persica tolle,
  Namque adeò manes vt Lacedæmonius.

Vult sibi scutum Leonidas in monumento statui pro sepulcri ornamento, quasi hoc Spartanæ consuetudinis fuerit. Atq; inde

videri poteſt profectum, quod viris militaribus honos ſcuti in monumentis attribuatur. Etſi iam nimis ille honos vulgatus, indignis etiam multis communicatur.

INSTITVTVM XII.

Qui in prælio cæſi, an ad ſepulturam domum ferendi ſint, inſpectis corporibus iudicent ipſæ matres.

12. Cæſorũ in prælio varia ſepultura. Qui procul à patria ceciderant publica ſepultura humabantur. Qui nõ procul à patria ciderant, domũ ad ſepultuam reportabantur.

QVi longè à patria occubuerant in prælio, eos plerumque inibi publica ſepultura humare moris erat. Id quod videtur tamen aliquo cum diſcrimine factum, diuiſis iis, qui cæſi fuerãt, pro dignitatis ratione in diuerſa ſepulcra. Ita enim qui ceciderant Lacedæmonij in pugna aduerſus Mardonium, tribus ſepulcris conditi ſunt, Sacerdotes vno, Ciues altero, Serui tertio. At qui non longè à patria cæſi fuerant, eos domum ad ſepulturam reportare amicis licebat. Quod tamen non aliter fiebat, volẽtibus ita matribus, quã ſi laudabiliter ſe geſſiſſent, & aduerſa vulnera plura excepiſſent, quàm auerſa. Ita enim de hoc ſcribit Ælianus lib. XII. cap. XXI. cuius verba latinè reddita, hûc adiicere placuit. *Lacedæmoniorum matres,* inquit, *quotquot audiuerunt filios ſuos in pugna cecidiſſe, abire ſolebant, & inſpicere, vulnera, tàm auerſis, quàm aduerſis corporibus inflicta. Et ſi plura ex aduerſo eſſent facta, exultantes cum graui & ſeuero vultu, in patrum ſepulcra filios deferebant: ſin alio modo vulnera accepiſſent, pudefactæ inde, & lacrumantes, feſtinanter & clam diſcedebant relictis mortuis, vt in communi ſepulcro humarentur, aut furtim ſurreptos in propria ſepulcra deportabant.* Quod mea opinione ideo in primis factitatum, vt vnuſquiſque ſepulcri auiti cupidus, fortius aduerſus hoſtes pugnaret, ne fugiẽdo vulnus auerſo corpore exciperet. Nam hoc timoris indubitatum iudicium, à virtute & fortitudine Spartanorum prorſus alienum, quibus mors potior vllo vel minimo dedecore.

TABV-

TABVLA SECVNDA CONTINENS LEGES DE AGRO ET VRBE.

INSTITVTVM I.

Sortium numerus idem ſemper maneat.

DIXIMVS initio quomodo Regionem totam tribuerit Lycurgus in certas ſortes, videlicet triginta millium, quarum nouem millia ipſorum Spartiatarum facta. Hæ ſortes vt manerent ſanxit Legiſlator, nec plures earum ad vnum aliquem voluit transferri, ne pauciores fierent, vt ſcribit Plutarchus in Agide & alibi. Sed nec licebat per partes ſecando, ita in plures ſortes diuidere. Quod docuiſſe videtur Heraclides de Politiis, vbi ait: νενομίσθαι τῆς ἀρχαίας μοίρας οὐδὲ ἔξεστι. Ita enim hoc accipio, vt in minores & plures partes tribuere veteres ſortes non permiſſum fuerit. Contigit tamen poſterioribus temporibus, vt lex iſta labefactaretur, & penes paucos ſortes omnes eſſent. Nam idem Plutarchus ſcribit, vix ex ſeptingentis, poſt multa bella reliquis ciuibus, centum agrum & ſortem habuiſſe. Et Ariſtoteles ait lib. II. Sortes redactas ad mille tantum poſſeſſores. Deinde etiam multa ſortium ad mulieres traducta ſunt, vnde magna earum in Repub. extitit potentia, vt ait Plutarchus. Ariſtoteles ait ex quinque partibus totius Regionis duas factas eſſe mulierũ. Ex hac itaque mutatione ſortium mala complura in Rempub. inuecta Quibus Agis Rex occurrere volens, veterem Lycurgi legem conatus eſt reuocare. Quod vt facilius obtineret, ipſe ſuas facultates in mediũ contulit, matrémque fœminam locupletiſſimam, vt idem faceret precibus impulit. Ac extat Rhetra eius ſuper hac re ad populum lata, apud Plutarchum, cuius hæc capita inter alia ſunt: obæratis æs alienum remittatur: Ager omnis diuidatur: Quod intra Pallenem vallẽ, Taygetum, Maleam, & Sellaſiam in quatuor millia quingentas ſortes diſtribuatur: Quod vltra eos limites in quindecim millia: Atque hæ finitimis qui arma ferre poſſunt diuidantur: Qui intra iſtos terminos ſunt Spartiatis. Verumtamen hoc non effecit Agis, ſed χρεωκοπίᾳ & nouis tabulis introductis, ager non eſt

Secundæ tabulæ. I. Inſtitutũ de ſeruando ſortium numero.

Quæ lex poſteriorib. temporibus labefacta eſt.

Eam Agis ſtudet reuocare.

diuisus, impediente diuisionem Agesilao auunculo, quod ære obrutus, multum tamen agri possideret. Ac tandem ipse Agis quum Rempub. moribus prauis corruptam, & auaritia imbutam perturbasset, odio expositus potentiorum ab Ephoris est necatus, quum factum Sparta dignum suscepisset, inquit Plutarchus. Talis exitus alios etiam mansit, qui idem tentarunt veteri disciplina iam obsolefacta. Pertinet autem hoc institutum Lacedæmoniorum, vt ego arbitror, in primis ad frequentandam vrbem ciuibus. Nam quum sortem eorum quilibet haberet, poterat eò melius subsistere ciuium numerus. Deinde etiam prohibendo hac ratione sortes plures ad vnum deuolui impedire voluit, ne vni alicui diuitiæ affluerent, qui posset potentiam sibi aliquam præ aliis acquirere. Quod posteà accidit, quum non seruaretur sortium numerus, vt ex iis quæ diximus intelligi potest.

Sed re infecta necatur ab Ephoris.

Quorsum pertineret lex illa de sortibus seruandis.

INSTITVTVM II.

Possessiones omnium sint æquales.

2. De Possessionum æqualitate. Quorsum hoc institutum.

NOn solùm erat certus & definitus sortium numerus: sed erant possessiones & agrorum portiones omnibus æquales. Quod in primis conducebat ad Reipub. huius stabilitatem & tranquillitatem. Sicut Plato ait: ἰσότης φιλότητα ἀπεργάζεται. Vnde Leon rogatus, quanam in vrbe aliquis habitaret tutissimè, Respondit: *vbi æquales omnium ciuium possessiones essent, plurimumque haberet virium iusticia, minimum iniusticia.* Itaque æqualitas bonorum instituto Lycurgi potissimum quæsita, vt suprà ostendimus. Testatur hoc manifestè Polybius lib. VI τῆς μὲν δὴ Λακεδαιμονίων πολιτείας ἴδιον εἶναί φασι, πρῶτον μὲν τὰ περὶ τὰς ἐγγαίους κτήσεις, ὧν οὐδενὶ μέτεστι πλεῖον, ἀλλὰ πάντας τοὺς πολίτας ἴσον ἔχειν δεῖ τῆς πολιτικῆς χώρας, Id est, *Reipub. Spartanæ hoc proprium esse aiunt, quod de fundorum possessionibus constitutum, ex quibus nemo altero plus tenet: sed oportet inter omnes ciues, ex æquo Reipub. regionem diuisam esse.* Idē docuit Iustinus lib. III. vbi ita de Lycurgo ait: *Fundos omnium æqualiter inter omnes diuisit, vt æquata patrimonia neminem potentiorem altero redderent.* Sed tamen hanc æqualitatem non admodum obseruatam fuisse putat Isocrates, qui in Panathenaico scribit, Lacedæmonios non æqualiter agrum diuisisse: sed multitudini deterrimam

Æqualitas illa non bene obseruata.

terrimam partem atttributam fuiſſe,vnde vix magno labore acquireret,quantum ad vitam ſuſtentandam neceſſarium. Verùm minus hoc veriſimile,quippe quod auaritiæ immunes priſci illi Lacedæmonij. Et cõueniebat maximè hæc lex ciuitati omnium maximè libertati deditæ,vbi & in omnibus aliis æqualitas quæſita,vt infrà dicemus. Nec ſcio an non Reipub.huius ſolius fuerit hæc lex. Extitêre quidem in aliis Rebuſpub. vt & Romæ, qui poſſeſſionibus modum imponere, & quodammodo ad æqualitatem reducere conati ſunt: ſed ægrè obtinuerunt,nec diuturna talis fuit legis obſeruatio,cupiditatibus hominum ſemper in maius creſcentibus.

INSTITVTVM III.

Emere vel vendere poſſeßiones non liceat.

HAnc legem fuiſſe Lacedæmoniis ſcribit Ariſtoteles politico II. Quod teſtatur etiam Heraclides de politiis, qui ait: *πωλεῖν γῆν λακεδαιμονίοις αἰσχρόν.* Ac neceſſe fuit talem aliquam poni, quum priores duæ de ſortibus aliâs conſiſtere non potuerint. Vnam itaque hanc rationem voluit legiſlator eſſe transferendi ſortes agrorum, vt hæreditariæ eſſent, nec vendendo eas alienare liceret: filiúſque patri vt ſuccederet in fundis, ſi extaret aliquis,quemadmodum ſcribit Plutarchus. Quod etiam obtinuit vſque ad Epitadeum quendam, qui Ephorus factus contrariam huic aliam Rhetram obrogauit. Qua de re hæc ſunt apud Plutarchum. *Vt Ephorus*, inquit, *fuit vir factioſus quidem, ſed præfractis & acerbis moribus, Epitadeus nomine: ſimultate ei cum filio exorta, Rhetram promulgauit, ius vt cuique eſſet hæreditatem ſuam & ſortem cuicunque vellet inter viuos donandi: & relinquendi teſtamento.* Quamuis Ariſtoteles indicare videtur, veterem legem fuiſſe,qua teſtamẽto relinquere cuiuis poſſeſſiones liceret. Ac tolerari hæc lex antiquitus facilè poterat, quum nec pecuniæ copia eſſet, nec vſus diuitiarum: ſed omnia quàm fieri poterant maximè ad communicationem mutuam referebantur. Porro conſentit quodammodo cum hoc inſtituto Lacedæmoniorum lex Iudæorũ, quæ vetabat agros aſſignatos à tribubus & familiis auelli, reuocabátque eos ad iuſtos poſſeſſores poſt annos legitimos termi-

3. De non emendis aut vendẽdis poſſeſſionibus.

Lex Iudæorũ de Poſſeſsionibus non auellendis à familiis.

no Iubilæi comprehenſos. Qua ex cauſa extra familiam etiam nubere non licebat, ne poſſeſſiones ad alios transferrentur, vt in ſacris legibus refertur. Aliæ Reſpub. quæ huiuſmodi inſtitutis conformatæ non ſunt, talem legem non ferebant. Et lex Iudæorum non vetat prorſus alienationem, ſed tempus tantũ præfinit.

INSTITVTVM IV.

Qui Inſtitutis ſe ſubmittit peregrinus, particeps ſortis fiat.

4. De Ciuitate donatis ad ſortiũ participationẽ receptis.

QVi ius ciuitatis conſequebantur peregrini, ad ſortium participationem etiam vocabantur. Requirebatur tamen hoc, vt diſciplinam Reipub. non repudiarent. Id inſtituiſſe etiam Lycurgum, auctor eſt Plutarchus inſtitutis Laconicis, vbi hæc ſcribit: ἔνιοι δὲ ἔφασαν ὅτι καὶ τῶν ξένων, ὃς ἂν ὑπομείνῃ ταύτην τὴν ἄσκησιν τῆς πολιτείας, κατὰ τὸ βούλημα τοῦ λυκούργου, μετεῖχε τῆς ἀρχῆθεν διατεταγμένης μοίρας, πωλεῖν δ᾽ οὐκ ἐξῆν, Id eſt, *Aliqui inquiunt eos quoque peregrinos, qui inſtitutorum Reipub. exercitationem paterentur, ex Lycurgi ſententia portionis ab eo conſtitutæ participes fuiſſe: ſed hanc vendere nõ licuiſſe.*

Sortes agrorum quomodo perceperint peregrini.

Qua autem ratione ad ſortes agrorum peruenire potuerint, facilè intelligitur, videlicet ſi vel connubio eas acquirent, vel amicorum teſtamento caperent. Nam id licuiſſe ſuprà dictum. De ſeruis manumiſſis, quid ſtatui debeat, non patet. Mea ſententia eſt, ad ſortes eos non veniſſe: ſed potius aliò miſſos vel in colonias, vel ad opificia, & viliorum artium opera redactos, quibus in ſeruitute aſſueuerant.

INSTITVTVM V.

Sparta muros non habeat.

5. De muris Sparta non cingendis.

Prior huius inſtituti ratio.

HVius inſtituti duplex ratio reddi poteſt. Nam vetando legiſlator vrbem muris circumdari, in primis virtutem animis accendere voluit. Hac enim potius fidendum cenſuit, quàm muris & foſſis. Id indicatur verbis Lycurgi, quibus ait vrbem nõ carere munitione, quæ viris non lateribus cincta eſſet, vt eſt apud Plutarchum vita Lycurgi, & in apophthegmatis. Atq; huc pertinet etiam, quod apud Senecam ſuaſoria 11. fingitur dicere declamator nomine Laconis. Non eſt Sparta, inquit, lapidibus circumdata. Ibi muros habet, vbi muros non habet. Deinde voluit etiam Legiſlator hanc legem conſtituens, ne ex aris & focis

Spartani contra hostes dimicarent: sed vt arma potius extra fines suæ regionis efferrent. Quod & semper factitatum à Lacedæmoniis, nemine ante Epaminondā annis ferè sexcentis ipsorum agros incursante, vt est apud Plutarchum in Agesilao. Quò facit Apophthegma. Nam dicenti cuidam Atheniensi, Nos quidem vobis à Cephiso pulsis sæpenumero institimus, Respondit Antaclidas: At nos vobis nunquam ab Eurota. Cui sunt consimilia alia, quæ idem probant. Quin semper Lacedæmonij vt ignauos despiciebant eos, qui muris ciuitates cinxerunt. Agesilaus monstrante ei quodam vrbis alicuius muros validè extructos, & quærente pulcros ne eos iudicaret? Respondit: Ita per Deos, inquit, sed non vt viri, verum vt mulieres intus habitent. Et Panthoëdas monstrantibus quibusdam murum probè munitum, eúmque commendantibus, Respondit: pulcrum esse Gynæceum. Hæ itaque causæ Spartanis non exstruendi muros, vnde illi animis confidentiores. Sicut est consentaneum, patentes vrbes habere, id animorum fiduciam in habitatoribus excitare. Meminit huius instituti Epictetus apud Stob. vbi hæc præclara eius extat sententia: εἰ θέλεις τὴν οἰκίαν εὖ οἰκεῖσθαι, μίμου τὸν σπαρτιάτην λυκοῦργον. ὃν γὰρ τρόπον οὗτος οὐ τείχεσι τὴν πόλιν ἔφραξεν, ἀλλ' ἀρετῇ τοὺς ἐνοικοῦντας ὠχύρωσε, καὶ διαπαντὸς ἐτήρησεν ἐλευθέραν τὴν πόλιν· οὕτω καὶ σὺ μὴ μεγάλην αὐλὴν περίβαλλε, καὶ πύργους ὑψηλοὺς ἀνίστα, ἀλλὰ τοὺς ἐνοικοῦντας εὐνοίᾳ καὶ πίστει, καὶ φιλίᾳ στήριζε, καὶ οὐδὲν εἰς αὐτὴν εἰσελεύσεται βλαβερὸν, οὐδ' ἂν τὸ σύμπαν τῆς κακίας παρατάξηται στίφος, Id est, *Si domum cupis benè habitari, Lycurgum Spartanum imitare. Sicut enim ille non muris vrbem muniuit, sed virtute ciues instruxit, & vrbem perpetuò liberam conseruauit: ita & tu quoque non magnum vestibulum circumda, nec turres altas erige: sed potius inhabitatores beneuolentia, fide & amicitia confirmes, & nihil noxiæ domum ingredietur, ne si vniuersa quidem malitiæ turma ingruat.* Apud Tzetzem de eodem hi sunt versus:

Πάλαι μὲν σπαρτιάται, καὶ γένη τῶν λακώνων
Κάλλιστα λογιζόμενοι σοφῇ τῇ διανοίᾳ
Ὡς ἄνδρες φύλακες τειχῶν, οὐ τῶν ἀνδρῶν τὰ τείχη,
Τοῖς ὅπλοις, καὶ τοῖς σώμασι, ταῖς μάχαις ἐπυργοῦντο,
Τὰ τείχη δὲ τῶν πόλεων πολλάκις παρηγοῦντο,

Μὴ πῶς θαῤῥοῦντες ἐπ' αὐτοῖς, ῥαστώνην χῶσιν ὅπλων.

Quæ ad verbum ita interpres reddit:

Olim quidem Spartiatæ, & genera (progenies) Laconum
Optimè ratiocinati ſapienti cogitatione,
Quod viri cuſtodes murorum, non virorum muri,
Armis atque corporibus, pugnis turres fabricabant,
Mœnia autem vrbium ſæpè deſpiciebant:
Ne fortè fidentes in ipſis quietem haberent armorum.

Meminit & Claudianus Panegyri in quartum conſulatum Honorij his verbis:

--Sic armipotens Lacedæmon
Deſpexit muros, rigido munita Lycurgo.

Item libro de Manilij Theodori conſulatu vocat hac de cauſa Lacedæmona nudam, de Lycurgo ita loquens:

Ciuibus & vetitis ignauo credere muro,
Tutius obiecit nudam Lacedæmona bellis.

Sicut & Ouid. lib. x. Metamorph. ea de cauſa immunitam Sparten dicit. Sed de hoc etiam aliquid ſupra diximus.

INSTITVTVM VI.

Domus non niſi ſerra & ſecuri extruantur.

6. De domorum extructione, in quibus ſumtuoſa & exquiſita ſtructura prohibetur.

VOluit legiſlator Dominum domui eſſe ornamento, non domum Domino. Itaque vetuit ſumtuoſam & exquiſitam ſtructurarum magnificentiam & ornatum. Plutarchus ait vita Lycurgi Rhetram vnam hanc fuiſſe, ita ſcribens: ἑτέρα δὲ πάλιν κατὰ τῆς πολυτελείας, ὅπως οἰκία πᾶσα τὴν μὲν ὀροφὴν ἀπὸ πελέκεως εἰργασμένην ἔχῃ, τὰς δὲ θύρας ἀπὸ πρίονος μόνου, καὶ μηδενὸς τῶν ἄλλων ἐργαλείων, Id eſt, *Altera* (Rhetra) *aduerſus luxum, vt quæuis domus faſtigium ſecuri haberet fabricatum, fores ſerra: nec alio inſtrumento vllo.*

Huius instituti ratio.

Huius autem inſtituti rationem reddidit ipſe Lycurgus luculẽtam ſatis hoc ſuo apophthegmate. Nam ſciſcitantibus quibuſdam, cur ad faſtigium domus faciendum ſolâ ſecuri, ad ianuam ſola ſerra vti, nullóque alio inſtrumento permiſiſſet, reſpondit: *Vt ciues mediocritatem ſeruent in omnibus, quæ in domum inferunt, neque eorum quicquam poſſideant, quæ ab aliis magni fiunt.* Quam rationem legiſlatoris illuſtrioribus aliis verbis declarat diſertiſſimus & locuple-

cupletissimus auctor Plutarchus vita Lycurgi ita scribens. *Quod dixisse de mensa sua Epaminondam aiunt, tale prandium non capere proditionem: id primum in mentem venit Lycurgo, talem domum deliciarum & lauticiæ haud esse capacem. Neque tam sit ineptus vel amens vllus, vt in penates humiles & vulgares, lectos argenteis instructos fulcris, stragula purpurea, aurea pocula, & eum qui hæc comitatur inferat splendorem: sed comparandus est & æquandus ædificio lectus, lecto vestis, huic reliquus cultus & apparatus.* Hæc ille. Quare etiam contemtui habuerunt frugi illi veteres Lacedæmonij aliorum quorumcunque ædificiorum splendorem & ornatum. Leotychidas maior Corinthi cœnans, quum fastigium ædium magno sumtu structum & laqueatum cerneret, rogasse fertur hospitem, num in ea regione arbores nascerentur quadrangulæ? Vnde facilè colligitur, ex rudi materia & lignis nihil dolatis, aut fabrefactis domos suas exstruxisse Lacedęmonios. Atque hoc institutum respexisse videtur Epictetus istis sententiis:

Ne tabulis & picturis domum tuam circumda, sed temperantia ipsam depinge. Illud enim alienum & oculorum tantummodo præstigiatio: Hæc verò indelebilis æternusque domui ornatus existit. Item, *Operam quidem dare, vt domus incrustata gypso, atque albedine sua resplendens, in admirationem spectantes trahat, hominis est imperiti: ingenium verò commoda familiaritate lustrare, honestatis humanitatisque studium testatur.*

TABVLA TERTIA DE IVRE CIVIVM.

INSTITVTVM I.

Ciuium numerus sortibus respondeat.

QVANDOQVIDEM sors vna in singula ciuium capita erat assignata, necesse est conuenisse ciuium & sortium inter se numerum. Initio itaq; sub Lycurgo ciuium nouem millia fuere, quot & sortes. Postea aliquando minor erat ciuium numerus, sicuti & aliquando haud dubiè potuit augeri,

1. Ciuium numerus sortibus cõueniat.

pro vt videlicet vel pax fuit vel bellum, quamuis potius minuebatur. Nam Demaratus oratione ad Xerxem ait: Spartam octo ferè millium virorum, vt est apud Herodotum lib. VII. Quod de ciuibus intelligendum, Aristoteles mille tantum sortes habuisse scribit. Plutarchus tandem redactos Spartiatas ad septingentos ait, vt lege I. superioris tabulæ diximus. Quæ tamen ruentis erant Reipub. & tolerabantur contra instituta vetera inuitis omnibus bonis. Nam mens legislatoris fuit, ciues vt ęquarent numerum sortium. Itaque si contigit ciuium plures esse, tum verò in colonias deducebantur, quibus quasi exonerabãtur Respub. superflua multitudine. Quod ipsum neq; rarum fuit. Nam multæ Lacedæmoniorum coloniæ, ex quibus has potissimum nos obseruauimus. Tarentini in Italia, Plato, Iustinus, Pausanias: Cnidij in Lycia, Heracleotæ in Sicilia, Herodotus: Lepreatæ, Melij, Thucydides: Cyrenæi, Isocrates: Lyctij in Creta, Aristoteles, Pausanias: Locri & Crotoniatæ in Italia, Iustinus: Magnesia in Asia, Velleius paterculus: Selge, Dionysij Scholiastes, & haud dubiè aliæ plures. Ex quibus facile videre est, non tulisse eos abundare Spartam numero ciuium. Sed vt ingenuè fateamur, hanc legem tam disertis verbis nusquam expressam inuenimus, vti nos posuimus, nihilominus eiusdem sententiæ aliquã fuisse ex iis quę diximus, constare opinor. Plato certè lib. de Legibus certum numerum ciuium in sua requirit Repub. atq; hoc minorem, haud dubiè exemplum à Lycurgo mutuatus. Sed quatenus aliis admittenda talis lex suo loco differemus.

Ciuibus sortes superantibus, in colonias deducebãtur. Coloniæ Lacedæmoniorum variis locis.

INSTITVTVM II.

Infans an tollendus sit, iudicent tribules, atque probato sortem inter ciues assignent.

EXpositio infantum omnium ferè gentium fuit, sed & Græcorum plerorumque, exceptis Thebanis, apud quos lege vetitum infantes exponere. Lacedæmonij disciplina cæteris rigidiores ab hac exponendi consuetudine non abhorruerunt. Nam maximi natu tribules, id est, qui eiusdem erant tribus, allatum ad se infantem, vel probabant si tollẽdus videretur: vel improbabant, si exponendus. Qui probatus fuerat, ei sors sua assignabatur,

2. De infantibus aut exponendis aut inter ciues recipiendis.

gnabatur, atque ita ciuitatis ius consequebatur. Qua de re plura suprà lib. I. Rationem autem explorandi infantum habitum atque robur, scribit Plutarchus in Lycurgo hanc fuisse: Infantes, inquit, à fœminis abluebātur vino non aqua. Quod ideo fiebat, quia comitiales ferunt & morbidos à mero flaccessere, salubres durescere & firmari habitu. Sed hæc lex quum videri possit aliis inhumana. Lacedæmoniis certè non fuit ingrata, qui in omnibus ad Rempub. potius, quàm ad se respexerunt.

Infantes explorandi ratio.

INSTITVTVM III.

Peregrini Spartæ non commorentur.

PEregrini Spartam temerè non adierũt, nec quam diu lubuit, ibi moram trahere potuerunt. Qua de re Proxenis cura erat. Xenophon de Repub. Lacedęmon. Plutarchus vita Lycurgi, & institutis Laconicis, & alij, huius instituti referunt eam fuisse rationem, ne aduenæ nulla vtili de causa irrepentes in vrbem, alicuius noxæ doctores forent, néve mollitiem, luxuriam, diuitiarum cupiditatem ab iis ciues discerent. Atque hæc vna eaque verissima huius instituti ratio. Sed Pericles tamen oratione funebri apud Thucydidem lib. II. Lacedæmonios perstringens huius consuetudinis nomine vituperat, tanquam hac expulsione hospites discere vel spectare Spartæ aliquid noluerint. Quod tamen non videtur verisimile, & reprehẽditur meritò à Plutarcho. Qui & in vita Agidis scribit, Lycurgum vita & institutis hospites potius exegisse, quàm peregrinos in ciuitatibus versantes. Hæc itaque lex illa ξενηλασίας, cuius nomine malè audierunt Lacedæmonij: sicut & Iudæus Iosephus lib. II. cõtra Apionem in fine, existimat eos culpa eximi non debere propter hoc institutum ἀνεπιμίκτου πολιτείας. Sed quod tantopere vitio dabatur, id meritò an immeritò factum, non dixerim. Herodotus lib. I. iudicare videtur, hanc ipsis consuetudinem fuisse ante Lycurgum. Qua de re iam non disputo. Fuerunt certè prorsus aliis gentibus hac de causa inuisi Lacedæmonij, quod essent περὶ τοὺς ξένους ἀπάνθρωποι, id est, *circa hospites inhumani*, vt ait Suidas: sicut e contrà Athenienses humanitatis & hospitalitatis laude apud omnes cõmendabantur. Theophilus institutionum libro I. δεύτε-

Lex ξενηλασίας, vel 3. de Peregrinis quibus Spartæ moram trahere non licuit.

Lacedæmonij inuisi propter ξενηλασίαν.

Athenienses hospitalitatis laude apud omnes commendati.

ἐστι παράδειγμα τοῦ πολιτικοῦ νομίμου ἡ τῶν λακεδαιμονίων πόλις, ἥτις ἐκέχρητο ξενηλασίᾳ, λυκούργου τοῦτο νομοθετήσαντος· ἵνα μὴ διὰ τῆς τῶν ξένων ἐπιμιξίας διαφθείροιτο καὶ χεῖρον γίνοιτο τὸ τῶν λαχεδαιμονίων ἦθος. ὁ τοιοῦτος νόμος τιμᾶται μὲν παρὰ λακεδαιμονίοις. Ἀθηναῖοι δὲ τούτου καταφρονοῦσι, τοσοῦτον τῆς ξενηλασίας ἀφεστῶτες, ὥστε καὶ βωμὸς ἐλέου τιμᾶται παρ' αὐτοῖς· οὕτως ἑτοίμως τοὺς εἰς αὐτοὺς φοιτῶντας ὑποδεχόμενοι, ὅτι πολλάκις διὰ φιλανθρωπίας ὑπερβολὴν καὶ πολεμεῖν ὑπὲρ αὐτῶν οὐκ ὤκνησαν, Id est, *Alterum exemplum iuris ciuilis præbet nobis Lacedæmoniorum ciuitas: quæ ex iure quod Lycurgus illis composuit peregrinos expellebat, ne immixtis peregrinis mores ciuium in deterius mutarẽt corrumperentúrue: Quod ius apud Lacedæmonios magna in veneratione est. At Athenienses penè irrident, qui adeò absunt ab expellendis peregrinis, vt etiam apud eos magno in honore sit ara misericordiæ, & tam officiosè eos qui ad se veniunt, excipiant, vt præ ingenti humanitate pro his sæpe bella gerere non sint veriti.* Idem ferè Tzetzes scribit, ponens hac de re tales versus, Chilia: VII Hist. cxxx.

Τοῖς Ἀθηναίοις νόμος ἦν, εἰσδέχεσθαι τοὺς ξένους,
Ὅθεν καὶ ὠνομάζοντο φιλόξενοι τοῖς πᾶσι.
Τοῖς λάκωσι δὲ νόμος ἦν, τοὺς ξένους ἀπελαύνειν.

Id est,

Atheniensibus lex erat excipere hospites.
Vnde & nominabantur amatores hospitum ab omnibus.
Laconibus autem lex erat hospites abigere.

Meminit huius instituti etiam Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum Sermone CXLV. vbi ita ait: ξένοις ἐμβιοῦν οὐκ ἔξεστιν ἐν Σπάρτῃ. Sed hęc omnia ita intelligenda, vt tamen certis quibusdam diebus Spartam adire, ibique commorari hospitibus licuerit. Ita enim Suidas scribit: οὐκ ἐξῆν ξένῳ τινὶ ἀεὶ τῆς Σπάρτης ἐπιβαίνειν, ἀλλ' ὡρισμέναις ἡμέραις, Id est, *Non licebat peregrinis quouis tempore Spartam accedere, sed statis diebus.* Quod & verum puto. In festis certè non abigebantur peregrini. Nam apud Plutarchum in Agesilao est, ciuitatem peregrinis refertam fuisse in ludis gymnicis, quum nuncius cladis Leuctricæ veniret. Et commendatur Lichas apud Xenophontem I. memorabilium, quod hospitibus, qui in gymnopædiis Spartam accesserant, cœnam præberet. Sicut & Plato in sua Repub. certis quibusdam

Festis diebus peregrini non abigebantur vrbe.

diebus

diebus concedit peregrinis ibi morari. Cæterum hanc legem tandem, vt pleraſque alias, neglectam & frequentibus exemplis violatam fuiſſe, ſcribit idem Xenophon. *ξενηλασίας lex tãdem neglecta.* Et Pericles apud Thucydidem mittendos cenſet legatos ad Lacedæmonios, petituros inter alia, ne Athenienſibus, ſociiſque, ac peregrinis aliis vſu ſuæ vrbis interdicerent. Verumtamen perdiu manſit Lex, ſicut prorſus iſti Reipubl. neceſſaria fuit: neque aliter aboleri poterat, quin vnà cum illa conciderent multæ præterea aliæ, vt ex diligenti collatione intelligi poterit. Romanis non erat multò diſſimilis lex Licinia & Mucia, cuius multa mentio, tùm aliâs, tum etiam apud Ciceronem, qui eam ſcribit minus fuiſſe humanam. *Lex Licinia & Mucia apud Romanos.*

INSTITVTVM IV.

Ciuium peregrè, niſi belli cauſa, eat nemo.

FRuſtra præcedens lex lata fuiſſet, niſi & hæc adiecta. Nam quorſum opus fuit peregrinos arcere, ne mores ciuium ab eorum conuictu inquinarentur, ſi ciues ipſi ad exteros commearent, atque inde luxuriæ & reliquorum vitiorum documenta afferrent. *4. De Ciuibus peregrinatione prohibita, niſi belli cauſa.* Rectè itaq; & Lex conſtituta, ne ciues temerè ad quaſuis gentes, vti libitum commearent. Eſt autem huius inſtituti ratio ſatis aperta & plana, videlicet ne peregrinitatem morum in vrbem inueherent peregrinantes. *Huius inſtituti ratio.* Plutarchus inſtitutis Laconicis: Ἀποδημεῖν οὐκ ἐξῆν αὐτοῖς ἵνα μὴ ξενικῶν ἐθῶν καὶ βίων ἀπαιδεύτων μετάσχωσι. Id eſt, *peregrinari ipſis non licebat, ne aliquos mores peregrinos & inſcita vitæ inſtituta aſſumerent.* Meminit idem & in vita Lycurgi & apophthegmatis. Ac prorſus Lacedæmonios decuit peregrinitatem nullam aſciſcere, quod id ſine morum corruptela, & legum extrema pernicie fieri non poterat, à quibus ſolis Reipublicæ ſalus pendebat. Obſeruandum autem quod Iſocrates hoc ad viros militares tantum reſtringit, ſcribens μηδένα τῶν μαχίμων ἄνευ τῆς τῶν ἀρχόντων γνώμης ἀποδημεῖν. *Hoc inſtitutum virorum militarium proprium.* Vbi ait hoc ab Ægyptiis tranſlatum. Qui locus extat in laudatione Buſiridis: Quum Harpocration tamen contrà lexico XII. Rhetorum, dictione κάθετος, ex Ariſtotele referat hoc ad quoſuis Lacedæmonios pertinuiſſe:

pertimuisse: ὁ Ἀριστοτέλης, inquit, οὐκ ἐξεῖναί φησιν ἀποδημεῖν τοῖς Λακεδαιμονίοις, ὅπως μὴ δὲ ἐθίζονται ἄλλων νόμων εἶναι φίλοι, τοῦ μέντοι Ἰσοκράτους τοὺς μάχιμους λέγοντος κωλύεσθαι ἀποδημεῖν, οἱ περὶ Ἀριστοτέλην, τοὺς πάντας Λακεδαιμονίους φασίν. Quam magnorum istorum auctorum dissensionem iam non disceptamus, etsi nobis Aristotelis verior videtur sentẽtia. Meminit huius instituti etiam Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum, qui ait non licuisse σπαρτιάταις ξενιτεύειν. Cæterum quod de nihilo hoc institutum non fuerit, documento esse poterit Pausanias, qui diutius patria emanens, & cum Persis congrediens, prorsus eorum moribus accessit, vt tandem patriæ & toti Græciæ seruitutem inducere cogitaret. Vt taceam iam Leonidam, Lysandrum & totum eius exercitum Athenis reductum, totúmque exercitum Agesilai ex Asia reportatum, quibus multa vitia diutina extra patriam commoratio affricuerat, vt tantùm non Reipub. perniciem secum aduexerint. Externi itaque mores non admittendi, si saluam velimus Rempub. Notus versus ille nunquam satis laudatus:

Pausanias Persarum moribus accessit patria diutius emanens.

Moribus antiquis Res stat Romana virísque.

INSTITVTVM V.

Si quis ex ciuibus institutionem puerorum non patitur, iura ciuitatis non vsurpet.

5. De Puerorum institutione publica facienda.

NOluit Legislator quenquam ciuium exemtum communi iure, sed omnes potius iisdem legibus subiectos esse. Qui igitur in liberos indulgẽtior erat, quàm vt eos cum reliquis publicæ institutionis disciplina educari pateretur, is ciuium iure excidebat. Plutarchus institutis Laconicis: τῶν πολιτῶν ὃς ἂν μὴ ὑπομείνῃ τὴν τῶν παίδων ἀγωγὴν, οὐ μετεῖχε τῶν τῆς πόλεως δικαίων, Id est, *Quicunque ciuium non patitur puerorum institutionem, iura ciuitatis non participet.* Quod non ratione caret. Neque enim videbatur idoneus ciuis futurus, ac cæteris par, qui non pari cum iis disciplinæ seueritate esset educatus. Et in parentibus ipsis habebatur probrum, si ita ignaui abiectíque animi essent, vt liberorum amorem patriæ caritati, legúmque patriarum obseruationi anteponerent. Omnes itaque in vniuersum ciuium liberi publicè eodem modo educari debebant, ne exceptis quidem Regiis liberis,

Ratio huius instituti.

beris, si à regni successione alieni erant. vt exemplo Agesilai ex Plutarcho suprà retulimus. Nam qui ad regnum educabantur, iis legis huius venia dabatur. Qua de re etiam ante dictum est.

INSTITVTVM VI.

Nisi qui ciuis sit, & quidem optimo iure, nemo publicum munus gerat.

PEregrini magistratus non capiebant: in ciuitatem asciti, vt in reliquis participabant, ita & ius gerendi magistratus consequebantur. Tyrtæus poeta dux Lacedæmoniis fuit aduersus Messenios, sed prius ciuitate donatus. Plutarchus Apophthegmatis. *Pausanias quærenti cur Tyrtæum poetam Spartani donassent ciuitate? Respondit: ne vnquam videremur peregrino vsi Duce.* Eodem modo & alij multi, Terpãder, Thales, Pherecydes aduenę, quia eadem ac Lycurgus assiduè canebant & tractabant, honores habuerunt Spartæ eximios, ait Plutarchus vita Agidis. Quod prorsus decuit ita fieri. Nec enim conueniebat libertati Spartanorum, vt ipsis peregrinus dominaretur. Neque item peregrini leges & instituta nosse poterant, secundum quæ imperandum, nisi in Repub. diutius versati, & ius vsurpandi ciuitatem nacti. Sententiæ tamen dicendæ ius peregrinos habuisse existimare licet. Nã Chileus Tegeata Ephoris consilium dans, eos in suam adducit sententiam, vt est apud Herodotum lib. vltimo. Nisi tamen & ipse prius ciuis factus, inter peregrinos autem ab Historico relatus, quod non natus ciuis, sed Tegeata. Nec satis erat ciuem esse, qui magistratum vel ducatum caperet: sed oportebat inter ciues primarum classium & potioris notę esse. Nam nimio quantum pauperes à publicis muneribus erant remoti, vt suprà ex Aristotele retulimus. Quod etiam in multis aliis Rebuspub. obtinebat, in quibus per quam tenuis fortunæ qui essent, Rempub. non gubernabant.

6. De muneribus publicis à peregrinis nõ vsurpãdis.

Huius instituti ratio.

Peregrinos habuisse ius sententiæ dicendæ.

Pauperes à publicis muneribus remoti.

TABVLA QVARTA DE LEGIBVS CONNVBIALIBVS.

INSTITVTVM I.

Spartanorum nemo cælebs viuat.

¶ A cõnubio abstinẽtibus indicta pœna.

QVI vita accepta à natura, alteri vitam tradere recusat, iniurius est,& naturæ ingratus Non enim ei satisfacit, mutuum quod accepit reddens. Hoc videns Legislator sapientissimus, iussit ciues suos omnes liberis operā dare. Quod si qui verò à coniugio abhorrebant, eos proposita pœna exstimulabat.

Pœna in cœlibes quadruplex. Prima pœna in cœlibes.

Erat autem hæc pœna in cœlibes quadruplex. Prima, quod media hyeme circumducebantur cœlibes per forum vestibus spoliati. Ita enim Plutarchus Lycurgo de his ait: τοῦ χειμῶνος οἱ μὲν ἄρχοντες αὐτοὺς ἐκέλευον ἐν κύκλῳ γυμνοὺς περιϊέναι τὴν ἀγοράν, Id est, *Bruma ex magistratuum edicto iubebantur* (cœlibes) *forum vestibus spoliati obire.*

Secunda pœna.

Secunda pœna, quod in se probrum ipsi ingerebant, cantilenam de pœna sua concinentes. Plutarchus eodem loci: οἱ δὲ περιϊόντες, inquit, ᾖδον εἰς αὑτοὺς ᾠδήν τινα πεποιημένην, ὡς δίκαια πάσχοιεν, ὅτι τοῖς νόμοις ἀπειθοῦσι, Id est, *Qui ita circuibant, accinebant in se cantionem compositam, qua fatebantur se iusta pati, quod legibus non parerent.*

Tertia pœna.

Tertia pœna quod excluderentur à spectaculis gymnicis, vbi virgines nudæ decertabant. Plutarchus apophthegmatis: εἴρξας δὲ τοὺς ἀγάμους τῆς ἐν ταῖς γυμνοπαιδείαις θέας, καὶ ἀτιμίαν προσθεὶς, πολλὴν πρόνοιαν ἐποιήσατο τῆς παιδοποιίας, Id est, *Ludorum nudorum spectaculo interdicens cœlibibus, addénsque ignominiam, accuratè prouidit, vt ciues liberis procreandis operam darent.* Quod & vita Lycurgi refert.

Quarta pœna.

Quarta pœna erat, quod honore Senibus debito itidem priuarentur. Plutarchus apophthegmatis & vita Lycurgi: τιμῆς καὶ θεραπείας ἣν νέοι πρεσβυτέροις παρεῖχον, ἐστέρηντο, Id est, *Honore & cultu quem iuuenes Senioribus exhibent, priuabantur.* Quapropter non est reprehensum, quod iuuenis quidam Dercyllidæ accedenti, Duci inprimis inclyto, exprobrans ἀτεκνίαν, de sede sua non cederet: *Neque tu mihi*, inquit, *eum qui cessurus sit, sustulisti.* Talis itaque illa δίκη ἀγαμίου,

cuius

cuius mentio apud Pollucem lib. III. Atque hoc ἐπιτίμιον ἀγαμίου, de quo eſt apud Clementem Alexand. ſecundo ſtromat. & Plutarchum vita Lyſandri in fine.

INSTITVTVM II.

Matrimonia omnia legitimo tempore contrahantur.

NOluit Legiſlator ciues ſuos cœlibes eſſe, nec tamen permiſit cuiuis, quo vellet anno ætatis, vxorem ducere. Annus autem qui fuerit non inuenio. Si diuinandum eſt in re obſcura, fuerit mea ſententia, is paulo vltra illum annum, quo inter viros referebantur, qui erat ætatis trigeſimus. Sicut & apud Platonem is annus præfinitus coniugiis. In fœminis autem minor, nec fortè citra vigeſimum. Certè leges ad vtroſque pertinuiſſe videntur: & auctores conſentiunt, tum matrimonia Lycurgum ſuis conceſſiſſe, quum corpora eſſent adulta, & ætate ſatis corroborata. Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἀποπαύσας τοῦ ὁπότε βούλοιντο ἕκαστοι γυναῖκα ἄγεσθαι, ἔταξεν ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρειν τῇ εὐγενείᾳ νομίζων, Id eſt, *Poteſtate adempta ne ſinguli vxores ducerent, quum ipſis lubitum eſſet: iuſſit dum vigerent corpora, matrimonia contraherent, idque ad rectam procreandi rationem conducere putabat.* Cum quo conuenit etiam Apophthegma Lycurgi. Nam interrogatus cur tempus ineundi matrimonij vtrique ſexui conſtituiſſet, Reſpondit: vt valida naſcerentur ex perfectis corporibus. Sed vti præfinitus annus erat, intra quem vxorem ducere non licebat: ita nec ad prouectam ætatem proferri poterat coniugium. Quare & δίκη ὀψιγαμίου erat, cuius etiam meminit Pollux & Plutarchus, itémque Clemens loco iam citato ſecundo Stromat.

2. De Matrimoniorũ tempore.

Pœna ὀψιγαμίου.

INSTITVTVM III.

Coniuges vt ſint quodammodo inter ſe pares, prouideatur.

TAm ſancta fuêre coniugiorum iura, vt lex etiam requireret diligentem circumſpectionem in eligẽda tori conſorte. Nec enim inęqualitatẽ magnam inter coniuges exiſtere voluit,

3. De Coniugum æqualitate.

ne inde diſſidia orirentur, néve ſoboles minus produceretur ab imparibus generoſa. Quamobrem erant & κακογαμίου δίκαι, vt eſt apud Pollucem & Plutarchum. Etſi Ioſephus lib. II. contra Apionem, Lacedæmonios accuſat ὀλιγωρίας περὶ τοὺς γάμους. Antea diximus Agidem mulctatum ab Ephoris, quod puſillam vxorem duxiſſet, quæ Regulos non Reges gigneret. Viſum eſt impar coniugium, quod contrahentes ſtatura eſſent impares. Quæ exigua quædam inæqualitas. Maior autem inæqualitas indolis, morum, virtutis & roboris, quæ fortè idcirco magis etiam pœnæ obnoxia. In diuitiis certè non eſt reputata inæqualitas, neq; earum ratio in coniugiis habita. Itaque qui fidem dederat Lyſandri filię, comperta poſt mortem patris eius paupertate, quum ſponſionem factam irritam facere conaretur, ab Ephoris eo nomine punitus eſt. Neque enim Laconicæ integritatis exiſtimarunt, vel Græci animi, mortuo amico gratiam non præſtare, & pactis fidéque diuitias potiores habere. Qua de re eſt apud Plutarchum in Lyſandro, & Ælianum lib. VI. cap. IV.

Pœnæ κακογαμίου.

Coniugiorũ inæqualitas quæ habita fuerit.

INSTITVTVM IV.

Qui tres genuerit liberos à cuſtodiæ munere liber ſit, qui quatuor ab omnibus oneribus.

SIcut pœnę conſtitutæ erant in cœlibes, ac ſerò vel perperam matrimonium contrahentes: ita præmia eis propoſita qui ciuitatem prole auxiſſent. Ariſtoteles politico II. hanc Spartiatis legem fuiſſe aſſerit à Lycurgo datam, qua exſuſcitaret ciues ad procreationem ſobolis numeroſioris: βουλόμενος ὁ νομοθέτης, inquit, ὡς πλείστους εἶναι τοὺς Σπαρτιάτας, προάγεται τοὺς πολίτας ὅτι πλείστους ποιεῖσθαι παῖδας. ἔστι γὰρ αὐτοῖς νόμος τὸν μὲν γεννήσαντα τρεῖς υἱοὺς ἄφρουρον εἶναι· τὸν δὲ τέτταρας ἀτελῆ πάντων, Id eſt, *volens legiſlator quamplurimos eſſe Spartiatas, impellit ciues ad plurimos liberos procreandos. Eſt enim ipſis lex, eum qui genuerit tres liberos à cuſtodiæ onere immunem eſſe, vel præſidij gratiam habere: Eum qui quatuor, ab omnibus oneribus liberum eſſe.* Quæ lex relata eſt etiam ab Æliano lib. VI. variæ hiſtoriæ cap. VI. Quamuis is aliquantulum variat. Nam quod apud Ariſtotelem eſt quatuor liberorum parentibus tribui immunitatem, eam Ælianus quinque liberis concedi ait.

4. De præmiis propoſitis iis qui ciuitatem prole auxiſſent.

Con-

Conueniunt autem cum hac lege quodammodo iura Romanorum.

INSTITVTVM V.

Virgines sine dote nuptum dentur.

SVperioribus prorsus est consentanea hæc lex, ne dos in coniugibus respiciatur. Nam si dos spectetur, cœlibatus non vitari poterit, eruntque quædam mala, quædam sera coniugia, vt mittam alia absurda contra leges, quæ vitari non poterant. Verum itaque dotis dationem à legislatore sublatam fuisse, virtutémque solam, cum generosa indole & bene compositis moribus, pro dote eum esse voluisse. Quamuis apud Aristotelem est, mulieribus amplas fuisse datas dotes. Ælianus lib. VI. paucissimis verbis hanc legem concipit, scribens iussisse Lycurgum γαμεῖν ἀπροίκους. Ratio autem huius legis reddita ab ipso Lycurgo apud Plutarchum in Apophthegmatis. Nam interrogatus cur virgines sine dote nuptum dari iussisset, Respondit: ne vel ob inopiam aliquæ manerent innuptæ, vel propter opes expeterentur, sed quiuis in mores puellæ intuens, virtutem in delectu sequeretur. Iustinus huius legis vim & causam in alia re collocat. Ita enim scribit lib. III. *Virgines sine dote nubere iussit, vt vxores eligerentur, non pecuniæ; seueriúsque matrimonia sua viri coercerent, quum nullis dotis frenis tenerentur.* Vtrumque horum haud dubiè respexit legislator. Certum enim sublatis dotibus virtuti in coniugiis magis locum esse, & insolentiam muliebrem minui, si dote pecuniaria careant. Notum quid hac de re Iuuenalis Satyra VI. scribat, vbi inter alia mulierum etiam ex dote superbiam perstringit.

5. De dote non quærēda in virginibus.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM VI.

Vxores raptu ducantur, & à pronuba adornentur.

VXores quidem rapiebantur ex hoc instituto, non tamen prorsus inuitæ, neque inuitis parentibus: sed iam antea pactæ & sponsæ, vt existimo. Neque enim aliter conueniebat, ne naturæ leges transgrederentur, & multas dissensiones, odia intestina, infinitas cædes concirent rapientes. Quod prorsus contra coniugij finem. Erat nihilominus raptus secundum legem

6. De vxorum raptu, non tamen inuito.

vſitatus. Ita enim Plutarchus Lycurgo : ἐγάμουν δὲ δι' ἁρπαγῆς οὐ μικρὰς οὐδὲ ἀώρους πρὸς γάμον, ἀλλὰ καὶ ἀκμαζούσας καὶ πεπείρους, Id eſt, *vxores ducebant raptu, non puſillas atque immaturas, ſed adultas & maturas.* Quæ poſtrema addit, vt intelligatur non fuiſſe raptum tantum imbecilliorum, ſed etiam adultiorum & robuſtiorum.

Ratio huius inſtituti Pertinere autem legem eò exiſtimo, vt aſſuefierent Spartani in hoc, ſicut in reliquis ferè omnibus raptui. Deinde conueniebat quodammodo hoc verecundiæ muliebri, vt ad tam familiarem conuictum cum viro, non niſi raptæ perducerentur. Ac fortean etiam boni ominis exiſtimabant vxores ſibi rapere, ſicut Romani Sabinas rapientes.

Sponſæ ornatus quis fuerit. Porro ornatus ſponſæ qui fuerit, docet idem Plutarchus Lycurgo. Raptam, inquit, abducebat pronuba, capillos eius cute tenus circumtondebat, inde tunica virili, & calceamentis induebatur, tum in toro ſine lumine ſola collocabatur. Quæ quamuis ridicula videri poſſunt, habebant tamen peculiarem ſuam ſignificationem, vt ego opinor. Raſura ſtatus quaſi mutationem deſignabat, vt cogitaret ſponſa ſe in aliam domum migrare, dominúmq; idcirco commutare, aliíſque moribus viuendum eſſe. Veſtis virilis, vel bonorum communicationem notabat, vel fortean ſumẽdum animum virilem ad certamen venereum. Quod lumen extingueretur, de verecundia commonefaciebat, quæ ſola cuſtos pudicitiæ. Sed de his liberũ cuique ſuum facio iudicium. Id ſanè per quam laudabile, quod non voluerit legiſlator ſponſam magnifico & exquiſito cultu exornari, ſed ſimplici potius & vulgi ferè in modum.

INSTITVTVM VII.

Nouus maritus furtim ad ſponſam accedat, breuíque ad ſuos redeat.

7. De pudore virorum circa coniugia. SIcut verecundia muliebris ſuperiore lege ſanciebatur : ita & viros circa coniugia ingenuum quendam pudorem gerere, hæc lex vult. Non enim facit poteſtatem ſponſo, vel nouo marito, commeandi ad ſponſam ſeu nouam nuptam, quandocunque vellet, aut quamdiu libebat commorandi : ſed noctu tantum peracta iam maxima diei parte apud cæteros coætaneos, ad quos ſtatim etiam redeundum erat. Quod tam à nouis maritis,

quàm

quàm etiam ſponſis ipſis requirebatur, quod & ipſos, ad ſponſas ſuas ſobrios clam ingredi oporteret, itidémque egredi. ita enim ſcribit de ſponſis Plutarchus: ὁ δὲ νυμφίος οὐ μεθύων οὐδὲ θρυπτόμενος, ἀλλὰ νήφων, ὥσπερ ἀεὶ δεδειπνηκὼς ἐν τοῖς φειδιτίοις παρεισελθὼν, ἔλυε τὴν ζώνην, καὶ μετήνεγκεν ἀράμενος ἐπὶ τὴν κλίνην. συνδιατρίψας δὲ χρόνον οὐ πολὺν ἀπῄει κοσμίως, ὅπερ εἰώθει τὸ πρότερον καθευδήσων μετὰ τῶν ἄλλων νέων, Id eſt, *Sponſus non vino grauis, nec delicijs confectus, ſed ſobrius quum ſolito more in Phiditijs cœnatus eſſet, latenter ingreſſus ſponſæ cingulum ſoluebat, eámque tollens in lecto transferebat. Nec longo tempore ibi commoratus, abibat modeſtè, dormiturus vbi ſolitus cum reliquis iuuenibus.* In nouis maritis id itidem obſeruatum docetur ab eodem. Nam de iis intelligenda, quæ poſt ſuperiora adiungit: καὶ τὸ λοιπὸν οὕτως ἔπραττε, τοῖς μὲν ἡλικιώταις συνδιημερεύων καὶ συναναπαυόμενος, πρὸς δὲ τὴν νύμφην μετ' εὐλαβείας φοιτῶν, αἰσχυνόμενος καὶ δεδοικὼς μή τις αἴσθοιτο τῶν ἔνδον. ἅμα δὲ καὶ τῆς νύμφης ἐπιτεχνωμένης καὶ συνευπορούσης ὅπως ἂν ἐν καιρῷ καὶ λανθάνοντες ἀλλήλοις συμπορεύοιντο. καὶ τοῦτο ἔπραττον οὐκ ὀλίγον χρόνον, ἀλλ' ὥστε καὶ παῖδας γενέσθαι ἐνίοις πρὶν εἰς ἡμέραν θεάσασθαι τὰς αὐτῶν γυναῖκας, Id eſt, *Deinceps idem faciebat maritus, ac tranſigebat cum coætaneis dies & noctes. Ad ſponſam preſſè commeabat cum pudore & metu, ne quis ex familia perciperet, vnà machinante ſponſa & oportunitatem ſuppeditante, quò in tempore inſciis aliis congrederentur. Neque verò ad modicum temporis ita agebant, ſed aliqui etiam liberos prius tulerunt, quam viſerent vxores ſuas interdiu.* Ita legiſlator pudorem virilem limitibus hiſce circumſcribere voluit. Sed præterquam quod pudoris eſſet hoc inſtitutum, vt intelligi poteſt ex iis quæ diximus, iudicat ipſe Lycurgus etiam id ad alia multa conducere, vt explicat hoc apophthegmate. Nam miranti cuidam cur nouo marito concubitu cum ſponſa interdixiſſet, ac iuſſiſſet eum maiorem diei partem totámque ferè noctem cum æqualibus degere, cum ſponſa autem furtim & cautè congredi: *Eò,* inquit, *hæc tendunt, vt validi corporibus maneant, neque ſatietas inceſſat, & amor ſemper ſit recens prolémque edat validam.* Quæ cauſæ etiam adducuntur loco ſuperius adducto ex vita Lycurgi. Meminit huius inſtituti etiam Xenophon, qui ferè eaſdem rationes adfert, ſic ſcribens: ἐπεί γε μὴν γυνὴ πρὸς ἄνδρα ἔλθοι, ὁρῶν τοὺς ἄλλους τὸν πρῶτον τοῦ χρόνου ἀμέτρως.

Huius inſtituti cauſæ.

ταῖς γυναιξὶ συνόντας, καὶ τούτου τ' ἐναντία ἔγνω. ἔθηκε γὰρ αἰδεῖσθαι μὲν εἰσιόντα ὀφθῆναι, αἰδεῖσθαι δὲ ἐξιόντα. οὕτω δὲ συνόντας, ποθεινοτέρως μὲν ἀνάγκη σφῶν αὐτῶν ἔχειν, ἐρρωμενέστερα δὲ γίγνεσθαι εἴ τι βλαστάνοιεν οὕτω μᾶλλον εἰ ἢ διάκοροι ἀλλήλων εἶεν, Id est, *Iam vbi ad virum accedit mulier, quod alios videret initio præter modum cum vxoribus consuescere, hac etiam in parte quiddam diuersum statuit. Nam sanxit pudore virum præpediri debere, quo minus ad vxorem vel accedens, vel discedens ab aliis conspiciatur. Hoc modo si consuescant, maiori eos desiderio teneri necesse est, & fœtus si quos procreent fieri valentiores, quàm si satietas inter eos irreperet.* Erat itaque hoc institutum tùm pudoris, tùm sobrietatis & castitatis quædam meditatio.

INSTITVTVM VIII.

Vxor senis adolescenti à marito dari poterit, qui partum sibi vendicet.

8. De vxorum communicatione, senis cũ adolescẽte.

HÆc lex in alia quacunque Repub. videri posset absona vel absurda. Nam ipsa vxorum communicatio quasi quædam prostitutio, quam bonæ leges alibi pœna afficiunt. Sed Spartani tamen ab hoc probro alieni, faciléq; id institutũ tolerabant, qui tantùm ab vxoribus prolẽ requirebant, non voluptatem. Quapropter etiã Reipub. causa non recusabant vxores, quas ipsi imprægnare vel per ætatẽ, vel per inualetudinẽ non poterant, aliis tradere. Quod eò tolerabilius ipsis factu, quod liberos non sibĩ ipsis, sed Reipub. procrearẽt. Nã huc institutum in primis pertinebat, vt ciuitas sobole amplificaretur. Quamuis videri potest etiam eò respexisse legislator, vt cautiores ciues suos redderet in legendis vxoribus, ne videlicet eas ducerent, quas postea aliis tradere necesse esset. Tribuitur autem hoc institutum Lycurgo à Xenophonte lib. de Repub. Lacedęmoniorum, vbi sic scribit:

Ratio huius instituti.

εἴγε μέντοι συμβαίη γεραιῷ νέαν ἔχειν, ὁρῶν τοὺς τηλικούτους φυλάσσοντας μάλιστα τὰς γυναῖκας, τ' ἐναντία καὶ τούτου ἐνόμισε. τῷ γὰρ πρεσβύτῃ ἐποίησεν, ὁποίου ἀνδρὸς σῶμά τε καὶ ψυχὴν ἀγασθείη, τοῦτον ἐπαγομένῳ τεκνοποιήσασθαι, Id est, *quod si vsu veniret, vti vetulus iuuenem vxorem haberet, quia complures esse, qui vxores diligentißimè obseruent, videbat, etiam hac in parte contrarium quiddam statuit. Iußit enim, vt senex cuiuscunque viri animum & corpus admiraretur, eo ad vxorem adducto,*

sobolem

ſobolem ſuſciperet. Plutarchus Lycurgo idem tradit verbis nō minus elegantibus quàm Xenophon τοσαύτην, inquit, τοῖς γάμοις ἐπιστήσας αἰδῶ καὶ τάξιν, οὐδὲν ἧττον ἐξέβαλε τὴν κενὴν καὶ γυναικώδη ζηλοτυπίαν, ἐν καλῷ καταστήσας, ὕβριν μὲν καὶ ἀταξίαν πᾶσαν εἴργειν ἀπὸ τοῦ γάμου, παίδων δὲ καὶ τεκνώσεως κοινωνίαν τοῖς ἀξίοις, καταγελῶν τῶν ὡς ἄμικτα καὶ ἀκοινώνητα ταῦτα μετιόντων σφαγαῖς καὶ πολέμοις. ἐξῆν μὲν γὰρ ἀνδρὶ πρεσβυτέρῳ νέας γυναικὸς εἰ δή τινα τῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν ἀσπάσαιτο νέων καὶ δοκιμάσειεν, εἰσαγαγεῖν παρ' αὐτὴν καὶ πλήσαντα γενναίου σπέρματος ἴδιον αὐτῆς ποιήσασθαι τὸ γεννηθὲν, Id eſt, *Poſtquam matrimonio impoſuit verecundiam & temperantiam, vanam illam & muliebrem zelotypiam ſeu æmulationem abegit, honeſtum exiſtimant, petulantiam & confuſionem omnem excludere, liberorum verò & procreationis communicationem concedere, improbans videlicet eos, qui hæc velut ſecluſa & ab communi vſu abſtracta, cædibus & bellis perſequuntur. Nam viro grandiori natu, cui florens ætate erat coniux ſi quem probum & honeſtum carum haberet probarétque, ius erat eam huic iungere, & quum impleta eſſet egregio ſemine ſibi vendicare partum* Hęc ille. Sed ab hac lege excipiebantur Reges, quorum vxores ab Ephoris cuſtodiebantur, vt ſuprà diximus. *Vxores Reges hac lege excipiebantur.*

INSTITVTVM IX.

Vxorem fœcundam à marito petere bono viro liceat.

ET hæc etiam lex in aliis Rebuſpub. habere non minus abſurditatis videri poterat, quàm ſuperior. Vbi enim hoc lex aliqua permiſiſſet, vxorem à marito vt petere liceret? Obtinuit hoc tamen Spartę, Lycurgo itidem inſtituente, vt teſtantur Xenophon & Plutarchus. Quorum vterque rationem huius inſtituti aliam reddiderunt. Xenophon enim id eò refert, vt conſuleretur eorum orbitati, qui ab vxoribus abhorrebāt. Eius verba hæc ſunt: εἰ δέ τις αὖ γυναικὶ μὲν συνοικεῖν μὴ βούλοιτο, τέκνων δὲ ἀξιολόγων ἐπιθυμοίη, καὶ τοῦτο νόμιμον ἐποίησεν, ἵνα τινὰ ἂν εὔτεκνον καὶ γενναίαν ὁρῴη, πείσαντα τὸν ἔχοντα ἐκ ταύτης τεκνοποιεῖσθαι, Id eſt, *Quodſi quis fœminæ contubernium auerſaretur, ac nihilominus egregiæ ſobolis cupidus eſſet, etiam hoc ſanxit, vt quamcunque fœcundam & generoſam videret, ex ea perſuadendo marito, vt liberos liceret ei procreare.* Plutarchus autem iudicat magis hoc ad præſtantiam ſobolis perti- *9. Aliud inſtitutum de fœcundarum vxoribus cōmunicatione.*

nuisse, vt ex lectissima quauis & egregia habita fœmina suscíperetur. Ita enim ille super hac re scribit: ἐξῆν δὲ πάλιν ἀνδρὶ χρηστῷ τῶν εὐτέκνων τινὰ καὶ σωφρόνων θαυμάσαντι γυναικῶν ἑτέρῳ γεγαμημένην, πεῖσαι τὸν ἄνδρα συνελθεῖν, ὥσπερ ἐν χώρᾳ καλλικάρπῳ φυτεύοντα καὶ ποιούμενον παῖδας ἀγαθούς, ἀγαθῶν ὁμαίμους καὶ συγγενεῖς ἐσομένους, Id est, *E diuerso liberum erat bono viro, si qua ei casta mulier, quæ elegantes pueros ederet cordi esset, agere cum viro persuadendo, vt cum ea congrederetur, atque ita tanquam frugiferum aruum conserere, & gignere liberos probos, qui proborum futuri consanguinei & propinqui essēt.* Quod institutum tamen non solum ad ciues, sed etiam ad peregrinos referre videtur Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum. Ita enim ille scribit, ταῖς αὐτῶν γυναιξὶ παρακελεύονται, ἐκ τῶν εὐειδεστάτων κύεσθαι καὶ ἀστῶν καὶ ξένων, Id est, *Mulieribus suis permittunt prolem suscipere ex formosissimis, tùm ciuium, tùm peregrinorum.* Porro fontem huius legis ait Plutarchus eum esse, quod legislator vellet liberos non esse priuatos parentum, sed communes ciuitatis. Itaque noluit ex turmalibus, sed ex præstantissimis generari ciues. Vnde reliquos notauit legislatores, vt oppido insulsos & vanos, qui canes & equos ad optimos admissarios agant, idque gratia vel pretio contendant à dominis: coniuges verò inclusas, quas ex solis volunt ipsis parere, custodia sepiant, siue amentes sint, siue decrepiti, siue valetudinarij, quasi verò filij, si ex prauis editi sint, non ipsis præcipuè, in quorum sunt potestate & auctoribus, sint praui: Et contra probi, eam si nacti originem fuerint. Atque hæc quum ita instituta fuerint, adulterij tamen probro prorsus caruerunt, quod fierent ea omnia, non voluptatis causa, ad exsatiandam libidinem: sed vtilitatis, ad procreandam multiplicem & generosam sobolem. Adulterium enim Spartæ nullum, neque ferè vnquam auditum, quod illic adulterij quisquam damnatus. Memorabile hoc quod de Gerada Spartano narratur. *Nam hospite quodam sciscitante, quæ esset pœna Spartanis in adulteros constituta? Respondit Geradas: adulter, hospes, non inuenitur apud nos. Quo subiciente, quod si inuentus sit? Taurum, inquit, luit ingentem, qui capite traiecto Taygetum bibat ex Eurota. Obstupescente illo ac dicente, quî existat bos tantus? Ridens Geradas, quî, inquit, adulter existat.*

Ratio huius instituti.

Adulterium Lacedæmone inauditũ.

existat Lacedæmone? Quæ historia extat apud Plutarchum vita Lycurgi & Apophtegmatis. Quod si itaque illa ad hunc modum habuerunt, quemadmodum tradunt magni auctores, vt hæc sic vsu obtinuerint, nec tamen zelotypia vel adulterij nota secuta, est quod mirari meritò possimus sapientiam legislatoris. Nam instituendo ita animos ciuium ad vxorum communicationem, iam ferè nihil superesse potuit, quod non commune esset. Et quum hæc vltrò citróque fierent cum beneuolentia, quid iam restabat ex rebus humanis, inter quas omnium carissima vxor esse debet, cuius causa suscipiendæ inimicitiæ & contentiones? Itaque concordiæ etiam fuit hoc institutum. Etenim eo obtinente diuortium non necessarium, sicut nec voluntarium diuortium Spartæ factum legimus. Qua in re leges Atheniensium, Romanorum, aliorúmque minus bene constitutæ. Nam quod apud Herodotum est lib. v i. de Aristone, fecisse eum diuortium: id forte Regi tributum, ex quo desiderabatur filius regnum suscepturus, in aliis non fuisset toleratum.

Diuortia Lacedæmone inusitata.

Aristonis diuortium cur toleratum.

INSTITVTVM X.

Vnam tantum vxorem intra legitimos gradus Spartanus ducat.

QVod S[illegible]anis non licuerit nisi vnam habere vxorem, ex iis liquet, quæ sunt apud Herodotum lib.v. Nam quum retulisset historicus, quo pacto Anaxandrides priori vxori alteram super induxisset, ait tandem hoc Spartanum non fuisse. verba eius hæc sunt: μετὰ δὲ γυναῖκας ἔχων δύο διξὰς ἱςίας οἴκεε, ποιέων οὐδαμῶ σπαρτιατικά. Quod itaque apud Clementem est, fuisse apud Spartanos ἐπιτίμιον μονογαμίου, eius loco existimo legendum κακογαμίου, ne magno auctori Theologus aduersari videatur. Sicut & hæc tria coniunguntur apud Pollucem, ἀγαμίου, κακογαμίου & ὀψιγαμίου. Idque eo magis, quia apud Clementem additur etiam ἐπιτίμιον fuisse μονοδιαιτησίας, qua vetita vitæ solitaria. Nisi forte illud velimus intelligere, pœnam constitutam ei qui mortua priore vxore alteram duxisset. Sed prior sententia probabilior. Deinde quod certis gradibus consanguinitatis apud Lacedæmonios constiterint

10. De vna tantùm vxore ducenda, intra legitimos gradus.

Clementis locus emendatus.

Gradus consanguinitatis intra quos apud Lacedæm. matrimonia constiterũt.

matrimonia in dubium est. Inter ascendentes & descendentes, vt loquuntur, nulla intercessisse coniugia legimus. Inter collaterales tamen cōcedebatur ducere sororem vterinam. Ita enim scribit Philo Iudæus libro de specialibus legibus, quæ pertinent ad duo præcepta Decalogi, sextum & septimum: ὁμῶ οὖν ὁ ἀθηναῖος σόλων ὁμοπατρίους ἐφεὶς ἄγεσθαι, τὰς ὁμομητρίους ἐκώλυσεν· ὁ δὲ λακεδαιμονίων νομοθέτης ἔμπαλιν, τὸν ἐπὶ ταῖς ὁμογαστρίοις γάμον ἐπιτρέψας, τὸν πρὸς τοὺς ὁμοπατρίους ἀπεῖπεν, Id est, *Solon Athieniensis sorores consanguineas seu eodem patre natas concedens ducere, vetuit vterinas: At Lacedæmoniorum legislator vterinarum nuptias admittens, interdixit nuptiis consanguinearum.* Hic itaque proximus erat gradus. Sororis deinde etiam qualiscunque filiam ducere licuit. Nam Anaxandrides, cuius iam fecimus mentionem, sororis filiam vxorem habuit, vt scribit eodem loci Herodotus. De vlterioribus itaque gradibus minus dubitandum.

TABVLA QVINTA DE VICTVS RATIONE.

INSTITVTVM I.

Spartanorum liberi extra fascias rigidè cura nutricum educentur.

1. De puerorum pauperum & diuitum à nutricibus educatione.

VOLVIT legislator recens in lucem editos infantes, confestim excipere seueritatem disciplinæ Laconicæ, vt ab incunabulis assuefierēt ad quod nati erant, id est, ad dura quæque & aspera patienda. Itaque sic educabantur sub nutricibus, vt nihil ipsis indulgeretur. Fasciis enim seu inuolucris non illigabantur: sed soluti & nudi seruabantur, & tamen arte quadam membra eorum ad concinnitatem & decus conformabantur. Plutarchus Lycurgo: ἦν δὲ περὶ τὰς τροφοὺς ἐπιμέλειά τις μετὰ τῆς τέχνης, ὥστε ἄνευ σπαργάνων ἐκτρεφούσας τὰ βρέφη, τοῖς μέλεσι καὶ τοῖς εἴδεσι ἐλευθέρια ποιεῖν, Id est, *Erat & de nutricibus, cura, vt arte quadam sine fasciis infantes educarent, conformantes eos membris & reliqua specie corporis, ad habitum libero homine dignum.* Addit deinde idem auctor, assuefieri etiam solitos infantes, ad facilem

&

& parabilem victum, itémque ad ieiunia, nec non vt intrepidi essent ad tenebras, imperterriti ad solitudinem, & nescij illiberalis morositatis atque vagitus. Heraclides etiam testatur, pueros ita nutriri, vt citra satietatem cibum eis præbendo ad famem assuefacerent: τρέφουσι, inquit, τὰ τέκνα, ὥστε μηδὲ ποτὲ πληρεσιῶ, ἵνα ἐθίζωνται δύνασθαι πεινῆν. Scholiastes Græcus Thucydidæ annotat lib. II. recens natos in scuto poni solitos, atq; addi hastam, ac deinde adiici vocem vsitatam, ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τάν. Eius hæc verba: εὐθὺς ὡς ἐτίκτετο τὸ παιδίον, ἐν ἀσπίδι ἐτίθεσαν αὐτὸ, καὶ δόρυ πλησίον, καὶ ἐπεβόων ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τάν. De qua acclamatione infrà dicemus. Ex his igitur intelligi poterit, quam rigida fuerit ipsa puerilis educatio, quía & alimentum aliquando negabatur, aliquando in tenebris soli infantes relinquebantur, & tamen hoc patientes vagire & eiulare prohibebantur. Educatio prorsus virilis, & quæ Spartanos in primis decuit. Atque ita quum edoctæ essent nutrices Lacænæ, sæpe eas exteri mercabantur. Illa quæ Alcibiadem Atheniensem educauit, Amycla dicta, narratur itidem Lacæna fuisse.

Nutrices Lacenas exteri requirebant.

INSTITVTVM II.

Pauperum & diuitum liberi eodem modo alantur.

PRimò sub nutricibus consimilis erat educatio pauperum & diuitum: Deinde etiam sub magistris publicis idem victus. Vtrobique seuera & rigida viuendi ratio, & durities pro ætatis ratione alia aliam excipiens. Nec indulgebatur plus diuitibus quàm pauperibus, quippe, vt iam aliquoties diximus, nulla diuitiarum habita ratione. Aristoteles politico IV. cap. IX. de pueris Lacedæmoniorum loquens: ὁμοίως (inquit) οἱ τῶν πλουσίων τρέφονται τοῖς τῶν πενήτων, καὶ παιδεύονται τὸν τρόπον τοῦτον, ὃν ἂν δύναιντο καὶ τῶν πενήτων οἱ παῖδες. ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ἐχομένης ἡλικίας, καὶ ὅταν ἄνδρες γίνονται τὸν αὐτὸν τρόπον. οὐδὲν γὰρ ἄδηλος ὁ πλοῦτος καὶ ὁ πένης, Id est, *Similiter aluntur filij diuitum & pauperum, & instituuntur modo hoc, quo possint pauperum filij. Quod eadem ratione se habet in ætate, quæ sequitur hãc: Et quando viri facti fuerint eodem modo. Nulla enim re distinguitur diues à paupere.* Thucydides etiam initio historię suę scribit, quod περὶ τοὺς πολλοὺς οἱ τὰ μείζω κεκτημένοι, ἰσοδίαιτοι μά-

2. De puerorum pauperum & diuitum sub magistris publicis victu.

λιςα καθέςησαν. Idem tradit & Iustinus lib. III. qui ait, neminem epulari opulentius, quàm alterum, ne imitatio in luxuriam verteretur.

INSTITVTVM III.

Adolescentes saltem carnibus vescantur.

3. De adolescentium obsonio nẽpe carnibus.

ADolescentibus quidem inter se iidem erant cibi, sed discreti tamen cibi eorum à cibis adultiorum: illis carnes, his pulmentum seu ius dabatur. De quo paulo post. De carnibus iuniorum scribit Plutarchus: μήτε κρεαδίου δεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους, ἀλλὰ παραχωρεῖν τοῖς νεανίσκοις, Id est, *Carne non indigere seniores voluit, sed concedere iunioribus.* Item Iustinus ait, *puberes sine pulmento degisse.* Solum itaque obsonium Lacedæmoniorum pueris caro, neque vllæ lautitiæ ipsis aliæ. Quare nec piscatores, nec salsamentarij, nec cupedinarij, vel vlli gulæ aut luxuriæ magistri tolerabãtur, sed solummodo carnis coqui. Ælianus lib. XIV. c. VII. ἔδει ὀψοποιοὺς ἐν Λακεδαίμονι εἶναι κρέως μόνου. ὁ δὲ παρὰ τοῦτο ἐπιστάμενος ἐξηλαύνετο τῆς Σπάρτης, ὥς τὰ τῶν νοσούντων καθάρσια, Id est, *Lacedæmone coquos non esse alios quàm carnis licebat. Qui verò præter hanc artem nouisset, eiiciebatur Sparta perinde atque ægrotantium expiationes.* Extat de expulso coco illustre exemplum in Mitheco apud Maximum Tyrium oratione VII.

INSTITVTVM IV.

Adolescentes simul turmatim somnum capiant.

4 De adolescentibus vnà turmatim somnum capturis.

Lectos ex qua materia si ipsi pararent adolescentes hyeme & æstate.

ADolescentes simul instituebantur, vnà comedebant, vnà quoque dormiebãt, prout in classes distincti erant. Quod erat totum quasi militaris vitæ rudimentum. Sed æstate durius, hyeme melius & mollius, quamuis nec tum admodum delicatè. Plutarchus institutis Laconicis: ἐκάθευδον οἱ νέοι ὁμοῦ κατ' ἴλην καὶ κατ' ἀγέλην, ἐπὶ στιβάδας ἃς αὐτοὶ συνεφόρουν, τοῦ παρὰ τῷ Εὐρώτᾳ πεφυκότος καλάμου, τὰ ἄκρα ταῖς χερσὶν ἄνευ σιδήρου κατακλάσαντες· ἐν δὲ τῷ χειμῶνι τοὺς λεγομένους λυκόφωνας ὑπεβάλλοντο καὶ κατεμίγνυσαν ταῖς στιβάσι, θερμαντικὸν ἔχειν τι τῆς ὕλης δοκούσης, Id est, *Somnum simul capiebant adolescentes turmatim & gregatim, in toris quos ipsi sibi fecerant, congerentes arundines in Eurota nascentes, quibus summam*

mam partem manibus sine ferro defringebant. Sed hyeme quos vocant Lycophonas substernebant, torísque permiscebant, quod aliquam calefaciendi vim illa materia habere videretur. Non itaque illis alij lecti, quàm tori ex arundinibus & Lycophonis. Quin Iustinus hos ipsos toros etiam eis adimit. Scribit enim lib. 1. 1. Statuisse Lycurgum, nihil vt somni causa substerneretur. Sicut & Plato lib. 1. de legibus tribuit eis ἀστρωσίαν. Voluit itaque Legislator hoc instituto efficere, vt adolescentes paucissimi essent somni, & semper alacres se prestarent ad quæuis officia. Ac commendatur eo nomine Agesilaus, quod somno non vt Domino vteretur, sed eum haberet actionibus suis obedientem. *Agesilaus somno vsus obediente.*

INSTITVTVM V.

Omnes impransi ad publica syßitia conueniant.

DIximus quædam lib. 1. de Syssitiis seu Phiditiis Lacedæmoniorum, quæ hic repetere nihil attinet. Frequentabant ea, vt ibi scripsimus, quicunque virilis sexus erant, legitimæ tamen ætatis. Qui emanserunt multabantur, vt exemplo Regis Agidis docetur. Liberum tamen domi esse ei, qui sacrificasset & venatus esset. Qui sacrificasset, vt deuotioni suæ vacaret: Qui venatus fuerat, vt quietem caperet. Conuenit autem hoc institutum Syssitiorum quodammodo cum conuentibus, qui apud inclytam gentem Heluetiorum celebrantur, Sumpht dicunt. Sicut multa alia sunt ipsis inter se similia: Multa Heluetiis meliora, vt pote erga exteros longè humanissimi. Cæterùm pertinebant hæc Lacedæmoniorum Syssitia eò, vt discumbentes in armis, sicut Heluetij cum gladiis, ad magistratuum iussa exequenda parati essent, vt ne priuatim conuenientes contra Rempub. aliquid machinarentur. Ita enim Lycurgus ipse de his sentit, vt est in ipsius quodam apophthegmate. Nam interrogatus cur instituisset phiditia ista, ciuésque ita diuisisset, vt pauci armati simul discumberent, Respondit: vt promptè mandata capessant, & si quid rerum nouarũ moliantur, ad paucos id pertingat. Quamuis & hæc causa etiam fuit, vt vitaretur ea ratione luxuria, quæ in publico non tolerata fuisset. Ita enim Iustinus libro tertio. *Conuiuari*, inquit, *omnes publicè iußit, nec cuius diuitiæ*

5. De Syssitiis frequentãdis.

Syßitiorũ institutionis ratio.

vel luxuria in occulto essent. Quæ ratio etiam probatur Plutarcho, qui ita de iis scribit: ἐπιθέσθαι δὲ τῇ τρυφῇ καὶ τὸν ζῆλον ἀφελέσθαι τοῦ πλούτου διανοηθεὶς, τὰ συσσίτια εἰσηγήσατο, Id est, *vt luxum inhiberet, & diuitiarum studium tolleret, syßitia instituit.* Xenophon addit præterea & hanc causam, vt essent syssitia quasi scholæ, quo cōuenientes adolescentes audirent à Senioribus præclara facta commemorari. Erat enim moris, gestorum narrationem audientibus adolescentibus ibi fieri. Xenophontis verba hæc sunt: λυκοῦργος ἐν τῇ σπάρτῃ ἀνέμιξε παιδεύεσθαι τὰ πολλὰ τοὺς νεωτέρους ὑπὸ τῆς τῶν γεραιτέρων ἐμπειρίας. καὶ γὰρ δὴ ἐπιχώριον ἐν τοῖς φιλιτίοις λέγεσθαι ὅ, τι ἂν καλῶς τις ἐν τῇ πόλει ποιήσῃ· ὥς᾽ ἐκεῖ ἥκιστα μὲν ὕβριν, ἥκιστα δὲ παροινίαν, ἥκιστα δὲ αἰσχρουργίαν καὶ αἰσχρολογίαν ἐγγίγνεσθαι, Id est, *Lycurgus Spartæ sic omnia miscuit, vt iuniores pleraque discerent à Seniorū experientia. Nam patrio more vsitatum erat commemorare in Phiditiis, quicquid in Repub. quisque præclarè fecisset. Quo fit vt istuc minimè vel atrox iniuria, vel ex vino petulantia, vel factum turpe, vel turpe dictum interueniat.* Itaque hæ quasi virtutis officinæ, vbi & corpus cibo recrearetur: ita & animus virtutis studio imbueretur. De Silētio cuius in iis etiam commonefiebant, suprà diximus. Porro quod impransi accesserint, tradit idem Plutarchus paulo post: παρεφύλαξε δὲ ὥστε μηδὲ οἴκοι προδειπνήσαντας ἐξεῖναι βαδίζειν ἐπὶ τὰ συσσίτια πεπληρωμένους ἑτέρων ἐδεσμάτων ἢ πομάτων, Id est, *præcauit etiam legislator, ne domi prius liceret cœnare, ac ita venirent repleti cibo & potu ad Syßitia.* Nam hoc prorsus apud eos magnæ erat intemperantiæ, & cum probro coniunctum. Quare etiam non edentem bibentémque secum reliqui culpabant vt intemperantem, ac qui ob mollitiem victus communis esset impatiens, vt idem ait.

INSTITVTVM VI.

Victus omnibus tenuis sit & viri iure nigro sint contenti.

6. De victu, qualis senibus qualis iunioribus.

HVius instituti etiam suprà facta est mentio. Conueniebat id autem obseruari, vt tenuis victus esset, aliâs Syssitia non frugalitatis & temperantiæ, sed luxuriæ & gulæ quasi scholæ futura. Sicut videmus iam ferè receptum, vt in conuentibus publicis luxuriæ magis, quàm in priuata vita tribuatur. Quod

contrà

contrà fiebat apud Lacedæmonios. Nam cibus eis vt tenuis erat, ita in Syssitiis certo modo erat definitus, ac quidem omnibus æqua mensura. Ælianus lib. III. cap. XXXIV. ὅτι Λάκωσι καὶ ῥωμαίοις νόμος ἦν, μὴ ἐξεῖναί τινι ὀψωνεῖν, μήτε ἃ βούλεται, μήτε ὅσα βούλεται. προσέταττον γὰρ διά τε τῶν ἄλλων σωφρονεῖν τοὺς πολίτας, καὶ διὰ τῆς τραπέζης οὐχ ἥκιστα, Id est, *Lacedæmonis iuxta ac Romanis lex erat, ne cui licitum esset obsonare quicquid vel quantum ipsi liberet. Nam quum per alia ciues ad temperantiam reuocare voluerunt, tum non minimum per rationem mensæ.* Idem docet Xenophon rationem eius addens, dum ita scribit: σῖτόν γε μὴν ἔταξε τοσοῦτον ἔχειν τὸν ἄρρενα, ὡς ὑπὸ πλησμονῆς μὲν μήποτε βαρύνεσθαι, τοῦ δὲ ἐνδεεστέρως διάγειν μὴ ἀπείρως ἔχειν· νομίζων τοὺς οὕτω παιδευομένους, μᾶλλον μὲν ἂν δύνασθαι, εἰ δεήσειεν, ἀσιτήσαντας ἐπιπονῆσαι, μᾶλλον δ᾽ ἄν, εἰ παραγγελθείη, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ σίτου πλείω χρόνον ἐπιταθῆναι, ἧττον δ᾽ ἂν ὄψου δεῖσθαι, εὐχερέστερον πρὸς πᾶν ἔχειν βρῶμα, καὶ ὑγιεινοτέρως δ᾽ ἂν διάγειν, καὶ εἰς μῆκος ἂν αὐξάνεσθαι, τὴν ῥαδινὰ τὰ σώματα ποιοῦσαν τροφὴν μᾶλλον συλλαμβάνειν ἡγήσατο, ἢ τὴν διαπλατύνουσαν τῷ σίτῳ. Quæ rationes etiam redduntur à Plutarcho institutis Laconicis. Verborum autem vtriusque auctoris summa huc recidit, primò quod hæc σιτοδεία, seu victus tenuitas instituta sit, vt esset assuefactio ad tolerandam famem, quum ita opus in bellis & alibi, vt nihilominus labores tolerare possent. Deinde eum vsum habuit, vt obsonio quàm minimo egerent, & escam quamuis admitterent. Postea profuit etiam ad sanitatem parco cibo vti. Tum etiam talem victum conducere existimarunt ad proceritatem, vt corpora ad agilitatem potius essent expedita, quàm pinguedine dilatarentur. Postremo putabant hoc etiam venustatis esse. Sic Agesilaus ipse Rex quum esset, tenui tamen victu contentus erat, vt scribit de eo Plutarchus. Qui rogatus de causa tam tenuis victus, Respondit: se ex tali semente vitæ libertatem metere. Quæ causa etsi longius petita, eodem tamen recidit quò priores. Nam qui ita vitam instituit, vt tenuis ei victus sufficiat, is haud facilè voluptatibus seruus fit, nec hostibus succumbit. Lysander etiam eodem instituto eductus Ionicas delicias contemsit, vt est apud Ælianum libro tertio

Ratio instituti huius de victus tenuitate.

cap. XX. Quò pertinent quod Thasiis offerentibus lauticias, eas repudiauit & seruis distribui iussit Agesilaus, addens colentes virtutem non admittere tales gulæ delicias. Aliena enim à liberis esse, quibus serui alliciuntur. Hæc itaque huius instituti causæ de quibus physicorum more philosophatur aliquantum Plutarchus in Lycurgo. Cæterum fuit viris suum obsonium præcipuè in iure nigro situm, quod μέλας ζωμὸς dicebatur. Testatur hoc Plutarchus Lycurgo, & institutis Laconicis: τῶν δὲ ὄψων εὐδοκιμεῖ μάλιστα παρ' αὐτοῖς μέλας ζωμὸς, ὥστε μήτε κρεαδίου δεῖσθαι τοὺς πρεσβυτέρους, ἀλλὰ παραχωρεῖν τοῖς νεανίσκοις, αὐτοὺς δὲ ζωμοῦ κατατεγμένους ἑστιᾶσθαι, Id est, *Inter opsonia prima laus erat iuri nigro: quare carnibus non indigebant maiores natu, sed eas permittebant iunioribus, ipsi decuriati iure vescebantur.* Nam vt suprà attigimus, in classes seu ordines certi numeri distributi recumbebant. Coniicio autem ius hoc nigrum confieri solitum, ex sale, aceto, sanguine & fortè frustulis carnium. Quod indicare videtur illud quod est apud Plutarchum de tuenda valetudine, vbi scribit Lacedæmonios solitos coco ad parandam cœnam sal & acetum tradere, reliqua ex victima iubere petere Quod si verum est, non dissimilis paratur apud nos cibus, qui haud dubiè apud maiores vsitatior, quum nondum exquisitæ ciborum lautitiæ mensas occupassent.

Virorum obsonium, Ius nigrū.

Ius nigrum ex quibus cōficeretur.

INSTITVTVM VII.

Nisi sitis causa nihil bibatur.

CReditum est, Græcos reliquos vino deditos fuisse: Itaque ob luxum & perpotationes malè audierunt. Vnde in ipsorum opprobrium Latini verbum finxerunt pergræcari: sicut & Cicero eos ebrietatis nomine notat. Hoc si ita est, vt de iis qui in magna Græcia vixerunt Sybaritis & aliis, itémque de Græcis Asiaticis non dubitatur, fuerunt certè ab hoc vitio immunes Lacedæmonij. Nam iis non licebat nisi sitientibus bibere. Conuiuia sanè apud eos nulla, vbi compotationibus opera dabatur: sed in syssitiis suis sicci & sobrij versabātur. Plato lib. 1. de Legib. scribit Spartæ legem fuisse, qua Ebrietas, & quę eam sequuntur, petulan-

7. Institutū de Potu Lacedæm. Græcorum luxus in potationibus. Pergræcari vnde dictum.

petulantia & lasciuia ꝓfligatę erant, ac cõpotationes prohibitę. Ita enim inquit: οὔτ᾽ αὖ ἐπ᾽ ἀγρῶν ἰδίοις, οὔτ᾽ ἐν ἄστεσιν ὅσων ἁμαρτίαις μέλει, συμπόσια οὐδ᾽ ὁπόσα τούτοις συνεπόμενα, πάσας ἡδονὰς κινεῖ κατὰ δύναμιν. Idem etiam testatur Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: καὶ μὴν τοῦ ποτοῦ ἀποπαύσας τὰς οὐκ ἀναγκαίας πόσεις, αἳ σφάλλουσι μὲν σώματα, σφάλλουσι δὲ γνώμας, ἐφῆκεν ὁπότε διψῴη ἕκαστος πίνειν· οὕτω νομίζων ἀβλαβέστερον καὶ ἥδιστον ποτὸν γίγνεσθαι, Id est, *sublatis potationibus non necessariis, quæ tùm corpora, tùm animos labefactant. potestatem bibendi tantùm fecit, vbi quisque sitiret. Nam hac ratione putabat potum minimè noxium & longè suauissimum fore.* Pertinet huc apophthegma Leotychidæ: Nam interrogatus cur pauco potu vterentur Spartani, Respondit inquiens: Ne aliis de nobis consulrent, sed nos pro aliis. Perinde ac sani consilij ratio eis constare non posset, qui non sobrij semper essent. Quare & Cicero Tuscul. 11. ait, Lacedæmoniorum iuuentutem exerceri esuriendo & sitiendo.

Ebrietas Lacedæm. prohibita.

INSTITVTVM VIII.

Sine face domum eundum.

DIximus iuniores vnà cubare solitos: sed adultiores domum quisque suam commeabant. Nec tamen ad lumen incedere licebat, quacunque via noctu redeundum esset, vetante hac lege. Cuius rationem Plutarchus ait fuisse, vt assuefierent in tenebris intrepidè incedere. Ita enim scribit in institutis: πιόντες οἱ Λάκωνες ἐν τοῖς συσσιτίοις μετρίως ἀπίασιν δίχα λαμπάδος. οὐ γὰρ ἔξεστι πρὸς φῶς βαδίζειν, οὔτε ταύτην, οὔτε ἄλλην ὁδόν, ὅπως ἐθίζωνται σκότους καὶ νυκτὸς εὐθαρσῶς καὶ ἀδεῶς ὁδεύειν, Id est, *Lacones postquam in Syßitiis modicè biberint, domum absque face redeunt, Neque enim vel hoc, vel aliud iter, præeunte lumine conficere illis licet: vt in tenebris & noctu audacter & sine vllo metu incedere consuescant.* Quod in vita Lycurgi idẽ auctor repetit. Xenophon verò potius alias causas fuisse autumat, & in primis hanc, vt ea ratione magis vino abstinerent, ne forte lubrico ex vino incessu ad terram inter eundum prosternerentur, quod fax ipsis non præluceret. Eius verba hæc sunt: ἀγαθαί γε μὴν ἀπεργάζεται

8. De more domum à Syßitiis repetendi.

Ratio huius instituti.

Altera causa.

καὶ τάδε ἡ ἔξω σίτησις. περιπατεῖν τε γὰρ ἀναγκάζονται ἐν τῇ οἴκαδε ἀφόδῳ, καὶ μὴν τὸ ὑπὸ οἴνου μὴ σφάλλεσθαι ἐπιμελεῖσθαι, εἰδότας ὅτι οὐκ ἔνθαπερ ἐδείπνουν καταμένουσι, καὶ τῇ ὄρφνῃ ὅσῃ ἡμέρᾳ χρηστέων. οὐδὲ γὰρ ὑπὸ φανοῦ τὸν ἔτι ἔμφρουρον ἔξεστι πορεύεσθαι. Quæ verba nos ita exponimus. Alia præterea bona effecit cœnatio extra domum. Coguntur enim in reditu obambulare. Deinde etiam, quum ſciant ſibi non manendum vbi cœnarent, tenebríſque in reditu tanquam luce vtendum, neceſſe habent proſpicere ne vino titubent vel collabaſcant. Tum verò ad excubias militares obeundas condoceſiunt, in quibus neque cum luce incedere permiſſum.

TABVLA SEXTA DE HABITV.

INSTITVTVM I.

Pauperes & diuites eodem modo veſtiantur.

Sextæ tabulæ I. Inſtitutum. De veſtitu pauperum & diuitum pari.

SICVT victus conſimilis erat pauperibus & diuitibus, ita & veſtitus. Vtriuſque ea ratio, quam ſuprà reddidimus vbi de victu egimus. Hoc autem de veſtitu ita obtinuiſſe teſtatur Ariſtoteles lib. IV. cap. IX. Politicorum, vbi quum de victu locutus eſſet, de veſtitu ita ait: καὶ τὴν ἐσθῆτα οἱ πλούσιοι τοιαύτην, οἵαν ἄν τις παρασκευάσασθαι δύναιτο καὶ τῶν πενήτων ὁστισοῦν, Id eſt, *veſtem geſtant diuites eiuſmodi, qualem quiſque pauperum parare poteſt.* Meminit & Iuſtinus, qui ait Lycurgi inſtituto neminem cultius quàm alterum incedere. Quare quod Clemens Alexād. pædagogi lib. III. cap. II. ſcribit Laconicam pudicitiam veſte, luxu & externa pulcritudine corruptam, id non de Helena tantum: ſed de poſterioribus etiam temporibus poterit intelligi. Verba Theologi hæc ſunt: σωφροσύνην διέφθειρε λακωνικὴν ἐσθής, καὶ χλιδή, καὶ κάλλος ὡραῖον. Exemplum illuſtre in Pauſania,

ſania, qui ad reliquos corruptos mores hoc etiã addidit, vt præter conſuetudinem Lacedæmoniorum ſtolam Medicam geſtaret. Cæterum quod modica fuerit Lacedæmoniorum veſtis, vt facilè vtriſque potuerit eſſe ſimilis, docet Thucydides lib. 1. initio ita ſcribens: μετρίᾳ δ' αὖ ἐσθῆτι καὶ εἰς τὸν νῦν τρόπον πρῶτοι λακεδαιμόνιοι ἐχρήσαντο, Id eſt, *Modica autem veſte & ad huius ætatis conſuetudinem primi vſi ſunt Lacedæmonij*. Idem teſtatur Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum inquiens: ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἱματίων γε ἕνεκα χρηματιστέον. οὐ γὰρ ἐσθῆτος πολυτελείᾳ, ἀλλὰ σώματος εὐεξίᾳ κοσμοῦνται, Id eſt, *Nec veſtitus cauſa pecuniam quæri neceſſe eſt. Nam illi non pretioſa veſte, ſed corporis egregia conſtitutione ornantur*. Veſtis itaque omnibus vilis erat, ac tantum quæ extremum frigus depelleret, non quæ corpori ornatum adderet. Ac tali quidem veſte Ageſilaus ipſe Rex induebatur, quo nomine deriſus ab Ægyptiis & aliis. Fuit enim prorſus Lacedæmoniorum frugalitas circa cultum & veſtitum omnibus admirationi. Lyſander pretioſas veſtes à Dionyſio Tyranno filiabus ipſius miſſas repudiauit: timens ne iis indutæ deformiores viderentur, vt ſcribit Plutarchus in Apophthegmatis. Itaque meritò Clemens Alex. refert 1. Stromatum, neque purpuræ apud eos vſum permiſſum. Poeticum itaque eſt, quod purpuras Laconicas dicit Horatius lib. II. Oda XVIII. niſi de veſtibus militaribus intelligatur.

Ageſilaus rex veſte tenui vſus.

Lyſander miſſas filiabus pretioſas veſtes repudiauit.

INSTITVTVM II.

Pueris tunica detur, adoleſcentes autem vnico in annum pallio ſint contenti.

NOn tãtum precium veſtibus ademit Legiſlator: ſed & certam formam modúmque eis præſcripſit, pro ratione ætatis. Nam veſtem interiorẽ ſeu tunicam, egreſſis annum ætatis duodecimum vetuit geſtare. Supra hanc ętatem pallium cuique dari permiſit, idq́ue quotannis vnum tantum. Plutarchus vita Lycurgi: γενόμενοι δὲ δωδεκαετεῖς, ἄνευ χιτῶνος ἤδη διετέλουν, ἓν ἱμάτιον εἰς τὸν ἐνιαυτὸν λαμβάνοντες, Id eſt, *vbi attigerunt annum duodecimum, iam ſine tunica agebant, vnum accipientes quotannis pallium*. Quæ idem repetit inſtitutis Laconicis. Xenophon de hoc quoque ita ait: καὶ ἀντί γε τοῦ ἱματίοις διατρύπτεσθαι, ἐνόμιζεν ἑνὶ ἱματίῳ δι' ἔτους προσε-

2. De veſtium pro ratione ætatis forma & modo.

Tunica prohibita ætatis annum duodecimũ egreßis.

Pallium vnum ſingulis annis cuique dari permiſſum.

θίζεσθαι· νομίζων οὕτω καὶ πρὸς ψύχη, καὶ πρὸς θάλπη, ἄμεινον ἂν παρασκευάσασθαι, Id eſt, *Pro eo quod in veſtibus luxuriarentur, ſtatuit vt ad vnum veſtimentum toto anno ſeſe aſſuefacerent. Exiſtimans eos hac ratione; tùm ad frigora, tùm ad calores rectius instructos fore.* Iuſtinus quoque ſcribit iuuenibus non plus vna veſte vti toto anno permiſſum. Quod autem hæc ipſa veſtis tenuis fuerit, indicat Heſychius, à quo χιτὼν λακωνικὸς exponitur λεπτὴ ἐσθής. Voluit itaque Legiſlator hac veſte etiam domi ſuos condocefacere, vt imbres, pluuias, tempeſtates, niues, & frigora tolerare poſſent, tenui ſemper vti veſte domi aſſuefacti.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM III.

Abſque calceis pueri incedant, reliqui, quum opus fuerit, vtantur.

3. De calceis quibus pueri non vtebantur.

Huius instituti ratio.

CAlceis pueri non vtebantur, quippe quod non admodum iis neceſſarij, qui in communibus contuberniis totos ferè dies conſumebant. Itaque ſcribit Plutarchus aſſuefieri Lacedęmoniorum pueros βαδίζειν ἀνυποδήτους. Sed & de eo, reddẽs huius inſtituti rationem, ita Xenophon ait: ἀντί γε μὴν τοῦ ἁπαλύνειν τοὺς πόδας ὑποδήμασιν, ἔταξεν ἀνυποδησίᾳ κρατύνειν· νομίζων εἰ τοῦτο ἀσκήσειαν, πολὺ μὲν ῥᾷον ἂν ὄρθια τε βαίνειν, ἀσφαλέστερον δὲ πρανῆ καταβαίνειν, καὶ πηδῆσαι, καὶ ἀνθορεῖν, καὶ δραμεῖν θᾶττον, ἀνυπόδετον εἰ ἠσκηκὼς εἴη τοὺς πόδας, ἢ ὑποδεδεμένον, Id eſt, *Pro eo quod alij calceis pedes emollirent, iuſsit vt diſcalceati pedes duriores efficerent. Exiſtimabat enim ſi in eo ſe exercitarent, futurum vt multo facilius ardua loca conſcenderent per decliuia deſcenderent, exſilirent, proſilirent, currerent diſcalceati, ſiquidem pedes aſſuefeciſſent quam calceati.* Atque ita quidem de pueris inſtitutum. Cæterum Ephebos & adultiores puto calceos vſurpaſſe, quum ita neceſſe eſſet, quippe quibus quotidiè magis pedibus eundum erat, & noctu ſine face, aliquando in agros & venationem commeandum. Horum autem calceos inuenio dictos propriè Lacedæmoniorum vocabulo ἐννισκόλοις. Ita enim Heſychius, ἐννίσκολοι, ὑποδήματα λακωνικῶν ἐφήβων. Idémque tradit alios calceos Laconicos fuiſſe, qui ἀμυκλάδες dicti.

Calcei adultioribus conceſsi.

Calceorum proprium vocabulum Laconicũ.

INSTI-

INSTITVTVM IV.

Pueri cute tenus rasi sint, reliqui comam nutriant.

PVeros radi solitos fuisse cutem vsq;, testatur Plutarchus Lycurgo. Nam quod disciplinam rigidam seruauerint Lacedęmonij, pueros ἐν χρῷ κείροντες ibi scribit. Quod videtur necessarium quodammodo, quandoquidem pueri plerumque extra ædes parentum degebant. Reliqui autem adultiores comam nutriebant. Qui tamen ipsi olim erant tonsi, si credimus scribenti hoc Herodoto lib. 1. vbi refert hoc institutum in Argiuorum inuidiam æmulatione quadam introductum. Nam quum prælio ad Thyreas inferiores fuissent Argiui, deuouerunt se ne prius comam alerent, quàm Thyreas recuperassent, quum ante fuissent comati: Ac econtra Lacedæmonij statuerunt, vti comam alerent, quum antea tonsi essent. Itaque Herodoto auctore hæc prima causa Lacedæmoniis alendi comam. Quem tamen Plutarchus Lysandro redarguere in hoc non dubitauit. Videtur tamen confirmari narratio Historici à philosopho in Phædone, vbi se iuraturum ait Socrates, vti Argiui, non nutriturũ comam antequam vicisset simmiam & cubetem. Postea verò seruatum vetus institutum in pueris tantum, reliquis comam simul & barbam nutrientibus. Quod quidem quasi laxamentum legum ipsis indultum fuit. Xenophon lib. de Repub. Lacedæm. ἐφῆκε δὲ κομᾷν τοῖς ὑπὲρ τὴν ἡβητικὴν ἡλικίαν, νομίζων οὕτω καὶ μείζους ἂν καὶ ἐλευθεριωτέρους καὶ γοργοτέρους φαίνεσθαι, Id est, *Permisit etiam eis comam alere, qui pubertatis annos excessissent: Existimans eos hoc pacto grandiores, magis ingenuos & terribiliores apparere.* Idem tradit Plutarchus Lycurgo & apophtheg. vbi refert Legislatorem existimasse, comam formosis pulcritudinem augere, deformes autem reddere terribiliores. De barba idem intelligendum. Nicander quærenti cur comam & barbam alerent Spartani, Respondit: *Quia virum maximè ornat, & minimo sumtu constat proprius ornatus.* Laco quidam alius præclarè etiam de barba respondit. Nam interrogatus cur tam prolixam aleret barbam, inquit, *vt canos videns, nihil iis indignum in me admittam.* Quod quum aliâs fieret quoties liberet, tamen prælium inituri potissimum id obseruabant. Ita Plutarchus

4. De Coma, quam pueri radere, adulatiores autem nutrire debebãt.

Ratio huius instituti.

Lycurgo: *μάλιστα περὶ τοὺς κινδύνους ἐθεράπευον τὴν κόμην, λιπαράν τε φαίνεσθαι καὶ διακεκριμένην*, Id eſt, *Potiſsimum imminente periculo concinnabant comam, vt nitida appareret & diſcriminata.* Quod teſtatur etiam Demaratus apud Herodotum lib. VII. vbi huius inſtituti illuſtre eſt exemplum, in iis qui ſe ad mortem obeundam pro Græcia cum Leonida parauerunt. Fœminarum coma etiam prolixa, ſed ſparſa in humeros, tantúmque nodo relegari ſolita, vt intelligi poteſt ex Virgilio lib. I. Æneidos. Vnde & Horatius lib. II. Oda XI. Incomtum Laçænæ nodum vocat. Sed præter ſuperiores quas attulimus eius inſtituti cauſas, & hanc vnam fuiſſe puto, vt ea ratione poſſent dignoſci facilè ab aliis, etiam mortui Lacedæmonij. Cæterum quod mentum tamen radere aliquãdo ſoliti fuerint adulti, Ephoris, quum magiſtratum ingrederentur, ita iubentibus, teſtatur Plutarchus in Agide, qui ſcribit hoc eo factum, vt in minimis etiam parere aſſueſcerent.

Coma fœminarum qualis.

Mentum radere aliquando iuſſi adulti.

INSTITVTVM V.

Squalidi corpore balnea & vnctiones non vſurpent.

COmam quidem barbámque pectebant & ornabant Lacedæmonij, ſqualidi aliâs & horridi. Non enim balnea & talia, niſi ſtatis temporibus iis vſitata. Plutarchus Lycurgo: *αὐχμηροὶ τὰ σώματα καὶ λουτρῶν καὶ ἀλειμάτων ἄπειροι, πλὴν ὀλίγας ἡμέρας τινὰς τοῦ ἐνιαυτοῦ, τῆς τοιαύτης φιλανθρωπίας μετεῖχον*, Id eſt, *Squalidi corpore balneorum & vnctionum neſcij, tantum paucis diebus per annum guſtabant eas lautitias.* Etenim lotiones ipſis & balnea nulla præterquam in Eurota. Id enim Scholiaſtes Thucydid. lib. II. de Iuuenibus Lacedæmoniorum notat: *οἱ δὲ αὐτοὶ οὕτως ἐπιπόνως ἤσκουν, ὡς μηδὲ λουτρὸν ἀνέχεσθαι, ἀλλ' ἀρκεῖσθαι τῷ εὐρώτᾳ ποταμῷ πρὸς τὸ λούσασθαι*, Id eſt, *Ita moleſtè & laborioſè adoleſcentes exercebant, vt nec balnea ferrent, ſed ſufficere illis Eurotam fluuium ad lauandum voluerunt.* Falſum itaque haud dubiè, quod apud Ioſephum eſt lib. II. contra Apionem, vbi dicuntur eſſe *λιπαροὶ καὶ τὰ σώματα πρὸς κάλλος ἀσκοῦντες*. Idem de vnguentis, quod ab iis quoque abſtinuerint, teſtatur Clemens Alexand. I. Stromatum, vbi monet vitandum luxum ſuperuacaneum, & delitias exemplo Lacedæmoniorum: *καθάπερ*, inquit, *τὸ μύρον καὶ τὴν πορφύραν οἱ παλαιοὶ*

5. De balneis & vnctionibus non vſurpandis à ſqualidis corpore.

λαιοὶ λακεδαιμόνιοι, δολερὰ μὲν τὰ εἵματα, δολερὰ δὲ τὰ χρίματα ὑπολαμβάνοντες ὀρθῶς καὶ ὀνομάσαντες, Id eſt, *Ita vitandus luxus ſuperfluus, ſicut Lacedæmonij veteres vnguentum & purpuram repudiabant, doloſas veſtes, & doloſa vnguenta rectè exiſtimantes & nuncupantes.* Itaque & vnguentarij perinde ac alij inutiles quaſque artes exercentes Sparta etiam eiiciebantur. Seneca naturalium quæſt. lib. IV. in fine. *Vnguentarios,* inquit, *Lacedæmonij vrbe expulerunt & properè cedere finibus ſuis iuſſerunt, quia oleum diſperderent.* Quæ ratio tamen friuola eſt, potiuſque mollitiem & luxum videntur ita vrbe eiicere voluiſſe Lacedæmonij. *Vnguentarij Sparta eiecti.*

INSTITVTVM VI.

Pugnaturi veſtibus induantur purpureis.

RETulimus ex Clemente Alexandrino, vetitam Lacedæmoniis fuiſſe purpuram, quod ita accipiendum, vt tamen in bello vſurpata ſit veſtis purpurei coloris: ſicut multa ibi alia concedebãtur, quæ domi prohibita. Cæterum quod purpuram militarem veſtem voluerit Legiſlator, eius hanc rationem reddit, quod viris conuenientiſſima, bellóque talis veſtis aptiſſima. Xenophon de Repub. Lacedæm. εἰς γε μὴν τὸν ἐν τοῖς ὅπλοις ἀγῶνα τοιάδ᾽ ἐμηχανήσατο. στολὴν μὲν ἔχειν φοινικίδα, καὶ χαλκῆν ἀσπίδα· τοιαύτην νομίζων ἥκιστα γυναικείᾳ κοινωνεῖν, πολεμικωτάτην δ᾽ εἶ(ναι). καὶ γὰρ τάχιστα λαμπρύνεται καὶ σχολαιότατα ῥυπαίνεται, Id eſt, *Ad armorum certamina huiuſmodi quædam excogitauit. Stolam eos purpuream habere voluit, & ſcutum æreum. Exiſtimabat enim genus hoc veſtis, minimè cum muliebri commune quicquam habere. Nam & celerrimè ſplendidum redditur, & ſordes tardiſsimè contrahit.* Valerius autem Maximus lib. II. cap. VI. ad occultandum vulnerum ſanguinem hanc veſtem adhiberi exiſtimat. Ita enim ſcribit: *Iidem* (Lacedæmonij) *ad diſsimulandum & occultandum vulnerum ſuorum cruorem, pæniceis in bello tunicis vtebantur: Non, ne ipſis aſpectus eius terrorem: ſed ne hoſtibus fiduciæ aliquid adferret.* Vtriuſque cauſæ meminit & Plutarchus inſtitutis Laconicis. Puniceis, inquit, veſtibus in bello vtebantur, quod color ille fortes viros deceret, & ob eius ſimilitudinẽ cum ſanguine, maiorem imperitis formidinem afferre videretur. Quin etiam ſi quis ipſorum vulneratus fuiſſet, id non facilè

6 De veſte militari purpurea.

Ratio huius inſtituti.

Altera ex Valerio.

ab hostibus deprehendi, sed ob coloris similitudinem latere, vtile erat. In eandem ferè sententiam scribit Ælianus lib. VI. cap. VI. variæ historiæ. Hæ à magnis illis auctoribus causæ redditæ. Sed mihi videtur vestis talis pertinuisse etiam ad discernendum Lacedæmonios, ab aliis quibusuis Græcis & Barbaris. Nam suprà diximus vestibus etiam dignosci Lacedæmonios. Quod quum ita sit, mirum est, quod ille qui de Leonida fecit Epigramma Græcum, fingit eum purpuram repudiare, tanquam non deceret Lacedæmonium.

Alia etiam ratio.

INSTITVTVM VII.

Instructa acie quiuis corona caput cingat.

7. De coronis à quouis instructa acie assumendis.

COronæ rarius domi vsurpatę, in bello ante prælium ab omnibus sumebantur, ita edicente Rege. Plutarchus Lycurgo: ἤδη δὲ συντεταγμένης ἅμα τῆς φάλαγγος αὐτῶν καὶ τῶν πολεμίων παρόντων, ὁ βασιλεὺς ἅμα τήν τε χίμαιραν ἐσφαγίζετο, καὶ στεφανοῦσθαι παρήγγελλε πᾶσι, Id est, *Instructa iam acie eorum, quum adesset hostis, Rex simul capellam immolabat, edicebátque vt omnes coronas sumerent.* Idem tradit Xenophon, qui dicit legem fuisse: μηδένα λακεδαιμονίων ἀστεφάνωτον εἶναι. Quod vetustum valde videtur. Nam eò existimare licet Homerum respexisse, quum καρηκομόωντας ἀχαιοὺς dicit: Lacedæmonios haud dubiè in primis intelligens Achæos. Sed quæ huius instituti ratio fuerit, neuter horum tradit. Equidem existimo voluisse eos fiduciam hac ratione animis pugnantium addere, vt coronam iam tanquam victoria potiti gestantes fortius agerent, ne præmium victoriæ multi perderent. Erat enim Corona apud omnes Græcos victoriæ præmium. Itaque qui illud ante victoriam præsumsissent, eis necessariò quodammodo elaborandum fuit, ne per dedecus vicissim amitterent.

Καρηκομόωντες ἀχαιοὶ cur ab Homero dicti.

Ratio huius instituti

INSTITVTVM VIII.

Annulus in digito tantum ferreus sit.

8. De Annulis in digito ferreis.

FErrum fortes decuit. Itaque Lacedæmonij non aureo, sed ferreo vtebantur annulo. Auctor Plinius lib. XXXIII. cap. I. vbi adimens antiquissimis Romanis, tum Regibus videlicet præter Numam & Seruium, tũ & aliis annulos, miratur Tarquiniorum

niorum

niorum statuas etiam sine annulis esse, quum ij ex Græcia, vnde & annuli, locum adscribere non pigebit. *Hoc* (inquit) *in Tarquiniis maximè miror, quorũ è Græcia fuit origo, vnde hic annulorum vsus venit, quanquam etiam nunc Lacedæmone ferreo vtantur.* Hæc ille. Quod quidem non poterat apud Spartanos non esse antiqui instituti, aliâs corruptis moribus & laxata disciplina ciuitatis, ad hanc frugalitatem non venturos. Tribuit idem tamen Romanis veteribus etiam ferreos annulos, quos ait bellicæ virtutis insigne fuisse. Vnde discere licet, fuisse Lacedæmoniis quoque ferreos annulos pro virtutis & fortitudinis documento, potius quàm pro corporis ornamento. *Annuli veterum Romanorũ ferrei.*

INSTITVTVM IX.

Virginum vestes citra genua finiantur.

VT de virorum habitu sanxit Legislator: ita & mulierum vestitum non præteriit. Eæ itaque instituto veteri vestes supra genua decurtatas ferebant. Vnde φαινομηρίδες dictæ sunt ab Ibyco poeta, vt testatur Plutarchus, tanquam quæ femora nuda ostenderint. De virginibus id non dubium, docente Clemente Alexand. lib. II. Pædagog. cap. x. qui in illis aliísque fœminis hunc habitum damnans ait: οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ γόνυ, καθάπερ τὰς λακαίνας φασὶ παρθένους, ἐστολίσθαι καλόν. οὐδὲν γὰρ μέρος ὁποῦν ἀπογυμνοῦσθαι γυναικὸς εὐπρεπές, Id est, *Neq; enim decorum stolas finire citra genua, vti Lacænis virginibus in vsu. Nullam enim partem nudam fœminas ostendere conuenit.* Quod tamen à moribus Lacedæmoniorum non abhorrebat. Nam voluerunt virgines ludis & certaminibus quibusuis exerceri, sicut iuuenes, ad quę breuiore hac veste prorsus erant expeditiores & aptiores. Vnde & σχιστοὺς χιτῶνας eis Pollux tribuit. Idémque locus Virgilij suprà à nobis allegatus docet.

9. De vestibus virginum.
φαινομηρίδες dictæ cur sint Lacænæ.
Ratio huius instituti.

INSTITVTVM X.

Aurum & pictas vestes matronæ non gestent, sed tantum meretrices.

IN aliis Rebuspub. multa mulieribus concessa, quoad ornatum & cultum. Spartæ cogebantur simplici & frugi vestitu *10. De vestibus matronarum.*

esse contentę. Aurum gestare non licebat honestis fœminis: sed gestantibus probro erat, & turpis quæstus indicium: sicut & vestis præter morem preciosa & speciosa. Heraclides de politiis: τῶν ἐν Λακεδαίμονι γυναικῶν κόσμος ἀφῄρηται, οὐδὲ κομᾶν ἔξεστιν, οὐδὲ χρυσοφορεῖν, Id est, *Lacedæmone ornatus omnis mulieribus interdictus, neque eas ornari licet, nec aurum gestare.* Quod institutum prædicat in primis quoque Clemens Alexand. pædagog. lib. II. cap. X. ἄγαμαι τῶν Λακεδαιμονίων τὴν πόλιν τὴν παλαιάν· ἣ μόναις ταῖς ἑταίραις ἀνθινὰς ἐσθῆτας, καὶ χρυσοῦν κόσμον ἐπέτρεψε φορεῖν, ἀφαιρουμένη τῶν δοκίμων γυναικῶν τὴν φιλοκοσμίαν, τῷ μόναις ἐφεῖναι καλλωπίζεσθαι ταῖς ἑταιρούσαις, Id est, *Laudo veterem Lacedæmoniorum ciuitatem, quæ solis meretricibus floridas vestes, aureúmque mundum gestare permisit, probis mulieribus ornatus studium interdicens, eò quod solis meretricibus concederet ornari.* vbi ἀνθινὰς vestes pictas & versicolores interpretor.

Ratio huius instituti.

Et hoc quidem merito ita obtinuit. Voluerunt enim semper Lacedæmonij ornatum muliebrem in bono & firmo corporis habitu, inque pudicitia & modestia, non externo cultu situm.

Ephoris cura vestium commissa.

Itaque huius etiam cura Ephoris, & fortean Harmosynis commissa, qui quotidie de omni vestitu & habitu inquirebant. Ita enim de Ephoris Ælianus scribit, lib. XIV. c. VII ἐπιτήδευτο δὲ καὶ φροντὶς τοῖς ἐφόροις καθ' ἑκάστην πολυπραγμονεῖν τὰ περὶ τὴν στολὴν, εἰ ἕκαστα αὐτῆς μὴ ἀπολείπηται τοῦ κόσμου τοῦ δέοντος, Id est, *Curam gerebant Ephori, vt quotidie multum diligentérque considerarent quæ ad vestitum pertinent, num aliquid circa vestes à decenti & debito ornatu deficeret.*

INSTITVTVM XI.

Virgines detectæ, mulieres velatæ in publicum prodeant.

XI. De mulieribus in publicum prodituris velandis, virginibus autem detegendis.

HÆc lex superiori ita respondet, vt prorsus cum ea concordet. Nam quorsum attinebat ornari mulieres, si velatæ faciem in publicum prodeuntes agnosci non poterant? voluerunt itaque Lacedæmonij inornatas mulieres, & simul facie coopertas.

Ratio huius instituti.

Huius autem instituti Charilaus rationem à nuptiis petit. Nam interrogatus, cur Spartani virgines detectas, mulieres velatas in publicum emitterent, Respondit: *quia*, inquit, *virginibus quærendi sunt viri, mulieribus opera danda, vt seruent maritos.* Sed videtur

tur

tur tamen hoc etiam fuisse modestiæ & castitatis, ne videlicet alij in eas oculos conicientes, illiciti amoris flammas conciperent. Quod & hodierno die quædam gentes obseruāt, rationem hanc potissimum secutæ.

INSTITVTVM XII.

In pompis & certaminibus, tum pueri, tum virgines nudæ sint.

VIrginibus & pueris quales vestes fuerint, iam explicatum: atque iis quum aliâs induerentur, in pompis tamen & certaminibus nudi comparebāt. Fuit enim hoc Lacedæmoniorum institutum, quippe ab iis primò inuentum, vt qui certarent vestes in publico exuentes nudarētur. Thucydides lib. I. de vestitu Lacedæmoniorum loquens: ἐγυμνώθησάν τε πρῶτοι, καὶ ἐς τὸ φανερὸν ἀποδυσάντες λίπα μετὰ τοῦ γυμνάζεσθαι ἠλείψαντο, τὸ δὲ πάλαι καὶ ἐν τῷ ὀλυμπικῷ ἀγῶνι διαζώματα ἔχοντες περὶ τὰ αἰδοῖα οἱ ἀθληταὶ ἠγωνίζοντο, Id est, *Primi* (Lacedæmonij) *corpora certaturi nudauerunt propalam se exuentes, oleóq; vnxerunt, quum olim etiam in olympiaco certamine Athletæ subligacula circum pudenda habentes pugnarent.* De Athletis autem legatur scholiastes Græcus, & Clemens Alexand lib. III. pædagog. cap. v. Refert idem institutum & Plutarchus Lycurgo his verbis: ἀφελὼν τὴν θρύψιν καὶ σκιατραφίαν καὶ θηλύτητα πᾶσαν, οὐδὲν ἧττον εἴθισε τὰς κόρας τοῖς κόροις γυμνὰς τε πομπεύειν, καὶ πρὸς ἱεροῖς τισὶν ὀρχεῖσθαι ᾄδειν τῶν νέων παρόντων καὶ θεωμένων, Id est, *Remotis deliciis, vmbratili vita, & mollitia omni fœminea, assuefecit iuxta puellas atque adultos nudos in publico versari, certisque solennibus saltare & cantare, aßistentibus atque spectantibus iuuenibus.* Rationem autem huius addit postea idem auctor in hunc modum scribens: ἡ δὲ γύμνωσις τῶν παρθένων οὐδὲν αἰσχρὸν εἶχεν, αἰδοῦς μὲν παρούσης, ἀκρασίας δὲ ἀπούσης· ἀλλ' ἐθισμὸν ἀφελῆ καὶ ζῆλον εὐεξίας ἐνειργάζετο, καὶ φρονήματος τὸ θῆλυ παρέγευεν οὐκ ἀγεννοῦς, ὡς μηδὲν ἧττον αὐτῷ καὶ ἀρετῆς καὶ φιλοτιμίας μετουσίαν οὖσαν, Id est, *Detectioni virginum nihil inerat obscœni, cum qua coniuncta verecundia erat, aberat libido: sed simplicem assuetudinem & studium boni habitus conciliabat, gustúmque fœminæ præbebat Spirituum non inertium, quod societate nec ipsæ virtutis & gloriæ excluderentur.* Quò pertinet etiam quod est in Apophthegmatis Lycurgi. Nam reprehendentibus qui-

12 De Virginibus & pueris in pompis & certaminibus nudandis.

Huius instituti ratio

busdam virginum in pompis solemnibus nudationem, causámque eius requirentibus: *Ait, id à se institutum, vt eadem cum viris exercentes studia, neque viribus corporis & sanitate, neque animi contentione & virtute eis cederent, popularémque opinionem de se despicerent.* Hę itaq; causæ nudationis. De exercitiis autem communibus pueris & virginibus infrà dicetur.

TABVLA SEPTIMA DE DISCIPLINA ET MORIBVS.

INSTITVTVM I.

Nemini liceat ex suo arbitrio viuere, sed ex legum præscripto similes mores discant.

1. De moribus, ex legum præscripto formandis.

Ibertas quidem summa fuit Lacedæmoniis: sed non tamen faciendi, nisi quod legibus & institutis ipsorum consentaneum. Quare sic instituebãtur, vt omnes maiorum disciplinam eodem modo seruarent. Erant enim legibus prorsus mores omnium adstricti, vt consimiles iidémque omnibus essent. Nam ita Lycurgus initio de disciplina sanxit. Testatur Cicero in Bruto, vbi scribit disciplinam Lacedæmoniorum à Lycurgo legibus adstrictam. Docet item Plutarchus Lycurgo: οὐδεὶς ἦν ἀφειμένος ὡς ἐβούλετο ζῆν, ἀλλ' οἷον ἐν στρατοπέδῳ τῇ πόλει καὶ δίαιταν ἔχοντες ὡρισμένην, καὶ διατριβὴν περὶ τὰ κοινά. καὶ ὅλως νομίζοντες οὐχ αὑτῶν, ἀλλὰ τῆς πατρίδος εἶναι, διετέλουν, Id est, *Nemini licebat pro suo arbitrio viuere, sed in vrbe, sicut in castris lata lex vitæ erat, & in Repub. occupatio: prorsusque in animum induxerant, patriæ se, non sibi ipsis esse natos.* Quod in primis ita conueniebat. Nam

Ratio huius instituti

quorsum eundem victum, eundémque vestitum pręscribere attinebat, si mores dissentirent? Mores diuersi & contrarij, animos in contraria ducunt. Meritò itaque id etiam de moribus sanxit, vt omnes ad easdem leges & maiorum disciplinam eos conformarent.

INSTI-

INSTITVTVM II.

Maiorum imperium libenter pati omnes assuefiant.

ANte omnia sic erudiri vniuersos Lacedæmonios voluerũt, vt obedientiam superioribus præstarent. Nã sine ea inanes leges & magistratuum irrita iussa, quomodocunque benè constituta Republica. Hoc itaq; si vspiam alibi, Spartæ certè quam maximè operam dabant, vt parendi studium omnium animis insereretur. Vnde existimant Spartam à Simonide δαμασίμβροτον appellatam, quod maximè per assuetudinem obtemperantes legibus ciues, mansuetósque, sicut equos mox à prima ætate domitos redderet, vt testatur Plutarchus in Agesilao. Quare hæc prima institutio, vt imperium pati discerent, tum vt labores tolerarent, deinde etiam vt vincerent vel occumberẽt, vt ait idem Plutarchus, de quorũ posterioribus suo loco agemus. Cæterum intelligendum hîc imperium non solùm magistratuum, parentum, magistrorum: sed etiam quorumuis ætate maiorum. Nam monita quorumuis horum accipere decuit, nec vlli eorum obedientiam detrectare licuit. In obediendo enim iudicabant prorsus salutem Reipub. sitam potius, quam imperando. Et reuera Reipub. conducibilius habere ciues ad parendum institutos & promtos, quàm magistratus ad imperandum idoneos. Nam πειθανάγκη seu parendi necessitate, & extorta obedientia qui vrgentur, si non frænum sensim vbi conuenit laxetur, tandem id rumpunt. Rectè itaque Theopompus. Nam dicente quodam, Spartæ salutem inde proficisci, quod Reges ad imperandum haberet idoneos, Respondit: *eam non esse causam, sed quod ciues obedire nossent.* Plutarchus Apophthegmatis, & de ciuili institutione, & vita Lycurgi. Quod non solùm in hac, sed in omni Repub. verum. Nam vt artis equestris est equum placidum & obsequentem reddere: ita superiorum in primis hoc munus, subiectos ad spontaneum parendi studium adducere.

2. De omnibus ad obedientiam spõtaneam informandis.

Δαμασίμβροτος cur appellata sit Sparta.

Ratio huius instituti.

Obediẽtia illa debita, nõ solũ magistratibus, sed quibusuis ætate maioribus.

INSTITVTVM III.

Seniores à iunioribus quouis modo honorentur.

MAgistratibus in primis honos habitus, tũ parentibus, quos natura iubet reuereri: post eos autẽ ꝑ vt ætate quisq; pro-

3. De senioribus honorandis à iuniorib.

uectior, ita & honoratior. Nam diuitias & potentiam non tam magnifaciebant Lacedæmonij, quam ætatem. Iuſtinus lib. III. de legibus Lycurgi loquens: *Maximum, inquit, honorem, non Diuitum & potentium ſed pro gradu ætatis ſenum eſſe voluit.* Nicolaus de moribus gentium apud Stob. Ser. CXLV. τοὺς γέροντας αἰσχύνονται οὐχ ἧττον τοὺς πατέρας, Id eſt, *Senes reuerentur non minus quàm parentes.* Exhibebatur autem honor iſte externa reuerentia tribus modis, cedendo Senibus de via, conſiſtendo dum tranſirent, & de loco eis aſſurgendo. Plutarchus inſtitutis Laconicis: καὶ τοὺς νέους δὲ, οὐ μόνον τοὺς ἰδίους αἰδεῖσθαι πατέρας καὶ ὑπηκόους τούτοις εἶναι, ἀλλὰ πάντας τοὺς πρεσβυτέρους ἐντρέπεσθαι, καὶ ὁδῶν ὑποχωροῦντας, καὶ καθ᾽ ἕδρας ὑπεξισταμένους, καὶ παριόντων ἡσυχάζοντας, Id eſt, *Oportebat etiam iuniores, non ſolùm ſuos patres reuereri eisque obedire: ſed omnes Seniores obſeruantia proſequi, ita vt & de via illis decederent, & de ſedibus aſſurgerent, & quietos ſe continerent, dum illi tranſirent.*

Senioribus honor à iunioribus haberi quot modis ſoleret.

INSTITVTVM IV.

Senibus liberos cuiuſuis monendi ius ſit.

4. De Senũ auctoritate in monendis cuiuſuis liberis.

DIximus ſuprà liberorum quaſi communionem Spartæ fuiſſe, ita vt parentes Reipub. eos eſſe potius, quàm ſuos exiſtimarent. Vnde facilè cõſequitur hoc, vt cuiuis in pueros omnes animaduertere liceret. Quod tamen Senioribus in primis competebat, qui id ita vſurpabant, vt paternum animum declararēt, ac perinde erga alios affecti erant, vti alios in ſuos. Item ſe gerere vellent. Itaque quilibet prouectiorum non ſuos modò, ſed aliorum quoque liberos quocunque loco monere, & erudire poterat, tãquam qui illis præeſſet ætatis quadam prærogatiua. Xenophon de Repub. Lacedæm. ὁ Λυκοῦργος κατασκευάσαι βουλόμενος ὡς ἂν μηδὲν βλάπτοντες ἀπολαύοιεν τι οἱ πολῖται ἀλλήλων ἀγαθὸν, ἐποίησε παίδων ἕκαστον ὁμοίως τῶν ἑαυτοῦ, καὶ τῶν ἀλλοτρίων ἄρχειν ὅταν δέ τις εἰδῇ ὅτι πατέρες εἰσὶ τῶν παίδων ὧν αὐτὸς ἄρχει, ἀνάγκη οὕτως ἄρχειν· ὥσπερ ἂν καὶ τῶν ἑαυτοῦ ἄρχεσθαι βούλοιτο, Id eſt, *Lycurgus quum efficere vellet, vt ciues nullo ſibi inuicem damno dato, etiam commodis quibuſdam opera mutua fruerentur, inſtituit vt quiſque perinde ſuis ac alienis liberis imperaret. Quod ſi quis autem ſciat, eos pueros, in quos imperium ipſe vſurpet, parentes habere, neceſſe eſt ſic illud vſurpet, quemadmodum vſurpari*

pari velit etiam in ſuos imperium. Quod ab eo ſumtum Plutarchus inſtitutis Laconicis etiam retulit his verbis: ἦρχον ἕκαστος οὐχ ὥσπερ ἐν ταῖς ἄλλαις πόλεσι τῶν ἑαυτοῦ τέκνων καὶ δούλων καὶ κτημάτων, ἀλλ' ὥσπερ τοῦ ἑαυτοῦ, καὶ τῶν τοῦ πλησίον, ὅπως ὅτι μάλιστα κοινωνῶσι καὶ φροντίζωσι, ὡς ἰδίων, Id eſt, *Præerat vnusquiſque non vt in aliis vrbibus, liberis ſuis duntaxat & ſeruis, & bonis: ſed & iis quæ vicini erant, non minus quàm ſuis: vt maxima eſſet inter eos communio, propter quam alienarum rerum tanquam ſuarum quiſque curam gereret.* Sed quod ille ad rerum communionem & curam mutuam refert, id latius patuiſſe mihi videtur. Nam haud dubiè hæc poteſtas omnibus conceſſa, ne vllo in loco monitores & doctores iuuentutis deeſſent, vt ij hac ratione quam optimis moribus aſſuefierent, ſemper præſto habentes, quorum timerent reprehenſionem.

INSTITVTVM V.

Quicunque ſenum delinquentem puerum videns non increpat, eadem pœna cum delinquente teneatur.

NOn ſolùm liberum erat cuiuis, iuniores monere & reprehendere: ſed officium hoc ſub pœna requirebatur. Nam qui negligens increpando fuiſſet, puniebatur hoc nomine, perinde atque ſi ipſe culpam commiſiſſet. Plutarchus inſtitutis Laconicis: ὁ μὴ ἐπιπλήττων παρόντος αὐτοῦ ἁμαρτάνοντα, ἔνοχος ἦν τῷ ἴσῳ ἐπιτιμίῳ ὥσπερ καὶ ὁ ἁμαρτάνων, Id eſt, *Qui ſe præſente delinquentem non increpat, eidem pœnæ obnoxius erat, cui is qui deliquerat.* Exiſtimabat enim legiſlator ſocordis eſſe, & parum de Repub. ſoliciti, qui pateretur corruptos mores adoleſcentum. Efficiebatur etiam hac ratione, vt adoleſcẽtes, ſi qui eſſent præfractiore animo, moderatius ferrẽt maiorum commonitiones, quum ſcirent neceſſitate quadam adigi ad increpandi officium. Spectat itaque eò hæc lex, vt tollat ſimul ſeniorum indulgentiam, & iuniorum impatientiam.

5. De neceßitate reprehendẽdi pueros errantes.

Ratio huius inſtituti.

INSTITVTVM VI.

Seniores obuiam Iunioribus facti, quò vadant, rationem exigant.

SI deliquiſſent iuniores, à Senioribus increpabantur: ſed & ab iiſdem reprehendebantur, ſi aliquò iter facerent, cuius non

6. De iunioribus quos oportuit ſenioribus ſuis profectionis rationẽ reddere.

probabilem redderent causam. Nam ideo quęrere volebant Seniores ab iis, quoties in aliquos inciderent, quò pergerent, cuiusque negotij causa huc vel illuc commearent. Ac iuniores vera respondere, rationémque reddere tenebantur. Plutarchus institutis Laconicis: ἔθος ἦν καὶ τοὺς νεωτέρους ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων ἐρωτᾶσθαι, ποῦ πορεύονται, καὶ ἐπὶ τί· καὶ τὸν μὴ ἀποκρινόμενον, ἢ προφάσεις πλέκοντα, ἐπιπλήττειν, Id est, *moris erat, vt iuniores à senioribus interrogarentur, quonam, & cuius gratia irent: & eum qui non responderet, vel prætextus comminisceretur, increparent.* Hac enim ratione assuefiebant, ne quò furtim scelerum causa abire auderent, quum timendum semper, ne Seniorum alicui obuiam facti, eis reddita ratione itineris minus satisfacere possent. Itaque hoc in primis lege ista spectatum, ne quò abirent adolescẽtes, vbi delinquendi occasio esset.

Huius instituti ratio

INSTITVTVM VII.

Præsentibus senioribus quum pueros Iren reprehendat, si modum non teneat, ab iis castigetur.

7. Demodo quo pueri ab eirenibus castigarentur, in seniorũ præsentia: ipsi vicißim à senioribus castigandi, si non fecissent officiũ.

QVi eirenes dicti sint suprà ostendimus, videlicet, qui duobus annis à pueris excesserant. Hi pueris præfecti, eos delinquentes plectebant coram senibus, quasi eorum auctoritate vtentes, itidémque eirenes ab ipsis Senibus plectebantur, quum, non vt decuit, officium fecissent. Plutarchus Lycurgo: πολλάκις δὲ καὶ πρεσβυτέρων παρόντων καὶ ἀρχόντων, ὁ εἴρην ἐκόλαζε τοὺς παῖδας, ἀπόδειξιν διδοὺς εἰ μετὰ λόγου καὶ ὡς δεῖ κολάζει. καὶ κολάζων μὲν, οὐκ ἐκωλύετο· τῶν δὲ παίδων ἀπελθόντων, εὐθύνας ὑπεῖχεν εἰ τραχύτερον τοῦ δέοντος ἐπετίμησεν, ἢ τοὐναντίον ἐκλελυμένως καὶ ἀτόνως, Id est, *Subinde coram Senioribus & magistratibus eiren corrigebat pueros, vt specimen præberet quam rectè & ordine pœnas exigeret. Nec interpellabant multantem, verùm digreßis pueris plectebatur, si asperius quam oportuisset, aut contra remißius & lenius vindicasset.* Hæc itaque omnia eò pertinuisse apparet, ne quid isti puerorum reprehensores temerè committerent, siue per petulantiam aut iracundiam grauius quàm par erat pœna eos afficientes: siue per socordiam & imperitiam delicti enormitatem parum æstimantes, lenius. Qua ratione voluerunt à tenera ætate suos assuefieri ad exactissimam

Ratio huius instituti

&

& æquissimam iusticiæ regulam in exigendis pœnis. Atque hoc adolescentibus quasi tyrocinium magistratus gerendi, & iusticiæ administrandæ.

INSTITVTVM VIII.

Iuniores castigationes maiorum non ægrè ferant.

SEniores liberè monebant & puniebant iuniores: illi assueti *8. De castigationibus patienter à iunioribus ferendis.* ferre patienter, vt nec molestè pati, nec queri possent. Qui irascebatur obiurganti, dedecore hoc luebat, seu ἐν μεγάλῳ ὀνείδει ἦν, inquit Plutarchus. Quin plagis acceptis, quum aliquis puerorum ad parentes hoc quereretur, vti pueris in more est, dabat itidem alteras tantas pœnas patri. Xenophon de Repub. Lacedæm. ἦν δέ τις παῖς ποτε πληγὰς λαβὼν ὑπ' ἄλλου, κατείπῃ πρὸς τὸν πατέρα, αἰσχρόν ἐστι μὴ οὐκ ἄλλας πληγὰς ἐμβάλλειν τῷ υἱεῖ, Id est, *Quod si puer aliquando cæsus ab alio, patri suo id annunciet: turpe est non eidem alias insuper plagas addere.* Idem ferè refert Plutarchus institutis Laconicis ita scribens: παῖς δὲ ὑπό τινος κολασθεὶς, εἰ τῷ πατρὶ ἐξήγγειλεν, αἰσχρὸν ἦν τῷ πατρὶ μὴ προσεντεῖναι ἀκούσαντα πάλιν ἑτέρας. ἐπίστευον γὰρ ἑαυτοῖς ἐκ τῆς πατρίου ἀγωγῆς μηδὲν αἰσχρὸν προστάξαι τοῖς τέκνοις, Id est, *Puer ab aliquo punitus, si id patri renunciasset, turpe huic erat, vbi audiuisset, non alia verbera illi infligere. Sibi enim mutuò fidem habebant, ex patria disciplina, nihil turpe liberis suis imperatum fuisse.* Quod institutum ad concordiam parentum, & fidem mutuam inter se pertinebat, vt ait Plutarchus. Quamuis id etiam eò fiebat, ne liberi disciplinam maiorum vt refractarij aspernantes, in parentum indulgentia spem consolationis & veniæ collocarent.

INSTITVTVM IX.

Iuniores non nisi in tempore loquantur, nec temerè aliquid proferant.

MOdestiæ erat adolescentum non interpellare Seniores, *9. De sermone iuniorum vel eorundem silêtio coram Senioribus.* nec loqui, nisi quum res & tempus sinerent, ídque cum argutia aliqua, vel sententię grauitate, vel vbi satius foret locutum esse, quam siluisse. Plutarchus Lycurgo de pueris loquens: εἰθίζοντο μηδέποτε χρῆσθαι τῷ λόγῳ παρέργως, μηδὲ ἀφιέναι φωνὴν ἥτις οὐκ

ἀμωσγέπως ἔχει τινὸς θεωρίας ἀξίαν διάνοιαν, Id eſt, *Aſſuefiebant (pueri) vt non niſi in tempore loquerentur, neque vocem emitterent, quin aliquam vtique ſententiam complecteretur, notatu dignam.* Sermonem itaque in tempore eos habere voluerunt: ſilentium in tempore non improbarunt. Huc enim facit illud Archidamidæ. Nam reprehendenti cuidam Hæcateum ſophiſtam, quod in Syſſitium receptus nihil diceret: *Ignorare mihi videre,* dixit, *quod qui dicere nouit tempus etiam dicendi non ignorat. Eſt enim ſapientis tam ſcire quando loquendum, quàm quid dicẽdum. Stolidi autem & impudentis velle ſemper blaterare, nec vnquam conticeſcere poſſe.* Itaque Demaratus quum interrogaretur in quodam conſeſſu, ob fatuitatem, an potius ob inopiam materię dicendi, taceret? *Reſpondens inquit: Atqui ſtultus tacere non poteſt.*

INSTITVTVM X.

In inceſſu modeſtè ſe iuniores gerant, oculos & manus continentes.

10. *De iuniorum geſtibus componendis.*

COmpoſitos geſtus Iuniorum voluerunt Lacedæmonij, & modeſtiam ex ipſo vultu atque oculis elucere. Nam eos nec vacillare & circumuolui, nec manus tanquam geſticulandi cauſa oſtentare patiebantur. Xenophon de Repub. Lacedęmoniorum: πρὸς δὲ τούτοις τὸ αἰδεῖσθαι ἰσχυρῶς ἐμφυῶσαι βουλόμενος αὐτοῖς, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐπέταξεν ἐντὸς μὲν τοῦ ἱματίου τὼ χεῖρε ἔχειν, σιγῇ δὲ πορεύεσθαι, περιβλέπειν δὲ μηδαμοῖ, ἀλλ' αὐτὰ τὰ πρὸ τῶν ποδῶν ὁρᾶν, Id eſt, *Præterea quum pudorem eis innaſci vehementer cuperet Lycurgus, mandabat vt in viis manum vtranque intra pallium continerent, tacitique incederent, nuſquam circumſpicerent, ea tantum intuerentur quæ ante pedes eſſent.* Hæc itaque diſcebant etiam ex diſciplina Lycurgi, vt videatur nihil omiſiſſe Legiſlator, quod ad inſtitutionem puerilem pertineret. Ac cautum videtur hoc de geſtibus, ne laſciuia & petulantia in geſtibus, grauitatem morum & animi integritatem contaminaret. Oculos enim circumuoluere, aut curioſitatis, aut ſocordiæ, manus iactare ſtoliditatis & leuitatis.

INSTITVTVM XI.

Luxuriam & ebrietatem omnes vitent, idque seruorum ebriorum exemplo doceantur.

SObrietatem & temperantiam, magnas virtutes, sectari Lacedæmonios in primis oportebat. Id itaque tùm re, videlicet tenui victu paucóque potu, tùm exemplo pueros doceri voluerunt. Exemplum autem maiorum non sufficere existimantes, fœdos mores, obscœnos sermones, deformem habitum, inconditos gestus, in seruis ebriis ob oculos eis proponi iusserũt. Quam ob causam ipsos seruos etiam vltra modum bibere cogebant, vt ita pueris eos ostenderent. Plutarchus Lycurgo: καὶ τ' ἄλλα δὲ τραχέως προσεφέροντο καὶ σκληρῶς αὐτοῖς· ὥστε καὶ πίνειν ἀναγκάζοντες πολὺν ἄκρατον εἰς τὰ συσσίτια παρεισῆγον, ἐπιδεικνύμενοι τὸ μεθύειν οἷόν ἐστι τοῖς νέοις, Id est, *Et verò cætera agebant cum seruis asperè & sæuè, tum multum meri coactos haurire introducebant in conuiuia, ostendentes iuuenibus quam esset fœda res ebrietas.* Quod idem auctor etiam libro de cohibenda iracundia, itémque in institutis Laconicis repetit. Meminit & Clemens Alexandrinus pædagog. lib. III. his verbis: τοὺς δὲ εἵλωτας (οἰκετῶν ὄνομά εἰσι οἱ εἵλωτες) οἱ λακεδαιμόνιοι μεθύειν ἀναγκάζοντες, ἐδείκνυον σφίσιν αὐτοῖς τῆς μέθης τὰ ἔργα σωφρονοῦσιν, ἐν θεραπείας καὶ διορθώσεως μέρει. παρὰ φυλάττοντες δ' οὖν τὴν ἐκείνων ἀσχημοσύνην, ὡς μὴ περιπέσοιεν αὐτοὶ ταῖς ὁμοίαις καταγνώσεσι, ἐπαιδεύοντο· τὸ ἐπονείδιστον τῶν μεθυόντων εἰς τὸ ἑαυτῶν ἀναμάρτητον ὠφελούμενοι, Id est, *Heilotes (seruorum nomen sunt Heilotes) Lacedæmonij cogentes inebriari sibi ipsis sobriis, ea quæ faciebat ebrietas, correctionis & emendationis loco ostendebant. Obseruantes ergo illorum turpitudinem, ne in idem quod damnabant vitium inciderent, ex ebriorum probro hos fructus consequentes, quod ipsi non peccarent.* Sed & Tzetzes refert hoc institutum Chil. III. Hist. LXXXXIII.

II. De luxuria & ebrietate vitanda.

Seruorum ebriorum exemplo ad sobrietatẽ & temperantiam iuuenes excitabantur.

Οἱ λάκωνες μέθυσκον τοὺς ἑαυτῶν οἰκέτας,
Καὶ τέκνοις παρεισφέροντες ἐκείνοις τοῖς ἰδίοις,
Καταγελάστως ἔχοντας ἀκράτῳ, καὶ τῇ μέθῃ,
Παντὸς ἐκείνοις ἀπρεποῦς ἐξέτρεπον καὶ φαύλου.

Id est,

Lacones inebriant suos seruos

Et filiis ostendentes illos propriis
Ridiculè se habentes meraco & ebrietate,
Ab omni illos re indecora auertebant, & mala.

Huius instituti ratio Cuius instituti ratio ex iis quę attulimus haud obscura. Id addendum censui, voluisse Lacedæmonios seruis ebrietatem concedere, vt hoc ipso vitium tam seruile & illiberale pueri magis detestarentur: sicut supra diximus, lauticias in cibis eos deuitasse, quod eæ essent seruorum. Deinde nec hoc omittēdum, quod alij Iuniorum causa fieri solitum scribunt, id ad omnes Theologum referre.

INSTITVTVM XII.

Ignauus non toleretur, sed ignominia ab omnibus afficiatur.

12. De ignauis & stupidis cū ignominia abiiciendis. STupidus, ignauus, institutorúmque & exercitiorum impatiens, adeò erat ignominiosus, vt probro omnibus esset, & vbicunq; degeret, dedecus ipsum suū cōsequeretur: vt cōtra fortium erat summa gloria. Xenophon de Repub. Lacedæm. ἐν τῇ λακεδαίμονι πᾶς μὲν ἄν τις αἰσχυνθείη τὸν κακὸν σύσκηνον παραλαβεῖν, πᾶς δ' ἂν ἐν παλαίσμασι συγγυμναστήν, Id est, *Lacedæmone quiuis pudendum duxerit, hominem ignauum in idem contubernium admittere, vel in luctis cum eo se exercere.* Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum: αἰσχρὸν δὲ ἐστὶ δειλῶν σύσκηνον ἢ συγγυμναστὴν γενέσθαι. In quibus autem sita fuerit præcipuè ignauorum ignominia, infra ex Xenophonte referemus. Sed monendum hoc loco voluisse *Ratio huius instituti* Lacedæmonios seuerissimo exemplo. Ignominiæ in ignauos statuere, quò omnibus noti essent, & ipsorum cōsortium declinarent. Nec parum in eo positum. Nam sæpe vnius ignaui & timidi hominis culpa, magnum periculum saluti communi creatum, & res aliâs feliciter cessura, in diuersum abiit.

TABV-

TABVLA OCTAVA DE STVDIIS ET ARTIBVS.

INSTITVTVM I.

Lacedæmonij literas diſcant quantum neceſſe, artes autem ſubtiliores non curent.

QVod Lacedęmonij ἄμουσοι fuerint, & literarum elegantiorũ ac philoſophiæ ignari, potiúſque armorum quàm naturæ arcanorum periti, ipſi non diffitebãtur. Id quod non tam natura, quàm inſtituto quodam ipſorum fiebat, vt ait Plato. Verum tametſi ſecretiores non attingebant ſcientias, tamen haud dubiè eatenus literas diſcebant, vt legere & ſcribere quantũ opus eſſet, & neceſſitas exigeret, noſſent. Auctor Plutarchus inſtitutis Laconicis: γράμματα ἕνεκα τῆς χρείας ἐμάνθανον· τῶν δὲ ἄλλων παιδευμάτων ξενηλασίαν ἐποιοῦντο οὐ μᾶλλον ἀνθρώπων ἢ λόγων, Id eſt, *Literas quantũ vſus poſcebat, diſcebant: ſed quod ad reliquas diſciplinas attinet, eas vt peregrinos earum doctores expellebant.* Sed & Ælianus lib. XII. cap. L. teſtatur literarũ rudes Lacedæmonios fuiſſe, atq; aliũde ſolitos accerſere medicos, vel alios quũ opus eſſet. Quod ex Thucydide, exẽplo Braſidæ oſtendit. Sicut Tertullian. quoq; Apologetico, eiectos à Spartiatis philoſophos ſcribit. Quod quum verum ſit, videtur Iſocrates Panathenaico in Lacedęmonios iuſto iniquior, adeò ipſos inſcitiæ nomine ſugillans, vt nec literas ipſos nouiſſe ſcribat. Sic enim de iis ait: οὗτοι δὲ τοσοῦτον ἀπολελειμμένοι τῆς κοινῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας εἰσὶν, ὥστε οὐδὲ γράμματα μανθάνουσιν, Id eſt, *Iſti à communi inſtitutione & philoſophia tam ſunt alieni, vt ne quidem literas diſcant.* Quod tamen elegãtius quàm verius orator ſcripſit, volens ſcilicet deprimere Lacedæmonios, vt Athenienſes ſuos eò magis extolleret. Quæ enim verior Philoſophia, quàm virtutis per totam vitam meditatio? Quæ homini conuenienter inſtitutio, quàm voluptatũ abdicatio? Non igitur omnino probroſa hæc artium ignoratio. Pertinebat enim eò, vt potius factis Lacedæmonij virtutẽ exercerẽt & oſtẽderent, quã vt inanib. philoſophię diſputationibus & λογομαχίαις inhęrerẽt.

1. De literis diſcẽdis à Lacedæmoniis, qui tamen ſecretiores ſciẽtias nõ attingerẽt.

Lacedæmonij literarũ rudes fuêre.

Iſocrates Lacedæmonius iniquus.

Ratio huius instituti

Nec enim rerum quantumuis ſublimium ſcientiam, virtutis ſincero ſtudio præferendam iudicarunt. Itaque quum à laboribus ac armorum exercitiis vacabant, de præclaris magnorum virorum factis & virtutum officiis, omnis eorum diſſertatio, non de ſubtilibus philoſophorum ſpeculationibus. Atque idcirco reliquas literas aſpernabantur, tanquam noxias, potius quam huic ſtudio commodantes. Quare non immerito Pliſtonax protulit hoc, quod Apophthegmate quodam ei attribuitur. Nam quum orator quidam Athenienſis indoctos Lacedæmonios appellaret. *Sanè quidem*, inquit, *ſoli enim Græcorum nihil mali nos à vobis didicimus.* Quod apophthegma item Antalcidæ tribuitur.

INSTITVTVM II.

Artem ſordidam nemo exerceat.

2. De artibus ſordidis non exercendis.

NOn erant Lacedæmonij ſtudiis elegantioribus dediti, nec tamen artes viles & abiectas tractabant. Id enim legiſlator etiam ſanxit, vt tradit Plutarchus Lycurgo, & inſtitutis Laconicis, vbi ita ſcribit. τέχνης μὲν ἅψασθαι βαναύσου παντάπασιν οὐκ ἐφίετο, Id eſt, *Sordidam artem attingere prorſus non conceßit.* Ælianus lib. VI. cap. VI. βάναυσον εἰδέναι τέχνην ἄνδρα Λακεδαιμόνιον οὐκ ἐξῆν, Id eſt, *Artem vilem ſcire nulli viro Lacedæmonio licebat.* Reſpicit huc etiam Xenophon Oeconomico ita ſcribens: ἐν ἐνίαις μὲν τῶν πόλεων, μάλιστα δὲ ἐν ταῖς ἐν πολέμοις δοκούσαις εἶναι, οὐδὲ ἔξεστι τῶν πολιτῶν οὐδενὶ βαναυσικὰς τέχνας ἐργάζεσθαι, Id eſt, *Etiam nonnullis in vrbibus, maximè quæ bellis occupantur, ne quidem licet cuiquam ciuium artes exercere.*

Sordidæ artes apud Lacedæmonios mechanicæ & agricultura.

Quod autem intelligere artes conuenit tam mechanicas omnes, quam ipſam agriculturam, docuit nos Iſocrates Panathenaico, vbi ſcribit, quod Lacedęmonij rem militarem pulcerrimè exercuerint, vt ſemper in præliis hoſtes ſuperare poſſent, ἀμελήσαντες γεωργιῶν καὶ τεχνῶν, Id eſt, *agriculturæ & artium curam omittentes.* Idem de vtriſque videlicet & artibus ſordidis & agricultura vetitis, ſcribit Ioſephus lib. II. contra Apionem, vbi Lacedæmonios cum Iudæis comparans, ita de illis ait: οἱ μέν γε μήτε γῆν ἐργαζόμενοι, μήτε περὶ τέχνας πονοῦντες, ἀλλὰ πάσης ἐργασίας ἄφετοι, Id eſt, *Lacedæmonij neque terram colunt, neque circa artes exercentur, ſed omnis operis immunes ſunt.* Meminit & Nicolaus de moribus

bus gentium apud Strob. ita scribens: λακεδαιμονίοις τέχνας μανθάνειν ἄλλας, ἢ τὰς εἰς πόλεμον, αἰσχρὸν ἐστιν. Cæterum rationem huius instituti petamus ex verbis Xenophontis, quibus disertissimus scriptor de artibus istis iudicium suum protulit. Ita enim scribit: αἵ γε βαναυσικαὶ καλούμεναι καὶ ἐπίρρητοί εἰσι, εἰκότως μέντοι πάνυ ἀδοξοῦνται πρὸς τῶν πόλεων. καταλυμαίνονται γὰρ τὰ σώματα τῶν δὲ ἐργαζομένων, καὶ τῶν ἐπιμελουμένων ἀναγκάζουσαι καθῆσθαι καὶ σκιατραφεῖσθαι, ἔνιαι δὲ καὶ πρὸς πῦρ ἡμερεύειν. τῶν δὲ σωμάτων θηλυνομένων καὶ αἱ ψυχαὶ πολὺ ἀρρωστότεραι γίγνονται, καὶ ἀσχολίας δὲ μάλιστα ἔχουσι ὡς μὴ φίλων καὶ πόλεως συνεπιμελεῖσθαι αἱ βαναυσικαὶ καλούμεναι. ὥστε οἱ τοιοῦτοι δοκοῦσι καὶ κακοὶ τοῖς φίλοις χρῆσθαι, καὶ ταῖς πατρίσιν ἀλεξητῆρες εἶναι, Id est, *Artes viles dictæ quæ & sordidæ sunt, meritò in ciuitatibus non magnifiunt. Etenim corpora eorum qui eas exercent & student, corrumpunt, dum sedere illos cogunt, & in vmbra viuere, totósque dies ad ignem esse. Iam si corpora effœminentur, etiam animi longè debiliores redduntur. Deinde occupationes tantas habent, vt de amicis & Repub. curam habere non sināt sordidæ artes. Quo fit vt homines huiusmodi, nec amicorum vsui commodi sint, nec tueri patriam poßint.* Quæ quū ita sint, nō immerito artibus sordidis Lacedæmonij ciuibus suis interdixerunt. Quod si autem quærat aliquis, vnde arma & instrumenta belli ferrea, ænea, aliáque necessaria: qua item ratione victus parari potuerit? Huic responsum ad hunc modum volumus. Nam quod ad victum attinet, per Helotas agros suos colebant, & opera omnia rustica exercebant, qui annua inde pensitabant. Qua de re supra dictum est. Verùm quod ad arma, illa à sociis comparabant. Ibi enim omnis generis opifices, Spartæ nulli. Id quod ex illustri facto Agesilai intelligi potest. Quod in hanc fere sententiam refert Plutarchus. *Vt intellexit Agesilaus molestum esse sociis, quod in continentibus expeditionibus paucos Lacedæmonios ipsi tanta multitudine sequi cogerentur, vt eorum numerum demonstraret, omnes socios iußit inter sese permixtos sedere, seorsim Lacedæmonios. Tum præconis voce iußit surgere, primum figulos: & postquam hi surrexerunt, fusores: deinde ærarios, tum fabros, post Architectos, denique singulorum artificiorum id genus opifices. Ita factum est, vt vniuersi prope socij surgerent, nemo Lacedæmoniorum. His enim per leges non licet tractare sordidam artem. Ridens ergo Agesilaus, videtis,* inquit, *quanto nos plu-*

Ratio huius instituti.

Vnde arma & instrumenta belli apud Lacedæmonios.

res quam vos milites emittamus. Hæc ille. Ex quibus intelligi voluit veros milites homines esse liberos, & à sordidis artibus tractandis alienos.

INSTITVTVM III.

Vanas artes exercentes Spartæ non tolerentur.

3. De vanis artibus Spartæ non tolerandis. SIcut sordidas artes: ita & multò magis vanas Spartani reiiciebant. Vanas autem intelligimus à virtutis exercitatione remotas & alienas, quæque circa curiosum, superuacaneum, minus vtile, vel ludicrum aliquod studium occupantur. *Quæ variæ artes reiectæ à Lacedæmoniis* Quarum quatuor recenset Plutarchus vita Lycurgi, his verbis de inanibus artibus vetitis loquens: πρὸς τούτοις καὶ ἀπάντων τῶν περιοσσῶν ξενηλασίαν ἐποιήσατο. διὸ οὔτε ἔμπορος, οὔτε σοφιστὴς, οὔτε μάντις, ἢ ἀγύρτης, οὔτε τῶν κατασκευασμάτων δημιουργὸς εἰσῄει εἰς τὴν σπάρτην, Id est, *Præterea omnibus superuacaneis rebus Sparta interdixit. Quare nullus mercator, Rhetor, Ariolus circulator, aut superuacaneæ supellectilis opifex Spartam veniebat.* *Mercatores.* De mercatoribus ratio non longè petenda. Quid enim ij Spartæ agerent, vnde nullæ merces exportari poterant, quò etiam venale nihil asportare licebat, quod pecuniæ, auri & argenti, nullus ibi vsus? *Rhetores.* Sed nec Sophista ibi habebat quod ageret, Discipulos suæ artis non inuenturus. Immo à Lacedæmoniis ij derisi & contemti. Cleomenes contemsit sophistam de fortitudine disserentem, aliique alios. De Cleomene ita Plutarchus apophtheg. *Sophista,* inquit, *quodam de fortitudine disserente, affatim risit Cleomenes. dicenti, quid rides Cleomenes audiens de fortitudine disserentem, quum quidem Rex sis? Respondit: idem hospes fecissem hoc argumentum tractante hirundine: Aquila autem perorante quietissimè audiuissem.* *Vates.* Vates quoque & ipsi ab exteris petiti, quod Spartæ nulli. De Tisameno Eleo nota historia ex libro vltimo Herodoti, cuius & suprà à nobis mentio facta. De Megistia qui Acarnas erat, apud eundem historicum est, ac referuntur memorabilia quædam eius vaticinia apud Tzetzem Chilid. x. Cent. CCCXLVIII. Nec magnopere curasse auguria cordatos quosque Lacedæmonios, sed magis plebis causa eis vsos, argumento esse poterit stratagema Agesilai. Is enim *quum animare suos vellet territos periculo ingruente ob hostium multitudinem, manui victoriam inscri-*

psit,

psit, sumtóque ab Ariolo Iocinore, id tam diu in manu tenuit, tanquam animi pendens & dubius, donec notæ à Iocinore receptæ & infixæ. Tum sociis scripturam monstrauit, inquiens, Deos victoriam polliceri. Ita Rex cordatissimus illusit arti Ariolorum. Sed ab eodem Rege spretus circulator ille & nugator, qui lusciniam imitabatur voce, quum eum ad audiẽdum artem inuitaret. *Inquit* enim *Agesilaus, se ipsam lusciniam viuam audiuisse.* Quæ omnia sunt apud Plutarchum in apophthegmatis. De cocis & vnguentariis supra diximus, de aliis quibusdam in sequentibus etiam dicemus. *Circulatores.*

INSTITVTVM IV.

Comœdiæ vel Tragœdiæ non exhibeantur vel audiantur.

LVdiones seu histriones, comici aut tragici, artis suæ operæpretium Spartę facere non poterant, nec ibi ferebantur. Ludicra enim non admittebant graues, serij & constantes viri, nec scenas & Theatra erigi patiebantur. Plutarchus institutis Laconicis: κωμῳδίας καὶ τραγῳδίας οὐκ ἠκροῶντο, ὅπως μήτε ἐν σπουδῇ, μήτε ἐν παιδιᾷ ἀκούωσι τῶν ἀντιλεγόντων τοῖς νόμοις, Id est, *Comœdias & tragœdias non audiebant Spartani, vt neque seriò neque ioco eos qui legibus contradicerent audirent.* Videtur itaque hæc præcipua huius instituti causa, ne per iocum aliquid in leges publicas contemtius vel contumeliosius diceretur aut fieret, vti solent in huiusmodi ludis multa serio taxari, sub ioci specie. Qui vsus veteris comœdiæ. Nam tragœdiæ minus improbantur, vt quæ plus habent grauitatis, quas tamen Spartani neque sibi exhiberi voluerunt. Ac videtur mihi Plato retulisse reuera verba magistratuum Lacedæmoniorum, quibus respondebant Tragœdis petentibus spectari & audiri suos ludos & carmina, lib. VII. de legibus, vbi de hisce agit. Itaque Callipiden contemsit Agesilaus factuosè se ei inferentem, quod statim non benignè ab eo exceptus esset, aliàs tota Græcia celeberrimus & magni nominis. Eum enim δεικελίκταν vocauit, Id est, *Mimum.* Plutarchus Agesilao & apophthegmatis.

4. De Comœdiis vel Tragœdiis publicè non exhibẽdis.

Ratio huius instituti

INSTITVTVM V.

Poetæ nisi à magistratu probati, in populo non versentur.

5. De poetis non recipiendis nisi prius à Magistratu probatis

POetæ ex iis sunt quorum ars in imitatione & fictione magna ex parte consistit, comœdisque & tragœdis eo nomine affines. Itaque Spartæ eidem iuri subiecti, atque inde pulsi. Plato videtur hanc legem à Spartanis sumtam in suam νομοθεσίαν retulisse, quos & in multis aliis imitatus, quod prolixè demonstrasse potui, nisi animus esset alio huic rei dicato commentario, id argumenti persequi. Etsi Plato ipse suam Rempub. in terris non inueniri asserit. Archilochus itaque poeta Sparta eiectus est. Ita enim de eo Plutarchus institutis Laconicis. *Archilochum poetam, quum Spartam venisset, ea ipsa hora expulerũt: Quod eum in carmine quodam scripsisse intellexissent, satius esse abiicere arma, quàm mori*, idque versibus latinè sic redditis:

Archilochus Sparta eiectus.

Nunc aliquis Σαΐων Parma se iactitat illa,
Quæ iacta in vepres est mihi, labe carens.
Sic mortem effugi, Quid tum si Parma peribit?
Haud peiorem illa namque parare queo.

Quod quidẽ meritò Archilocho cõtigit, tum poeticæ causa, tum magis quia sua cõfessione vir prorsus improbus. Qua de re legatur Ælianus lib. x. cap. XIII. Cæterùm quod ipsi poetæ contigisse scribit Plutarchus, id saltem ad carmina eius refert Valerius Maximus, lib. VI. cap. III. Vbi scribit *libros eius Sparta exportatos, quod eorum parum pudicam & verecundam lectionem arbitrarentur.* Atque ita affecti in poetas antiqui Lacedæmonij, quamuis Plato Minoe suadet poetas non esse offendendos. Mitiores paulò posteriores, à quibus aliquatenus admissa poetica. Ita enim scribit Maximus Tyrius oratione septima. ἐῶ λέγειν ὅτι καὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις γενῶν οὐ λόγῳ μόνον πλαττόμεναι πόλεις, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ γενόμεναι πολλαὶ, καὶ πολιτευθεῖσαι ὑγιῶς, καὶ ξυνοικισθεῖσαι νομίμως ἀγνοοῦσι τὸν ὅμηρον. ὀψὲ δὲ ἡ σπάρτη, ὀψὲ δὲ καὶ ἡ κρήτη, ὀψὲ δὲ καὶ τὸ δωρικὸν ἐν λιβύῃ γένος, Id est, *Mitto dicere reperiri apud hominum genus Respublicas quas non oratio finxit, sed actio ipsa protulit, ipsæque multæ, ac rectè constitutæ, & secundum leges habitatæ, quæ ignorant tamen Homerum. Serò enim Sparta poeticen exercuit, serò item Creta, serò id doricum genus*

Poetæ à posterioribus Lacedæmoniis recepti.

genus quod degit in Libya. Itaque quod apud Platonem est tandem consuetudinem inoleuisse vtendi poetis, id instituto factum Ionico non Laconico, ait ibi Philosophus. Fuerunt autem poetæ Lacedæmoniis hi, Tyrtæus, Terpander, Alcman, qui ex seruitute manumissus fuerat, vt testatur Heraclides, item Spendon Lacon & alij. Ac Lysander Chęrilum, Antiochum, Antimachum, Niceratum poetas rerum à se gestarum laudatores habuit, quorum aliquibus etiam ampla præmia largitus est, vt est apud Plutarchum vita Lysandri. *Poetæ Lacedæmoniorum.*

INSTITVTVM VI.

Oratores nulli sint, sed oratio omnino paucis comprehendatur.

MIrum videri poterit, si Orator vir bonus sit dicendi peritus, (vt vult Cato:) quod Sparta Oratores non tulerit, quę alioqui virorum bonorum semper erat. Sed qui studia Lacedæmoniorum rectè æstimat, mirari desinat, considerans ea sita in agendo, non dicendo. Non itaq; fuit ibi politæ, elegantis, & copiosæ orationis vsus: sed quales viri, talis etiam oratio, concisa, grauis, sincera, sine fuco & ornatu, vt reliquis moribus ea respõderet. Rectè itaque Cicero in Bruto, Lacedæmonium oratorem nullum agnoscit: vbi in hæc verba de oratoria facultate scribit. *Hoc autem studium,* inquit, *non erat commune Græciæ, sed proprium Athenarum. Quis enim aut Argiuum oratorem, aut Corinthium, aut Thebanum scit fuisse temporibus istis? Nisi quid de Epaminonda, docto homine suspicari licet. Lacedæmonium verò vsque ad hoc tempus audiui fuisse neminem.* Hæc ille. Itaque spreti etiam Rhetores, sophistæ, & qui artem dicendi profitebantur. *Sophistæ cuidam dicenti orationem omnium rerum esse optimam, Respondit Agis: proinde,* inquit, *tu quum taces, nullius es precij* Porro de breuitate orationis, quod ea Lacedęmonij in primis vsi, vulgatum adeo est, vt Laconismus in prouerbij formam abierit. Fuit tamen oratio eorum sententiosa & grauis, sensu ipso arguto tanquam aculeo penetrans. Ita enim à pueris assuefiebant, vt postea dicemus. Plutarchus Lycurgo: ἐδίδασκον δὲ τοὺς παῖδας καὶ λόγῳ χρῆσθαι πικρίαν ἔχοντι μεμιγμένην χάριτι, καὶ πολλὴν ἀπὸ βραχέος λέξεως ἀναθεώρησιν, Id est, *Imbuebãt pueros, vt oratione vterentur, quæ acrimoniam haberet mixtam venustate, & multũ sensus paucis verbis cõprehẽderet.* Etsi Plato 1. de legibus hoc ex parte

6. De non ferẽdis Oratoribus, & oratione concisa.

Sophistæ spreti apud Lacedæmonios.

Laconismus.

Oratio Lacedæmoniũ grauis & sententiosa, licet breuis.

Cretēsium in sermone πολύνοια.

potius Cretēsium fuisse agnoscit. Nam tribuit Atheniensib. πολυλογίαν, Lacedæmoniis βραχυλογίαν, Cretēsibus πολυνόιαν. Idē meminit & Laconismi lib. IV. vbi dicit, λακωνικοῦ τρόπου τὸ τὰ βραχύτερα ἀεὶ προτιμᾶν. Quo assuefieri à pueris ait eos Heraclides de politiis: μελετῶσι (inquit) ἐκ παίδων εὐθὺς βραχυλογεῖν. Quod quū multi alij auctores testētur, tū & Tzetzes celebrauit carmine. Chiliad. V. Hist. IV. Ex hac itaq; lege Cephisophontē, quod se de qualibet re per integrum diem dicere professus esset, vrbe eiecerunt. Boni oratoris esse, inquientes, parē rebus orationem habere. Rectè quoque Agesilaus. *Nam laudante quodam Rhetorem, quod magna dicendi facultate res paruas exaggeraret: Ne sutorem quidem,* inquit, *probum putem qui paruo pedi magnum circūdet calceum.* Et grauiter à Cleomene ad legatos Samios dictum. *Nam legatis à Samo prolixa oratione hortantibus, vt bellum Polycrati tyranno faceret, Respondit: Eorum quæ dixistis prima non memini: ideóque ne media quidem intelligo: vltima verò mihi non probantur.* Quod legatis Pernithiorum ferè etiam responsum refert Plutarchus apophtheg. Exempla autem huius breuitatis illustria ex multis pauca hæc sint. Agesilaus, quum illi Menecrates scripsisset, ac inter alia se Iouem ob medendi felicitatem appellasset, nihil aliud ei respondit, quàm hoc: *Agesilaus Menecrati sanam mentem.* Plutarchus Agesilao & apophtheg. Epistola etiam quædam Philippo Macedoni eis minitanti scripta fuit, qua nihil continebatur aliud quàm hoc: *Dionysius Corinthi.* Alia item qua ipsi scribenti, si exercitum duxero in Laconicos fines, deuastabo vos: Respondent tantum vnica voce, *εἰ, si.* Alia denique scripta ad eundem Philippum, quum quæsiuisset an ipsum recepturi essent in ciuitatem, qua Respondent tantum vnica item voce, *οὐ, non*, magnis literis in charta scripta. Alia præterea Epistola Archidami, qui audiens Eleos velle Arcadibus auxilium ferre, sic eis scripsit: *Archidamus Eleis: Bonum est quiescere.* Quæ omnia extant apud Plutarchum libro de garrulitate & in apophthegmatis. Sed videntur tamen Lacedæmonij aliquatenus ab hac consuetudine breuiter dicendi, vt & aliis tandem etiam desiisse. Quo pertinet acerbum illud Epaminondæ. Nam quum Spartani multa & magna crimina Thebanis impingerent, & prolixè ea commemorarent: *Ita* inquit,

Cephisophon vrbe Lacedæm. cur eiectus.

Agesilai de Rhetore iudicium.

βραχυλογίας Lacedæm. exempla.

Breuiloquentia Lacedæm tandem desijt.

Epami-

Epaminondas, docuerunt vos Thebani longa oratione vti, & breuiloquentiæ finem imponere, vt ſcribit Plutarchus περὶ φιλαυτίας.

INSTITVTVM VII.

Aliorum leges nec commendentur, nec recitentur.

TAm alienos ſuos voluit legiſlator ab aliorum doctrina, vita & moribus, vt nec leges eorum diſcere, nec vſurpare liceret. Demoſthenes aduerſus Leptinem: οὐκ ἔξεστι ποιεῖν παρὰ τοῖς λακεδαιμονίοις, ἢ τὰ τῶν Ἀθηναίων ἐπαινεῖν νόμιμα, οὐδὲ τὰ τῶν δείνων, Id eſt, *interdictum apud Lacedæmonios, ne quis Athenienſium iura aut aliorum quorumcunque laudet.* Nam conueniebat ita ἀμουσίᾳ ipſorum. Nec enim videntur tam ſtabiles futuræ ipſorum leges, niſi vetitæ fuiſſent aliorum. Quod tametſi ita fiebat, Plato nihilominus, ſicut & Iſocrates, tribuunt Lacedæmoniis ſcientiam politicam. Quod & verum eſſe eò probat Plato, quia moderationem, & quodammodo medium inter nimiam dominationem & libertatis ſummæ deſiderium, ſeruarunt. Verum enimuero quod apud Thucydidem eſt, nec voluiſſe Lacedæmonios ſua inſtituta exteros diſcere, ei criminationi antea reſpondimus. Ageſilaus certè Xenophontem, quem ſecum habebat, ac ſtudioſè tractabat, hortatus eſt, vt filios ſuos Spartam mitteret, ibique educari ſineret, vt inſtituerentur omnium pulcerrima diſciplina, imperandi & parendi.

7. De Legibus aliorum nec cōmendandis, nec recitandis.

Thucydidis locus de Lacedæmoniis reprehenditur.

INSTITVTVM VIII.

Cauillari & argutari omnes aſſueſcant.

ORatio quidem Lacedæmoniorum fuit breuis & conciſa: ſed arguta & pungēs, vt ſuprà etiam attigimus. Cauillari enim & reſpondere acutè ipſorum proprium, atq; item cauillum excipere & pati. Ita enim à pueris inſtituebantur. Plutarchus Lycurgo: παίζειν εἴθιζον καὶ σκώπτειν ἄνευ βωμολοχίας, καὶ σκωπτόμενοι, μὴ δυσχεραίνειν, Id eſt, *Aſſuefiebāt pueri iocari, & dicteria citra ſcurrilitatem iacere, atque aliorum ſine offenſa excipere cauilla.* Heraclides etiam teſtatur eos aſſuefieri, ἐμμελῶς καὶ σκώπτειν, καὶ σκώπτεσθαι. Atq; hac de cauſa, *eiren* à cœna ſolitus pueris quæſtionem proponere, ad quam reſpondendum erat accuratè, muniendúmque

8. De inſtituendis Lacedæm à pueris vt cauillari & argutari aſſueſcant.

Quæſtiones ab eirene pueris propoſitæ ad quas argutè reſpondendum.

erat responsum ratione & probatione, in concisa verba & compendiosa contracta. Si verò iners esset responsum, pro pœna Eireni mordēdum præbebat pollicem, vt idem testatur. Vsi autem hisce cauillis & dicteriis præcipuè in gymnasiis, & certaminibus. Ibi enim sales in quemque festiuè iacientes perstringebant peccantes: ac econtra laudes in merentes carminibus compositas recitantes, gloriæ & honestatis desiderio iuuenes accendebant. Atque in his omnibus magnum inerat acumen, quibus & permouebantur multi dedecus aliquod timentes. Ita enim Plutarchus: αἱ δὲ μετὰ παιδιᾶς καὶ σκωμμάτων δήξεις οὐδὲν ἀμβλύτεραι τῶν μετὰ σπουδῆς νουθετημάτων, Id est, *morsus illi qui per ludum & iocum iaciebantur, nihilo erant obtusiores seriis castigationibus.* Hęc tamen ita tolerare necesse, vt si quis non ferret, deprecari liceret. Plutarchus Lycurgo: σφόδρα ἐδόκει καὶ τοῦτο λακωνικὸν εἶναι, σκώμματος ἀνέχεσθαι. μὴ φέροντα δὲ ἐξῆν παραιτεῖσθαι, καὶ ὁ σκώπτων πέπαυτο. Id est, *videbatur inprimis Laconicum cauillum sustinere. Impatienti licebat deprecari, & temperabatur facetiis.*

Pœna inerti responsori irrogata.

Sales & dicteria ferenda vel deprecāda.

INSTITVTVM IX.

Musica quidem exerceatur, sed antiqua non mutanda.

9. De arte Musica exercenda.

Musica Lacedæmoniorum quæ potissimū.

TAmetsi studia humaniora aspernabantur reliqua Lacedæmonij: Artem Musicam tamen non repudiabant. Erat autem Musica eorum præcipuè Cithara & tibia, vtraque modesta & seuera moribusque eorum consentanea, grauitatem cum vetustate repræsentans: non leuis aliqua, vel ludicra, aut aures voluptate demulcens. Nam ita grauitas quædam & simplicitas hîc etiam commendabatur, vt non aliam musicam ferrent. Plutarchus institutis Laconicis de musica eorum loquens: μόνα τὰ ἁπλούστερα τῶν μελῶν ἐδοκίμαζον, Id est, *Simpliciores tantum modulationes probabāt.* Erat autem Lesbia ipsorum Musica vt plurimum, quod eiusmodi cātiones & modulationes ab oraculo ipsis fuissent commendatæ. Auctor Heraclides de politiis: λακεδαιμόνιοι τὸν λέσβιον ᾠδὸν ἐτίμησαν. τούτου γὰρ ἀκούειν ὁ θεὸς χρησμῳδουμένους ἐκέλευε. Quæ ratio Musicæ cum grauitate, & simplicitate haud dubiè coniuncta. Musica itaque quæ ad voluptatem tantùm comparata, nulla eis vsitata fuit. Fidicines certè non tolerabant.

Musica Lacedæmoniorum vt plurimum Lesbia.

Fidicines apud Lacedæmonios nulli.

Dema-

Demaratus audito fidicine, dixit ipſum nugari. Ab Eudamida dicitur, ψάλτης quidam *μέγας κηληκτὴς ἐν μικρῷ πράγματι*, Id eſt, *magnus delinitor in re parua.* Atque hanc ſimplicem veterémque Muſicam mutare non licebat, ne priſtini etiam mores vnà labaſcerent, vt Plato etiam de Muſicę mutatione iudicat. Qui autem mutabat, ei non ignoſcebatur. Plutarchus inſtitutis Laconicis: *εἰ δέ τις παραβαίνοι τι τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, οὐκ ἐπέτρεπον*, Id eſt, *Si quis in veteri Muſica tranſgrederetur aliquid, ei hoc non permittebant.* Quod pluribus exemplis doceri poteſt etiam in ſummis artificibus. Terpander alioquin ſectator antiquitatis, & artis ſuæ pręſtantiſſimus, heroicorúmq; geſtorum laudator, ab Ephoris mulctatus eſt, quod vnam chordam vltra receptum numerum variandæ vocis gratia intendiſſet, qui citharam ei auferẽtes claue confixerunt. Plutarchus inſtitutis Laconicis. Phrynidis etiam Muſici fides duas de nouem Ecrepes Ephorus præſcidit aſcia, addẽs ne maleficiũ Muſicæ inferret. Plutarchus Agide & apophtheg. Item Timotheus quum artis ſuæ certamen Carniis inſtituiſſet, vnus ex Ephoris ſumto cultro interrogauit: vtra ex parte chordas abſcinderet, quæ ſeptenarium numerum excederent. Plutarchus Agide & inſtitutis. De Cithara itaque antiqua iam ſatis manifeſtum; De tibia dicetur infrá.

Muſicam ſimplicem ac veterem mutare non licuit.

Terpander mulctatus à Lacedæmoniis.

Phrynidis itidem, ob aliquid immutatum in vetere Muſica.

Timotheus item quidam.

INSTITVTVM X.

Carmina ingenuis ſua ſint, à quibus abſtineant ſerui.

QVæ fuerint Lacedæmoniis inſtrumenta Muſica præcipua iam diximus; ſed præterea artem iſtam etiam carminibus & choreis exercebant. Ac carminum quidem ratio talis erat, vt in his elegantia quædam, ſed grauis, non tam exquiſita arte, quam ſententia inſignis. Plutarchus Lycurgo: *ἡ δὲ περὶ τὰς ᾠδὰς καὶ τὰ μέλη παίδευσις οὐχ ἧττον ἐσπουδάζετο τῆς ἐν τοῖς λόγοις εὐζηλίας καὶ καθαριότητος· ἀλλὰ καὶ τὰ μέλη κέντρον εἶχον ἐγερτικὸν θυμοῦ καὶ παραστατικὸν ὁρμῆς ἐνθουσιώδους καὶ πραγματικῆς*, Id eſt, *Elegantiam cantilenarum & carminum, non ſecus ac orationis cultum & puritatem affectabant: ſed inerat carminibus aculeus, qui excitaret animos atque inflammaret, quaſi motu fanatico & alacritate quadam.* Poſtea idem declarat, qualis ſtylus horum carminum, quódue potiſſimum eorum

10. De Carminum ratione.

argumentum, inquiens: ἡ δὲ λέξις ἦν ἀφελὴς καὶ ἄθρυπτος ἐπὶ πράγμασι σεμνοῖς καὶ ἠθοποιοῖς. ἔπαινοι γὰρ ἦσαν ὡς τὰ πολλὰ τῶν τεθνηκότων ὑπὲρ τῆς σπάρτης, ὡς εὐδαιμονιζομένων· καὶ ψόγοι τῶν τρεσάντων, ὡς ἀλγεινὸν καὶ κακοδαίμονα βιούντων βίον, Id est, *Dictio simplex erat, & minimè mollis, de rebus grauibus, moresque informantibus. Laudes erant ferè, quibus immortalitati commendabant eos, qui pro Sparta occubuerunt. & probra ignauorum, vt acerbam & infelicem vitam degentium.* Quæ totidem ferè verbis idem auctor repetit institutis Laconicis. Atque his carminibus exercebãtur saltem homines ingenui, seruis autem erãt interdicta. Ita enim de seruis Plutarchus: ᾠδὰς ἐκέλευον ᾄδειν, καὶ χορείας χορεύειν ἀγεννεῖς, καὶ καταγελάστους· ἀπέχεσθαι δὲ τῶν ἐλευθέρων, Id est, *Cantilenas compellebant seruos canere, & choreas saltare enerues & ridiculas, abstinere autem ingenuis.* Ingenuæ choreæ graues & seueræ non ridiculæ, vt suprà diximus & paulò post copiosius explicabimus. Atque hinc factum, vt quum in expeditione Thebanorum in Laconicam, Ilotes capti essent, & iussi Terpandri, Alcmanis & Spẽdontis carmina psallere, excusarint se, dicentes id Dominos prohibere.

Carminibus soli ingenui exercebantur.

INSTITVTVM XI.

Pueros ingenuos quiuis amet, idque sine riualium æmulatione.

DE amore puerorum ingenuorum multa multis locis apud Platonem, quæ nihil attinet hic adferre. Lacedæmoniis talis amor in primis vsitatus, isque honestus item, & turpitudinis omnis expers, quippe qui ipsi probi non corpus, sed indolem egregiam & animi ingenuitatem, pudoris & honoris æmulatione, in deligendis suis amasiis respiciebant. Ita enim Xenophon de Repub. Lacedæm. Lycurgi institutum super amore puerorum referens: εἰ μέν τις αὐτὸς ὢν, οἷον δεῖ, ἀγαθὸς, ψυχὴν παιδὸς πειρῷτο ἄμεμπτον φίλον, ἀποτελέσασθαι, καὶ συνεῖναι σώματος ὀρεγόμενος φανείη, αἴσχιστον τοῦτο θεὶς, ἐποίησεν ἐν λακεδαίμονι, μηδὲν ἧττον ἐραστὰς παιδικῶν ἀπέχεσθαι, ἢ γονεῖς παίδων, ἢ καὶ ἀδελφοὶ ἀδελφῶν εἰς ἀφροδίσια ἀπέχονται, Id est, *Si quis esset vir eiusmodi, qualem esse deceret, animúmque pueri admiratus, amicum sibi cuperet inculpatum efficere, ac cum*

II. De puerorum ingenuorum amore honesto, & omnis turpitudinis experte.

eo

eo versari: Hoc ipsum laudabat, eámque institutionem putabat honestißimam. Quod si quis pueri corpus appetere sit deprehensus, id verò turpißimum statuens, perfecit vt Lacedæmone nihilominus amatores ab Amasiorum congressu abstinerent, quàm parentes à liberis, fratres à fratribus in rebus venereis abstinent. Ac refert Plutarchus institutis Laconicis pœnam, qua afficiebantur qui obscœnitate aliqua suos amores contaminassent. Ita enim inquit: ἐρᾶν τὴν ψυχὴν τῶν σπουδαίων παίδων ἐφίετο· τὸ δὲ πλησιάζειν, αἰσχρὸν νενόμιστο, ὡς τοῦ σώματος ἐρῶντας, ἀλλ' οὐ τῆς ψυχῆς. ὁ δὲ ἐγκληθεὶς ὡς ἐπ' αἰσχύνῃ πλησιάζων, ἄτιμος διὰ τοῦ βίου ἦν, Id est, *Amare indolem seu animum puerorum ingenuorum permisit: sed congressus cum illis pro re turpi habebatur: tanquam eorum qui non animi sed corporis amore tenerentur. Quod si quis huius cum probro coniuncti congressus accusatus esset, infamis per totam vitam erat.* Meminit idem auctor huius etiam in Lycurgo & Agesilao. Sed & Maximus Tyrius de eo amore disserit oratione x. modum eius ostendens: ἐρᾷ, inquit, Σπαρτιάτης ἀνὴρ μειρακίου Λακωνικοῦ, ἀλλ' ἐρᾷ μόνον ὡς ἀγάλματος καλοῦ, Id est, *Amat vir Spartanus adolescentem, sed amat tantum vt pulcram statuam,* Id est, intuendo, admirando, commendando. Ælianus quoque libro III. variarum Histor. cap. XII. eundem Lacedæmoniorum amorem describit, addens pœnam esse constitutam ei, qui turpe aliquid circa hunc designaret, vt aut è Sparta, aut è vita ei migrandum esset. Ac eiuscemodi amor inuicem inter mulieres quoque & virgines extitit, ita vt virginum indoles generosa, prouectioribus eiusdem sexus, grata esset & dilecta. Plutarchus Lycurgo: οὕτω δὲ τοῦ ἐρᾶν ἐγκεκριμένου παρ' αὐτοῖς, ὥστε καὶ τῶν παρθένων ἐρᾶν τὰς καλὰς καὶ ἀγαθὰς γυναῖκας, Id est, *Mos apud eos tam honestus amandi erat, vt etiam probatæ & egregiæ mulieres amarent virgines.* Nec constabat tamen hic amor vllo dono intercedente vel præmio amoris. Itaque Persæ cuidam, qui continentibus largitionibus amasium Demarati auertit, quum diceret, Heus Laco, venatus sum tuum amasium, Respondit Demaratus: minimè verò, inquit, sed emisti. Quin ne osculum quidem vinculum amoris interueniebat. Nam & Agesilaus osculum sui amasij declinabat, addens vocem Rege prorsus dignam: Malle se vincere cupidi-

Pœna in eos qui obscœnitate aliqua suos amores contaminaßet.

Amor idē inter mulieres & virgines.

Amori illi ne osculum quidem interueniebat.

Agesilai pulchrum dictum. tates, quàm populosissimam hostium repugnantium vrbem capere. Plutarchus apophtheg. Durauit autem iste amor vsque *Amor ille quousque durauerit.* in virilem ætatem, adeò vt tum maximè amasius amatoris sui animum amplecteretur & periclitaretur, vtens eius consiliis & monitionibus. Quod manifestum est exemplo Xenaris, ad quem Cleomenes amasius quondam, Rex factus, consilium de restituenda Repub. retulit. Quod quum minus probaret, amasium deseruit. Rogatúsque causam, nihil aliud respondit, quàm ipsum Cleomenem hoc scire, vt est apud Plutarchum in Cleo- *Amor ille sine æmulatione vel inuidia.* mene. Atque his innixus amor initiis & causis, etsi plures erga eundem ita affecti: tamen quilibet eorum sine æmulatione & inuidia amasium complectebantur, potiúsque ipsi inter se arctiore vinculo amicitiæ iungebantur, eundem simul virtutis gratia amantes. Plutarchus Lycurgo: τὸ ἀντερᾶν οὐκ ἦν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρχὴν ἐποιοῦντο φιλίας πρὸς ἀλλήλους οἱ τῶν αὐτῶν ἐρασθέντες, καὶ διετέλουν κοινῇ σπουδάζοντες ὅπως ἄριστον ἀπεργάσαιντο τὸν ἐρώμενον, Id est, *Riualium æmulatio non erat, sed potius qui eosdem amabant, ex eo auspicabantur mutuam amicitiam, eóque incumbebant communi studio, vt redderent quàm præstantissimum eum quem diligebant.* *Ratio huius instituti.* Cuius rationem non inscitè reddit Maximus Tyrius oratione iam laudata: καὶ ἑνὸς πολλοί, καὶ εἷς πολλῶν, (ἐρᾷ). ἡ γὰρ ἐξ ὕβρεως ἡδονὴ, ἀκοινώνητος πρὸς ἀλλήλους· ὁ δὲ ἐξ ὀφθαλμῶν ἔρως κοινωνικὸς μόνον, καὶ ἐπὶ πάσας ἐξικνούμενος φύσεις ἐρωτικάς. τί γὰρ ἂν εἴη ὡραιότερον τοῦ ἡλίου; καὶ ἐρασταῖς πολλοῖς ἀρκέστερον; ἀλλ᾽ ὅμως ἐρῶσιν ἡλίου οἱ πάντων ὀφθαλμοὶ, Id est, *Multi Spartæ vnum, & vnus multos diligit. Nam quum ea voluptas quæ à lasciuia oritur, communicari inuicem non possit: Amor qui aspectu finitur, solus communicabilis est, séque ad vniuersam, quæ amari possit, naturam effundit. Quid enim ipso pulcrius sole? Quid tam amatoribus multis æquè par? At hunc tamen vniuersi oculi diligunt.* Hæc ille. Ac talis amor Lacedæmoniorum, de quo eò prolixius egimus, quod scriptoribus omnibus fuerit admiratione quadam virtutis & grauitatis commendatus.

INSTITVTVM XII.

Quod quiuis furto auferre potest impunè habeat, deprehensus pœnas det.

12. *De furtis, modò non deprehensis, impunè habitis.*

HOc vnum est inter absurdissima instituta, quod primo intuitu haberi poterit, nempe quod furari pueros permiserit, atque ipsis impunè furtum esse, si non essent deprehensi. Nulli enim alij Reipub. ita impunitas furantibus proposita, vti Spartæ. Quod tum de quouis furto, tum præcipuè de Cibariorũ accipiendum. Plutarchus Lycurgo: φέρουσι κλέπτοντες, οἱ μὲν ἐπὶ τοὺς κήπους βαδίζοντες, οἱ δὲ εἰς τὰ τῶν ἀνδρῶν συσσίτια παρεισρέοντες εὖ μάλα πανούργως καὶ πεφυλαγμένως· ἂν δὲ ἁλῷ, πολλὰς λαμβάνει πληγὰς τῇ μάστιγι, ῥαθύμως δοκῶν κλέπτειν καὶ ἀτέχνως, Id est, *Furãtes quiduis auferunt, hi quidem in hortos aliorum ingredientes, hi autem in virorum conuiuia perastutè & cautè irrepentes. Deprehensus multa verbera flagello accipit, quod solutus in furando & iners videatur.* Idem tribuit Lacedæmoniis Heraclides de politiis, ita de pueris eorum scribẽs: ἐθίζουσι, inquit, αὐτοὺς καὶ κλέπτειν, καὶ τὸν ἁλόντα κολάζουσι πληγαῖς. Testatur & Gellius lib. XI. cap. XVIII. furta omnia apud Lacedęmonios fuisse licita. Sed & Suidas de hoc Lacedæmoniorũ furto intelligendus, vbi sic inquit Dictione κλέπτης. τὸ παλαιὸν οὐ διεβέβλητο ἡ κλοπὴ εἰ μὴ φωραθεὶς ὁ κλέπτων ὑπῆρχεν. De furto cibariorum minus id mirum. Nam hoc præcipuè concessum fuisse, auctor grauis Xenophon his verbis scribit: ὡς δὲ μὴ ὑπὸ λιμοῦ ἄγαν αὖ πιέζοιντο, ἀπραγμόνως μὲν αὐτοῖς οὐκ ἔδωκε λαμβάνειν ὧν ἂν δέωνται, κλέπτειν δὲ ἐφῆκεν ἔστιν ἃ τῷ λιμῷ ἐπικουροῦντας, Id est, *vt à fame non nimium premerentur, haud permisit eis facilè parare, quibus ipsis opus esset: sed hoc concessit, vt ea furto subducerent, quibus subuenire fami possent.* Idem testatur & Plutarchus Lycurgo, & institutis Laconicis: vbi ait tenuem cœnam iuuenibus proponi, vt suo ipsi Marte inopiam propulsantes, audacia & calliditate vti cogerẽtur. Ratio autem furandi erat, vt assuefierent ad diripiendum & auferendum in hostico, quum ita opus. Xenophon: ὡς μὲν οὐκ ἀπορῶν, ὅ,τι δοίη, ἐφῆκεν αὐτοῖς γε μηχανᾶσθαι τὴν τροφήν, οὐδένα οἶμαι τοῦτο ἀγνοεῖν. δῆλον δὲ ὅτι τὸν μέλλοντα κλωπεύειν, καὶ νυκτὸς ἀγρυπνεῖν δεῖ, καὶ μεθ' ἡμέραν ἀπατᾶν καὶ ἐνεδρεύειν, καὶ κατασκόπους δὲ ἑτοιμάζειν τὸν

Furta de quauis re, tum præcipuè de Cibariis.

Ratio huius instituti.

μέλλοντά τι λήψεσθαι. ταῦτα οὖν δὴ πάντα δηλονότι μηχανωτέρους τῶν ἐπιτηδείων βουλόμενος τοὺς παῖδας ποιεῖν καὶ πολεμικωτέρους, οὕτως ἐπαίδευσεν, Id est, *Quod autem non voluerit eos industria sibi victum parare, tanquam qui non haberet quod daret, ignorare neminem arbitror. Nimirum patet eum qui aliquid furto sit ablaturus, necesse habere vt noctu vigilet, interdiu fallat, insidias locet, atque etiam exploratores paret, siquidem aliquid accepturus sit. Quamobrem pueros ad hæc omnia condocefaciebat, quod eos ad parandum commeatum solertiores adeóque bellicosiores facere vellet.* Quod iudicat etiam Heraclides hoc instituto spectatum. Sed & eandem fere sententiam Gellius adducit. *Non pauci*, inquit, *neque ignobiles scriptores, qui de moribus legibusque eorum* (Lacedæmoniorum) *memorias condiderunt ius atque vsum fuisse furandi dicunt: idque à iuuentute eorum, non ob turpia lucra, neque ad sumtum libidini præbendum, comparandámue opulentiam, sed pro exercitio disciplináque rei militaris factitatum. Quod & furandi solertia & adsuetudo acueret, firmarétque animos adolescentum: & ad insidiarum astus, & ad vigilandi tolerantiam, & obrependi claritatem.*

Alia ratio ex Plutarcho.

Quæ rationes quum Plutarcho etiam probentur, tum verò hanc etiam addit, vt hoc pacto omnes assuefierēt ad diligentē rerum suarum custodiam, ne aliquid furto aliorum amittentes hanc socordiæ & ignauiæ pœnam luerent. Quò pertinet etiam quod est apud Clemētem Alexandrinum lib 1. Strom. φασὶ γὰρ αἴτιον εἶναι κλοπῆς τὸν μὴ φυλάξαντα, ἢ τὸν μὴ κωλύσαντα, Id est, *Aiunt causam esse furti, qui non custodit res suas, vel qui furari non prohibet.* Isocrates tamen Panathenaico has rationes omnes cauillatur, & in peius interpretatur.

Cur in furto deprehēsi plecterentur.

Cæterum quod furti compertus plectebatur, id non tam furti causa fiebat, quàm inertiæ & socordiæ, quod non tam astutus, cautus, & vigilans fuisset, vt occultare illud nouerit. Qua de re eleganter Xenophon: εἴποι δ' ἂν οὖν τις· τί δῆτα, εἴπερ τὸ κλέπτειν ἀγαθὸν ἐνόμιζε, πολλὰς πληγὰς ἐπέβαλλε τῷ ἁλισκομένῳ; ὅτι, φημὶ ἐγὼ, καὶ τ' ἄλλα ὅσα ἄνθρωποι διδάσκουσι, κολάζουσι τὸν μὴ καλῶς ὑπηρετοῦντα· κἀκεῖνοι οὖν τοὺς ἁλισκομένους, ὡς κακῶς κλέπτοντας, τιμωροῦνται, Id est, *Dicat fortasse aliquis, cur igitur, si quidē furari bonū esse arbitrabatur, multis eum verberibus castigabat, qui deprehēdebatur? Nimirum ideo, mea quidem sententia, quod aliis quoque in rebus, quas homines docēt, non rectè peragentem puniant.*

Quæ pœna infligeretur in furto deprehensis.

Erat autem pœna non solùm in verberibus

beribus sita : sed in multa pecuniaria. Nam Isocrates scribit τοὺς ληφθέντας ἀργύριον ἀποτίνειν, καὶ πληγὰς λαμβάνειν. Ita Spartæ furari non erat flagitium: inscitè autem & minus cautè id aggredi, id verò cum periculo & damno coniunctum.

TABVLA NONA DE EXERCITIIS CORPORIS.

INSTITVTVM I.

Maiore corporis mole, quam exercitiis conueniat, nemo præditus sit.

MVLTVM in exercitiis corporis situm iudicauit Legislator, idcirco ea etiam diligenter exerceri voluit. Non itaque permisit sic aliquem corporis mole incrassari, vt minus his esset idoneus. Ælianus lib. XIV. cap. VII. λακεδαιμονίοις οὗτος ὁ νόμος. ὁ δὲ νόμος ἐκεῖνα λέγει. μηδένα λακεδαιμονίων ἀνανδρότερον ὁρᾶσθαι τὴν χρόαν, ἢ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος ἔχειν ὑπὲρ τὰ γυμνάσια, Id est, *Lacedæmoniis hæc lex, quæ ita concepta est: Nemo Lacedæmoniorum mollitiem aliquam colore præ se ferat, aut corporis molem crassiorem, quam vt exercitiis conueniat, habeat.* Idem tradit Athenæus lib. XII. vbi refert Agatharchidem hæc scribere lib. XXVII. Historiæ suæ; οὐ τυχούσης ἀδοξίας νομίζεσθαι, εἰ ἦν τὸ σχῆμα ἀνανδρότερον ἔχων, ἢ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος προπετὴς ἐφαίνετο. Ab vtroque horum proponitur illustre huius exemplum in Nauclidæ Polybiadæ filio, quem Ephori nimium corpore pinguescentem è concione abduxerunt spectantibus vniuersis, & exilium minitati sunt, ni viuendi rationem minus laudabilem commutasset. Etenim eius formam & colorem, dedecus adferre tùm Lacedæmoni, tùm legibus. Cuius instituti ratio cuiuis fere obuia. Qui exercitiis ineptus est, nec bello vel armis tractandis idoneus. Deinde qui corpori saginando incumbunt, fortem animum rebus gerendis vix præstant. Et sanè corporis obesitas ac profusum ventris abdomen, minus frugalem, incontinentem, & ignauam vitam arguunt.

1. De corporis mole, quam legislator noluit maiorem esse quam quæ exercitiis conueniret.

Ratio huius instituti.

INSTITVTVM II.

Pueri in primis ad venationem assuefiant.

2. De pueris ad venationem assuefaciendis.

PRimum hoc exercitium corporis voluit esse Legislator, vt pueri venationem docerentur. Isocrates Panathenaico de Lacedæmoniis loquens: ἐκεῖνοι καθ᾽ ἑκάςην ἡμέραν, εὐθὺς ἐξ εὐνῆς περιπέμπουσι τοὺς παῖδας, μεθ᾽ ὧν ἂν ἕκαςοι βουληθῶσι, λόγῳ μὲν ἐπὶ θήραν, Id est, *Illi quotidie pueros mox à lecto, quibuscum singulis libitum, ablegant ad venationem.* Meminit & Cicero in Tuscul. Laconicæ exercitationis in venando. Verum quod Isocrates venationem furtum interpretatur, id reuera non est. Nam aliud eorum furtum erat, distinctum ab hac ferarum venatione. In hunc enim vsum canes præstantissimi alebãtur, quippe Lacedæmoniorum canes in generosissimis numerati, vt ex Polluce patet, itémque Virgilio, & Horatio. Quorum tamen opera in furtis nulla, imo magis noxia, & cum detegendi periculo coniuncta. Erãt autem canes isti venatici Lacedæmoniis omnibus communes. Nam id Xenophon Lycurgum etiam instituisse ait; κυνῶν θηρευτικῶν συνῆψε κοινωνίαν, Id est, *Canum venaticorum instituit communionem.* Ac quod Isocrates ait, socios in venatione adhibuisse pueros, quos ipsis libebat, id Xenophon etiam indicat. Nam qui canibus egebant (inquit) alios ad venandũ secum inuitabant, quibus si non vacabat, canes tamen lubentes concedebant. Atque in eum vsum etiam equos cuiusuis in agris vsurpabant. Sicut & cibis paratis fruebantur, si nox reditum anteuertisset, relictis ibi ab iis, qui antea à venatione cessârant. Videtur autem hæc venatio terrestrium fuisse animalium, non volatilium, aut aquatilium. Nam & hanc solam Plato permittit in sua Repub. vt videre est in fine lib. VII. de legibus. Ac meritò quidem Legislator venationem hanc suis commendabat, qua nulla alia ad militarem disciplinam & studium, conuenientior exercitatio. In reliquis enim magis voluptas & oblectatio spectatur. vide Xenophontem de venatione.

Venationẽ Lacedæm. malè furtũ vocari ab Isocrate.

Canes ad venationẽ à Lacedæmon. alebantur,

Canes venatici communes Lacedæmoniis.

Venatio quorum animalium fuerit.

INSTI-

INSTITVTVM III.

Choreas ingenuas saltent pueri & virgines.

3. De corporis exercitio in choreis & saltatione.

ALterum corporis exercitium, statuit Legislator in Choreis & saltatione. Nō enim hæc apud Lacedęmonios lasciuiam & obscœnitatem habebant; sed in motu corporis modestiæ & grauitatis pleno decora exercitatio inerat. Itaque non verebantur publicè saltare, tùm pueri, tùm virgines, statis quibusdā diebus & solemnibus, idque nudi. Plutarchus Lycurgo: ἀφελὼν τὴν θρύψιν καὶ σκιατροφίαν, καὶ θηλύτητα πᾶσαν, οὐδὲν ἧττον εἴθισε τοὺς κόρους τὰς κόρας γυμνὰς δὲ πολιτεύειν τῶν νέων παρόντων καὶ θεωμένων, Id est, *Remotis delicijs, vmbratili vita, mollitiáque omni fœminea, assuefecit iuxta puellas atque adultos nudos in publico versari, certísque solemnibus saltare & cantare aßistentibus atque spectantibus iuuenibus.* Qualis autem fuerit vulgaris saltatio Laconica, describit Lucianus Dialogo περὶ ὀρχήσεως, cuius sentētiam, quam possumus, perspicuè hic proponemus. Ait ibi saltationem traditam Lacedæmoniis à Castore & Polluce, quam exercere καρυατίζειν illi vocabant, à Caryis Laconicæ vrbe, atque inde omnia cum carminibus agere solitos. Deinde vsum eius tum fuisse ait, quum Ephebi inter se colluctati paulum iam quieuissent. Nam in saltationem certamen finiebant, tanquam ita inimicitias & æmulationem ex certamine ortam, depositurí. In medio autē locatus erat, qui tibiam incinebat, & pedibus plodebat. Pueri & virgines omnigenas figuras corporis agilitate exprimebant, ad Rhythmum seu numerum ingredientes. Erāt autem duo quasi genera saltationum (fortean in vna chorea) quorum vnumquodque suas habebat cantilenas, quas tibiis accinebant. Vnum quod magis militare & lentius erat, habens σχήματα πολεμικά, quæ lenta & cauta erant. Is erat ὅρμος dictus, quasi segmentum. Constabat enim hormus ex adolescentibus & virginibus alternatim in chorea incedentibus, tanquam ita inter se sectis & diuisis. Adolescens chorum duxit iuueniliter saltans, vti postea in prælio facturus erat. Sequebatur puella modestè & decenter, quæ fœmineam saltationem docta erat. Perinde ac si coniuncta foret in hormo fortitudo iuuenum cum modestia muliebri. Atque erat his ita saltan-

Saltatio publica puerorum & virginum nudarum.

Saltatio Laconica vulgaris qualis fuerit.

Saltationis vsus qualis.

Saltationū duo genera.

Ὅρμος.

Altera species. tibus sua cantilena. Altera species erat, quæ pòst exercebatur & saltabatur, habens σχήματα φορδυτικὰ, quæ interpretor celeriora & magis saltatoria, quod in hac quasi posteriore parte motus incitatior, vt ex carmine patet. Nam habebat hæc saltatio carmen quasi præceptum saltandi: πόῤῥω γὰρ φασὶν, ὦ παῖδες πόδα μετάβατε, καὶ κωμάσατε βέλτιον, τουτέστιν ἄμεινον ὀρχήσασθε, Id est, *Procul aiunt, ô pueri, promouete pedem, & saltate melius.* Dicebatur hæc cantilena veneris & cupidinum, tanquam ij vnà cum ipsis saltarent. Erant enim hæc φορδυτικὰ σχήματα Dionysio & Veneri grata. Non dissimilis videtur his chorea apud nos vsitata, quæ ab Harsalis nomen habet. Recitat Pollux & alias quasdam saltationes Laconicas, vt διποδίαν, δειμαλέαν, βίβασιν. Quarum postremum ita describit: Βίβασις ἦν εἶδος λακωνικῆς ὀρχήσεως, ἧς τὰ ἆθλα προυτίθετο, οὐ τοῖς παισὶ μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς κόραις. ἔδει δὲ ἅλλεσθαι, καὶ ψαύειν τοῖς ποσὶ πρὸς τὰς πυγάς· καὶ ἀνηριθμεῖτο τὰ πηδήματα, Id est, *Bibasis erat species saltationis Laconicæ, cuius erant & proposita præmia, neque solùm pueris sed & virginibus. Necesse autem erat in hac saltatione exilire, & nates pedibus contingere. Atque ita numerabantur saltus.* Cuiusmodi fere saltatio est in choreis Polonicis. Strabo etiam lib. x. Cretenses quasdam dictas saltationes, Rhythmos, & Pæanas apud Lacedæmonios fuisse auctor est. Sed priores illas & quascunque alias choreas ingenuas apud Lacedæmonios non saltabant serui: sed ipsi suas quasdam enerues & ridiculas habebant qualis fortean βίβασις fuit, sicut & cantilenas, vt testatur Plutarchus in Lycurgo, & nos suprà attigimus. Spectauit autem saltatio Lacedæmoniorũ ad exercitationis militaris vsum, quod testatur Quintilianus lib. I. cap. XVIII. Institut. Oratoriarum: *Lacedæmonios quidem* (inquit) *etiam saltationem quandam tanquam ad bella quoque vtilem habuisse inter exercitationes accepimus.*

Saltationũ Laconicarum aliæ species.

Bibasis species saltationis Laconicæ.

Choreas ingenuas non saltabant serui Lacedæmone.

Ratio institutæ saltationis.

INSTITVTVM IV.

Pueri simul & virgines, cursu, lucta, disco & iaculo concertent.

4. De pueris & virginibus simul exercendis, cursu, lucta, disco & iaculo.

HOc aliud corporum exercitium, quod etiam vtrique sexui commune esse iussit legislator. Itaque tùm pueri tùm virgines etiam ludis exercebantur, & certaminibus cursus, luctæ, disci

diſci & iaculi. Plutarchus Lycurgo: *τὰ μέντοι σώματα τῶν παρθένων δρόμοις, καὶ πάλαις, καὶ βολαῖς δίσκων καὶ ἀκοντίων διεπόνησεν,* Id eſt, *Corpora virginum curſu, lucta, diſcorum & telorum iactu exercuit.* Xenophon de Repub. Lacedæm. *σωμασκεῖν ἔταξεν οὐδὲν ἧττον τὸ θῆλυ τοῦ ἄῤῥενος φύλου. ἔπειτα δὲ δρόμου καὶ ἰσχύος ὥσπερ καὶ τοῖς ἀνδράσιν, οὕτω καὶ ταῖς θηλείαις ἀγῶνας πρὸς ἀλλήλας ἐποίησε,* Id eſt, *Primùm non minus fœmineum genus habere corporis exercitia iuſsit, quam maſculum Itaque ſicut viris curſus & roboris certamina inſtituit: ſic etiam fœminis.* Vbi ſub roboris certaminibus, luctam, diſci & teli iactũ intelligit. Idem tradit Cicero Tuſcul. II. *Illi,* inquit, *qui Græciæ formam Rerumpub. dederunt, corpora iuuenum firmari robore voluerunt: Quod Spartiatæ etiam in fœminas tranſtulerunt, quæ cæteris in vrbibus molliſsimo cultu, parietum vmbris occuluntur. Illi autem voluerunt nihil horum ſimile eſſe apud Lacænas virgines, quibus magis palæſtra, Eurotas, ſol, puluis, militia in ſtudio eſt, quam fertilitas barbara. Ergo his laborioſis exercitationibus & dolor intercurrit nonnunquam. Impelluntur, feruntur abiiciuntur, cadunt, & ipſe labor quaſi callum quoddam obducit dolori.* Hæc ille. Sed deſcribit etiam hæc exercitia & certamina virginum Propertius lib. III. Elegiarum, vbi ſic ait,

Multa tuæ, Sparte, miramur iura paleſtræ,
Sed magè virginei tot bona gymnaſij.
Quod non infames exercet corpore laudes,
Inter luctantes nuda puella viros.
Quum pila veloces fallit per brachia iactus,
Increpat & verſi clauis adunca Trochi.
Puluerulentaque ad extremas ſtat fœmina metas
Et patitur duro vulnera pancratio.
Nunc ligat ad cæſtum gaudentia brachia loris
Miſsile nunc diſci pondus in orbe rotat.

Meminerunt & alij ſcriptores plures, qui cauſam huius inſtituti eandem omnes reddunt, iudicantes videlicet hoc ad corporis robur potiſſimum cõferre. Quod de viris quidem non eſt dubium. Sed eãdem tamen & in fœminis rationem ſe ſpectaſſe, Lycurgus ipſe oſtendit quodam apophth. Nã percunctanti cur corpora virginũ, curſu, lucta, diſci & teli iactu, exerceri voluiſſet, Reſpondit: *Vt in valido corpore fœtus validas agens radices pulcrè adole-* *Ratio huius inſtituti*

ſcat:ipſæque deinde mulieres robore in partu fretæ, dolores facilè ſuſtineant atq; ſuperent: Vtq; ſi ita neceßitas poſtulet, pro ſe ſuiſq; liberis & patria poſſent pugnare. Quò reſpexit etiam Claudianus lib. de Manlij Theodori conſulatu, vbi de hoc inſtituto ita loquitur:

Spartanis potuit robur præſtare Lycurgus
Matribus, & ſexum leges vicêre Seueræ.

INSTITVTVM V.

Ephebi infeſtis manibus & calcibus inter ſe concertent.

5. De Ephebrum infecta concertatione.

REferamus & hoc certamẽ ad exercitia corporis, quo Ephebi ſoliti inter ſe manibus & pedibus depugnare. De quo leges poſuiſſe Lycurgum teſtatur Pauſanias Laconicis, ita ſcribẽs: νόμοις ἔς τε τὴν ἄλλην πολιτείαν καὶ ἐς τὴν μάχην τῶν ἐφήβων ἔθηκεν ὁ Λυκοῦργος, Id eſt, *Leges Lycurgus tulit, quum ad vniuerſam Rempub. pertinentes, tum etiam ad Epheborum pugnas.* Hæc autem pugna ad hũc modum peragebatur, vt docuit nos Pauſanias, quamuis non tacuerunt etiam alij. Primum Ephebi in duas claſſes tanquam aduerſa agmina diſtribuebantur, quarum vtraque μοῖρα vel τάξις vt Pauſanias, vel ἀγέλη, vt Plutarchus dicta. Cuilibet harum ſuus erat dux ex puerorum numero. Iſque haud dubie fuit, qui apud Heſychium dicitur βουάγορ. Ita enim ſcribit: βουάγορ ἀγελάρχης ὁ τῆς ἀγέλης ἄρχων παῖς. Claſſes ita diuiſæ noctu conuenerunt in Ephebeum, quod extra vrbem erat, non procul à Therapne, vbi ab vtriſq; catulus caninus ſacrificabatur Marti, fortiſſimo Deorum animal ex cicurum genere fortiſſimum & pugnaciſſimum. Committebantur ibi apri duo ex vtraque claſſe vnus, cicures, ac ex apro victore, de claſſe victrice augurabantur. Vſu veniebat enim plerunq; vt cuius aper arte vicerat, ea item claſſis palmam auferret. Poſtero die ingrediebantur campum, qui πλατανίστας dicebatur, quod denſis & proceris platanis conſitus eſſet. Is campus Euripo circumquaque non aliter, quàm inſula mari cingebatur, vt idcirco in eum per pontes tranſeundum eſſet. Ab vna parte pontis Herculis ſignum, ab altera Lycurgi. Verùm ſorti permittebatur, qua parte aditus quodlibet agmen puerorum ingrederetur. Pugnam primum vtrinque vnus incipiebat, poſtea totis agminibus impetum facientes concurrebant. Tãtus autem

Pugna inter Ephebos quomodo fieri ſolita.

βουάγορ quis dictus ſit.

ardor animorum, vt etiam corpora mirum in modum lacerarēt, & si possint mutilarent: *μάχονται*, inquit Pausanias, *καὶ ἐν χερσὶ, καὶ ἐμπηδῶντες λὰξ, δάκνουσί τε καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀντορύσσουσιν*, Id est, *pugnant manibus, & calcibus insultant, tum quoque morsibus corpora fœdant, & oculos inuicem eruunt.* Quin & impressionem facientes, vna acies alterā in aquam detrudere omni nisu contendebat. Talis Epheborum pugna & exercitatio, sicut testatur etiam Cicero, cuius verba infrà adducemus. Cęterum an arma adhibuerint præter manus, calces, & dentes non inuenio, quamuis Lucianus tribuat eis *ὁπλομαχίαν*. Præter hanc solemnem autem pugnam, meminit Xenophon alterius cuiusdam pugnæ puerilis, quę non stato tempore fiebat, sed quoties sibi inuicem obuiabant. Nam ex æmulatione semper ipsis pugna & concertatio, quam cuiusuis erat dirimere. Ita enim scribit: *Πυκτεύουσι διὰ τὴν ἔριν ὅπου ἂν συμβάλωσι. διαλύειν μέντοι τοὺς μαχομένους πᾶς ὁ παραγενόμενος κύριος. ἢν δέ τις ἀπειθῇ τῷ διαλύοντι, ἄγει αὐτὸν ὁ παιδονόμος ἐπὶ τοὺς ἐφόρους. οἱ δὲ ζημιοῦσι μεγαλείως, καθιστάναι βουλόμενοι εἰς τὸ μήποτε ὀργὴν τοῦ μὴ πείθεσθαι τοῖς νόμοις κρατῆσαι*, Id est, *Pugilatu inter se ex æmulatione contendunt. Dirimere autem pugnantes cuiusuis est in potestate, qui interuenit. Quod si quis dirimenti non obtemperet, eum pædonomus ad Ephoros adducit, à quibus ille multatur grauiter: quod velint prorsus, ne quis ab ira superatus præpediatur, quo minus legibus pareat.*

Pugna alia puerilis inter Lacedæmonios.

INSTITVTVM VI.

Certamina ludicra non sint, nec in quibus manum leuans victum se aliquis fateatur.

VOluerunt Lacedæmonij in certaminibus & exercitationibus seriò rem agi, vt omnino intrepidis & præsentibus animis esse semper assuescerent, etiam quum extrema pericula imminerent. Itaque non patiebantur adolescentes defunctoriè & histrionum more certamina sua obire: sed voluerunt eos durare, & plagas excipientes ad vitam vsq; victoriæ instare, nec eam aduersario cedere. Talia enim tantum erāt ipsorum certamina, nec alia permissa, quæ animi gratia fiebant. Seneca lib. v. de Beneficiis nominatim exprimit Pancratium & Cestum, quæ apud eos vetita fuerint. Lacedæmonij, inquit, vetant suos Pancratio

6. De certaminibus quæ seria omnia esse voluerunt.

Pācratium & Cestum vetuerunt Lacedæmonij.

& Cestu decernere, vbi inferiorem ostendit victi confessio. Et Plutarchus Lycurgo ait certaminum hæc tantum eum ciuibus suis concessisse: ἐν οἷς χεὶρ οὐκ ἀνατείνεται. Quod itidem Seneca testatur loco iam dicto, ita scribens: *Quum inuictos* (inquit) *esse Lacedæmonij ciues suos magno æstimarent, ab his certaminibus remouerũt, in quibus victorem facit non iudex, non per se exitus, sed vox cedentis & tradere iubentis. Nec enim voluit vllis plagis vel verberibus ipsis extorqueri confeßionem victoriæ, vel etiam periculo mortis.* Cicero quoque ait, examinari eos potius in certaminibus, quàm se victos fateantur, ídque seipsum vidisse affirmat Tuscul. v. Eius verba hic adscribere placuit: *Adolescentium*, inquit, *greges Lacedæmone vidimus ipsi incredibili contentione certantes pugnis, calcibus, vnguibus, morsu denique vt examinarentur priusquam se victos faterentur.* Cæterum ratio hu- *Ratio huius instituti* ius instituti quæ fuerit, redditur apophtheg. Lycurgi. Nam quærenti cur ea duntaxat ciuibus suis permisisset certamina, in quibus nemo manum intendens victum se profitetur, Respondit: *ne quis eorum inter laborandum seu inter periclitandum despondere animum adsuescat.*

INSTITVTVM VII.

Viris otium quidem liberale tribuatur, sed adolescentes laboribus occupentur.

7. De otio viris concedendo, adolescentibus autẽ laboribus occupãdis. QVum vacabant à certaminibus, festis, pompis, & aliis solemnibus ac publicis functionibus, tum verò labor aliquis propositus adolescentibus, quo exercebantur, non autem viris, quibus quantum fieri poterat otium parabatur. Ita enim de his Plutarchus Lycurgo: ἓν τι τοῦτο τῶν καλῶν καὶ μακαρίων ἃ παρέσκευασε τοῖς ἑαυτοῦ πολίταις ὁ Λυκοῦργος, ἀφθονίαν σχολῆς, Id est, *Inter cætera bona & reliquam felicitatem, quam ciuibus suis parauit Lycurgus, vnum fuit copia otij.* Quod idẽ auctor repetit institutis Laconicis. Hinc est quod Herondas quidam Lacedæmonius, quum Athenis esset, audiens quendam otij damnatum, ostẽdi eum sibi petiit, qui tam liberalis criminis esset conuictus. Verùm hoc tamen otium *Otium virorum quale erat.* non erat ignauum, sed vacatio tantum à sordidis artibus, & inanibus laboribus, vt colloquiis de Repub. & virtutum officiis operam dare possent. Neque enim tempus temerè cõsumebant,

&

& otium ſuum in res quaſuis contulerunt. Rectè itaque Nicander. Nam Athenienſi cuidam dicenti, *Nimium ô Spartani otio eſtis dediti*: *vera*, inquit, *dicis*: *At non vt vos, in quaſcunque res operam impendimus.* Nec verò ambulatio permiſſa ad fallẽdum tempus. Itaque Ephori non patiebantur eos, qui Deceleam tenebant, deambulationibus vti pomeridianis, ſed ad illos ita ſcripſerunt: μὴ περιπατεῖτε. *Ne deambuletis.* Tanquam deambulatio fuerit τρυφώντων μᾶλλον, ἢ σῶμα ἐκπονούντων, vt ſcribit Ælianus lib. II. variæ hiſt. cap. V. Tale itaque adultiorum otium. At adoleſcẽtes laboribus exercebantur, & miniſteria obibant neceſſaria. Nec enim eos prorſus vacare vnquam voluerunt otioſos. Quod ita eſſe, quaq; id potiſſimum cauſa fieri ſolitum, docet elegãter Xenophon de hac exercitatione adoleſcentum à Lycurgo inſtituta ita ſcribẽs: καταμαθὼν τοῖς τηλικούτοις μέγιστον μὲν φρόνημα ἐμφυόμενον, μάλιστα δὲ ὕβριν ἐπιπολάζουσαν, ἰσχυροτάτας δὲ ἐπιθυμίας τῶν ἡδονῶν παρισταμένας, τηνικαῦτα πλείστους μὲν πόνους αὐτοῖς ἐπέβαλε, πλείστην δὲ ἀσχολίαν ἐμηχανήσατο, Id eſt, *Lycurgus quum animaduerteret in adoleſcentibus maximos ſpiritus à natura eſſe, maximámque petulantiam redundare, denique cupiditates voluptatum vehementiſſimas eſſe: idcirco pluribus laboribus eos ſubdidit, atque plurimum vt occupati eſſent, perfecit.* Idem eſt etiam apud Thucydidem lib. II. vbi de Lacedæmoniis ita ait Pericles: ἐν ταῖς παιδείαις οἱ μὲν ἐπιπόνῳ ἀσκήσει εὐθὺς νέοι ὄντες τὸ ἀνδρεῖον μετέρχονται, Id eſt, *Apud quoſdam ab ineunte ſtatim ætate iuuenes ad virorum morem laborioſa exercitatione accedunt.* Cæterum qui labor fuerit oſtendit Iuſtinus, qui lib. III. Sic ait de Lycurgo. *Pueros puberes non in forum, ſed in agrum deduci præcepit, vt primos annos non in luxuria, ſed in opere & laboribus agerent.* Plutarchus Lycurgo ſcribit: *eirenas vti adoleſcentum miniſterio ad cœnam, maioribus ligna, minoribus olera afferre iuſſis*: Tanquam hoc fuerit ipſorum in agris opus, vt hæc aſportarent. Nam ruſtica opera certè non obibant. Atque ad hos labores metu pœnæ adigebantur, carituri aliâs honoribus in ciuitate. Qua de re etiam Xenophon ſuperioribus hæc adiungens: ἐπιθεὶς δὲ καὶ εἴ τις ταῦτα φύγοι, μηδενὸς ἔτι τῶν καλῶν τυγχάνειν, ἐποίησε μὴ μόνον τοὺς ἐκ δημοσίου, ἀλλὰ καὶ τοὺς κηδομένους ἑκάστων ἐπιμελεῖσθαι, ὡς μὴ ἀποδειλιάσαντες ἀδόκιμοι παντάπασιν ἐν τῇ πόλει γένοιντο, Id eſt, *Addidit etiam Lycurgus hoc, vt ſi*

Ambulatio non permiſſa viris.

Laboribus adoleſcẽtes exercebantur.

Labores iuniorum qui fuerint.

Ad labores pœnis adacti.

quis fugeret labores, expers deinde omnium honorum seu honestarum rerum esset. Qua ratione effecit, vt non solùm qui publicè constituti pædagogi seu magistratus: sed illi etiam qui priuatim curam singulorum habebant, operam darent, ne à laboribus præ socordia deterriti, existimationem omnino in Repub. amitterent.

INSTITVTVM VIII.

Pueri flagris ad aram Dianæ orthiæ stato tempore cædantur.

8. De puerorum ad aram Dianæ διαμαστιγώσει.

HOc quidem crudele videtur corporis exercitium, vti & reuera est, quo ad patientiam discendam flagris assuefiebant. Nam potius pœna hęc & supplicium, quàm exercitium. Sicut & Xenophon indicare videtur, fuisse hoc quodammodo supplicium in eos, qui rapientes caseum ab ara Dianæ orthiæ deprehensi essent. Quamuis haud dubiè flagellatio hæc, quam διαμαστίγωσιν notissimo apud omnes auctores nomine dixerũt, in quibusuis pueris adhibita sit.

Huius instituti origo ex Pausania.

Huius instituti quæ fuerit prima origo indicat Pausanias lib. III. longissimè eam repetens. Scribit enim Orthiæ Dianæ signum è Taurica allatum, cui quum Lymnatæ, Cynosurenses, & qui ex Mesoa ac Pitane erant, olim sacrum facerent, tum eos ad iurgia & rixas venisse, & mox ad cædes conuersos. Itaque postquam multi ad ipsam aram occubuissent, reliquos subitam morbi vim absumsisse. Inde oraculum acceptum esse, aram eã sanguine humano aspergi oportere. Quare quum antea sorte duceretur immolãdus, sacri ritum ad puberum plagas transtulisse Lycurgum. Quo factum vt hoc ritu nihilo fere minus sanguine humano ara imbueretur. Hæc itaque sacri huius origo.

Alia ex Plutarcho.

Plutarchus tamen vita Aristidæ, aliam etiam eius refert originem. Ait enim Pausania extra aciem bello Medico sacris operante, & pacem Deorum exposcente, Lydos aliquos inferentes sese repentè, eripuisse atque dissipauisse sacra. Eum itaque ac comites quibus arma ad manum non erant, virgis & flagellis eos cecidisse. Vnde cœperit celebrari illius incursus simulacrum Spartæ, plagis circa aras adolescentium & Lydorum inde pompa. Sed vtrą horum fuerit vera origo: id certè in eis mirandum, & tãtum non incredibile, quod circa Deæ signum fieri solitum

ſolitum idem Pauſanias ſcribit. Ait enim fœminam quæ ſacris prę̨erat, dum cæduntur pueri, ſignum vel idolum Dianę̨ Orthię̨ ferre. *Quod quum alioqui propter paruitatem eſſet leuiſsimum, ſi tamen ij, quibus cædendi negotium datum, cum quopiam eorum qui cædebantur Ephebor um, vel ob ſpeciem, vel ob natalium claritatem agerent parcius, tum eouſque aiebant ſignum graue fieri, vt ſacerdos illud ſuſtinere nequiret. Quod vbi animaduerteret, in cædentes ſcilicet cauſam conferebat, ſeque eorum culpa querebatur onere opprimi. Adeò id ſignum è Taurica Tranſlatitium, hominum ſanguine lætabatur.* Hæc ille. Fiebat autem hæc flagellatio ſemel in anno, ídque per totum diem, certantibus inter ſe pueris qui flagellabantur, verberum tolerantia. Ita enim Plutarchus inſtitutis Laconicis: οἱ παῖδες παρ' αὐτοῖς ξαινόμενοι μάστιξι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ὀρθίας Ἀρτέμιδος, μέχρι θανάτου πολλάκις διακαρτεροῦσι, ἱλαροὶ καὶ γαῦροι, ἁμιλλώμενοι περὶ νίκης πρὸς ἀλλήλους, ὅστις αὐτῶν ἐπὶ πλέον τε καὶ μᾶλλον καρτερήσειε τυπτόμενος. καὶ ὁ περιγενόμενος, ἐν τοῖς μάλιστα ἐπίδοξός ἐστι. καλεῖται δὲ ἡ ἅμιλλα διαμαστίγωσις. γίνεται δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος, Id eſt, *Pueri apud ipſos per totum diem ad Orthiæ Dianæ aram flagellis cæſi, ſæpenumero ad mortem vſque hilares & geſtientes verbera tolerant, de victoria inter ſe certantes, quis ex ipſis longiore & maiore in verberibus tolerantia vtatur. Et qui cæteros ea ſuperauit, maximam inde gloriam conſequitur. Vocatur autem hoc certamen flagellatio, & quotannis celebratur.* Quod idem auctor etiam in Lycurgo ait ſe, ſuo tempore conſpexiſſe. Moſonius apud Stobæum ſermone XCII. vbi huius etiam meminit, dicit etiam pueros lætari hac flagellatione. Ita enim de verberibus eorum loquitur: ὡς δὲ οὔτε αἰσχρὸν, οὐδὲ ὑβριστικὸν οὐδὲν ἔχουσιν αἱ πληγαὶ, δηλοῦν λακεδαιμονίων παῖδας δημοσίᾳ μαστιγουμένους, καὶ ἐπ' αὐτῷ τούτῳ ἀγαλλομένους, Id eſt, *Quod verbera nihil graue & iniurioſum habeant, oſtendunt Lacedæmoniorum pueri, qui publicitus flagellis ceduntur, & id ipſum gaudent.* Meminit & Lucianus Icaro Menippo, vbi Menippus aliorum ſtudia apud inferos enarrãs, Lacedæmonios ait ibi occupatos in flagellandis pueris. Scholiaſtes Thucydidæ ait, etiam fortiores haberi, qui optimè perdurarent in his verberibus. Sic enim de Lacedæmoniis ſcribit: ἀμέλει καὶ διαμαστιγώσεις ἐγίνοντο κατὰ τινὰ καιρὸν, ἐν αἷς οἱ πλείονας ἐνεγκόντες, ἀνδρειότεροι ἐνομίζοντο. Deſcribit hanc flagellationem, & puerorum tole-

Quãdo fieret hæc flagellatio.

rantiam etiam Cicero Tusculana II. *Spartæ* (inquit) *pueri ad aram sic verberibus accipiuntur, vt multus è visceribus sanguis exeat: nonnunquam etiam, vt quum ibi essem audiebam, ad necem quorum non modò nemo exclamauit vnquam, sed ne ingemuit quidem.* Idem testatur & Tusculana V. *Pueri,* inquit, *Spartiatæ non ingemiscunt verberum dolore laniati.* Respexit huc etiam Plautus Captiuis, vbi parasitos, Laconas plagipatidas vocat. Ita enim ibi Ergasilus de contemtu parasitorum apud iuuenes ait. *Nihil morantur iam Laconas imi subsellij viros Plagipatidas quibus sunt verba sine penu & pecunia.* Hanc puerorum patientiam intellexit etiam Horatius lib. I. carminum oda VII. Quum ipsi Lacedæmon dicitur patiens. Sed nec præteriit huius mentionem ex veteribus Theologis eruditissimus Tertullianus. Ita enim libro ad Martyres scribit: *Nam quod hodie apud Lacedæmonios solemnitas maxima est* διαμαστίγωσις, Id est, *flagellatio, non latet. In quo sacro ante aram nobiles quique adolescentes flagellis affliguntur astantibus parentibus & propinquis, & vti perseuerent adhortantibus.* Idem Apologetico aduersus gentes, ait propinquos adstare adhortantes, atque hæc flagella acerbata, tantum honorem tolerantiæ domui conferre, quantum sanguinis fuderint.

Ratio huius instituti. Porro rationẽ huius instituti reddit Xenophon paucis quidem verbis, sed longè elegantissimis, ita scribens: τοῦτο δὲ δηλῶσαι καὶ ἐν τούτῳ βουλόμενος, ὅτι ἔστι ὀλίγον χρόνον ἀλγήσαντα, πολὺν χρόνον εὐδοκιμοῦντα εὐφραίνεσθαι, Id est, *voluit legislator ostendere hoc instituto, quod qui breui tempore dolores patitur, longo deinde tempore laudatus lætatur.*

Alia ratio ex Seneca. Seneca tamen videtur hoc ad indolis experimentum referre. Ita enim scribit libello, quo disputat quare bonis viris mala accidant, quum sit prouidentia: *Nunquid,* inquit, *tu inuisos esse Lacedæmonios liberos suos credis, quorum experiuntur indolem publicè verberibus admotis? Ipsi illos patres adhortantur, vt ictus flagellorum fortiter perferant, & laceros ac semianimos rogant, perseuerent vulnera præbere vulneribus.* Apud alios tamen hoc institutum calumniis obnoxium. Alcibiades dicebat nihil mirum si Lacedæmonij in bellis intrepidi. Defugere enim hoc modo cruciatus & legum seueritatem. Auctor Ælianus lib. XIII. Sicut & Sybarita quidam, vt ex Serino refert Stobæus, quum Lacedæmonem venisset, per-

ſpectis eorum moribus & patientia, qua ſtatim à pueris educabantur: *Nihil*, inquit, *mirum ij præſtant, quòd mortem obeant in bello, ne ita viuere cogantur.*

TABVLA DECIMA DE LEGIBVS NVMMARIIS ET CONTRACTVVM.

INSTITVTVM I.

Aurum & argentum nemo poßideat.

MVLTA ex hoc inſtituto ſequebantur in Repub. laudabilia. Quid enim ſublatis opibus & demto diuitiarum ſtudio, Lacedæmoniis ſupererat, quod magnoperè quærerent & affectarent, præter virtutem? Hanc igitur volens Legiſlator à ſuis ciuibus omnibus aliis rebus anteponi, aurum & argentum è Repub. exulare iuſſit. Quod adeò ſeuerè etiam interdictum à Legiſlatore ſcribunt, vt inquireretur de auri poſſeſſione, tanquam de graui admiſſo ſcelere, ac qui contra leges aliquid habere deprehendebatur, eo nomine pœnas dabat. Ita enim ſcribit Xenophon de Repub. Lacedæm. χρυσίον γε μὴν καὶ ἀργύριον ἐρευνᾶται, καὶ ἄν τι που φανῇ ὁ ἔχων ζημιοῦται, Id eſt, *Aurum & argentum Spartæ indagari ſolet, & ſicubi aliquid compareat, poſſeſſor multatur.* Athenæus lib. VI. depnoſoph. Πλάτων δὲ ὁ θεῖος, καὶ Λυκοῦργος ὁ Λάκων, οὐδ᾽ εἴων ἐνεπιδημεῖν ταῖς ἰδίαις πολιτείαις, οὔτε τῶν ἄλλων πολυτελῶν οὐδέν, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸν ἄργυρον, οὐδὲ τὸν χρυσόν, τῶν μεταλλευομένων τὸν σίδηρον, καὶ τὸν χαλκὸν ἀρκεῖσθαι νομίζοντες, Id eſt, *Diuinus Plato, & Lycurgus Spartanus non permiſerũt in ſuis Rebuſpub. verſari & exiſtere pretioſum aliquid, neque aurum & argentum: ſed ex metallis ſolùm ferrum & æs ſufficere exiſtimabant.* Iuſtinus de Lycurgo loquens: *Auri*, inquit, *& argenti vſum velut omnium ſcelerum materiam ſuſtulit.* Atque hoc eo ſeuerius obſeruabatur, quod oraculo moniti fuerant, cupiditatem pecunię Spartam aliquando perdituram. Quod oraculum redditum olim fuerat Theopompo & Alcameni, hoc verſu:

1. De auro & argento è Repub. exulare iuſſo.

De Auri poſſeſſione ſeuerè inquiſitum.

Oraculum, cupiditate pecuniæ Spartam perituram.

Ἁ φιλοχρηματία σπάρταν ὀλεῖ·

vt ſcribit Plutarchus inſtitutis Laconicis. Vel vt aliâs ſcribitur,

Ἁ φιλοχρηματία σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.

Athenæus quoque ex Poſidonio refert, à Diis prohibitos Lacedæmonios aurum & argẽtum poſſidere. Ita enim locum emendat doctiſſimus Victorius, pro ἐθῶν legens θεῶν. Et rectè quidem mea ſententia. Quę autem pœna fuerit in auri & argenti poſſeſſores, indicat Plutarchus inſtitutis Laconicis. Nam capitis ſupplicium propoſitum eis fuiſſe ibi ſcribit. Sicut & Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum teſtatur, qui ſic ſcribit: ἐὰν δὲ παρά τινι εὑρέθη χρυσὸς καὶ ἄργυρος, θανάτῳ ζημιοῦται, Id eſt, *Si deprehendatur aurum vel argentum apud aliquem, morte punitur.* Quò facit, quod idem auctor in vita Lyſandri narrat de quodam, qui Thorax dictus fuit. Is enim tametſi collega & amicus Lyſandri ab Ephoris nihilominus necatus eſt, quod compertum fuiſſet argentum eum domi habere. Ac nota hiſtoria ex Herodoti lib. III. & Plutarchi apophthegmatis Laconicis, de Męandrio Sami Tyranno, qui Sparta pulſus ab Ephoris, quod ciuibus vaſa aurea & argentea elargitus eſſet. Spartæ itaque reuera hæc lex vſitata, quam Plato lib. v. de legibus in ſua Repub. inſtituit, nec fortean in mũdo ad eum modum alibi vſpiam. Sed hoc tamen tam præclarũ inſtitutũ exoleuit, inuecta pecunia à Lyſandro poſt captas Athenas, vt teſtatur in vita Lyſandri, & pluribus aliis locis Plutarchus: atque auctor etiam Ælianus lib. XIV. cap. XXIX. variæ hiſtoriæ. De quo & nos plura libro ſequenti.

Pœna conſtituta in auri & argenti poſſeſſores.

Mæandrius Sami tyrannus Sparta pulſus.

Quando inoleuerit hoc inſtitutum.

INSTITVTVM II.

Niſi ferreum numiſma, nullum Spartæ cudatur vel vſurpetur.

2. De moneta ferrea cudenda ſublato auro & argento.

SVblato auro & argento iam vel cuicunque materiæ pretium ſtatuere facile erat. Ferreum itaque voluit legiſlator ſuis pro nũmis eſſe, antiquata omni moneta aurea & argẽtea. Plutarch. Lycurg. πρῶτον μὲν ἀκυρώσας πᾶν νόμισμα χρυσοῦν καὶ ἀργυροῦν μόνῳ χρῆσθαι τῷ σιδηρῷ προσέταξεν, Id eſt, *Primum abrogans omne muniſma aureum & argenteum, ſolo ferreo vti permiſit.* Erat autem ferreus hic nummus grauis pondere, & mole ſua non exiguus.

Nummus ferreus qualis fuerit.

Itaque

Iraque, vt ait Xenophon, si tantum in ædes reciperetur quantum minas decem æquaret, fieri non poterat, vt id vel Dominis vel seruis clã esset. Etenim & amplo id collocari spacio, & plaustro necesse erat vehi. Idem testatur etiam Plutarchus Lycurgo, qui ait ad vehendum tantum nummorum ferreorum, quantum valet decem minas, requiri plaustrũ duorum boum. Qualis autem fuerit moneta, & quomodo cudi solita, docet idẽ in Lycurgo, & dilucidius in vita Lysandri. Ibi enim scribit patrium Lacedæmoniorum numisma fuisse σιδηροῦν, πρῶτον μὲν ὄξει μεταβαπτόμενον ἐκ πυρὸς, ὅπως μὴ καταχαλκεύοιτο, ἀλλὰ διὰ τὴν βαφὴν ἄστομον καὶ ἀδρανὲς γένοιτο, Id est, *Ferreum numisma solitum aceto tingi simul ac igne exemtum, ne posset procudi, sed vt ob tincturam minus duceretur vel malleo esset tractabile.* Sicut & Polybius lib. VI. docet, etiam fuisse olim ferreum nummum apud Lacedęmonios, postea verò scribit eos vsos communi numismate. Forma quæ fuerit ostendit Plutarchus eodem loci, vbi dicit veterum numisma omne fuisse obeliscos, atque inde obolos dictos pecuniolæ aliquam copiam. Quod quidem si de ferreis Lacedæmoniorum nummis ita habet, erant obelisci illi non multo dissimiles aureis & argenteis obeliscis, qui vulgò fiunt, nobis dicti *Guld oc Sylff Tiene.* Sed an obelisci illi signati publica nota haud dixerim, quum etiam æs rude olim apud Romanos in vsu fuerit, vt testatur Plinius lib. XXXIII. cap. III. Ac cõiicio quod apud Platonem est lib. v. de legibus, ciues ab exteris domũ reuersos, commutare debere peregrinam monetam apud magistratus, id ex Lacedæmoniorum consuetudine illum traxisse. Nam ita haud dubiè apud eos antiquitus fiebat, vt exportari posset peregrina pecunia extra Laconicæ fines, aliàs periculo mortis possessuri auream vel argenteam monetam, si deprehensi essent.

Moneta ferrea quomodo cudi solita.

Forma quæ fuerit.

Oboli vnde dicti.

Moneta peregrina apud Magistratus mutari solita.

INSTITVTVM III.

Ex corio numisma valeat.

CORium vsum nummorum habuisse apud Lacedæmonios testis Seneca lib. v. de beneficiis cap. XIV. vbi ita scribit: *Æs alienum habere dicitur, & qui aureos debet, & qui corium publica forma percussum: quale apud Lacedæmonios fuit, quod vsum numeratæ pecuniæ*

5. *De numismate ex corio.*

præstat. Idem refert Stobæus sermone CXLV. ex Nicolao de moribus gétium, vbi ait inter alia instituta Lacedæmoniorum, hoc etiam vnum fuisse. Ita enim scribit νομίσματι δὲ χρῶνται σκυτίνῳ, Id est, *Numismate autem vtuntur Scorteo.* Sed hoc videtur aut vetustissimæ consuetudinis, aut extremæ necessitatis fuisse.

INSTITVTVM IV.

Permutatione rerum contractus fiant.

4. De contractibus per rerum commutationem faciendis. Institutum de permutatione rerum fuisse antiquum.

NAturalis illa, & prisco seculo vsitata ratio transferendi & comparandi res per commutationem, longo tempore Lacedæmoniis recepta fuit. Quod Iustinus quidem Lycurgo tribuit. Ita enim de eo scribit. *Emi,* inquit, *singula non pecunia, sed compensatione mercium iußit.* Sed videtur tamẽ eo esse longè antiquius institutum hoc, quippe omnibus gentibus initio vsitatum, sicut docent Ic ti. Hinc est quod Spartæ Regia Polydori, dicta fuerit βοώνητα quia bobus emta: Pausanias Laconicis: λακεδαιμονίοις δὲ κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην, ἔστιν τὰ ὀνομαζόμενα βοώνητα, πολυδώρου ποτὲ οἰκία τοῦ βασιλέως· ἀποθανόντος δὲ παρὰ τοῦ πολυδώρου τῆς γυναικὸς ἐπρίαντο ἀντιδιδόντες βοῦς. ἀργύρου γὰρ οὐκ ἦν τότε οὐδὲ χρυσοῦ νόμισμα. κατὰ τρόπον δὲ ἔτι τὸν ἀρχαῖον, ἀντεδίδοσαν βοῦς, καὶ ἀνδράποδα, καὶ ἀργὸν τὸν ἄργυρον καὶ χρυσόν, Id est, *Lacedæmoniis iuxta hanc viam sunt, quæ Booneta dicuntur, vbi olim Regia Polydori. Quo mortuo ab eius vxore domum compararunt dato boum pretio. Nondum enim erat nummus auro argentóque signatus: sed ad huc secundum veterem consuetudinem vltro citróque res permutabant, bobus, mancipiis, rudíque auro & argento.* Hæc itaque ipsis contrahendi ratio, quæ eò melius seruari poterat, quod quam paucissimis egerent, & nummus ibi non esset, qui apud exteros pretium haberet.

INSTITVTVM V.

Lucrum ex re facere, nemini liceat.

5. De non habendis quæstui facultatibus.

QVæstui habere facultates Lacedæmoniis non permissum fuit, quòd nec ipsis magnopere necesse, qui diuitias nullo in honore habebant. Lucrum enim & augmentum rei familiaris putabant cum multis iniuriis coniunctum. Itaque Timandridas, quum peregrè abiens filio procurationem familiæ delegasset, ac

reuersus

reuerſus rem multis partibus auctiorem, quàm antea, reperiſſet, dixit à filio multos Deos, familiares, & hoſpites iniuriis affectos, vt ſcribit Ælianus. Neque enim circumſcriptio in emendo & vendendo Lacedæmone impunita, quum alibi nulla fraudibus huiuſmodi pœna ſit conſtituta. Hoc enim Xenophon vetuiſſe legiſlatorem ait: τό γε μὴν ἐξ ἀδίκων χρηματίζεσθαι καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις διεκώλυσε, Id eſt, *Lycurgus ex iniuſtis opes parare prorſus prohibuit.* Idem ſcribit apud Stobæum Nicolaus de moribus gentium, vbi ita ait: χρηματίζεσθαι δ' αἰσχρὸν σπαρτιάτῃ. Itémque Plutarchus ait, in Leſchis Lacedæmonios verſari ſolitos, ſine mentione compendij faciendi, & forenſium negotiorum tractãdorum: εἰς ταύτας (inquit) συνιόντες ἐπιεικῶς μετ' ἀλλήλων, οὐδενὸς μεμνημένοι τῶν πρὸς χρηματισμὸν ἢ χρείαν ἀγοραῖον συντελούντων. Cuius etiam rationem addit hanc: χρηματισμοῦ δὲ συναγωγὴν ἔχοντος ἐργώδη καὶ πραγματείαν, οὐδ' ὁπουοῦν ἔδει, διὰ τὸ κομιδῆ τὸν πλοῦτον ἄζηλον γεγονέναι καὶ ἄτιμον, Id eſt, *Pecuniam cum lucro quærere, quæ habet multum laboris & moleſtiæ, operæ non erat, quod iacerent prorſus ſordeſceréntq; diuitiæ.* Et Ælianus lib. XIV. var. hiſt. ait quendam multatum ab Ephoris, qui fundum exiguo nimis pretio comparaſſet. Vbi poſtea addit morem fuiſſe, vt aduerſus pecunię ſtudium pugnarent tanquam contra hoſtem. Sic enim inquit: ἦν δὲ Λακεδαιμονίων ἐν τοῖς μάλιστα ἀνδρικὸν καὶ τοῦτο, μὴ πρὸς μόνους πολεμίους παρατετάχθαι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀργύειον. Præclarè itaque Alcamenes. Nam interrogatus quo pacto quis optimè regnum conſeruaret, Reſpondit: *ſi lucrum poſthaberet.* Ex quo conſequitur, ſi lucrum omne poſthabitum, nec fœnus fuiſſe Spartæ conceſſum. Sicut & Plato in ſuis legibus fœnus exerceri vetat, haud dubiè hinc ſumto exemplo.

INSTITVTVM VI.

Donare aliquid de ſuo nemini permittatur.

6. De donis non dandis nec accipiẽdis quorum illud iniuſtitiam, hoc ſordes arguebat.

DE ſortibus & poſſeſſionibus ſupra diximus, quod videlicet eas dono in alios transferre non licebat. Hoc & de aliis rebus intelligẽdum, quarũ in vniuerſum non erat donatio. Quorſum enim donare attinebat in beneuola iſta rerum omnium communicatione? Etenim dona dare corruptelæ & iniuſticiæ

Mæandrius Sparta pulsus. *Alcamenes dona recusauit à Messeniis.* *Archidamus à Dionysio.* *Legatis exterorũ dare vel ab iis accipere nõ licuit.*

imputatur, accipere sordes & habendi cupiditatem arguit. Neutrum Lacedæmoniis probatũ. Rectè itaque dona dari non permiserũt, vt ex multis patet. De Mæandrio iam dictum est, quod vasa aurea ciuibus elargiri ipsi non licuit. Alcamenes dona à Messeniis oblata recusauit, quòd diceret, se iis acceptis pacem cum legibus seruare non posse. Archidamus pretiosas vestes à Dionysio Siculo filiabus missas repudiauit, quòd vereri se diceret, ne iis indutæ deformes viderentur. Sicut & Lysander, & alij multi alia dona recusarunt. Atque adeò hoc obtinuit, vt nec legati exterorum munera à Lacedæmoniis acciperent, sicut neq; suos legatos ab aliis dona sumere voluerunt.

TABVLA VNDECIMA DE LEGIBVS FORENSIBVS.

INSTITVTVM I.

Ante trigesimum annum ætatis nemo ad forum accedat.

1 De forensibus negotiis non tractãdis ante legitimam ætatem: fuit autem illa annorum triginta.

VIros factos virilia tractare Lacedæmonij voluerunt, iunioribus ea attingere prohibentes. Itaque in forum venire, & forensia negotia tractare, quod virorũ erat, ante legitimam ætatem non permiserunt. Plutarchus Lycurgo: οἱ μὲν γε νεώτεροι τριάκοντα ἐτῶν τὸ παράπαν οὐ κατέβαινον εἰς ἀγοράν, ἀλλὰ διὰ τῶν συγγενῶν καὶ τῶν ἐραστῶν ἐποιοῦντο τὰς ἀναγκαίας οἰκονομίας, Id est, *Inferiores quidem triginta annis haudquaquam procedebant in forum, verùm explicabant ea, quæ pertinebant ad negotia necessaria, per propinquos & amatores.* Quem annum virilis ætatis initium fuisse vel hinc colligere licet. Quò pertinet etiam, quod Iustinus de Lycurgi constitutionibus ait: *pueros puberes,* inquit, *non in forum, sed in agrum deduci præcepit, vt primos annos non in luxuria, sed in opere & laboribus agerent.* Quod quidem ipsorum puerorum institutioni ita conueniebat, vt ex iis quæ à nobis dicta sunt intelligi potest.

Iustini locus explicatur.

Verumtamen quod Iustinus ait, labore rustico in agris adolescentes exerceri solitos, id non vsquequaq; cõuenit cum iis quæ superius dicta sunt, nisi iuuetur interpretatione, atque in sensum accipiatur,

accipiatur, vt ligna ex agris adferrent, & olera ad cœnas, exercitio ferè militari parandi commeatus. Qua de re etiam supra egimus.

INSTITVTVM II.

Maioribus natu probro sit aßiduè in foro versari.

IN grauibus & seriis studiis non duxit legislator habenda ne- *2. De non*
gotia forensia. Eis itaque suos ciues deditos esse vetuit. Qua- *versando*
propter non licuit in foro versari, nisi quum necessitas postula- *in foro nisi*
ret. Nam assiduum ibi spectatorem esse, & aliorum lites & con- *quum ne-*
trouersias auscultare, id verò vel curiosi vel otiosi. Ab quibus vi- *cessitas po-*
tiis, consuetudine forum frequentandi interdicta, suos reuoca- *stularet.*
uit, sanciens id minus ciuibus Spartanis honestum fore. Plutar- *Ratio hu-*
chus Lycurgo: τοῖς πρεσβυτέροις αἰσχρὸν ἦν συνεχῶς ὁρᾶσθαι περὶ ταῦτα διατρίβουσιν, ἀλλὰ τὸ μὴ πλεῖστον τῆς ἡμέρας περὶ τὰ γυμνάσια καὶ τὰς καλουμένας λέσχας ἀναστρέφεσθαι, Id est, *Maioribus natu probrosum erat aßiduè in foro conspici, ac non partem diei maximam in Gymnasiis & leschis, quas vocant, versari.* Itaque in foro versari, nulla postulante necessitate, cum dedecore coniunctum: in gymnasiis & leschis honestum. Et meritò. Nam in foro quid agitur, auditur & tractatur præter fraudes, periuria, iniurias, maleficia? In leschis autem & gymnasiis corpus exercebatur ad labores, animus recreabatur colloquiis & disputationibus, de virtute & de præclarè factis. *ius instituti.*

INSTITVTVM III.

De corporis habitu Ephori decimo quoque die iudicent, Ephebis se nudos ostendentibus.

HAc lege instituta videtur quodammodo executio aliquot *3. De E-*
præcedentium. Nam Ephoros vult corpora adolescentum *phebis quos decimo*
inspicere, vt consideretur in iis, an aliquid arte comparatum, fu- *quoque die*
catum, siue otio luxuriáue corruptum. In quibus omnibus & a- *nudos se E-*
liis, si quid contra leges peccatum, arguebantur rei. Ælianus lib. *phoris in*
XIV. variar. hist. cap. VII. dicit hoc legi, de corporis nimia mole *vnum coa-*
prohibita, adscriptum. Ita enim inquit; προσγέγραπται δὲ καὶ τῷ *ctos opor- tuit osten- dere.*
νόμῳ, καὶ διὰ δέκα ἡμερῶν πάντως τοῖς ἐφόροις τοὺς ἐφήβους παρίστασθαι γυμνοὺς δημοσίᾳ· καὶ εἰ μὲν ἦσαν εὐπαγεῖς καὶ ἐρρωμένοι, καὶ ἐκ τῶν γυ-

μνασίων οἱονεὶ διαγλυφθέντες, καὶ διατορνευθέντες, ἐπῃνοῦντο· εἰ δέ τι χαῦνον ἦν αὐτοῖς τῶν μελῶν, ἢ ὑγρότερον, ὑποιδούσης καὶ ὑπαναφυομένης διὰ τὴν ῥαθυμίαν πιμελῆς, ἀλλ' ἐνταῦθα μὲν ἐπαίοντο καὶ ἐδικαιοῦντο, Id est, *Adscriptum etiam hoc erat in lege, vt decimo quoque die Ephebi ad vnum omnes se coram Ephoris nudos publicè sisterent: Ac si essent solida corporis habitudine, validique & quasi sculpti ex certaminibus & tornati, commendabantur: sin aliquod membrum illis esset turgidum vel molle, ob suppositam & subcrescentem ex ocio pinguedinem, verberabantur & multabantur.* Meminit & Athenæus lib. XII. Dipnosoph. ex Agatharchide. Ac pertinet huc factum Agesilai. Nam quum circa Hellespontum bellum gereret, corpora mancipiorum captorum nuda suis Lacedæmoniis videnda exhibuit, quæ quum essent tenera, flaccida & eneruata, iussit suos inde animos sumere, quod aduersus talia corpora esset pugnandum, vt refert idem Athenæus, & Plutarchus apophtheg. paulo aliter.

INSTITVTVM IV.

Amator pro amasio puniatur.

4. De puniendis amatoribus peccãtibus amasiis.

QVi pueros ingenuos amabant, necesse habebant, ita exemplo ad virtutem eis præire, vt nulla in re delinquerẽt. Nam aliâs non videbatur satis sincerus amor, nisi ad virtutis studium amasius duceretur. Peccante itaq; amasio, luebat pœnam amator. Ælianus lib. III. cap. X. λακωνικὸς καὶ οὗτος νόμος· ὅταν ἁμάρτῃ μειράκιον, τῇ μὲν ἀφελείᾳ τοῦ τρόπου, καὶ τῷ νεαρῷ τῆς ἡλικίας συγγινώσκουσι τὸν δὲ ἐραστὴν ὑπὲρ αὐτοῦ κολάζουσιν, ἐπιγνώμονας αὐτοὺς καὶ ἐξεταστὰς ὧν ἐκεῖνοι πράττουσι κελεύοντες εἶναι, Id est, *Lex est hæc Spartana: si puer delinquat, veniam dant imprudentiæ & ætati iuuenili. At amatorem eius loco puniunt, volentes amatores arbitros & indagatores esse eorum quæ faciunt.* Plutarchus ait, vtrinque mutuam esse existimationem, amatoris ab amasio, & vicissim amasij ab amatore. Nam prout hic vel ille benè ob virtutem audiebat, ita de altero opinio. Ita enim ait: ἐκοινώνουν δὲ οἱ ἐρασταὶ τοῖς παισὶ τῆς δόξης ἐπ' ἀμφότερα. Vbi addit de punito amatore pro amasio exemplum. Nam quidam puer (inquit) quum aliquando vocem in certando emisisset parum generosam, indicta à magistratibus eius amatori multa fuit.

INSTITVTVM V.

De legibus Iuniores non inquirant.

DIximus ſupra ex Demoſthene non licuiſſe Lacedæmoniis leges aliarum Rerumpub.diſcere: ſed nec de propriis inquirere licebat, rectè ne an ſecus poſitę eſſent. Nam hac ratione legum auctoritatem in dubium vocari neceſſe erat, ex quo ſequutura obedientiæ detrectatio. Auctor nobis locupletiſſimus Plato lib.1.de legibus. Ita enim ibi hoſpes Athenienſis Cretenſem & Spartanum collocutores affatur: ὑμῖν μὲν γάρ, εἴπερ καὶ μετρίως κατεσκευάσται τὰ τῶν νόμων, εἷς τῶν καλλίστων ἂν εἴη νόμων, μὴ ζητεῖν τῶν νέων μηδένα ἐᾶν, ποῖα καλῶς αὐτῶν, εἰ μὴ καλῶς ἔχει, Id eſt, *veſtræ leges vtvt commodè alioquin ſunt conſtitutæ, hæc vna tamen inter cæteras præſtantiſsima: Ne iuuenum cuiquam fas ſit in leges inquirere, quæ ſcilicet benè conſtitutæ ſint, quæ minus bene.* Cuius grauem & memorabilem addit poſtea Philoſophus rationem. Nam omnes, inquit, vna voce vnóque ore conſentiunt, quod quæcunque à Diis leges latæ ſunt, rectè ſunt poſitæ. Ac ſi quis aliter dixerit, minimè ab audientibus feratur.

5. De propriis legibus non licuiſſe pueris inquirere.

Ratio huius inſtituti.

INSTITVTVM VI.

Quam dicit ſententiam homo vitæ improbæ, ea vt obtineat, à viro ſpectato referatur.

QVi vita & moribus minus erat commendatus, is in conſiliis & iudiciis ſententiæ dictionem non habebat. Nam tametſi rectè conſuleret, tamen locum non habuit prolata ab eo ſententia: ſed eam iuſſerunt eſſe viri grauitate morum & virtute conſpicui. Plutarchus de auditione: οἱ μὲν οὖν Λακεδαιμόνιοι ἄρχοντες, ἀνδρὸς οὐκ εὖ βεβιωκότος γνώμην δοκιμάσαντες, ἑτέρῳ προσέταξαν εἰπεῖν εὐδοκιμοῦντι περὶ τὸν βίον καὶ τὸ ἦθος, Id eſt, *Spartanorum magiſtratus, quum ſententiam hominis parum laudatæ vitæ approbarent, alteri ſpectatæ vitæ & morum, eam pronũciandam mandauerunt.* Cuius idem ſtatim rationem reddit hãc, quod ita rectè & ciuiliter populum aſſuefacerent, moribus potius quam verbis conſulentium duci. Exemplum refertur oratione Æſchinæ in Timarchum, vbi ait ſententiam improbi viri à quodam Senatorum traditam alteri honorato viro pronunciandam. *Quum quidam,* inquit, *apud Lace-*

6. De non recipienda in conſilio ſententia à minus probatis moribus viro prolata, niſi eam vir bonus & grauis protulerit.

Ratio huius inſtituti.

Exemplũ huius rei.

dæmonios concionem habuisset, vir & vitæ flagitiosæ, ita summæ eloquentiæ, atque illi in eius sententiam ituri essent, senem quidam produit, quos illi & verentur & metuunt, qui acriter obiurgauit Lacedæmonios, ac tale quoddam maledictum in eos iecit: non diu Spartam fore ab hostili violentia incolumem, si talibus in concione suasoribus vterentur. Eadémque opera accersiuisse alium quendam Lacedæmonium, virum haud sanè disertum, sed rebus bello gestis illustrem, iusticiáque & continentia præstantem: Ac iussisse vt easdem sententias, quas prior ille orator dixisset, pro sua virili vtcunque repeteret. Sic, inquit, Lacedæmonij de viri boni sententia decernant: Ignauorum autem atque improborum hominum, ne vocem quidem auribus admittant. Hæc ille. Cuius verba latinè reddita, referuntur etiam à Gellio noctium Atticarum lib. XVIII. cap. III. Plutarchus in pręceptis politicis nominat quendam Demosthenem, cui Spartæ hoc contigerit, sed sententiam eius ait ab Ephoro quodam alteri commissam. *Lacedæmone*, inquit, *quidam Demosthenes homo impurus auctor fuit sententiæ & rei de qua agebatur idoneæ. Ad quam repudiandam pro indignitate auctoris populus visus est propensior. Proinde Ephori alium ex Senioribus sorte legere, cui negotium eiusdem sententiæ dicendæ demandauerunt: tanquam ex vase obsoleto & sordido in purum transfundentes, vt multitudini acceptior fieret.* οὕτω μεγάλην ἔχει ῥοπὴν ἐν πολιτείᾳ πίστις ἤθους καὶ τοὐναντίον: Id est, *Tantum momenti in Repub. probitatis opinio habet, & ècontra, vt idem ait.*

TABVLA DVODECIMA DE LEGIBVS MILITARIBVS.

INSTITVTVM I.

Qui legitimæ ætatis non est, in bellum ne eat, sed domi patriæ custodiæ sit.

1. De militari ætate.

QVOD fuerit certa quędã & definita ætas militaris legib. Lacedæmoniorũ, mihi quidem haud dubium est. Nam bellicosis gentibus omnibus ea lex obseruata. Videtur autẽ apud Lacedæmonios is fuisse ætatis militaris annus, qui & virilis ætatis, quo ex Ephebis egrediebãtur, videlicet annus XXX.

Militaris ætas, annus trigesimus.

Ante

Ante hunc qui in prælium descendere ausus, multabatur. Apud Ælianum lib. VI. cap. III. var. Hist. narratio est de Isada quodam, quem quum lex adhuc ad pugnam non vocaret, quod exiliens gymnasio se strenuum præstitisset, corona donatus est: sed quia tamen ætate non postulãte, nec armis in patria vsitatis rem gessisset, pœna affectus. Id quod vsque adeò seruabatur, vt in extrema necessitate, quum omnes armis per ætatem ferendis idonei educerentur, iuuenes tamen cum senibus domi relinquerentur, vt patriæ custodiam agerent, ex reliquis vix aliis, quàm qui ad capiendos magistratus necessarij essent remanentibus. Ita Thucydides ait lib. v. Spartani exercitus, qui ad Tegeam ducebatur, partem domum remissam, ἐν ᾧ, inquit, τὸ πρεσβύτερόν τε καὶ τὸ νεώτερον ἦν, ὥστε τὰ οἴκοι φρουρεῖν, Id est, *vbi erant senes & iuuenes, vt domi patriæ præsidio forent.* Et Xenophon quodam in loco ait, præter iuuenes & senes, paucos tantũ relictos, vt obirẽt publica munia.

Isadas quidam multatus ante ætatem in prælium egressus.

Iuuenes domi relicti cum senibus ad patriæ custodiam.

INSTITVTVM II.

Ante plenilunium cum exercitu non exeundum.

LVnam Græci omnes obseruabant, tempora ei accommodantes, & in his præcipuè Lacedæmonij. Nam illi vsque adeò eam respexerunt, vt superstitione quadã, nec publicè aliquid agerẽt, tum quoque exercitum antequam pleno esset orbe nequaquam educerẽt. Qua de re legem eos habuisse testatur Herodotus lib. VI. Nam quũ Athenienses bello Persico Darij, post direptam Eretriam, misissent ad Lacedæmonios petitum auxilia, decreuerunt quidem illis subuenire Lacedæmonij: ἀδύνατα δέ σφι (inquit) ἦν τὸ παραυτίκα ποιέειν ταῦτα, οὐ βουλομένοισι λύειν τὸν νόμον, Id est, *Impoßibile illis erat statim hoc facere nolentibus rumpere legem.* Nam nonus erat dies mensis instantis, quo negabãt se progressuros, nec nisi orbe lunari impleto. Idem quoque tradit Lucianus lib. de Astrologia ita scribens: λακεδαιμονίοις λυκοῦργος τὴν πολιτείαν πᾶσαν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ διετάξατο, καὶ νόμον σφίσιν ἐποιήσατο, μηδαμοῦ μηδὲ ἐς πόλεμον προχωρέειν πρὶν τὴν σελήνην πλήρεα γενέσθαι, Id est, *Lycurgus tum Lacedæmoniis omnem Reipub. constitutionem ex cœlo ordinauit: Tum legem eis dedit, ne quando in bellum prodirent ante plenilunium.* Non enim existimabat, inquit, eandem esse ci-

2. De non educendo exercitu ante plenilunium.

Lex de Plenilunio obseruando.

uitatis administrationem crescente Luna & euanescente, propterea quod omnia ab illa regerentur.

INSTITVTVM III.

Aduersus eosdem hostes identidem bellum non gerendum.

3. De non gerendo bello sæpius aduersus eosdem hostes.

Ratio huius instituti

Agesilaus crebrò aduersus Thebanos pugnans reprehensus.

HAnc tertiam Rhetram fuisse Lycurgi testatur aliquoties Plutarchus. In Lycurgo ita scribit: τρίτην δὲ ῥήτραν διαμνημονεύουσι τοῦ Λυκούργου, τὴν κωλύουσαν ἐπὶ τοὺς αὐτοὺς πολεμίους στρατεύειν, ἵνα μὴ πολλάκις ἀμύνεσθαι συνεθιζόμενοι, πολεμικοὶ γένωνται, Id est, *Tertiam hanc Rhetram commemorant Lycurgi, quæ prohibet aduersus eosdem hostes bellū repetere: vt ne sæpius exercitati armis, bellicosi reddantur.* Eandem legem alia forma conceptam tribuit etiam Polyænus Lycurgo lib. 1. stratagematum. Itaque vitio datum Agesilao, quod contra hanc legem aduersus Thebanos crebras susciperet expeditiones, qui nunquam bellicosiores extiterūt, quàm quum sæpius à Lacedæmoniis bello affligerentur. Quod & Antalcidas Agesilao exprobrauit. Nam quum quadam in pugna contra Thebanos vulnus accepisset, fertur Antalcidas ad eum dixisse: *Pulcram à Thebanis mercedem reportas, quos inuitos & nescientes pugnare docuisti.* Plutarchus Lycurgo, Agesilao, & apophtheg.

INSTITVTVM IV.

Nautæ nulli sint, nec prælio nauali pugnandum.

4. De nautis, & nauali prælio, quibus interdictum.

Institutum hoc immutatum.

LEx fuit hæc Lacedæmoniis antiqua, ne nautæ aliqui essent, neue ad bella maritima assuefierent. Ita enim Plutarchus institutis Laconicis: Ἀπείρητο δὲ αὐτοῖς ναύταις εἶναι καὶ ναυμαχεῖν, Id est, *Interdictum ipsis nautis esse, & prælio nauali pugnare.* Quare Isocrates ait initio ipsos parum valuisse bellis maritimis, sed tātum opinione quadam traxisse ad se alios. Ita enim in Plataico scribit; τίς οὐκ οἶδεν, ὅτι καὶ Λακεδαιμόνιοι τὴν δύναμιν τὴν ὑμετέραν ἀνυπόστατον δοκοῦσαν εἶναι κατέλυσαν, μικρὰς μὲν ἀφορμὰς εἰς τὸν πόλεμον τὸν κατὰ θάλατταν τὸ πρῶτον ἔχοντες· διὰ δὲ τὴν δόξαν ταύτην προσαγαγόμενοι τοὺς Ἕλληνας; Id est, *Quis ignorat, quòd Lacedæmonij vestram potentiam, cui nemo resistere posse videbatur, euerterunt, quum initio exigua adiumenta haberent ad bellum nauale. Sed tamen opinione hac Græcos ad se pellicientes?* Sed de his tamen secus postea factum, quum incursaretur Regio ipsorū ab Atheniensibus & aliis. Tum enim

coacti classem pararunt, qua insignem illam victoriam de Atheniensibus obtinuit Lysander, ac maris principatũ ab Atheniensibus ad Lacedęmonios traduxit. Quem quum amissum non recuperare facile erat, ac videntes corruptelam morum à nautis induci, studium rerum maritimarum intermiserũt. Quod tamen denuò repetere coacti sunt, vt ait Plutarchus. Qua de re infrà plura.

INSTITVTVM V.

Turrium & murorum oppugnatio non fiat.

QVod τειχομαχία, seu murorum & turrium oppugnatio Lacedæmoniis non fuerit vsitata, nihil mirum, quippe quod ipsi muros & turres non habebant. Nec putabant magnopere de munitionibus & propugnaculis laborandum, modò acie hostes vincere possent. Itaque huius rei erãt reliquis Gręcis imperitiores, aliâs fortissimi omnium bellatores. Ita Herodotus scribit lib. IX. Persas fugientes in ligneos muros euasisse, & turres muniisse, quos expugnare Lacedæmonij non poterant: προσελθόντων inquit, λακεδαιμονίων, κατεστήκεέ σφι τειχομαχίη ἐρρωμενεστέρη. ἕως μὲν γὰρ ἀπῆσαν Ἀθηναῖοι, οἱ δ' ἠμυνόντο, καὶ πολλῷ πλέον ἔχον τῶν λακεδαιμονίων, ὥστε οὐκ ἐπισταμένων τειχομαχέειν, Id est, *Subeuntibus Lacedæmoniis, acrior extitit muri oppugnatio. Nam quod Athenienses abfuere, non modo barbari se defensabant, sed etiam Lacedæmoniis antecellebãt, vtpote ignaris murorum oppugnandorum.* Hoc autem institutum fuisse Lycurgi testatur Plutarchus, referens ipsius quoddam apophthegma, quo legis huius rationem reddit. Nam quærente quodam cur turrium ac murorum oppugnatione suis interdixisset, Respondit: *ne à muliere, aut puero, aut eorum simili, præstantiores interficiantur.* Quod sæpe quidem accidisse haud dubium.

5. De non oppugnandis turribus aut muris.

Huius instituti ratio

INSTITVTVM VI.

In bello liberior sit viuendi ratio.

DOmi seueriorem disciplinam seruarunt circa victum, amictum, exercitia & alia: in bello autem laxiùs, & hoc quasi vinculo soluti, degebant. Plutarchus Lycurgo: ἐχρῶντο δὲ γυμνασίοις μαλακωτέροις παρὰ τὰς στρατείας, καὶ τὴν ἄλλην δίαιταν οὐχ οὕτω κεκολασμένην, οὐδ' ὑπεύθυνον τοῖς νέοις παρεῖχον, ὥστε μόνοις ἀνθρώ-

6. De victu liberiore in bello quàm domi.

πων ἐκείνοις τῆς εἰς τὸν πόλεμον ἀσκήσεως, ἀνάπαυσιν εἶναι τὸν πόλεμον, Id est, *Exercitationibus vtebantur per bella mollioribus, & reliquam quoque vitam minus adstrictam & obnoxiam dabant iuuentuti. Ita solis inter mortales respiratio exercitationis bellicæ, erat ipsum bellum.* Quod tamen ita intelligendum, non quod laxata fuerit prorsus militaris disciplina: sed quod in victu, & amictu, & exercitiis, multum eis indultum fuerit, quod domi non licuerit. Quod ita fieri consentaneum, vt alacrius bellum capesserent, & plus damni etiam hostibus inferrēt. Quò pertinere videtur, quod apud Herodotum est, lib. IX. de Lacedæmoniis. Nā quum essent eorum vices manendi extra castra in statione, eques Xerxis speculatum missus inuenit eos ludis gymnasticis, & comæ ornandæ tantum operam dare. Quod Xerxes in primis admiratus.

Ratio huius instituti

INSTITVTVM VII.

Castra sæpe moueantur.

7. De castris crebrò mutandis.

NOn patiebantur Lacedæmonij moram nectere exercitum vno in loco diuturniorem, nec hostem ad se attrahere; sed potius duxerunt castra sæpe mouere, & in hostico omnia experiri, atque vndique populari. Castra itaque sæpe iubebantur lege Lycurgi in diuersa loca transferre Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum: *μεταστρατοπεδεύονταί γε μὴν πυκνὰ, καὶ τοῦ σίνεσθαι τοὺς πολεμίους ἕνεκα, καὶ τοῦ ὠφελεῖν τοὺς φίλους*, Id est, *Castra sæpius mutant, partim vt hostibus detrimentum afferant, partim vt amicis prosint.* Ex quibus Xenophontis verbis etiam quæ ratio huius instituti indicatur. De damnis hostium idem traditur Lycurgi apophtheg. Nam sciscitanti cur crebro iussisset castra mouere, Respondit: *vt pluribus hostes damnis afficiamus.*

Huius instituti ratio

INSTITVTVM VIII.

Milites quidem in armis quietem capiant: sed sine scutis custodiam agant.

8. De custodia agenda in armis, sed sine scuto. Hymnos canere in diuos Lacedæm. soliti.

QVamuis liberius aliquantum in quibusdam rebus militiæ degebant Lacedæmonij: tamen noctu in armis somnum capere iubebātur, vt expediti essent, & vigilantes, ingruentibus nocturnis periculis. Itaque cœna peracta, postquam hymnos cecinissent, tum verò ad somnū se componentes, arma non exuerunt.

runt. Nam id de hymnis etiam ante somnum fieri solitum, testatur Xenophon: μετά γε μὴν ταῦτα δειπνοποιεῖσθαι κηρύττεται, καὶ ἐπειδὰν ᾄσωσι εἰς τοὺς θεοὺς οἷς ἂν κεκαλλιερηκότες ὦσιν, ἐπὶ τῶν ὅπλων ἀναπαύεσθαι, Id est, *Post vespertina exercitia denunciatur sumendam esse cœnam: & postquam hymnos in Diuos cecinerunt, quibus est facta res sacra, in armis quietem capiunt.* Quod autem sine scutis custodiam agerent, testatur Tzetzes Chil. IX. Hist. CCLXXVI. de Duce quodam Lacedæmonio ita scribens:

Ποτὲ καί τις τῶν στρατηγῶν μᾶλλον φρονούντων πάντας
Γυμνοὺς ἀσπίδων ἄνωθε τοὺς φύλακας, ἐῶσιν
Ὅπως ἐπαγρυπνότερα τὴν φυλακὴν ποιῶνται,
Καὶ μὴ θαῤῥήσαντες αὐταῖς, εἰς ὕπνον ἐκτραπῶσιν.

Id est,

Olim aliquis Ducum magis prudentiorum, omnes
Nudos sine scutis custodes sinebant,
Vt vigilantiorem custodiam agerent
Et ne fidentes ipsis, ad somnum se verterent.

INSTITVTVM IX.

Ante prælium rex Musis sacrificet.

Lacedæmonij ἄμουσοι, & à Musis alieni, iis tamen rem diuinam facere voluerunt. Quod in primis mirum, quandoquidem non consentaneum iis cultum impendere, quarum numen & dona contemnuntur. At nihilominus suum eis sacrificium apud Lacedæmonios, quod Rex quidem ipse peragebat instante iam prælio. Ita enim Plutarchus Lycurgo: ἐν ταῖς μάχαις προεθύετο ταῖς μούσαις ὁ βασιλεὺς ἀναμιμνήσκων (ὡς ἔοικε) τῆς παιδείας καὶ τῶν κρίσεων, ἵνα ὡς πρόχειροι παρὰ τὰ δεινά, καὶ λόγου τινὸς ἀξίας παρέχωσι τὰς πράξεις τῶν μαχομένων, Id est, *Ante pugnam Rex Musis sacrificabat, admonens, (vt videtur) disciplinæ & iudiciorum: vt in periculis offerrent se, & successum ad res memoria & oratione dignas præstarent.* Cuius meminit instituti etiam libro περὶ ἀοργησίας; vbi tamen refert eius causam, ad sistendam iracundiam, & animi impetum in præliis, Musis rationem in suo statu commoderantibus. Eudamidas autem apophthegmate suo ad priorem causam respexit. Nam interrogatus cur ante pugnam musis litaretur, Re-

9. De sacrificio Musis ante prælio à Rege faciendo.

Ratio huius instituti.

ſpondit: *vt actionibus bona obuenirent præconia.* Ita Lacedæmonij quamuis Muſis haud dediti, tamen res ſuas geſtas oratione celebrari expetebant. Atq; hoc ſacrificium fuiſſe capellę mactationem poſtea dicemus.

INSTITVTVM X.

In prælio ad tibiæ concentum progrediendum.

10. De ineundo prælio ad tibiarum concentum.

ALiæ gentes animos ad bella accẽdunt vocaliore & ſonantiore Muſica, vt tubis, tympanis & talibus: Lacedæmonij autem ſedatiore Muſica vtentes tibias adhibuerunt. Nam apud eos paſſim ſparſi erãt tibicines per exercitum, qui inter pugnandum incinerent. Cuius quidem quicunq; reddendam rationem cenſuerunt grauiſſimi auctores, in eandem fere cõſentiunt. Sed meminere eius ſine addita ratione alij. Thucydides lib. v. teſtatur ad ſedandos gradus, & continendum exercitum, id fieri ab eis ſolitum. Eius verba de bello Lacedæmoniorum & Argiuorum ſcribentis, hæc ſunt: μετὰ ταῦτα ἡ ξύνοδος ἦν· Ἀργεῖοι μὲν καὶ οἱ ξύμμαχοι, ἐντόνως καὶ ὀργῇ χωροῦντες, λακεδαιμόνιοι δὲ βραδέως καὶ ὑπὸ αὐλητῶν πολλῶν νόμῳ ἐγκαθεστώτων, οὐ τοῦ θείου χάριν, ἀλλ' ἵνα ὁμαλῶς μετὰ ῥυθμοῦ βαίνοντες προσέλθοιεν, καὶ μὴ διασπασθείη αὐτοῖς ἡ τάξις, Id eſt, *Poſt hæc concurſum eſt: Argiuis & ſociis vehementer & iratè tendentibus: Lacedæmoniis autem cunctantes, & ad cantum tibicinum, qui inter ipſos multi ex lege interpoſiti erãt, non rei Diuinæ gratia, ſed vt æquabiliter ad numerum progredientes incederent, & ne ordo diuelleretur.*

Ratio huius inſtituti.

Plutarchus ait eos ita incedẽtes horribiliores hoſtibus videri, ipſos autem ordinem ſeruantes minus turbari, quod neque timor, neque ira eis ingeneretur. Ita enim ſcribit, tibiarum concentu eos affectos incedere, ὥστε σεμνὴν καὶ καταπληκτικὴν τὴν ὄψιν εἶναι. Nec multò diſſimilibus verbis latinis idem retulit Valerius Maximus lib. II. cap. VI. vbi iudicat hoc ad calorem cohortationis animo trahendum, & ad ſtrenuè inuadẽdum hoſtem vegeto & crebro ictus ſono, pertinere.

Alia huius inſtituti ratio.

Ageſilaus autem vt eſt in eius apophtheg. ad demonſtrandam timiditatem & fortitudinem hæc pertinere exiſtimat. Nam interrogatus Ageſilaus cur ad tibiæ cantum Spartani pugnarent, Reſpondit: vt ipſis ad numerum incedentibus, appareat qui timidi, qui fortes. Quod ita intelligendum, ac

ſi timidi

ſi timidi numerum incedēdo ſeruare non poſſint. Cuius apophthegmatis ſenſum neſcio an perceperit interpres. Præter hos meminere eius alij. Xenophon ait appropinquantibus hoſtibus, poſt mactatam capellam, tibias incini. Sic enim ſcribit: ὅταν γὰρ ὁρώντων ἤδη τῶν πολεμίων χίμαιρα σφαγιάζηται, αὐλεῖν δὲ πάντας τοὺς παρόντας αὐλητὰς νόμος, &c. Id eſt, *Quum iam conſpectis hoſtibus capella mactatur, Lex iubet vt omnes quotquot adſunt tibicines, tibia canant.* Cicero ait tibiis per anapæſtos cani ſolitum, Tuſculana II. ita ſcribens: *Militiam verò noſtram dico, non Spartiatarum, quorum procedit ad modum, ad tibiam, nec adhibetur vlla ſine anapæſtis pedibus hortatio.* Lucianus de ſaltatione huic Muſicæ omnem eorum victoriam attribuit, inquiens: ἅπαντα μετὰ μουσῶν ποιοῦσιν, ἄχρι τοῦ πολεμεῖν πρὸς αὐλὸν καὶ ῥυθμὸν, καὶ εὔτακτον ἔμβασιν τοῦ ποδός. καὶ τὸ πρῶτον σύνθημα Λακεδαιμονίοις πρὸς τὴν μάχην ὁ αὐλὸς ἐνδίδωσι. τοιγαροῦν καὶ ἐκράτουν ἁπάντων, μουσικῆς αὐτοῖς καὶ εὐρυθμίας ἡγουμένης, Id eſt, *Omnia cum carminibus Lacedæmonij facere ſoliti ſunt, adeò vt ad tibiarum quoq; numerum, & moderatum pedum ingreſſum, prælium committant. Ac primum quidem ſignum ad pugnam tibia dare ſolet, proinde de omnibus reportarunt victoriam, Muſica & modulorum concinnitate ipſos ducente.* Cum quo conſentit Maximus Tyrius oratione XXI. vbi crebram victoriam Lacedæmoniorum etiam acceptam refert tibiæ concentui. Sed & Clemens Alexandrinus pędagog. lib. II. cap. IV. bellicam Muſicam variarum gentium enumerans, Lacedæmoniis tibiam tribuit. Meminit & Quintilian. lib. I. cap. XVI. Et Nicolaus de moribus gentium apud Stobæum. Carmen autē ipſum quod tibia canebatur, primum dicebatur Caſtoris, deinde alterum embaterium, vt ſcribit Plutarchus. Quorū poſterius in ipſa impreſſione canebatur, vnde & nomen factū. Cuius vim & efficaciam commendat etiam Maximus Tyrius oratione VII. Ad hunc itaq; modum pugna concentu tibiæ inchoabatur. Verùm quod receptui canebatur non tibia, ſed tuba, quæ σάλπιγξ exponitur Græcorum, id ex vnico Polybij loco didici. Ita enim ſcribit is fine lib. II. de Cleomene. ἀνακληθέντων δὲ τῶν παρ᾽ ἑτέροις εὐζώνων ἐκ τοῦ μεταξὺ τόπου διὰ τῆς σάλπιγγος, &c. vbi manifeſtè indicat tuba expeditos ſeu leuis armaturæ milites reuocatos ex medio loco ad latus.

Carmen quod tibia canebatur quale fuerit.

Tuba receptui cani ſolitum.

INSTITVTVM XI.

Ex acie nemo fugiat, nec ordinem deserat, sed aut vincat aut occumbat.

11. *De ordine in acie seruando. vt nemo fugeret vel loco cederet.*

DIximus ex Thucydide ad seruandum ordinem conduxisse tibię concentum. Hoc autem inprimis requirebatur, quod ad victoriam ordinis obseruatio maximi essent momenti. Itaq; vel à pueris sic instituebantur, ne fugerent vel loco cederẽt. Vtrunque enim lex vetabat, vt disserit Demaratus apud Herodotum lib. VII. Ibi enim quum dixisset legem dominam esse Lacedæmoniis, hæc addit: ποιεῦσι γῶν τὰ ἂν ἐκεῖνος ἀνώγῃ. ἀνώγει δὲ τωὐτὸ ἀεὶ, οὐκ ἐῶν φεύγειν οὐδὲν πλῆθος ἀνδρῶν ἐκ μάχης, ἀλλὰ μένοντας ἐν τῇ τάξει, ἐπικρατέειν, ἢ ἀπόλλυσθαι, Id est, *Faciunt quæcunque lex iubet. Iubet autem id semper vetans ex acie fugere, quantumuis magnam multitudinem, sed manentes in ordine, aut vincere, aut occumbere.* Meminit etiam idem auctor lib. IX. Itaque ignominia, qui ordinem deseruerat, notabatur, vt scribit Isocrates de pace. De Damatria quæ filium & timidum, & seipsa indignum, bello reuersum interfecit, supra diximus. Alia quædam Lacæna, quum filium fuga ex hostibus euasisse intellexisset, hæc ad eum scripsit: Mala de te fama sparsa est, aut hanc elue, aut ne amplius esto. Alia, quum filij qui è prælio fugerant, ad ipsam essent reuersi. Quò, inquit, fugitiui venitis mala mancipia? An huc vnde egressi estis ingressuri? Quæ dum diceret, ventrẽ sublata veste illis ostendebat. Quędam alia aduentantem filium conspicata, interrogauit quo in statu res patriæ essent? Quum autem is respondisset, omnes interierunt, sublatam tegulam in eum proiecit & interfecit, dicẽs: ita ne ergo te malorum nuncium miserunt? Alia filium qui ordines deseruerat, tanquam patria indignum interfecit: inquiens, Non meum est hoc germen. De qua tale est Epigramma:

Ordinis in acie desertor, ignominia notabatur.

Lacænarũ mulierum fortitudinis exempla, fugitiuos ex acie filios interficientium.

Ἔρρε κακὸν φύτευμα διὰ σκότος, οὗ διὰ μῖσος
Εὐρώτας δειλαῖς μηδ᾽ ἐλάφοισι ῥέοι.
Ἀχρεῖον σκυλάκευμα. κακὰ μερίς, ἔρρε ποθ᾽ ἅδαν
Ἔρρε τὸ μὴ σπάρτας ἄξιον, οὐδ᾽ ἔτεκον.

Cui non dissimilia sunt, quæ extant lib. I. Anthologiæ titulo εἰς ἀνδρίαν. Prius Palladæ sic habet:

Φεῦγε

Φεῦγε Λακὼν ποτὲ δῆριν, ὑπαντιάσασα δὲ μήτηρ
Εἶπε κατὰ στέρνον ἄορ ἀνασχομένη·
Ζώων μὲν, σέο ματρὶ διαμπερὲς αἶσχος ἀνάψεις,
Καὶ κρατερᾶς Σπάρτας πάτρια θέσμα λύσεις·
Ἢν δὲ θάνῃς παλάμῃσιν ἐμαῖς, μάτηρ μὲν ἀκούω
Δύσμορος, ἀλλ' ἐν ἐμῇ πατρίδι σωζομένα.

Alterum Iuliani tale eſt.

Μήτηρ υἷα λιπόντα μάχην μετὰ πότμον ἑταίρων
Ἔκτανεν, ὠδίνων μνῆσιν ἀνηναμένη.
Καὶ γὰρ γνήσιον αἷμα διακρίνει Λακεδαίμων,
Ἀλκῇ μαρναμένων, οὐ γονῇ βρεφέων.

Quod quum ita ſit, Plato tamen Lachete ſcribit, Lacedæmonios ad Platæas fugiendo viciſſe. Quod qua ratione factum videatur apud Herodotum.

Fugiendo viciſſe Lacedæmones quo modo dicantur.

INSTITVTVM XII.

Qui clipeum in pugna amittit, ignominioſus ſit.

SIcut fugere, vel ordinē deſerere non licebat: ita nec clipeum abiicere, quod qui hoc feciſſet, is ægrè fugam euitare poterat. Clipeum itaque abiicere non minus ignominioſum, quàm vel fugam capeſſere, vel locum in acie deſerere. Quapropter ſolebant matres filiis ad belli[illegible]m proficiſcētibus hoc ἐπίφθεγμα, ſeu documentum poſtremum dare, tradendo ipſis ſcutum ſeu ἀσπίδα, dicentes: ἢ τὰν, ἢ ἐπὶ τᾶς, Id eſt, aut hoc reporta, aut ſuper hoc morere. Quod Valerius Maximus lib. II. cap. VII. paulò aliter exponit. Id à Duce, inquit, præcipi non mirabantur, maternarum blāditiarum memores, quæ exituros eos ad præliandum monebant, vt aut viui cum armis in conſpectū earum venirent, aut mortui in armis referrentur. Hoc intra domeſticos parietes accepto ſigno Spartanæ acies dimicabant. Seneca ſuaſoria II. de Lacedæmoniis agens: *Referam*, inquit, *præcepta matrum, aut in his, aut cum his*. Scholiaſtes Thucydidis ait recens natis infantibus in ſcuto collocatis appoſita haſta hoc dici ſolitum: vt etiam ſuprà attigimus. Sed Plutarchus in apophtheg. ita hoc narrat, ac ſi non publici inſtituti fuerit, ſed vnius cuiuſdam generoſæ Lacænæ vox. Cauſam autem huius inſtituti retulit Demaratus ſuo quo-

12. De non abiiciendo clypeo, quod ignominioſum fuit.

Matrum Lacænarū ἐπίφθεγμα quod filiis ad bellum proficiſcentibus dabant.

Ratio huius inſtituti.

dam apophthegmate. Nam interrogatus à quodam Demaratus, cur ignominia notarentur, qui clipeum amisissent, non item qui galeam aut thoracem, Respondit: *Quia hoc sui ipsorum causa gestant: Clipeum autem propter communem ordinem.* Generosa itaque mater, quæ filium nudum & sine armis ex bello reuertentem gladio transfegit. De qua hoc extat Epigramma Anthol. lib. I.

Γυμνὸν ἰδοῦσα λάκαινα παλίντροπον ἐκ πολέμοιο,
  Παῖδ᾽ ἑὸν ἐς πάτραν ὠκὺν ἰέντα πόδα·
Αὐτὴ ἀΐξασα, δι᾽ ἥπατος ἤλασε λόγχην.
  Ἄῤῥενα ῥηξαμένη φθόγγον ἐπὶ κταμένῳ·
Ἀλλότριον Σπάρτας (εἶπεν) γένος, ἔῤῥε ποθ᾽ ᾅδαν,
  Ἔῤῥ᾽ ἐπεὶ ἐψεύσω πατρίδα καὶ γενέταν.

INSTITVTVM XIII.

Hostibus fugientibus non instandum.

13. De non persequendis fugientibus hostibus.

QVi dixit hosti fugienti aureum sternendũ pontem, is prorsus cum Lacedęmoniis sensit. Nam tantùm aberat, vt ij hostes à fuga prohiberent, vt etiam fugientes non insequerentur. Quod à Lycurgo in leges relatum, ab eóq; Lacedæmoniis præceptum seruatúmque, vt plurimum fuisse scribũt grauissimi auctores. Thucydides lib. v. οἱ λακεδαιμόνιοι μέχρι μὲν τοῦ τρέψαι, χρονίους τὰς μάχας καὶ βεβαίους τῷ μένειν ποιοῦνται· τρέψαντες δὲ, βραχείας καὶ οὐκ ἐπὶ πολὺ τὰς διώξεις, Id est, *Lacedæmonij quidem diu atque acriter manendo pugnant, dum hostem in fugam vertant: Fugatum vero neque diu, neque procul persequuntur.* Idem tradit & Plutarchus

Huius instituti vtilitas.

Lycurgo, vbi insignem huius adfert vtilitatem, ita scribens: τρεψάμενοι καὶ νικήσαντες ἐδίωκον, ὅσον ἐμβεβαιώσασθαι τὸ νίκημα τῇ φυγῇ τῶν πολεμίων· εἶτα εὐθὺς ἀνεχώρουν, οὔτε γενναῖον, οὔτε ἑλληνικὸν ἡγούμενοι κόπτειν καὶ φονεύειν ἀπολεγομένους καὶ παρακεχωρηκότας. ἦν δὲ οὐ μόνον καλὸν τοῦτο καὶ μεγαλόψυχον, ἀλλὰ καὶ χρήσιμον· εἰδότες γὰρ οἱ μαχόμενοι πρὸς αὐτοὺς, ὅτι τοὺς ὑφισταμένους ἀναιροῦσι, φείδονται τῶν ἐνδιδόντων, τοῦ μένειν τὸ φεύγειν ἡγοῦντο λυσιτελέστερον, Id est, *Fusos fugatósque hostes hactenus consectabantur, dum fuga eorum confirmassent victoriam, mox receptui canebant: cadere & contrucidare fractos & manus dantes, neque generosum rati, neque Græcis dignum. Quod erat per se non solùm honestum, atque animi excelsi, sed etiam conducibile. Nam certi*

qui manus cum iis conſerebant, occidere eos ſubſiſtentes & manentes, terga vertentibus parcere: fugam capeſſere, quam in acie manere ducebant commodius. Quæ totidem fere verbis idem auctor in apophtheg repetit, facta huius quoq; mentione libro περὶ ἀοργησίας. Pauſanias autem de hoc inſtituto loquens, exiſtimat id pertinuiſſe etiam ad ordinem ſeruandum. Ita enim in Meſſenicis ſcribit: τοὺς λακεδαιμονίους ἅμα εἶργε, μὴ πόρσω τοῖς ἀποχωροῦσι ἐπακολουθεῖν, οὐχ ἥκιστα καὶ ἡ ἀπειρία τῶν τόπων· ἦν δὲ αὐτοῖς καὶ ἄλλως πάτριον σχολαιτέρας τὰς διώξεις ποιεῖσθαι, μὴ διαλῦσαι τὴν τάξιν πλείονα ἔχοντας πρόνοιαν, ἢ τινα ἀποκτεῖναι φεύγοντα, Id eſt, *Ipſos Lacedæmonios quo minus hoſtem fugientem inſequerentur, plurimum quidem locorum ignoratio deterruit. Erat tamen eis patrium inſtitutum, vt minus cupidè hoſtes conſectarentur, magis curam habentes ne ordinem turbarẽt, quàm vt fugientem occiderent.* Sed & Polyęnus lib. I. hanc legem Lycurgi fuiſſe commemorat. Atque hinc eſt, quod apud Herodotum ſcribitur, vetuiſſe Lacedæmonios, ne Mantinei Medos, qui cum Teribazo in Theſſaliam fugerant, perſequerentur.

Alia huius inſtituti ratio.

INSTITVTVM XIV.

Cadauera hoſtium interfectorum non ſpolientur, nec ſpolia ſuſpendantur.

HÆc lex conſentanea multis ſuperiorum, vt pleræque aliæ inter ſe conſentiunt. Nam ſi hoſtes ſpoliare licuiſſet, iam & opes & peregrina ſuppellex, arma, aliáque luxuriæ inſtrumenta Spartam aduecta fuiſſent. Deinde & ordinem relinquere, atque excedere loco neceſſe fuiſſet eis, qui ſpolia affectabant. Quæ omnia corrumpendæ erant diſciplinæ Reipub. & amittendæ victoriæ. Rectè itaque & hæc lex à Lycurgo reliquis addita. Ita Ælianus lib. VI. cap. VI. ſcribit; ὅτι οὐκ ἐξῆν ἀνδρὶ λάκωνι οὐδὲ σκυλεῦσαι τὸν πολέμιον, Id eſt, *Quod nõ licebat viro Lacedæmonio hoſti manubias detrahere.* Sed & cauſam aliam reddit Lycurgus Apophthegmate quodam, quàm nos hic attigimus. Nam interrogatus à quodam cur ex hoſtibus capta ſpolia Diis dicata non ſuſpenderentur, Reſpondit: *quia à timidis capta ſunt. Talia autem neque cerni ab adoleſcentibus neque Diis dicari conuenit.* Sed hęc ita intelligenda, ne inter præliandum priuatim ſpoliare liceret. Nam poſt pu-

14. De non ſpoliandis hoſtium cadaueribus, nec ſpoliis ſuſpendendis.

Ratio huius inſtituti

Alia huius inſtituti ratio.

Huius inſtituti reſtrictio, vel potius deprauatio poſteriorum temporum.

gnam satis constat spolia capta. Pausanias enim victo Mardonio præda potitus ingenti, vnde ipsi decima pars data, reliqua diuisa inter cæteros, prout quisque meritus erat. Deinde etiam arma ab hostibus capta, Diis non suspendebantur, sed tantum ex iis trophæum statuebatur. Donaria verò ex spoliis sacrata Diis fuisse non ambigitur. Sicut à Pausania ex præda Persica Apollini Delphico tripos, Ioui Olympio statua ærea septem cubitorum dicata, vt scribit Herodotus lib. IX. Quemadmodum postea ex Argiuorũ & Mantineorũ cadaueribus tum arma ad trophæum, tum reliquus ornatus detractus, vt testatur Thucydides lib. v. Quæ tamen si quis contra leges posterioribus temporibus facta existimet, non refragabor.

INSTITVTVM XV.

Qui strategemate hostem superant, bouem Marti sacrificent: Qui vi aperta, gallum.

15. De honore victoribus aut vi aut dolo habito.

Strategemate hostē superantes Marti bouem sacrificabant, vi autē Gallum gallinaceum.

Ratio huius instituti

Dispar apud Romanos hac in re ratio.

HOc vetus institutum, quo sancitur honos victori, vt liceat ipsi sacrificium offerre. Quod ferè potissimum eorum, quæ antiquis legibus de honore inuenio. Plutarchus institutis Laconicis: ὅταν στρατηγήματι τοὺς πολεμίους νικήσωσι, βοῦν τῷ Ἄρει θύουσιν· ὅταν δ᾽ ἐκ τοῦ φανεροῦ, ἀλεκτρυόνα, Id est, *Quum strategemate hostem superassent, bouem Marti sacrificabant: Quum vi aperta, gallum.* Cuius postea addit idem rationem hanc: *Quod ita vellent assuefacere Duces, vt non modò bellicosi essent, sed etiam calliditate, quæ in Imperatoribus requiritur ad strategemata, pollerent.* Cæterum idem Plutarchus in Marcello scribit, contrarium hac in re fieri atque à Romanis solet. Nam triumphabat apud Romanos, qui aperta vi: ouans tãtum vrbem ingrediebatur, qui astu sine sanguine, hostes superasset. At contra sacrificium maius & honoratius, videlicet bouem apud Lacedæmonios, qui strategemate: minus autem, vtpote gallum sacrificabat, qui cruento Marte victoriam obtinuisset. Laudabilius igitur existimarunt Lacedæmonij astu & consilio integrum, quam sanguine fuso lacerum & afflictum exercitum domum reducere.

INSTITVTVM XVI.

Qui maior est quadraginta annis à pubertate, militiæ vacationem habeat.

SIcut erat lex annaria de ætate, qua in militiam scribebantur Lacedæmonij: ita & de vacationis anno etiam constitutum erat. Dabatur autem militiæ vacatio, seu missio honoraria, post annum supra pubertatem quadragesimũ. Ita enim Xenophon lib. v. Hellenicôn: Ἀγησίλαος μὲν, λέγων ὅτι ὑπὲρ τετταράκοντα ἔτη ἀφ᾽ ἥβης εἴη, καὶ ὥσπερ τοῖς ἄλλοις τοῖς τηλικούτοις οὐκέτι ἀνάγκη εἴη τῆς ἑαυτῶν ἔξω στρατεύεσθαι, οὕτω δὴ καὶ βασιλεῦσι τὸν αὐτὸν νόμον ὄντα ἀπεδείκνυε, κἀκεῖνος μὲν δὴ λέγων ταῦτα οὐκ ἐστρατεύετο, Id est, *Agesilaus quum diceret annis iam quadraginta se pubertatem excessisse, ac demõstraret itidem vt alios, tam grandi ætate necesse non esset extra patriæ limites militatum ire, sic & Reges eodem iure vti: hæc igitur quũ diceret, ea se expeditione liberauit.* Quod etiam retulit Plutarchus in vita Agesilai. Qui autem annus finem pubertati attulerit, suprà dictũ est. Ac talis quidem militiæ finis, vbi & huius libri finis nobis de institutis seu legibus. In quibus si quæ desiderentur, ea partim ex superioribus, partim ex iis quæ restant dicenda, petantur. Nam quædam leges & instituta passim alibi explicata sunt. *16. De tempore vacationis à militia.*

DE REPVBLICA LACEDÆMONIORVM

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

De oneribus publicis, & tributis.

HAc postrema parte de pluribus simul disserimus, quæ quidem tribuenda fuerant in libros plures. Nam singulatim de oneribus publicis, de actionibus & iudiciis, de præmiis & pœnis dicere oportuerat. Sed quia partim scriptorum inopia, partim re ita ferente, pauca de iis suppetunt, non fuit consilium ea distrahere, & in plura volumina *Quarti libri summarium.*

Publica onera apud Lacedæmonios, alia patrimonialia, alia personalia.

Patrimonialia, tributa.

Personalia, militia.

De tributis Lacedæmoniorum difficilis indagatio.

secare. Itaque hoc libro quarto ſimul de cunctis iſtis, pertractabimus. Initium autem faciemus à publicis oneribus ſeu muneribus, quorum quæ patrimonialia ſunt, tributa tantum fuiſſe inuenimus: Quæ perſonalia, militiam. Nam alia onera apud Lacedæmonios vſitata, nulla dum reperire licuit. Ac de tributis quidem hoc capite agamus, deinceps quæ de militia habemus, explicabimus. Quomodo autem ordinata Lacedæmone fuerint tributa, nemo veterum auctorum diſertè vel perſpicuè ſatis declarauit: itaque non poſſumus niſi obſcuris quibuſdam veſtigiis de ea re indagare. Dabimus operam tamen, quod rei conueniens, & reliquis inſtitutis conſentaneum fuerit, eruere.

Tributa quæ antiquitus apud Lacedæm. vſitata.

In primis autem hoc monitum volumus, non videri antiquitus vſitata fuiſſe vlla tributa, quibus pecunias, vel alia, ex re familiari in commune conferrent. Nam opum tum minimè auidis, atque idcirco non bene iis inſtructis, præſtare Reipublicæ tributa difficile erat. Vnde Archidamus apud Thucydidem dicit, difficulter Lacedæmonios ex priuatis contribuere. Ita enim de pecuniæ inopia ait: οὔτε ἐν κοινῷ ἔχομεν, οὔτε ἑτοίμως ἐκ τῶν ἰδίων φέρομεν. Quod Scholiaſtes refert ad paupertatem. πένητες γὰρ inquit. Nos autē de diſſuetudine quoq; dictum accipimus, tanquam ægrè obtineri potuerit vt tributa conferrent, qui eorum ſemper fuerant immunes. Ita enim ἑτοίμως intelligo. Quod item de vectigalibus ſentiendum puto, eorúmque bonorum oneribus, quæ importari vel exportari apud alios ſolent. Nam quomodo vectigalia exigi poterant, quandoquidem merces nullæ in Laconicam allatæ diſtrahebantur, nullæ item ibi coemtæ efferebantur. Id enim ita obtinuiſſe auctor Plutarchus Lycurgo, vbi ſcribens numiſma Laconicum apud exteros nullius eſſe pretij, inde ait factum, vt nihil emeretur vel venderetur: ὥστε (inquit) οὐδὲ πειρᾶσθαί τι τῶν ξενικῶν καὶ ῥωπικῶν ὑπῆρχεν, οὐδὲ εἰσέπλει φόρτος ἐμπορικὸς εἰς τοὺς λιμένας, Id eſt, *Nulla itaque facultas mercandi apud Lacedæmonios aliquid exoticarum & exquiſitarum rerum: neque in portus naues appellebant mercibus onuſtæ.* Atque ita quidem prioribus temporibus.

Vectigalium item quæ ratio.

Poſtea

Poſtea tamen ea ratio præter morem veterem obtinuit, vt requirente Repub. tributa exigerentur. Nam quum crebra ipſis præ ſe gerenda bella, ſæpe etiam ſubſidia ſociis mittenda, non veriſimile Rempub. hos ſumtus ferendo fuiſſe, ſine priuatorum collationibus. Itaque tributa omnino tum ciuibus, tum ſociis indicta, quum neceſſitas poſtularet.

Tributorũ quæ ratio poſterioribus temporibus Reipub.

Tributa tũ ciuibus tũ ſociis indicta.

Sed vt de iis quę ciuium erant priore loco agamus, illa neceſſe aut ad ſortes ſeu fundos cuiuſque comparata fuiſſe, aut ad reliquas facultates.

Tributa vel ad ſortes vel ad facultates alias comparata.

Quæ ſortium erant, donec eæ ſuo numero manſerunt atque omnibus fuerunt æquales, etiam quæ conferebantur ſecundum eas, tributa & alia onera haud dubiè erant æqualia. Sed hoc tamen ita intelligendum, vt ſitam tantum fuiſſe putemus hanc æqualitatem in voluntate cuiuſque. Non enim accuratè inuicem inquirebant in tributorum collationem, quemadmodum Ariſtoteles dicit politico 11. Ita de Lacedæmoniis ſcribens: οὐκ ἐξετάζουσιν ἀλλήλων τὰς εἰσφοράς. Quod neque admodum neceſſe in iſta benigna rerum omnium communicatione. Si itaque ad ſortes & fundos cuiuſque tributa tum deſcripta, atque eæ æquales, quî poterant ea apud Lacedęmonios iuſta cenſeri niſi æqualia? Vt non dicam conſiſtere ægrè quiuiſſe concordiam, niſi in his ſeruaſſent inuicem, vt in aliis aliquam æqualitatem. Quemadmodum quæ ad Syſſitia conferebantur ſecundum capita, æqua & definita omnibus impenſa conſtabant, vt teſtatur Ariſtoteles lib. 11. cap. x. & nos ſupra attigimus.

Tributa ſortiũ qualia fuerint.

Sed quæ ad reliquarum facultatum æſtimationem deſcripta tributa & onera, ea inæqualia ac pro vt creuerunt cuique priuatæ opes, ita illa etiam augebantur. Itaque quum inuectæ eſſent diuitiæ exoticæ, ſortes plures ad vnum deuolutæ, quęſtúſque ex induſtria & ſtudio factus, diuerſa ſecundum ea tributa. Nam fieri non poterat, quin onera iis incumberent, qui eſſent ferendo, id eſt, locupletioribus & opulentioribus. Atque ita quidem poſtremis tēporibus tributa alia aliis grauiora imponebantur, quibus quum tandem accideret, vt ditiores iniquè opprimerent egenos, oneráq; in eos inclinarent, factum hoc quod Plutarchus

Tributa & onera pro facultatum æſtimatione deſcripta.

ait, vt turba inops & abiecta, quæ cum diuitibus in vrbe reſidebat, bella foris illata ſegniter propelleret, atque ſemper expectaret oportunitatem mutationis & rerum nouarum. Cæterùm an tum cenſus aliquis bonorum, ſicut capitum initus ſit, modúſque ſtatutus diuitiarũ, difficilè dictu. Hoc tamen animaduertimus, non ſtatim initio inuectis opibus, omnem circa eas veterem diſciplinam abolitam & abruptam, ſed potius in publicum vſum laxatam quodammodo fuiſſe, vt capite ſequente latius explicabimus. Nam repentina mutatio periculoſa Reipub. futura. Itaq; ſicut Plato lib. v. de legibus, cenſus modum in ſua Repub. definit, vt infimus ſit ſortis, deinceps duplũ ſortis, tum triplum, poſtea quadruplum, in quo ſupremus cenſus: ita vel hoc, vel tale aliquid introductum Spartæ ſimul cum opibus opinari licet. Nam liberrimam priuatim diteſcẽdi facultatem, non conceſſam fuiſſe, autumo. De quo tamen nihil ab iis, qui extant auctoribus, literis proditum, niſi quod apud Plutarchum eſt in Agide, etiam auctis priuatis opibus ſortes ſeruatas ad Epitadeum, vt diximus. Atque hoc ordine & æqualitate vtcunque permanente, ciuitatem ex aliis alleuatam peccatis. Quò indicare videtur prorſus ordinem aliquem, & qualemcunque ſeruatam æqualitatem etiam poſt aduectas Spartam diuitias, quamuis qualis ordo fuerit, neque is aperit, neque alius, vt nec nobis vlterius eam declarare liceat. Hæc de ciuium tributis.

Tributa à ſociis quo modo & quæ exigerentur.

Verùm circa prouinciales, quos *συμμάχους* ſeu ſocios habebant & appellabant Lacedæmonij, propter *αὐτονομίαν* & libertatem quam ipſis relinquebant, onera non aliter ſe habebant, quam vt eadem cum ipſis ciuibus ferrent. Nam & illi initio immunes, cuius rei teſtis locupletiſſimus Thucydides lib. I. vbi ita ſcribit: *οἱ μὲν Λακεδαιμόνιοι οὐχ ὑποτελεῖς ἔχοντες φόρου τοὺς ξυμμάχους ἡγοῦντο*, Id eſt, *Lacedæmonij ita imperabant, vt ſocios non haberent tributarios.* Itaque ſi illi liberi à tributis, verùm & hoc quod diximus, ciues ipſos Spartanos liberos olim fuiſſe. Nec enim cõſentaneum peiore iure eſſe ciues, quam ſint prouinciales. Poſtea tamen hi, ſicut & illi, tributa quoque pendebant. Non ſolùm enim milites Lacedæmoniis in auxilium, ſed etiam pecuniam ſocij miſerunt. Cuius permulta paſſim apud Hiſtoricos exempla: Et

docetur

docetur id perſpicuè lib. v. Hellenicôn Xenophontis, vbi commẽdatur Phliaſiorum Reſpub. ab Ageſipolide Rege, quod magnam ipſi pecuniam & celeriter ad expeditionem ſuppeditaſſet. Quò pertinet etiam quod eſt apophthegmate quodam Laconico. Nam ſocij quum bello Peloponeſiaco quærerent, quãtum pecuniæ ſufficeret, & tributum ſibi definiri poſtularẽt, Reſpondit Archidamus: *Bellum determinato ſumtu non ali.* Ac teſtatur etiam Polybius lib. VI. vbi ait Lacedæmonios tandem coactos in bellis longinquis φόρους τοῖς νησιώταις ἐπιτάττειν, ἀργυρολογεῖν δὲ πάντας τοὺς ἕλληνας. Itaque de tributis ſociorum perſpicuum eſt.

Qua autem diſtinctione vel milites à ſociis petierunt, vel pecuniam imperârint, videor mihi ex Xenophonte obſeruaſſe. Nam indicare videtur in lõginquas expeditiones vel maritimas, quibus minus aſſueti ſocij, pecuniam ſuppeditatam: Aliàs milites potius miſſos. Ita enim ſcribit lib. VI. Hellenicôn. τῶν πόλεων αἱ πολλαὶ ἀργύριον ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν αὐτῷ ἔπεμπον, ἅτε καὶ διαποντίου τῆς στρατείας οὔσης, Id eſt, *Pleræq; vrbium militum loco pecuniam mittebant, quippe quod hæc expeditio tranſmarina eſſet.* Quod vtriſq; etiã vtiliſſimũ. Atq; hæc de tributis, tum ciuium, tum ſociorũ habuimus.

Qua diſtinctione vel milites vel pecuniam ſociis Lacedæm. imperarint.

CAPVT II.

De ærario & pecunia publica.

QVandoquidem egimus de tributis, ordo requirere videtur, vt ærarij & publicæ pecuniæ rationẽ explicemus, in quod tributa inferri ſolent. Nam alterũ ab altero ferè depẽdet. Quod adeò verum in Repub. Lacedæmoniorum, vt fere vnà cum tributis, ærarium etiam extiterit. Neque enim ab initio ærarium fuit, vel pecunia vlla publica, vt ferunt, ſicut nec fuere tributa. Quod ex loco Thucydidæ iam adducto intelligi poteſt, vbi ait Lacedæmonios in communi ſeu publico pecuniam non habere. Vbi Græcus ſcholiaſtes exponit, ἐν κοινῷ, pro ἐν κοινῷ ταμιείῳ & rectè. Teſtatur idem quoque Ariſtoteles politico II. vbi hoc tamen reprehendit. Eius verba ita habent: φαύλως δ' ἔχει καὶ περὶ τὰ κοινὰ χρήματα τοῖς σπαρτιάταις. οὔτε γὰρ ἐν τῷ κοινῷ τῆς πόλεως ἐστὶν οὐδὲν, Id eſt, *Malè ſe habent, quæ ad pecuniam publicam pertinent apud Spartiatas. Neque enim in communi ærario ciuitatis eſt aliquid.*

1. De ærario & pecunia publica.

Aerarium ab initio Spartæ nullum fuit.

Probatur idem etiam apophthegmate, quo ratio eius est aliqualis reddita. Nam Anaxander Eurycratis filius quærenti cur pecuniam in ærarium non colligerent Spartani, Respondit: *ne custodes ei præfecti corrumpantur.* Quod itaque ærarium initio nullum ex his manifestum. Si quærat itaque aliquis, vnde olim sumtus bellorum tam frequentium ipsis suppetebant. Neque enim ferè à bellis vnquam ab initio conquieuerunt, quæ haud parua adminicula à pecuniis habent, imo iis ferè cōstant. Huic quæstioni si ex Aristotele respondeamus, nihil erit aliud quod dicamus, nisi quod ex priuatis bonis Lacedæmonij contulerint, ad belli sumtus, ídque perperam & difficulter. Ita enim ille scribit Politico II. Sicut idem Archidamus quoque apud Thucydidem testatur. Verùm amplius aliquanto nobis respondendum. Itaque quod apud Athenæum lib. VI. inuenimus tale est, quod plenius huic negotio satisfaciat. Ibi enim ex Posidonio refert duobus modis seruatam olim à Lacedęmoniis fuisse publicā pecuniam, etsi Spartam non asportabatur, nec in ærarium referebatur. Primo enim, vt ait, παρακατετίθετο τοῖς ὁμόροις Ἀρκάσιν, Id est, *Deponebatur apud finitimos Arcadas.* Vnde factum vt eos sæpe hostes pro amicis haberent. Quod idem docet ita scribens; εἶτα πολεμίους αὐτοὺς ἔχον ἀντὶ φίλων, ὅπως ἀνυπεύθυνον τὸ ἄπιστον διὰ τὴν ἔχθραν γένηται. Deinde in templis etiam sæpe reponi aurum solebat, tanquam in Deorum custodia. Ita idem Posidonius aurum & argentum quod prius Lacedæmone fuerat, Apollini Delphico commissum ait. Sic enim scribit: τῷ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλωνι τὸν πρότερον ἐν τῇ Λακεδαίμονι χρυσὸν καὶ ἄργυρον ἱστορεῦσιν ἀνατεθῆναι, Id est, *Apollini, qui Delphis est, memoriæ prodiderunt aurum & argentum, quod antea fuerat Lacedæmone, consecratum.* Quod ego quidem non minus custodię causa, quam venerationis & cultus factum à Lacedæmoniis existimo, ne quis id huc tantum referat. Etenim alibi etiam aurum atque argentum in templis condebatur. Sicut in Brasidæ & Acanthiorum thesauro, reposuisse fertur Lysander triremem ex auro & ebore, itémq; alia, vt scribit Plutarchus in Lysandro. Nam ornatus & cultus causa, vt nullum aurum publicè in templis Spartę extabat: ita vix eam ob causam alibi statuerunt. Neque item prædas, quas olim fecerunt ex Persicis & aliis.

Vnde sumptus bellorum sine ærario suppeterent.

Pecunia publica olim à Lacedæmonijs seruata. Apud finitimos.

Vel in templis.

Prædas egisse Lacedæm. & ex iis opera publica.

aliis bellis ingentes, contemſiſſe & poſthabuiſſe credendum, quum conſtet etiam in opera publica ex iis impenſas factas. Vnde porticus Perſica, quæ ex Perſarum manubiis extructa, de qua Pauſanias Laconicis. Hæc antiquitus in eum modum fiebant, quibus videtur quodammodo fraus facta legi Lycurgi.

Porticus Perſica cur dicta Spartæ.

Verùm poſtea nihil tale neceſſe. Nam tandem pecunia publicè in ciuitatem recepta, ſciſcente hoc populo. Quam perniciem omnes acceptam referunt Lyſandro, qui poſt captas Athenas inde ingentem vim pecuniæ, auri & argenti aduexit. Quamuis ægrè initio admiſſa & tolerata, horreſcentibus vim auri & denunciantibus teſtato prudentiſſimis quibuſque ipſis Ephoris, illud repudiandum. Qui rem idcirco ad concilium retulerunt. In quo ſententiam quidam dixit, ſiue ſchiraphidas, ſeu is Phlogidas fuit, non recipiendam in vrbem monetam auream & argēteam. Quæ tamen ſententia non obtinuit, intercedentibus & inſtantibus neceſſariis Lyſandri, vt pecunia retineretur. Itaque decretum factum, vt in vſum quidem publicum admitterēt nummos aureos & argēteos: ſi quis autem poſſidere compertus eſſet priuatim, id ei vt capitale eſſet. Quamuis hoc decretum poſtea priuatis cupiditatibus labefactatum, vt fieri conſentaneum. Nam quum publicè æſtimationē & dignitatem conſecuta eſſet, non ſolùm in ærarium pecunia ingens cumulata: ſed priuati opes ſuſpiciebant, auríque & argenti copiam ampliſſimam quærebant. Vnde opes eorum Plato Alcibiade ſcribit tantas fuiſſe, vt longè ſuperârint Athenienſes & quoſuis, agris, mancipiis, equis & aliis pecoribus. Ac deinde tantum etiam auri & argenti eis tribuit, quantum vix in tota Græcia. Qua de re eius verba ita habent: χρυσίον καὶ ἀργύριον οὐκ ἔστιν ἐν πᾶσιν ἕλλησιν ὅσον ἐν λακεδαίμονι ἰδίᾳ. Πολλὰς γὰρ γενεὰς εἰσέρχεται μὲν αὐτὸς ἐξ ἁπάντων τῶν ἑλλήνων, πολλάκις δὲ καὶ βαρβάρων· ἐξέρχεται δὲ οὐδαμόσε, Id eſt, *Auri & argenti tantum non eſt in tota Græcia, quantum priuatim Lacedæmone. Nam à multis iam ſeculis importatur ex omnibus Græcorum regionibus, atque ſæpe etiam Barbarorum: exportatur vero nuſquam.* Vnde & ſcitè grauiſſimus Philoſophus huc accommodat fabulam Æſopicam de Leone & vulpe, quod auri veſtigia appareant Spartam verſus ducentia & ſpectantia, non autem conſpicua ſint veſtigia eius,

Pecunia in ærarium Spartæ quando recepta.

Opes Lacedæmoniorum quantæ.

inde egredientis & exeuntis. Quæ fabula elegãter etiam deſcripta ab Horatio. Quod neceſſe fuiſſe ita euenire, admiſſo ſemel in publicum auro & argento diſputat eleganter Plutarchus Lyſandro. Ad hunc ergo modum pecunia publica primum cœpit condi & coaceruari Lacedæmone. Fuit autem ærarium ſub Ephororum cura, ſiue quod ij Rempub. in ſua haberent poteſtate, ſiue quod ad eorum manus peruenit initio pecunia Athenis miſſa. Iis itaque reddebatur ratio pecuniæ in publicum inferendæ. Vnde Gylippus ſacculos nummorum à Lyſandro Spartam miſſorum Ephoris exhibet. Qui tamen prius ſuturis in fundo apertis, aliquam vim auri & argenti ex vnoquoque ſurripuit, & ſacculos denuo conſuit, neſcius libellum in ſingulis additum. Tum ſacculos tradens Ephoris oſtendit ſignatos. Illi autem inito numero ſecundum indices, inuenientes diſcrepare ſummam, ſuſpenſi & dubij, moniti ſunt à ſeruo Gylippi, tanquam per ænigma, ſub Ceranico multas cubare noctuas. Quò intellexerunt ſub tegulis domus pecunias abſconditas. κεραμικὸς enim non ſolum via Athenis; ſed κέρασμὸς tectum ſeu tegula. Et nummi Athenienſium id temporis noctua fere ſignati. Quam ob fraudem atque furtum Gylippus, quondam ex Sicilia dux rebus geſtis inſignis, exilio multatus eſt. Si itaque pecuniæ ab Ephoris in publicum illatę, haud dubiè per eoſdem depromebatur. Itaque legimus Ducibus ad mercenarios conducendos, & alios vſus, pecuniam ab Ephoris traditam, vt & aliâs ducibus apud exteros verſantibus ab Ephoris miſſa pecunia. vtriuſque paſſim ſuppetunt teſtimonia, apud Thucydidem, Xenophontem & alios. Atque hactenus de ærario.

Aerariũ ſub Ephororũ cura.

Gylippi fraus in ſurripiendis nũmis, ſerui indicio detecta.

Pecunia publica Ephoris commiſſa ab iiſdem depromebatur.

CAPVT III.

De bello Lacedæmoniorum in genere.

OStendimus aliquatenus quale publicum onus tributorum fuerit: iam de altero, videlicet militiæ onere, paucis agemus. Ac prius hoc capite in genere de bello diſputandum: Poſtea verò, quia bellum duplex, aliud videlicet terreſtre, aliud maritimum, ſeorſum de vtroque eorum diſſeremus.

De bello in genere.

Excelluiſſe autem Lacedęmonios præ omnibus gentibus, rei militaris

Lacedæmoniorum rei militaris peritia.

militaris peritia, ea verò constans omnium gentium ac scriptorum fuit sententia. Itaque Reges etiam barbari, aliique potentissimi populi, ab eis suppetias aduersus hostes sæpe flagitarunt: vt Crœsus Lydorum rex, Ægypti reges complures, Cyrus minor & alij. Item populi multi, Siculi, Cyrenæi, Thraces, Carthaginenses, & plures. Vt mittam iam inter Græcos quamplurimos, qui plerumque vt bellis affligebantur, ad Lacedæmonios auxilij causa confugiebant. Neque hoc solùm, sed inter ipsos Græcos tanta de Lacedæmoniis existimatio, vt communibus totius Græciæ bellis, principatus semper penes eos esset, & summum eis imperium deferretur. Quare à Xenophonte initio lib. III. Hellenicôn, dicuntur πάσης τῆς ἑλλάδος προστάται. Sicut etiam à Demosthene eodem elogio ornantur. Ita bello Medico Xerxis Lacedæmonij duces Græcorum omnium extitere, terra quidem Pausanias, mari Eurybiades. Qua de re sic scribit Thucydides libro I. οἱ λακεδαιμόνιοι τῶν ξυμπολεμησάντων ἑλλήνων ἡγήσαντο, δυνάμει προὔχοντες. Atque hanc gloriam sibi contra summos quoque Reges vendicarunt, recusantes aliorum imperium pati, vel quum maximè auxilij egerent. Vti quum ad Gelonem Siciliæ tyrannum missi essent, qui petituri aduersus barbarum auxilium, quando is ea conditione promittebat, si bello eum præficerent, recusarunt hoc Lacedæmonij, carituri potius ipsius ope, quam vt ei subesse sustinerent, vt scribit Herodotus libro septimo. Sicut nec tulerunt subdi Alexandro Philippi filio, quum is à reliquis Græcis declaratus esset Imperator aduersus Darium. Vnde & ipse vicissim in trophæis nominatim Lacedæmonios exclusit, quum ita in eis scriberet, Alexander & Græci præter Lacedæmonios, vt videre est apud Plutarchum vita Alexandri, & Arrianum lib. I. de gestis Alexandri. Vnde facilè apparet in gratiam Atheniensium Isocratem Panegyrico magis scripsisse, quam quod reuera ita haberet, quod dicit Lacedæmoniorum ψευδῆ λόγον, ὡς ἔστιν αὐτοῖς ἡγεῖσθαι πάτριον. Nam indubitatum hoc, eos semper præfuisse, vtpote præcellentiores omnibus gentibus rebus bellicis. Sicut testatur pluribus in locis Plato, nec tacuit ipse Isocrates. Ideo enim Archidamus de Lacedæmoniorum in re

Principatus eis ob belli peritiam inter Græcos delatus.

Lacedæmonij aliorum imperij impatientes.

militari peritia, ita loquens ab eo introducitur, vt ſuis tribuere auſit ſine contradictione præ aliis hanc laudem. Verba eius hæc ſunt, vbi hac de re agens in Archidamo ait: οὐδεὶς τολμήσειεν ἀντειπεῖν, ὡς οὐ τὴν μὲν ἐμπειρίαν μᾶλλον ἢ τὴν ἄλλων ἔχομεν. Atque idem etiam oratione περὶ ζεύγους, ita eos ait excellere in re militari, vt eam artem alios docere poſſint. Sed hoc tamen potiſſimum de bellis terreſtribus accipiendum. Nam rei naualis peritia Athenienſibus magis tribuenda, conſentiente omnium iudicio. Ideóque maris principatus etiam iis, quàm Lacedæmoniis conuenientior. Qua de re prolixa eſt diſputatio apud Iſocratem in Panegyrico, vbi inter alia ait ita Athenas excellere maritimis bellis, vt nulla gens in terreſtribus ei poſſit exæquari. Verba eius initio diſputationis, in qua fere tota oratio conſumitur, hæc ſunt: οὐδεὶς ἂν ἑτέραν πόλιν ἐπιδείξειε τοσοῦτον ἐν τῷ πολέμῳ τῷ κατὰ γῆν ὑπερέχουσαν, ὅσον τὴν ἡμετέραν ἐν τοῖς κινδύνοις τοῖς κατὰ θάλατταν διαφέρουσαν, Id eſt, *Nemo vrbem vllam oſtendet, quæ terreſtri bello tantum valeat, quantum noſtra ciuitas naualibus pugnis excellit.* Ac de eodem elegantiſſima eſt Proclis Philaſij oratio apud Xenophontem lib. VII. Hellenicôn. Vbi inter alia ait decretum Athenis à Senatu factum, vt maris principatus Athenienſibus, terræ Lacedæmoniis attribueretur. Cuius verba hæc inibi referuntur: τῇ μὲν οὖν βουλῇ προβεβούλευται, ὑμετέραν μὲν εἶναι τὴν κατὰ θάλατταν, Λακεδαιμονίων δὲ τὴν κατὰ γῆν, ſcilicet ἡγεμονίαν. Vbi poſtea redduntur rationes vtriuſque ſufficientes, inter quas & hæc, quod feliciores terra Lacedæmonij, mari Athenienſes. Quibus conſentit & Diodorus Siculus lib. XI. vbi ſcribit Lacedæmonios πρὸς τοὺς ἐν ταῖς ναυσὶν ἀγῶνας ἀφυεστάτους, tanquam natura fuerint minus comparati ad res maritimas. Vnde inuerſa & immutata fortuna ait factum Thucydides lib. IV. vt contraria de vtriſque eſſet opinio. Nam de Athenienſibus ait, quum maritimi eſſent ἠπειρώτας factos eſſe, καὶ τὰ πεζὰ κρατίστους. De Lacedæmoniis quum mediterranei eſſent, redditos θαλασσίους καὶ ταῖς ναυσὶ πλεῖστον προέχειν. Sic enim locum exponit Græcus ſcholiaſtes. Atque ita eum intelligendum eſſe, docet & Diodorus Siculus lib. XII. de hac ipſa re elegantiſſimis verbis ſcribens. Hoc itaque quum ita haberet, vt imperium terreſtre Lacedæmonij, maritimum

Athenienſes rei naualis peritia reliquis Græcis inſigniores.

Inter Lacedæmonios

mum ſibi Athenienſes vindicarent, nunquam deſtitit eſſe inter vtroſque æmulatio,& pro principatu contentio. Quod Iſocrates Panegyrico perſpicuè & apertè teſtatur,vbi de principatu agit ita inquiens: ἀεὶ μὲν οὖν οἵ θ' ἡμέτεροι πρόγονοι καὶ λακεδαιμόνιοι, φιλοτίμως πρὸς ἀλλήλους εἶχον, Id eſt, *Semper maiores noſtri & Lacedæmonij æmuli inuicem gloriæ extiterunt.* Qua de re idem περὶ ἀντιδόσεως plura. Nec ceſſauit hęc æmulatio,antequam victi Athenienſes cederent Lacedæmoniis omnem terra & mari principatum. Quod ita eſſe docet Xenophon lib. VI. Anabaſeos Cyri, ex ſua perſona hæc verba faciens: ὁρῶ ὅτι καὶ τῇ πατρίδι μοῦ οὐ πρόσθεν ἐπαύσαντο πολεμοῦντες, πρὶν ἐποίησαν πᾶσαν τὴν πόλιν ὁμολογεῖν, λακεδαιμονίοις καὶ αὐτῶν ἡγεμόνας εἶ). ἐπεὶ δὲ τοῦτο ὡμολόγησαν εὐθὺς ἐπαύσαντο πολεμοῦντες, καὶ οὐκέτι πέρα ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν, Id eſt, *video prius ipſos non feciſſe finem gerendi aduerſus patriam meam bellum, quam vrbem noſtram profiteri coegiſſent, Lacedæmonios ipſorum etiam principes ſeu duces. Quod poſteaquam noſtri faßi ſunt, mox bello finem impoſuerunt, nec deinceps amplius patriam noſtram oppugnarunt.* Hoc autem factum, quum victi à Lyſandro triremes omnes exceptis duodecim amiſiſſent, vt ſcribit. Poſt Xenophõtem Plutarchus Lyſandro. Sed tamen hunc maris principatum vix paucis annis tenuerunt Lacedæmonij. Nam Demoſthenes annorum viginti nouem tantum imperium eorum fuiſſe aſſerit, oratione III. in Philippum. Alij duodecim numerãt. Iſocrates autem Panathenaico vix decem annos ſtatuit. Quos annos quomodocunque numeremus, ſane iis magno ſuo cum detrimento Lacedæmonij imperarunt. Nã tum patria inſtituta mouerunt & conuulſerunt, vt eodem loci Demoſthenes docet, & nos ſupra declarauimus. Poſtea verò maris principatus eis à Conone victoria nauali ad Gnidum parta ademptus eſt, adiuuante Pharnabazo & Euagora Cypri Rege, vt eſt apud Iſocratem in Euagora, item oratione aduerſus Philippũ, & Panathenaico, nec non apud Xenophontem lib. IV. Hellenicôn, & Plutarchum in Artaxerxe. Atque ex eo tempore pariter antecelluerunt ex omnibus Græcis imperium obtinentes, terra Lacedæmonij, mari Athenienſes, concedẽtibus hoc ſibi inuicem vtriſque, nec vllum pro hoc bellum vlterius ſuſceptum. Sed hactenus de principatu, iam de militi-

& Athenienſes perpetua pro principatu contentio.

Quando finita contentio.

Quot annos principatum maris Lacedæmonij tenuerint.

bus eorum in vniuersum, quales ij fuerint disseremus.

Milites Lacedæmoniorum qui fuerint.

Primò itaque exercitum Lacedæmoniorum antiquitus quidem constitisse ex solis Lacedæmoniis existimo. Nam quum nulli adhuc socij essent, & opibus etiam destituerentur, quibus mercenarios conducerent, vt per se omnia bella obirent, necesse erat. Postea verò exercitus variè comparatus, & quatuor quidem diuersis, quum ita opus erat, ad summum conflari solitus est hominum generibus. Nam & Spartani Lacedæmoniique, & socij, & mercenarij, & libertini ipsi militabant. Præter quos adiuncti hisce, qui Dominos comitabantur, serui custodes, aliíque σκευοφόροι, cum impedimentis. Et Lacedæmonij quidem ipsi, quorum dicitur πολιτικὸν στράτευμα apud Xenophontem lib. v. Hellenicôn, & alibi, plerumque pauci numero fuerunt; sicut consentaneum in illa ciuium paucitate. Vnde molestum aliquando sociis, quod illi magna multitudine Lacedæmonios paucos sequi cogerentur. Quod quum sub Agesilao Rege etiam accidisset, demonstrauit ipse non in multitudine, sed in militum præstantia maximum momentum situm esse. Quod quomodo fecerit, suprà diximus. Atque ob hanc eorum paucitatem existimare licet, ignorari eos voluisse vulgò vt plurimum militum numerum. Quamuis Thucydides id referat ad ipsorum patrium silentij institutum. Quum ita lib. v. scribit: τὸ μὲν γὰρ λακεδαιμονίων πλῆθος, διὰ τῆς πολιτείας τὸ κρυπτὸν ἠγνοεῖτο.

Lacedæmonij milites plerunque pauci numero.

Numerus militum Spartanorum ignorabatur.

Qua de causa etiam eluserunt quærentes de numero Spartanorum. Ita Aristo quærẽte quodam quot essent Spartani, Respondit; tot esse, quot arcendis hostibus sufficere possent. Et Agis item roganti cuidam de Spartanorum numero, Respondit: tot esse, vt sufficerent ad profligãdos malos, vt est apud Plutarchum in apophtheg. Horum autem Spartanorum quotquot fuerunt, nulla Reipub. impensa, sed propriis sumtibus militabant, nisi quod posterioribus temporibus ex publico commeatum accipiebant. Quod indicare videtur Plutarchus vita Cleomenis, vbi ait, Antigonum eum degrauasse, quum angustè & difficulter sufficeret ciuibus commeatum præbere. Præterea hi quoque non dimittebantur, priusquam domum reducti essent ab Imperatore. Ita enim historici Thucydides, Xeno-

Milites Lacedæmonij propriis sumptibus militabant.

Non dimittebantur nisi a b Imperatore domum esses reducti.

Xenophon, & alij ſæpe ſcribunt exercitum vrbanum domum reductum.

Socij autem qui συμμαχίδων πόλεων erant, ac σύμμαχοι ſeu βοηθοὶ à Xenophonte dicuntur, plures erant ipſis Lacedæmoniis; ſicut ex ſupra dictis intelligitur, & apertè aliquot locis oſtendit Thucydides, quum ſocios in bello Peloponeſiaco enumerat, & Xenophon lib. IV. Hellenicôn ſocios belli Thebani recenſens. Hi militabant ſumtus ſuppeditante ipſa Repub. ex qua venerāt, ac dimittebantur finita expeditione, nec ab imperatore reducebantur. Quod patet exemplo eorum, quos Ageſilaus aduerſus Thebanos duxerat, qui dimiſſi per ſe domum abierunt, vt eſt apud Xenophontem lib. V. Hellenicon, & alibi ſæpiſſimè. Id tamen haud dubiè cautum, vt ex longinquis expeditionibus, in tuto eos Imperator ſiſteret, quò incolumes ad ſuos reuerterentur. Sicut Ageſilaus ex Aſia, Braſidas ex Thracia, & Gylippus ex Sicilia, milites ſuos patriæ reſtituerunt.

Socij Lacedæmoniorū quos βοηθοὺς dicebant qui fuerint.

Quibus ſumptibus militarint, & quomodo dimiſſi.

Porro mercenarij, quos ξενικοὺς vel ξενικὰς στρατιὰς cum Xenophonte vocamus, tandē etiam à Lacedæmoniis conducti, quum bella vel longinqua vel tranſmarina gerenda. Atque ad horum ſtipendium domo pecunia aſportabatur. Itaque apud Xenophontem lib. V. Hellenicôn ſcribitur, Cleombrotum pecunias quas domo ſecū attulerat Sphodriæ tradidiſſe τοὺς ξενικοὺς προσμισθοῦσθαι, Id eſt, *ad conducendos mercenarios*. Et aliquando pecunias ſocij ob hanc cauſam conferebant.

Mercenarij milites à Lacedæmoniis conducti.

Stipendia vnde ipſis allata.

Poſtremo quod νεοδαμώδεις ſeu libertini, etiam militarint, ſupra oſtendimus, quum de iis lib. I. egimus. Idémque de ſpuriis qui νόθοι Σπαρτιατῶν, & hoſpitibus qui ξένοι τρόφιμοι dicti, teſtatur Xenophon lib. V. Hellenicôn, vbi eos ſponte ait ſecutos Ageſipolidem aduerſus Olynthios. Atq; ex hiſce legitimis militibus conſtabant exercitus.

Alij qui Lacedæmoniis militarunt.

Helotes autem & ſerui, qui ſequebātur partim Dominorum in ipſa acie cuſtodes erant, partim in impedimentis ſarcinas militares ſeruabant. Nam prælio aduerſus Mardonium ſcribit Herodotus lib. IX. Septem ſeruos circa quemlibet Spartiatarum in acie collocatos fuiſſe ad corporis cuſtodiam. Quorum quum eſſent quinque millia, fuiſſe ait ſeruos ad triginta quinq; millia.

Helotes & ſerui quomodo cum Lacedæmoniis militarint.

Quod etiam testatur Plutarchus Aristide. Qui tamen numerus seruorum an perpetuus fuerit, non constat. Seruos certè longè plurimos semper exercitum comitatos non dubium. Atque hęc in vniuersum de exercitu, sed quæ præterea ad Lacedæmonios peculiariter pertinent, in sequentibus videbimus.

Quibus armis Spartani vsi.

Cæterum arma, quibus Spartani vsi tam multa præclara gesserunt, qualia fuerint consideratione nostra non indignum est, vt eò magis virtus ipsorum elucescat. Nam armis in primis Sparta commendata, tanquam iis potissimum excelluerit. Seneca suasoria II. *Omnibus sua decora sunt: Athenæ eloquentia inclytæ sunt, Thebæ sacris, Sparta armis.* Atque eadem de causa, Claudiano dicitur armipotens Lacedæmon. Inuenio autem præcipuè vsitata eis fuisse hęc arma, quę sunt, gladius, hasta, galea & clipeus. Quorum gladius, hasta & galea vsque adeò propria Lacedæmoniorum, vt ab eis hæc inuenta esse, affirmare non dubitârit Plinius naturalis Historiæ lib. VII. cap. LVI. Et Xenophon lib III. Memorabilium, ita eos clipeis & hastis præstare ait, vt nec bellicosissimi Thraces aduersus eos hisce armis instructos, pugnare ausint.

Ea sunt hasta, gladius galea & clipeus.

Gladij Lacedæmoniorum quales fuerint.

Ac gladij quidem Lacedæmoniorum, qui ξυίναι dicti, vt scribit Pollux, vel ξυήλαι, vt Xenophon, tum incurui, tum & breues fuere, præter reliquorum Græcorum consuetudinem. Cuius causam hanc reddidit Antalcidas. Nam quærenti cur in bello gladiis breuibus vterentur Spartani, Respōdit: quod comminus in hostem pugnarēt, vt ait Plutarchus apophtheg. Quare etiam quum quidam gladios eorum derideret, ac diceret circulatores in theatris facilè eos deuoraturos, Respondit Agis Rex: *Atqui hisce, inquit, nos gladiolis benè attingimus hostes,* vt auctor Plutarchus Lycurgo & apophthegmatis.

Causa cur tales gladios Lacedæmonij habuerint.

Hasta Lacedæm.

Hasta autem fuisse videtur iustæ longitudinis, & in ea non parum fiduciæ. Itaque Agesilaus interrogatus, quo vsque fines Laconicæ pertingerent: hastam vibrans inquit, quousque hæc peruenerit. Item Archidamus rogatus quantum regionis Spartani possiderent, Ait, quo vsque hasta pertingimus. Plutarchus apophtheg.

Galea.

Galea deinde ipsis erat, quam proprij corporis causa quilibet gestabat.

geſtabat. Quare illam amittere ſine ignominia erat, quum clipei amiſſio cum ignominia eſſet coniuncta, vt eſt in apophtheg. Demarati apud Plutarchum.

Clipei Lacedæm. ex ære.

Scuta autem ſeu clipeos, quos propter communem ordinem ferebant, ex ære fabricatas habebant. Nam Xenophon de Repub. Lacedæm. στολὴν φοινικίδα, καὶ χαλκῆν ἀσπίδα eis tribuit. In hiſce inſcripta Symbola ſeu teſſerę, quibus agnoſci inuicem milites poterant; prima videlicet gentis cuiuſque litera. Ita Lacedæmonij Λ. Argiui A, Sicyoni Σ, vt indicare videtur Xenophon lib. IV. Hellenicôn, agens de Sicyoniis. Præterea etiam in clipeis inſignia addebantur. Itaque quidam muſca clipeum inſigniens, quæ non excedebat viuæ muſcæ quantitatem, quum derideretur à nonnullis, dicentibus latēdi cauſa hoc factum, Reſpondit: Imo, inquit, vt agnoſcar. Tam propè enim ad hoſtes accedo, vt cernere poſſint inſignis mei quantitatem Et hæc quidem pręcipua ipſorum arma.

Teſſeræ in clipeis inſcriptæ.

Et inſignia addebātur.

Machinæ bellicæ Spartanis inuſitatæ.

Machinæ aûtem bellicæ, & tormenta murorum, aliáque huiuſmodi illis inuſitata, vtpote ignaris murorum oppugnandorum. Quare quum tormentum Catapultæ videret Archidamus, tum primum ex Sicilia allatum, exclamauit: Hercules periit viri virtus. Atque hæc de armis.

Cauſæ ob quas bella ſuſceperunt Lacedæmonij.

Poſtremo verò quibus de cauſis bella gerere ſoliti Lacedæmonij, quæ ipſis fuerunt frequentiſſima, non difficulter ex bellorum hiſtoriis colligi poterit.

Ad imperia iniuſta, & tyrannos euertendos.

Ac primùm quidem bellis ſuis id conabantur, vt imperia iniuſta euerterent, ac tyrannos deiicerēt. Nam ſicut ipſorum Reſpub. inde vſque ab initio à tyrãnis libera: ita & ipſis non placuit tyrannos vlli Reipub. dominari. Quare Thucydides lib. I. ſcribit ἀτυράννευτον fuiſſe Lacedæmona, & tyrannos Athenienſium & alios ait ab eis pulſos: οἵ τε (inquit) Ἀθηναίων τύραννοι, καὶ ἐκ τῆς ἄλλης ἑλλάδος ἐπὶ πολὺ καὶ πρὶν τυραννευθείσης, οἱ πλεῖστοι καὶ τελευταῖοι, πλὴν τῶν ἐν σικελίᾳ, ὑπὸ λακεδαιμονίων κατελύθησαν. Id eſt, *Athenienſium tyranni, & reliquæ ferè Græciæ, quæ quam maximè & antea quidem tyrannide oppreſſa erat, plurimi & poſtremi, exceptis iis qui in Sicilia denominabantur à Lacedæmoniis deiecti ſunt.*

Ad vlciſcendas iniurias ſibi vel ſociis allatas.

Deinde complura ab ipſis bella ſuſcepta, ad vlciſcendum in-

iurias sibi vel sociis illatas. Quę causa latè patebat. Nam hoc nomine vindicabatur fœderatorum perfidia, & exules in patriam restituebantur, res ablatæ repetebantur, damnum illatum resarciri petebatur, & alia multa quærebantur. Ac in his plerumque non vltra iniuriæ modum processit pœna: sed post sumptum de sontibus supplicium, seruati plerunque innoxij. Ita Polydorus potitus victoria de Argiuis, ea contentus vrbem in seruitutem redigere recusauit. Et Cleomenes suadentibus aliquibus, vt Argos deleret, non consensit tam graui vindictæ, sed respondit: nequaquam eam vrbem delendam, quæ iuuenes ipsorum exerceret, vt refert Plutarchus in eorũ apophtheg. Postea in his tamen bellis vindicta aliquando videtur grauior, quàm offensa. Nam Messene euersa est, graui nimis in fraternam & cognatam gentem animaduersione. Muri Atheniensium diruti, populúsque oppressus, quorum merita tum in Lacedæmonios, tum in vniuersam Græciam fuerunt æterna memoria dignissima. Eodémque modo aliâs factum.

Pœnæ modus adhibitus.

Licet aliquãdo grauior vindicta quàm offensa.

Ad ferendum oppressis auxiliũ.

Tertiò nec rarò pugnarunt, inuitati ad ferendum oppressis auxilium. Nam quantum in ipsis erat, supplices vix repudiarunt, sed voluerunt omnes Respub. liberas. Ita bellum Asiaticum pro Græcis à seruitute Persica liberandis susceptum, aliáq; pro aliis multis. Etsi hac in parte non satis sincera & integra eorum fides posterioribus temporibus. Qua in re peccauit præ aliis fœdè Lysander, homo fortunatus, sed fluxæ fidei, qui non veritus dicere, pueros talis, viros iuramentis decipiendos: Et vbi non sufficeret Leonina Herculis, de vulpina esse assuendum. Vnde & Comicus Theopompus Lacedęmonios cauponibus comparat, quòd postquam potum suauissimum gustandum præbuissent libertatis, acetum mox infunderent. Atque hanc ob causam sæpè infeliciter pugnarunt, vindicantibus sacramenti temerè violati religionem Diis. Quod & exprobratum iis à Pythia, vt testatur Plutarchus in quæstionibus Romanis. Ita quum Cadmeis contra iurisiurandi fidem retenta esset, suscitatum est bellum Thebanum, quo huius perfidiæ & aliorum delictorum graues pœnas dederunt Lacedæmonij: vt vitia Lacedæmoniorum etiam non prorsus prætereamus.

Lysandri mala fides.

Lacedæmonij infidi, sæpe puniti.

Postremò

Postremò nec pauca bella ex æmulatione suscepta, etsi quæsito aliunde prætextu, vt contra Messenios, Argiuos, Arcadas, Athenienses, Thebanos, Achæos & alios. Sed prolixum esset omnes bellorum causas inquirere, nec de his idem potest esse omnium iudicium: sicut neque auctoribus semper de veris causis constitit, qui historias ipsorum scriptis prodiderunt. *Ex æmulatione.*

CAPVT IV.

De bellis terrestribus.

QVandoquidem gloria militaris Lacedæmoniorum potissimum in bellis quæ terra gerebantur, sita erat, vt diximus, conuenit vt de iis paulò luculentius pertractemus. Quod tametsi non caret difficultate, tamen operam dabimus, vt hæc quatuor, quam fieri poterit, planissimè declaremus, videlicet qui præfuerint & gubernarint in exercitu, quomodo distribui soli-tus exercitus, qua ratione ducebatur & ad pugnam instruebatur, ac quo pacto tandem domum reduci consueuerit. *In bellis terrestribus Lacedæmoniorum gloria præcipua.* *Quatuor in bellorum administratione obseruata à Lacedæmoniis.*

Primum itaque hoc constat, placuisse semper Lacedæmoniis in bello vnum præesse, qui si totus educeretur exercitus, Rex erat, aut Prodicus seu tutor Regius, quum Rex ipse minor ætate: Aut si pars quędam, vel exercitus minor aliquò mitteretur, alius quidam dux, sed & is vnus ac plerumque ex Heraclidis. Nam Monarchiam in bellis semper eos vsurpasse, sicut & Carthaginenses, testis præter alios Isocrates Nicocle, vbi ita ait: χαρχηδονίοις καὶ λακεδαιμονίοις τοὺς ἄριστα τῶν ἑλλήνων πολιτευομένους, οἴκοι μὲν ὀλιγαρχουμένους, παρὰ δὲ τὸν πόλεμον βασιλευομένους. Quare etiam aliquando Lex lata, ne vterque Rex cum exercitu exiret, ne videlicet duo essent diuersi Imperatores, qui vindicarent sibi summam potestatem. Quod non poterat sine Reipub. pernicie abire. Quæ lex tum primum lata, quum Demaratus simul exercitum eduxisset, & Cleomenes. Ita enim scribit Herodotus lib. V. ἐτέθη νόμος ἐν σπάρτῃ, μὴ ἐξεῖναι ἕπεσθαι ἀμφοτέρους τοὺς βασιλῆας, ἐξιούσης τῆς στρατιῆς, Id est, *Lex Spartæ lata prodeunte exercitu, non licere vtrumque Regem comitari.* Sed contra legem hanc tamen fiebat, quum res postularet, & requireret ita necessitas. Sicut Plistonax, quum bellum Agis gereret aduersus Argiuos & Mantinenses, *1. Vnus in bello dux, & is Aut Rex, aut Prodicus. Aut dux plerunque ex Heraclidis.*

duxit & ipse copias ex senioribus & iunioribus conscriptas, vt testatur Thucydides lib. v. Porro qui ita præerat exercitui Imperator βάγος dicebatur, proprio Lacedæmoniorum vocabulo, vt ait Hesychius: etsi etiam Dux quiuis is intelligendus est. Sed quod Rex vt plurimum Imperator, id verò omnes ferè historiæ Græcorum ostendunt, & lege hoc constitutum à Lycurgo scribit Xenophon de Republic. Lacedæmoniorum. Rarius autem Prodicus hoc tam augustum munus gerebat. Ex Prodicis tamen fuit Lycurgus, vt ait Plutarchus, qui quum tutor Charilai esset, munere Imperatorio functus est. Sicut & Pausanias tutor Pleistarchi erat, quum contra Persas pugnaret, vt testatur Herodotus, Thucydides, Plutarchus, Æmylius Probus, & alij. Et Aristodemus Agesipolidis tutor, Imperator fuit, vt scribit Xenophon Hellenicôn lib. IV.

βάγος nomen eius qui præerat exercitui.

Adiungebãtur autem Regi Imperatori, tum ex Ephoris quidam, tum aliquando consiliarij, præterea & alij custodiæ causa. Ac duos Ephoros ex more Regibus attribui solitos ad bella euntibus, docet Xenophon lib. II. Hellenicôn: ὥσπερ νομίζεται (inquit) ξὺν βασιλεῖ δύο τῶν ἐφόρων συστρατεύεσθαι, καὶ πότε παρῆν οὗτός τε καὶ ἄλλος, Id est, *sicuti positum in more est, vt duo Ephori cum Rege in expeditionibus sint: ita tum aderat hic* (Nauclidas) *& alius.* Itémque consiliarij etiam adiuncti Regi, præter eos qui officia militaria gerebant. Ita Agidi ex lege decem numero attributi. Quæ lex tamen antiqua non erat, quippe tum lata, quum Agis imprudenter iudicatus est inducias cum Argiuis pepigisse, habens opportunitatem summam rei benè gerendæ. Nam ea de causa decem ipsi adiuncti consiliarij, sine quibus non licebat educere exercitum. Sed ea Lex an postea semper eodem modo obtinuerit, non reperio. Consiliarios tamen semper Regibus adhibitos, exinde verisimile est. Etsi aliis Regibus, bellis quibusdam periculosioribus & longinquioribus, plures adiunctos legimus. Nam Agesilaus obtinuit sciscente populo triginta consiliarios, quum in Asiam exercitum duceret, vt scribit Xenophon, & Plutarchus in Agesilao. Atque ad eundem modum postea etiam additi Agesipolidi consiliarij triginta, sicut antea Agesilao, vt idem Xenophon ait Hellenicôn lib. v. Quod ob iuuenilem eius ætatem fa-

Regibus aut Ducibus euntibus ad bella qui attribui solerẽt, alias plures, alias pauciores.

ctum

ctum satis apparet. Prӕter hos ante Regem collocabatur in acie, qui victor coronam in sacris certaminibus meruerat. Nam eum comitem belli semper Rex habebat. Plutarchus Lycurgo: ἐχώρει ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοὺς πολεμίους, ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ στεφανίτην ἀγῶνα νενικηκότα, Id est, *Ibat Rex in hostem comitem trahens victorem coronati certaminis.* Vnde est, quod de quodam victore cõmemoratur. Nam Lacedæmonius quidam quum offerretur ei olympiis grandis pecunia, non accepit eam: sed vt magno labore superauit aduersarium lucta, & quispiam ei diceret, Quò tibi hæc Lacon victoria? Occurrit ei subridens: *Ante Regem in acie consistens cum hostibus decertabo.* Deinde stipabãt Regem perpetui comites trecenti illi, qui equites dicti, sicut celeres Romulum semper circumstabant, vt ait Dionysius. Id quod docet Thucydides lib. v. narrans de impressione in Argiuos, quam scribit factam præcipuè ab ea parte, vbi Rex Agis erat & trecenti circa ipsum, qui equites dicti; ἧπερ (inquit) ὁ βασιλεὺς Ἆγις ἦν, καὶ περὶ αὐτὸν οἱ τριακόσιοι ἱππῆς καλούμενοι. Cæterũ Regum illud in bello imperium, non latius se extendit, quàm ad vnum exercitum, idque potissimum terrestrem. Raró enim classi Rex præficiebatur, ídque quum fiebat, ei soli imperabat, non exercitui terrestri. Nam vni ex omnibus Agesilao, imperium terrestre & maritimum simul delatum. Ita enim Plutarchus de Agesilao in eius vita scribit: καθ' ὁδὸν ὢν σκυτάλην δέχεται παρὰ τῶν οἴκοι τελῶν, κελεύουσαν αὐτὸν ἄρχειν ἅμα καὶ τοῦ ναυτικοῦ. τοῦτο μόνον πάντων ὑπῆρξεν Ἀγησιλάῳ, Id est, *In itinere quum esset, accepit à magistratibus vrbanis Scytalam, qua iubebatur classis imperium suscipere. Quod vni omnium Agesilao delatum.* Fuit autem summa & absoluta Regis in bello potestas, quum domi esset adstricta & obnoxia. Itaque de Leotychide ait Herodotus lib. VI. quod illi imperatorem agẽti aduersus Thessalos, licuerit omnia agere: παρεὸν δέ οἱ (inquit) ὑποχείρια πάντα ποιήσασθαι. Et Thucydides lib. v. Lege indicat ita sancitum fuisse, vt ab Rege omnibus imperaretur. Ita enim de Agide exercitum turbatum restituente scribit: εὐθὺς ὑπὸ σπουδῆς καθίσταντο ἐς κόσμον τὸν ἑαυτῶν, Ἄγιδος τοῦ βασιλέως ἕκαστα ἐξηγουμένου κατὰ τὸν νόμον. βασιλέως γὰρ ἄγοντος ὑπ' ἐκείνου πάντα ἄρχεται, Id est, *Statim accelerando in suo quisque loco constiterunt, Agide omnia ducis munera obeunte, vt Lex iubet.*

Regum in bellis alij comites.

Item alij comites.

Regum in bello imperium quàm latè patuerit.

Regum in bellis quæ potestas.

Quum enim Rex est Dux exercitus, cuncta eius imperio subsunt. Itaque patet Regi Imperatori subiectos reliquos fuisse omnes, quicunque vel peditibus vel equitibus aliqua cum potestate præerant. Inter quos ipsos tamen certus ordo, ita vt semper aliqui inferiores superioribus parerent. Nam σχεδὸν ἅπαν τὸ τῶν Λακεδαιμονίων στρατόπεδον, ἄρχοντες ἀρχόντων εἰσί, ait Thucydides. Ita vt totus exercitus nihil aliud videretur, quam superiorum quorundam in inferiores imperium, & militantes ferè omnes duces ducum. E-

Alij exercitus terrestris præfecti.

rant autem post Regem hi exercitus terrestris præfecti, videlicet Polemarchi, Lochagogi, Pentecosteres, Enomotarchæ. Quos eadem serie enumeratos Thucydides scribit Regi ita obsequentes, vt per Polemarchos ad Lochagogos, per hos ad Pentecosteras, ab iis ad Enomotarchas, atque ita per eos ad singulos in Enomotia constitutos, quid iuberet & fieri vellet, enunciaret. Sed quę muneris ratio, & quot militibus singuli pręfuerint, tum rectius intelligi poterit, quum de exercitus terrestris diuisione egerimus. Itaque ad hanc iam declarandam accedamus.

2. In quas partes distribui soleret exercitus.

Mora quid Lacedæm. fuerit.

Reperio autem in has potissimum partes tributum fuisse exercitum, quæ sunt Mora, Lochos, Pentecostys & Enomotia. Μόρα autem, quod vocabulum Glossarij auctor interpretari latinè non nouit, sed tãtum Moram vertit, quod ipsorum Lacedæmoniorum propriè fuerit, docet Pollux lib. 1. & Hesychius onomastico, ita scribens: παρὰ γὰρ Λακεδαιμονίοις οἱ πάτελοι λόχοι μόρα αὖθις ὀνομασθέντες: ita enim legendum censeo. Eodémque modo Harpocration Lexico duodecim Rhetorum, vbi de Moris ait, quod συντάγματά τινα Λακωνικὰ οὕτω καλεῖται. Qui & postea ex Aristotele addit, ὡς εἰσὶ μοῖραι ὠνομασμέναι, καὶ διῄρηνται εἰς τὰς μόρας Λακεδαιμόνιοι πάντες, id est, *quod moræ sint certæ quædam partes, & quod in moras omnes Lacedæmonij distribuebantur.* Vnde μόραι opponuntur συμμάχοις apud Xenophõtem initio v 1. Hellenicôn.

Moræ quot fuerint.

Quot autem exercitus cuiusque μόραι fuerint, nemo tradit, nec puto fuisse semper eundem numerum, sed pro vt exercitus vrbanus maior vel minor: ita haud dubiè μόραι plures vel pauciores. Nam quod apud Xenophontem scribitur de Repub. Lacedæmoniorum sex esse μόρας, quum ait, ὅτῳ γε μὴν κατεσκευασμένων μόρας μ[illegible]λεν ἓξ καὶ ἱππέων καὶ ὁπλιτῶν: id ego referendum

puto

puto ad eam distinctionem, qua domi distributi erant ad militiam per moras seu tribus. Quæ etiam sex numero erant vt suprà retulimus. Alioquin Xenophon ipse docet fuisse aliquando in exercitu pauciores μόρας, vt quum scribit VI. Hellenicôn, Cleombrotum missum auxilio Phocensibus aduersus Thebanos cum quatuor moris. Quod aliâs sæpe factum. Quot autem fuerint milites in vnaquaq; mora, inter auctores non conuenit. De qua dissensione ita scribit Plutarchus in Pelopida: τὴν μόραν ἔφορος μὲν ἄνδρας εἶναι πεντακοσίους φησὶν, καλλισθένης δὲ ἑπτακοσίους, ἄλλοι δέ τινες ἐννεακοσίους, ὧν Πολύβιος ἐστὶν, Id est, *Ephorus moram ait esse quingentorum virorum, Callisthenes septingentorum, alij quidem nongentorum, ex quibus est Polybius.* Quorum ego Ephori sententiæ accedo, vt pote maximè concinnæ. Ac sic mora fuerit initio peditum quadringentorum, quibus additi postea equites centum. Quod tamen haud potuit esse perpetuum aucto vel diminuto ciuium numero, vt idcirco diuersæ istæ auctorum sententiæ simul veræ esse possint, de diuersis intellectæ temporibus. Præerat autem cuilibet moræ Polemarchus vnus. Ita enim Xenophon de Repub. Lacedæmoniorum. ἑκάστη τῶν πολιτικῶν τούτων τῶν μορῶν ἔχει πολέμαρχον ἕνα, Id est, *Quælibet vrbana mora habet vnum Polemarchum.* Quod etiam de moris militaribus intelligendum. Nam idem haud dubiè in bellis Polemarchi, qui & domi. Atq; hic in Regis locum succedebat, si eum occumbere contingeret, vt patet ex lib. IIII. & VI. Hellenicôn Xenophontis, & aliis. Ducebántque aliquando ipsi Polemarchi moras sine alio Imperatore, & sociis cum præsidio aderant. Quorum creberrima exempla. Additus autem Polemarcho tanquam eius legatus, qui dicebatur συμφορεύς. Nam ita peculiariter quosdam vocatos docet nos Xenophon VI. Hellenicôn, vbi ita scribit, καὶ οἱ συμφορεῖς πολεμάρχου καλούμενοι.

Polemarchus vnus cuilibet moræ præfuit.

συμφορεύς Polemarcho additus.

Λόχος autem, quod Gloss. interpretatur Turmam, quarta moræ pars est. Erant enim cuiusque moræ quatuor λόχοι, quamuis alij statuant quinque. Hesychius λόχοι λακεδαιμονίων φησὶ Ἀριστοφάνης τέτταρες. πέντε γάρ εἰσὶν, ὥς φησιν Ἀριστοτέλης. Sed verius est, quatuor antiquitus fuisse. Nam totidem λοχαγωγοὺς seu Turmarum præfectos ait Xenophon esse. Hoc itaque si est, erit λόχος

Λόχος quæ fuerit Lacedæm. exercitus pars.

quilibet centum peditum. Quod ſequentibus rectè conſentit.

Πεντηκοστὺς quæ pars exercitus fuerit.

Πεντηκοστὺς autem λόχου ſeu turmæ pars dimidia. Erant enim octo Pentecoſtyes cuiuſque moræ. Vnde patet Pentecoſtyn quamlibet fuiſſe quinquagenorum militum, quum Lochos erat centum. Quod nomen ipſum etiam indicat. Qui præfecti erant huic numero militum, dicebantur πεντηκοντατῆρες, vt Thucydides, vel πεντηκοστῆρες, vt Xenophon ſcribit. Ac πεντηκοστῆρας tales octo ait Xenophon fuiſſe in qualibet mora.

Ενωμοτία quæ pars Lac. dæm exercitus fuerit.

Ενωμοτία vnde dicta.

Ενωμοτία quod etiam eſt ipſorum Lacedæmoniorum, vt ait Pollux lib. I. Pentecoſtyos pars item dimidia. Nam fuere Enomotiæ in vna quaq; mora ſedecim. Facilè igitur colligitur comprehendiſſe Enomotian vicenos quinos viros, quum Pentecoſtys erat quinquagenum. Dicta ἐνωμοτία à ſacramento inter ſe mutuò, vel ſimul magiſtratui præſtito. Heſychius, ἐνωμοτία τάξις τὶς διὰ σφαγίων ἐνώμοτος. Qui præerant Enomotiis dicebantur ἐνωμοτάρχαι vel ἐνωμόταρχοι Quorum ſedecim fuiſſe ait Xenophon cuiuſque moræ Sed hæc vetuſtiſſima haud dubie diuiſio, quæ non niſi in peditibus initio locum habuit, & ſolis Lacedæmoniis competebat. Poſtea hæc ratio mutata, manentibus iiſdem nominibus, ſicut & legio Romana eiúſq; partes auctæ ſub iiſdem nominibus. Nam equites additi, & auxiliarij etiam centuriati, totiúſq; exercitus alia vſurpata ratio. Quò pertinet haud dubie auctorũ de mora diſſenſio, cuius iam meminimus. Quod vel vnico Thucydidæ loco manifeſtum fieri poteſt. Nam vbi hiſtoricus lib. v. de diſtributione exercitus Lacedæmoniorum agit, primùm moras præterit, quò indicat ſe non de ſolis Lacedæmoniis loqui. Deinde λόχους ſeu Turmas exercitus ſeptem fuiſſe ait, quibus & pòſtea præfectos dat Polemarchos, eis ſuos λόχους attribuens, ita vt λόχοι tum pro moris, & Polemarchi pro Lochagogis fuerint. Poſtea ait cuiuſlibet λόχου ſeu turmæ fuiſſe Pentecoſtyas quatuor, & pentecoſtyos cuiuſque Enomotias itidem quatuor. Enomotiam autem in fronte quatuor in latere octo habuiſſe. Vnde rectè colligit ſcholiaſtes Græcus, Enomotian tum fuiſſe virorum triginta duorum, Pentecoſtyn autem comprehendiſſe viros centum viginti octo, Lochon in vniuerſum quingentis & duodecim conſtitiſſe viris. Ex qua diuiſione

Exercitus ratio mutata poſterioribus temporibus, apud Lacedæmonios.

& enu-

& enumeratione facilè de numero totius exercitus iudicatur. Atque hæc tum in bello exercitus distributio, sicut & aliâs alia. Nam vt prior Xenophontis ad solos Lacedæmonios pertinebat, idque potissimum quando pedites erant, vt diximus: ita hęc posterior & alię huiusmodi ad socios etiam referendæ, qui postea accesserunt. Quorum quum non esse posset idem semper numerus, nec eodem modo distribuere exercitum licebat. Sed de sociis supra aliquid diximus, qui quum adiuncti Lacedæmoniis ipsorum disciplinæ militari parebant, ab iisque discebant, quomodo se gererent. Separati autem, suum quendam ordinem seruabant, qui eius Reipub. erat, vnde venerant. Qua de re hic non est disserendi locus, sed hæc vt dixi ad pedites ferè referenda. *Socij Lacedæmoniorũ ipsorum disciplinæ militari parebant.*

Cæterùm de equitibus Lacedæmoniorum, vt pauca seorsim addamus, hoc in primis notandum, paruum & exiguum fuisse Lacedæmoniis initio equitatum, Quod potissimum robur militiæ in peditibus situm existimarent. Sicut Diodorus Siculus lib XI. testatur, scribẽs eos, περὶ τὰς πεζικὰς δυνάμεις εὖ κατεσκευασμένους. Nam (vt ex Pausaniæ lib. IV. intelligi potest) ad bellum Messenicum vsque raro equitatu vsi sunt, tum reliqui Peloponesij, tum Lacedæmonij. Quod eò factum existimare licet, quia Messenia magis alendis equis idonea, vt ex Platonis verbis supra relatis indicatur: Quum Laconica magis esset montosa & aspera. Deuicta itaque Messenia, quum ad bella extra Peloponesum gerenda adducerẽtur, equis magis opus esse didicerunt. Atque ab eo tempore equos alere haud paruæ curæ fuit. Vnde & Archidamus apud Isocratem gloriatur de præstantibus equis Lacedæmoniorum. Ac videntur demum Lacedæmonij eius artis peritos magistros publicos habuisse, qui iuuenes equitare docerent, dictos ἡνιοχαρέτας. Nam apud Hesychium ita scribitur, ἡνιοχαρέτης διδάσκαλος ἱππικῆς τῶν νέων, λάκωνες. Quò indicat hoc fuisse Lacedæmoniorum vocabulum, quo tales magistros designabant. Nec etiam à fœminis hoc studium neglectum, quarum quædam Cynisca dicta, Archidami Regis filia, prima fœminarum omnium ἱπποτρόφησεν, Id est, *Equos alere instituit*, vt ait Pausanias, quę & in olympiis prima quadrigis vicit. Erant autem equites Lacedęmoniorum præcipuè ex Sciritis, qui partem *Equitatus Lacedæmoniorum qualis.* *Equites Lacedæmoniorum ex Sciritis præcipuè.*

quandam Laconicæ tenebant, quique ab aliis Lacedæmoniis hoc nomine distincti erāt. Sciritis enim sic vsi, quemadmodum Assyrij Hyrcanis. Xenophon lib. IV. Cyropædiæ, vbi scribens Hyrcanos nationem esse rei equestri deditam, postea hęc addit: διὸ καὶ ἐχρῶντο αὐτοῖς οἱ Ἀσσύριοι, ὥσπερ οἱ λακεδαιμόνιοι τοῖς σκιρίταις.

Scirites sinistrum cornu in exercitu tenebant.

Fuit autem horum Sciritarum id peculiare, vt semper sinistrum cornu in exercitu tenerent. Cuius auctor Thucydides lib. v. in hæc verba scribens: τότε δὲ, κέρας μὲν εὐώνυμον σκιρῖται αὐτοῖς καθίσταντο, ἀεὶ ταύτην τὴν τάξιν μόνοι λακεδαιμονίων ἐπὶ σφῶν αὐτῶν ἔχοντες, Id est, *Tunc in sinistro cornu Sciritæ constiterunt, quod hunc locum soli ex Lacedæmoniis sibi vendicent.*

Equitum Lacedæmoniorum distributio.

οὐλαμὸς quid.

Distributi autem equites, qui Lacedæmoniis fuerunt, inde vsque ab initio in partes quasdam, quas οὐλαμοὺς dixerunt. Quod institutum scribitur fuisse ipsius Lycurgi. Quod si verum, fuerunt ipsis etiam tum equi, etsi fortè pauciores. οὐλαμὸν autem scribit Plutarchus vita Lycurgi, ex Philostephano, fuisse quinquagenum equitum quadrata acie instructam turmam. Cuius meminit & Hesychius. Atque haud dubiè equitum tum erat magna gloria, qui ex præcipuis lecti rem vtilem Reipub. præstiterunt. Postea tamen corrupta & hac in parte Reipub. constitutio. Nam equos quidem ditiores aluerunt, sed alios equites præbuerunt. Ita Xenophon lib. VI. Hellenicôn, ait bello Thebano alios equites à ditioribus datos, ad eorum vicem obeundam, qui & rei equestri minus essent idonei, nec gloriæ cupiditate admodum ducerentur. Vnde contigit equitatu Lacedæmonios eo bello superari, sicut & aliâs. Atque hunc in modum tributus exercitus tum equestris tum pedestris.

3. Ratio ducendi exercitus, & ad pugnam instituendi. Rex domi sacrum Ioui ἀγήτορι faciebat. Ingrediebatur cum exercitu & πυρφόρῳ.

Tertio in ducendo exercitum hęc ratio potissimum Lacedęmoniis vsurpata, quam descripsit ita ferè nobis Xenophon libro de Repub. Lacedæmoniorū. Ante omnia Rex domi antequam exercitus progrederetur, præsentibus Polemarchis, Lochagogis, Pentecontateribus, Enomotarchis & aliis, sicut semper in sacrificiis fieri solebat, sacra Ioui ἀγήτορι, seu ductori faciebat. Tū si litatum, pergebat domo cum exercitu, & πυρφόρος seu gestator ignis, ferens ignem ex ara sumtum, ad fines regionis comitabatur. Postea quum eò vētum, ibi alterum sacrificium à Rege Mi-

neruæ fiebat, atque vt hîc etiam litatum, tum demum transibat exercitus Regionis limites, præcedēte igni ex his sacrificiis sublato, & omnis generis hostiis. Quem ignem, scribit Nicolaus de moribus gentium, sublatum ex ara Iouis Agetoris ferri solitum ab eo qui πυρφόρος dicebatur, atque inextinctum seruari. Deinde progrediente exercitu dux fuit ipse Rex, quem nemo antecedebat præter Sciritas, & equites exploratores, nisi se hostis ostenderet. Aliâs enim in primo agmine semper incedebat. Vnde est quod Herodotus scribit lib. VI. στρατευομένων πρώτους ἰέναι τοὺς βασιλῆας, Id est, *In expeditionibus vt primi essent Reges.* Atque sic vt lentè se parauerant: ita & tardè procedebant, videlicet ne exercitus fatigaretur. Quamuis id etiam eò pertinebat, vt in hostico tantò plus damni dare possent. Vnde tarditatem exprobrari solitam Lacedęmoniis apparet ex lib. I. Thucydidę & aliis. Itaque & Isocrates Panegyrico, hoc tanquam præcipuæ laudi tribuit Lacedæmoniis, quod bello Medico non cunctati Atheniensibus auxilium ferre; ac si id insolens fuerit ipsorum moribus. Etsi aliâs etiam, quum ita necesse, hac consuetudine non sint retardati.

Ignis ex ara Iouis Agetoris tolli solitus, & inextinctus seruari.

Rex progrediente exercitu fuit ipse dux.

Tarditas Lacedæmoniis exprobrata.

Cæterum sicut Regis erat exercitum ducere: ita in eius potestate erat quiescere, & castra metari, vbi & quando visum. Solebant autem castra Lacedæmoniis plerumque disponi in orbem, nisi mons, aut fluuius tutos præstaret, quod vsum in eis angulorum nullum existimarent; atque semper à castris excludebantur serui. Interdiu autem omnes cum hastis incedebant, ad quæuis imperia parati. Habuit etiam in castris vnaquæque mora sua exercitia, intra spacium cuiq; definitum, ne quis ab armis longius abesset. Quod si qui ad commeatum parandum exibāt, neq; à se inuicem, neque ab exercitu longiùs progrediebantur, quam vt tuti essent. Sumta autem cœna Diis hymnum canebāt, atq; ita noctu etiam in armis obdormierunt. Excubias autē agebant diurnas quidem interius versus castra: Nocturnas verò exterius equites obibant, olim quidem Sciritæ, postea mercenarij. Atq; ij hostes ex locis altioribus, quam poterāt longissimè obseruarunt. Polemarchis autem cura incubuit, vt hæc & alia omnia rectè, & secundum leges fierent.

Qualiter castra metarentur.

Serui à castris exclusi.

Exercitia in castris.

Hymni Diis à cœna canebantur.

Nocturna excubatio in armis.

Polemarchorum officium.

Rex medium locũ in exercitu tenuit quũ fuit pugnandum.

Porro ſi pugnandum videbatur, tum verò Rex ἄγημα ſeu turmam primæ moræ, quam exiſtimo eſſe trecentorum iſtorum, qui ſemper Regi ad cuſtodiam corporis præſto fuerunt, ducens conuertebat ſe, donec inter duos Polemarchos, & duas moras conſiſteret. Nam Regis erat medium locum in exercitu tenere, quum eſſet pugnandum, vnde ad omnes facilè emanare & euulgari poterant, quæ mandaret. Ita Agidem ſcribit Thucydides lib. v. medium exercitus tenuiſſe, quũ Argiui in eum & trecentos iſtos impreſſionẽ facerẽt. Deinde poſt Regẽ & hos cuſtodes,

In acie qui ſteterint.

ſtatuebantur in acie ſecuritatis cauſa, qui eodẽ vtebantur cõtubernio cũ iis, quos ὁμοίους dicebant, qui erant vates, medici, tibicines, vt teſtatur etiã Nicolaus apud Stobæum de moribus gentium, itemq́; copiarum præfecti, & ſpontanei quiq́; militantes.

Tertium ſacrificium à Rege fieri ſolitum.

Tum verò Rex iterum in hoſtium conſpectu ſacrificium faciebat capellã mactãs. Quod exiſtimo fuiſſe victimã Muſis immolari ſolitam. Nã Muſis ait Plutarchus à Rege ſacrificium fieri inſtante prælio; ſicut Xenophon tum fieri ait hanc capellæ mactationem.

Tibia canebatur, & coronæ ſumebantur, inſtãte cõflictu.

Hoc itaq; vbi factum, incinebatur frequens tibia, omnéſq; coronas ſumebãt, atq; ita ad cõflictum veniebatur. Non defuerunt tũ mutuæ cohortationes, præcipuè Enomotarcharũ, qui tamen exaudiri non poterant, niſi à ſua qualibet enomotia. Atque hoc pacto duci, & ad pugnam inſtrui exercitus ſolebat.

4. Exercitum reportandi conſuetudo.

Rex aut Imperator exercitum reducebat

Rex in reditu agmen claudebat.

Poſtremo videndum iam quomodo confecto bello exercitũ reportare moris fuerit. Et quidem Regem ſeu Imperatorem oportebat, ſicut exercitũ eduxerat, ita & domum reducere. Neq; enim eos, qui ex Lacedęmoniis erant, alios licebat dimittere vel exauctorare. Reliquos autem ſocios, & mercenarios, ſuis ducibus reportandos commiſit. Ac tum quidem agmen clauſit Rex cum ſua cohorte. Nam vt in exitu inter primos: ita in reditu inter poſtremos. Itaq; & Herodotus de Regibus ait eos ὑστάτους ἀπιέναι. Quod facilè apparet, eò fieri ne hoſtes nouiſſimũ agmen carperent, à tergo ingruentes.

Reuerſus cum copiis denuò ſacrificabat.

Sacrificiũ quale fuerit.

Domum reuerſus cum ſuis copiis Rex denuo ſacrificabat, haud dubiè Ioui ſeruatori gratias agẽs. Quale autem fuerit hoc ſacrificium docet Plutarchus in Marcello, vbi ſcribit Lacedæmone ducem depoſito imperio, ſi actu vel blandè rem ſuſceptam confeciſſet, immolaſſe bouem: ſin a-

cie, gallum gallinaceum. Itaq; quod idem auctor refert in institutis Laconicis ſacrificium fieri ab eo qui ſtrategemate hoſtem ſuperaſſet, id de hoc bouis ſacrificio accipio. Tandem poſt hæc ταμίαι ſeu quæſtores, σκευοφόρων ἄρχοντες ſeu ſarcinatorum præfecti, & λαφυροπῶλαι in publicum extulerũt ſpolia aſſeruata, atq; item quę ex manubiis redacta erant. Vnde tum Diis donaria aſſignabantur, tum præmia bene meritis præſtabantur. Reliqua vero deponebantur, vel in publicos vſus erogabãtur, aut etiam, vt poſtea factum, in ærarium condebantur. Ex quibus omnibus patet verum eſſe, quod Xenophon ait, Regem in exercitu, quà Diis miniſtrabat Sacerdotem, quà homines gubernabat Imperatorem egiſſe. Atque hæc de bellis terreſtribus Lacedæmoniorum nobis dicta ſint.

Spolia in publicum efferebantur, ex quibus donaria Diis offerebãtur, & præmia benè meritis præſtabantur.

CAPVT V.

De bellis maritimis.

QVod bella maritima ſeriùs à Lacedæmoniis geſta ſint, eò factum, vt & minus horum gloria excelluerint, & ab auctoribus pauciora de iis prodita ſint. Nec enim ante Perſarum in Gręciam aduentum legimus vllam iuſtam claſſem ab iis ad bellum comparatam. Et hæc ipſa, quæ bellis Medicis ipſorum Lacedæmoniorum erat, non ita numeroſa. Nam antiqua illa, quæ ad Troiam nauigauit, totius Græcię impendio & apparatu conſtitit, ac minor longè exſtitit poſterioribus. Extenuata itaq; meritò à Thucydide, qui ſcribit Poetas omnia in maius extollere. Claſſis autem totius Græciæ antiquiſſima fertur Corinthiorum & Corcyrenſium, ac poſtea Athenienſium. Ac Corinthios auctor idem Thucydides, primo naues, quales poſtea in vſu fuere, ſtruxiſſe. Poſtea res ipſa docuit Lacedęmonios etiam claſſe opus eſſe, quum tranſlata ab ipſis bella extra Peloponeſum gererentur aduerſus Athenienſes, Thebanos, Perſas, Thraces, & alios inſulas maris inhabitantes, qui claſſibus haud parum valebant. Itaque ne inuaderetur ab iis Laconica, vna parte mari expoſita, hoſtem claſſe propulſare neceſſe fuit. Quod tamen initio infelicius ne an imperitius dicam factũ. Quare autẽ claſſis ad bella

Bella maritima ſeriùs à Lacedæmoniis geſta.

Claſſis antiquiſſima Græciæ quæ fuerit.

Cur antiquitus nullam claſſẽ haberent Lacedæm.

Ratio 1. maritima nulla ipsis antiquitus fuerit, non est obscurum. Primo enim incolebant Lacedæmonij regionem μεσόγειον seu mediterraneam, vt est apud Xenophontem, ita vt vrbs sedes præcipua Reipub. à mari haud parum distaret, ideoque minus bellis mari
Ratio 2. gerēdis & administrandis oportuna. Deinde vetitum erat legibus Lycurgi, ne nautæ ipsis essēt, néue naualibus præliis pugnarent, vt suprà diximus. Etsi hanc legem necessitate impulsi mutarunt, vsque dum maris imperium obtinerent. Tum verò vsu
Nautæ Sparta tandem abdicati. edocti, mores & disciplinam Reipub. nautarū commercio corrumpi, veterem legem Lycurgi abdicatis nauibus reuocarunt. Neque enim consistere illa laudatissima politia potuisset, nisi profligati pudoris, & perditos homines facessere è Repub. iussissent. Cuiusmodi vulgus nautarum esse vel prouerbium vetus indicat, quo maritimi mores pro corruptis & peruersis intelliguntur. Quod magno suo malo experiri videmus in dies quosuis, qui maritima accolunt. Sed nihilominus Lacedæmonij hoc animaduerso, contra legem denuo classem compararunt, vt ait
Classis Lacedæmoniorū tum ex propriis tū ex sociorū nauibus constabat. Plutarchus, & nos supra attigimus. Porro constabat classis Lacedæmoniorum tum ex iis, quas ipsi confecerant nauibus proprio impendio, tum magis ex sociis. Nam hos semper naues suppeditasse, & quidem plerunque plures ipsis Lacedæmoniis, multis veterum scriptorum locis ostendi potest. Quod ne de aliis maioribus classibus dubium cuiquam sit, de parua aliqua ex Xenophonte conuincam. Scribit itaque VI. Hellenicôn Historicus, facta pace inter Lacedæmonios & Athenienses, quum Timotheus exules Zacynthios in insulam exposuisset, questos de ipsius iniuria Insulanos apud Lacedęmonios. Qui læsos se ab Atheniensibus existimantes, classem denuo comparabant. Ac tametsi hæc classis tantùm ex sexaginta constabat nauibus, tamen plures ciuitates ad eam cōtulisse commemorat, vt sunt hæ, videlicet Lacedæmon ipsa, Corinthus, Leucas, Ambracia, Elis, Zacynthus, Achaia, Epidaurus, Troëzen, Hermione, Halienses. Cuius nō dissimile exemplum est apud Thucy. lib. VIII. in classe
Classis Duces semper fuerūt Lacedæmonij. centum nauium. Hoc itaq; si in tam exigua factum classe paranda, quis secius in reliquis fieri potuisse existimârit? Erant tamen Lacedæmonij semper Duces totius classis, etsi sociorum nauibus

nauibus ij præerant Trierarchi, quos Respub. eorum præfecerat. Vt in aliis expeditionibus alij, Mnasippus autem Lacedæmonius, hac quam iam commemorauimus classe. Atque (vt diximus suprà) rarò Reges classis imperium tenuêre, fortè quod ij minus maritimorum bellorum periti aut felices habiti, multo minus vt & terra & mari imperárint. Itaque quod Agesilao soli simul classis & terrestris exercitus imperium delatum, vt retulimus ex Plutarcho, id magis honori eius datum, quàm quod ita conueniret. Idcirco nec id ipse vsurpauit, sed Pisandrum sua vice fungi voluit. Quo nomine tamen in reprehensionem incurrit, quod qui aliàs semper ad Reipub. vtilitatem respexisset, hîc propinquitatem prætulerit, quippe vxori se venditans, cuius frater erat Pisander. Quod Agesilai delictum vtinam non plures imitarentur, minus idoneos modò ex suis prouehẽdo. Cæterum dicebatur qui classi præerat ναύαρχος, quem classis præfectum interpretari licet, & ναυαρχία ipsa præfectura. Nam tametsi vnius etiam nauis nauarchos est, qui vsitatius dicitur τριήραρχος, vt Brasidas apud Thucydidem dicitur Trierarchus lib. IV. Tamen & classis totius dicitur nauarchus. Itaque apud Hesychium & Suidã exponitur ναύαρχος ὁ τῶν νηῶν ἄρχων, Id est, *nauium præfectus, non vnius nauis*. Et στολάρχης item apud Hesychium idem est cum ναυάρχῳ, atque hoc nomine exponitur. Ἐπιστολεὺς autem erat nauarcho quasi legatus, sicut Polemarchi Regis in bellis terrestribus, qui & ἐπιστολιαφόρος dicitur apud Xenophontem. Nam ἐπιστολεὺς est, vt Pollux lib. I. scribit, ὁ ἐπὶ τοῦ στόλου διάδοχος τοῦ ναυάρχου. Vnde etiam patet quod de nauarchi significatione diximus. Ita II. Hellenicôn Xenophontis Aratus dicitur Nauarchus, Lysander Epistoleus vel ipsius legatus. Nam tum Lysandro per legem prefecto esse non licuit, vt iam dicemus. Quamuis nomine tãtum Lysander Epistoleus, re nauarchus erat, vt scribit Plutarchus Lysandro. Item VI. Hellenicôn, Mnasippo nauarcho Hypermenes est Epistoliaphorus. Quod autem de Nauarcho seu classis præfecto subindicauimus legem Lacedæmoniis fuisse, ea verò hæc est. Quod bis eundem classis præfectum creari non liceret. Ita enim scribit Plutarchus Lysandro νόμος ἦν οὐκ ἐῶν δὶς τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν, Id est, *Lex erat vetans eundem bis esse classis præfectum.*

Agesilao classis & terrestris exercitus imperium quomodo delatum.

Ναύαρχος classis præfectus, dicebatur.

Ἐπιστολεὺς quis fuerit.

De Nauarcho Lex Lacedæmoniorum.

Itaque Xenophon initio II. Hellenicôn ſcribit; οὐ νόμος αὐτοῖς δὶς τὸν αὐτὸν ναυαρχεῖν. Vnde ſæpe nauarchos mutare neceſſe. Quod nec ipſis Lacedæmoniis omnibus probabatur. Itaq; quum Callicratidas miſſus eſſet ſucceſſor Lyſandro anno imperij eius elapſo, vulgatũ ab ipſis Lacedæmoniis paſſim per ciuitates; ὅτι λακεδαιμόνιοι μέγιστα παραπίπτοιεν ἐν τῷ διαλλάττειν τοὺς ναυάρχους, πολλάκις ἀνεπιτηδείων γιγνομένων, καὶ ἄρτι ξυνιέντων τὰ ναυτικὰ, καὶ ἀνθρώποις ὡς χρηστέον οὐ γινωσκόντων, Id eſt, *Quod grauiter impingerent Lacedæmonij mutando toties nauarchos: quorum aliqui ſæpe eſſent minus idonei & rerum nauticarum imperiti, aliqui quo pacto tractandi homines ignari.* Quibus verbis Hiſtoricus non male in quibus officium

Nauarchi officium quale. Nauarchi ſitum oſtẽdit, videlicet in peritia rei nauticę & ſcientia tractandi homines. Itaque nec immeritò reprehenſa hæc eorum lex ab Ariſtotele, etſi alia de cauſa. Is enim lib. II. Politicôn ita eius meminit: τὸν περὶ τοὺς ναυάρχους νόμον, καὶ ἕτεροί τινες ἐπιτετιμήκασιν, ὀρθῶς ἐπιτιμῶντες. στάσεως γὰρ γίνεται αἴτιος. ἐπὶ γὰρ τοῖς βασιλεῦσιν, οὖσι στρατηγοῖς ἀϊδίοις, ἡ ναυαρχία σχεδὸν ἑτέρα βασιλεία καθέστηκε, Id eſt, *Legem de claßis præfectis alij quoque reprehenderunt, rectè vituperantes. Eſt enim cauſa ſeditionis. In Reges namque, qui ſunt perpetui duces exercituum, præfectura claßis, quaſi alterum regnum conſtituta eſt.* Quæ verba rectè animaduerſa, probant etiam quod ſupra

Claßiarij milites qui fuerint. retulimus, raro Regem claſſis præfectum fuiſſe. Cæterum claſſiarij milites fuerunt & ex Lacedæmoniis & ex ſociis, ſed plerumque maxima ex parte ex mercenariis conſtabant. Nam in maritimis expeditionibus non admodum exercitati Lacedæmonij, nec diſciplina, qua à pueris inſtituebantur, huc multum

Socij pecunias potius quàm milites ſuppeditabant. conferebat. Et ſocij vt plurimum potius pecunias ſuppeditabãt, quàm milites dabant. Sic de Agide ſcribitur apud Thucydidem, quod τὰ τῶν ξυμμάχων ἠργυρολόγησεν ἐς τὸ ναυτικὸν, *quod à ſociis pecunias collegit ad nauticam expeditionem.* Quod ego de militibus conducendis intelligo. Nam de claſſis apparatu poſtea agit Hiſtoricus. Itaque etiam quum Mnaſippus in Corcyram nauigaret, vrbes ſocię pecuniam miſerunt, quod maritima eſſet expeditio. Qua de re ita Xenophon ſcribit lib. VI. Hellenicôn: τῶν πόλεων αἱ πολλαὶ ἀργύριον ἀντὶ τῶν ἀνδρῶν αὐτῷ ἔπεμπον, ἅτε καὶ διαποντίου τῆς στρατίας οὔσης. His itaque ſtipendium numerandum, quod per

menſes

mensés ipsis constitutum fuisse, indicat eodem loci Historicus. Sicut & hac tempestate vsitatum. Atque idem de nautis puto sentiendum. Neque enim suppetere Lacedæmoniis poterat eorum copia, habitantibus vrbem mediterraneam. Aliquos tamen eos aluisse, ex iis quæ iam diximus patet. Vocabantur autem nautæ, vt annotat Pollux ex Thucydide, αὐτερέται, Id est *Remiges*, sicut & reuera pleriq; remiges erant. Nam τὸ ναύτας ὀνομάζειν τραχικώτερον ait esse. Distincti nautæ seu Remiges haud dubiè Lacedæmoniorum, sicut aliorum Græcorum. Nam quod apud Hesychium & Pollucem, alij dicuntur θαλάμιοι qui infimi & vltimi erant: Alij ζύγιοι qui medij: alij θρανῖται qui supremi, ea nomina Græcis communia fuisse puto. Nauale autem Lacedæmoniorum erat opidum Gytheum dictum vel Gythium. Ita Diodorus lib. XI. Γύθιον ἐπίνειον τῶν Λακεδαιμονίων. Et Strabo lib. VIII. ait, Γύθιον Σπάρτης ἐπίνειον. Ac Pausanias scribit ibi νεώρια Lacedęmoniorum. Sicut & Liuius lib. XXXIV. ait Gytheum opidum, omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis fuisse receptaculum. Atque hæc de bellis Lacedæmoniorum, totáque militiæ ratione nobis dicta sint. Reliqua quæ habuimus, relata sunt in legibus militaribus. Quibus si minus satisfactum fuerit auido harum rerum lectori, imputandum hoc vel inopiæ documentorum, vel scriptorum negligentiæ, qui non fortassis existimârint hæc digna, vt posterorum memoriæ proderentur. Iam pergamus ad alia.

Nautæ vnde sumerentur.

Nautæ dicti αὐτερέται, & cur.

Nautarum alia nomina.

Nauale opidum Lacedæmoniorum Gytheum.

CAPVT VI.

De Pace & fœderibus.

BEllicis expositis non omittendum nobis visum est, quæ ad pacem faciendam, & fœdera sancienda pertinent. Itaque de his iam dicendum, quod soleant illa bellis quæri, vel ea saltem consequi.

Fœderis & amicitiæ Lacedæm. cum aliis ciuitatibus duo modi.

Erant autem duo modi, quibus fœdus & amicitia cum Lacedæmoniis ciuitatibus aliis intercedebat, quorum alterum σπονδὰς, alterum συμμαχίαν vocarunt. Σπονδαὶ pacem in primis continebant, ac ne qua pars alteram deinceps læderet, vel socios alterutrius, vtque bello ablata restituerentur, de quibus conuene-

Σπονδαὶ quæ dictæ sint Lacedæmoniis & quomodo fierent.

rat. Et alia plura. Neque enim ſemper eodem modo fœdus concipiebatur. Ac quod ad reſtitutionem attinet, nō aliter pax conſtabat, neque verò ea dicenda pax, niſi reddita eſſent quæ promiſſa, & reliqua præſtita. Quare Thucydides lib. v. ait: οὐκ εἰκὸς εἰρήνην αὐτὴν κριθῆναι, ἐν ᾗ οὔτε ἀπέδοσαν πάντα, οὔτ' ἀπεδέξαντο ἃ ξυνέθεντο, Id eſt, *Non conſentaneum eam iudicari pacem, in qua neque tradita, neque recepta ſunt omnia, de quibus conuenerat.* Fiebat autem ſortitio de reſtitutione, vtra parte prius incipiendum eſſet, in qua multum ad finem promiſſorum ſitum. Itaque de Lacedæmoniis reddentibus captiuos Athenienſibus & ſociis ait Thucydides: ἔλαχον πρότεροι ἀποδιδόναι ἃ εἶχον. Ac quia σπονδαὶ tantum pacis erant, ideo vocabant ſcriptores etiam εἰρήνην. Nam εἰρήνη opponitur τῇ συμμαχίᾳ apud Xenophōtem: ſicut & ξυνθῆκαι apud Thucydidem.

Reſtitutio pars erat pacis, ſine qua pax nō conſtaret.

Reſtitutio ſortitione fieri ſolita.

Εἰρήνη & συμμαχία opponūtur.

Sed in συμμαχίᾳ multo plus inerat. Nam non ſolùm pacem, ſed & mutuum auxilium complectebatur. Ac vt iidem hoſtes vtriuſque eſſent, atque ab ſociis vtrique iniuriam abſtinerent. Nam ita Suidas συμμαχίαν deſcribit, diſtinguens eam ab ἐπιμαχία. Συμμαχία (inquit) ἐπιμαχίας διαφέρει. συμμαχία γάρ ἐστιν ὅταν τις τὸν αὐτὸν ἔχῃ τῷ συμμαχουμένῳ ἐχθρὸν καὶ φίλον. ἐπιμαχία δὲ ὅταν τις μόνῳ τῷ συμμαχουμένῳ ἀδικουμένῳ βοηθῇ, οὐ μὴν τοὶ καὶ ἀδικοῦντι συμπράττῃ. Ex quibus patet ratio, quare etiam plerunque poſt σπονδὰς ad tale fœdus συμμαχίας veniebatur, vt videre eſt ex lib. v. & vi. Thucydidæ aliiſque multis hiſtoricorum locis. Erat autem in vtriſque hiſce fœderibus vſitatum, vt tum ij quorum res præcipuè agebatur, tū ſocij etiam iurarent. Neque enim æquum viſum, eos pace excludere, quos periculi ſocietas coniunxerat. Quāuis ſi ſociis aliter viſum, vt ſi fœdus minus æquum, aut fortè ignominioſum, nec in fœdere adiungebantur, nec iuramentum præſtabant. Sed fuit iuramentum licitum vtriq; parti proprium & domeſticum, quod oportebat tamen maximum eſſe, quod eis vſitatum. Ac clauſula in fœderibus addēda ſemper iuramento hæc, vt docet Thucydides: ἐμμενῶ ταῖς ξυνθήκαις, καὶ ταῖς σπονδαῖς, ταῖς δὲ δικαίως καὶ ἀδόλως, Id eſt, *Stabo his pactionibus & fœderibus iuſtè & ſincerè.* Cæterum videtur fuiſſe Lacedæmoniorum hoc vſitatiſſimum iuramentum. (Nam de aliis alibi) vt per Caſtores

Συμμαχία plus erat quàm εἰρήνη.

Συμμαχίας & ἐπιμαχίας diſtinctio.

Iuramentū in fœderibus vſitatum.

Iuramentū cuique licitū propriū & domeſticum.

ſtores

ſtores iurarent in hanc formam; ναὶ τὼ σιὼ Αργεῖοι. Ita enim eſt apud Xenophontem lib.IV. & in Apophthegm.apud Plutarchū.

Quum verò rata iam fœdera erant, tum in ϛήλαις, ſeu columnis lapideis vel pilis incidebantur ad perpetuā memoriam, eæq; in aliquo loco ſacro ſtatuebantur. Nam ſic fœdera firmiora futura putabant. Oſtendi hoc poteſt ex Iſocratis Panegyrico, vbi de fœdere cum Perſis loquitur. Et manifeſtè id declarat fœdus cum Athenienſibus factum, cuius iam meminimus. Nam ſimulatque inciſum pilis, ſtatuebantur eæ partim in Olympiis, partim in Pythiis, partim in Iſthmo. Atque Athenis intra vrbem, Lacedæmone in Amycleo, vt eſt in Thucydide. Ac renouare fœdus quotannis plerumque moris erat, miſſis vtrinque legatis, quod & fœdere exprimebatur. Eáque fœderis annua repetitio & renouatio, in ſacris etiam vt plurimum fiebat, fortaſſis ex Cippis recitato fœdere. Sicut ad id fœdus, quod iam diximus, legatis Athenienſium ad Hyacinthia Lacedæmonem veniendum erat, Legatis Lacedæmoniorum ad Dionyſia Athenas.

Fœdera quum eſſet rata in columnis lapideis incidebantur.

Fœdera quotannis renouabantur.

In vniuerſum autem Lacedæmoniis hoc obſeruatum, ne pax cum vllis fieret, vel ab ipſis Regibus Imperatoribus, vel ab aliis ducibus, niſi auctoritate magiſtratus, vt Senatus & Ephorum. Sed ab ipſis ducibus induciæ tamen dabantur, dum magiſtratus conſuli & rogari poſſet. Nam quod Ageſilaus apud Xenophontem indignatur Phliaſios ad magiſtratus contendere pro pace, id non eò pertinet, quod penes ipſum ius pacis faciendæ fuerit: ſed quod is præteritus ſit, neque dignus ab eis habitus, quo interceſſore & auctore vterentur. Sic Lyſandrum, ſuprà diximus, pacem petentes ad magiſtratus remiſiſſe. Et Xenophon eò loci, vbi illa de Ageſilao ſcribit, ſtatim addit à Polybiade Harmoſte Olynthios pacem petentes ad magiſtratus reiectos. Sicut & Ageſilaus ipſe reſpondit, Tithrauſti pacem pecunia redimere volenti, penes ciuitatem, non penes ſe eius faciendæ ius eſſe, vt eſt apud Plutarchum Ageſilao. Quamuis haud rarò magiſtratus iterum hāc curam Imperatoribus delegabant, vtpote qui in rem præſentem venerant, ideóque rectius de pacis æquitate ſtatuere poterant.

Fœdera vel pax, nō fiebant à Regibus aut Ducibus niſi auctoritate Magiſtratus.

Induciæ à Ducibus dabantur.

Aliâs tamen legati mittebantur, quorum interuentu pax fie-

Legatorum interuentu nnunquā pax facta.

Legati mitti à Lacedæm. soliti qui inter se dißiderent.

Legati tres mittebantur plerunque, & aliquãdo plures, aliquãdo vnus.

bat,& fœdera sanciebantur. In his verò id quasi solemne Lacedæmoniis erat, vt inimicitię inuicem iis intercederent, qui legationis munus obirent. Docet id Aristoteles, ita scribens politico II. de ęmulatione, quę inter Reges & alios Spartę erat; διόπερ (inquit) διέπεμπον συμπρεσβευτὰς τοὺς ἐχθρούς, καὶ σωτηρίαν ἐνόμιζον τῇ πόλει εἶναι τὸ στασιάζειν τοὺς βασιλεῖς. Vnde existimare licet Legatos plerumque tres missos, vt tertius quasi inter vtrosque medius, ipsis dissidentibus æquiori & vtilius Reipub. consulenti accederet. Quamuis ita φιλοπάτριδες Lacedæmonij, vt nõ dubium sit eos patrię semper inimicitias condonasse. Sicut & inimicitias illas æmulationis potius fuisse, quam vindictæ existimare licet. Quam æmulationem fortassis inter Legatos existere non sine graui ratione voluerunt Lacedæmonij, videlicet vt alter altero magis in vtilitatem Reipubl. eniteretur. Ita tres Legati missi Athenas ad societatem ineundam contra Thebanos, qui erant, vt scribit Xenophon, Etymocles, Aristolochus & Ocellus, & aliàs sæpius eodem modo. Verumtamen hoc non fuisse perpetuum satis apparet. Nam & longè plures aliquando missi, vt fœdere illo sanciendo, quod iam adduximus, & aliis multis, præcipuè quum maioris momenti esset negotium. Alioquin si res non magna, vel si non erat ipsis suspiciendus, aut si eum minus timere venerariúe videri voluerunt, ad quem legati mittendi, vnus tantum ibat. Itaque miranti Philippo Macedoni, ac quærenti, quare vnus legatus tantum ad eum venisset, Respondit ipse legatus: Etenim vnus ad vnum, vt est apud Plutarchum in apophtheg & libro de garrulitate.

Legati cõmissa negotia Laconico more exequebantur.

Expediebant autem qui mittebantur Legati commissa negotia Laconico more, Id est, tum breui, cõcisa, & arguta oratione, tum animo erga Rempubl. sincero & constanti, vt tamen iam prætereamus Antalcidã. Ita Polycratidas missus legatus ad Regis præfectos cũ aliis, interrogatus priuatim ne adesset, an publico nomine? Respõdit intrepidus: si cõsequimur quod volumus, publice: sin repulsam patimur, priuatim. Quod tamen postea secus fiebat. Nã tandẽ aliquando prolixius & ij dicere cœperunt. Vnde Epaminondas exprobrauit Legato Lacedæmonio, quod Thebani eos docuissent à brachylogia abstinentes prolixa oratione

tione vti. Cæterum vti ſuos, ita & aliorum Legatos, itidem paucis voluerunt Lacedęmonij apud ſe agere. Quare legatis Samiis prolixa oratione hortantibus Cleomenem, vt bellum Polycrati faceret, Reſpondit: Eorũ quę dixiſtis prima non memini, ideóq; ne media quidẽ intelligo: vltima verò mihi non probantur. Et Agis Abderitarum Legato quærenti poſtquã prolixam ad eum habuiſſet orationem, quid referret ſuis? Reſpõdit inquiens: Hoc referes, quam diu tibi viſum fuit loqui, tam diu me tacitum audiuiſſe. Quæ & alia ſunt apud Plutarchum in apophtheg.

Samiorum legati à Cleomene quomodo excepti.

Fuerunt autem præter huiuſmodi legatos quidam, qui peculiariter dicti κατασκόποι. Nam ſic eos vocat Thucydides lib. VIII. Hi mittebantur ad res prouinciarum inſpiciendas, ac qua ratione Harmoſtæ ſe gererent inquirebant, atque ordinabant alia in prouinciis neceſſaria. Tales fuiſſe Aracum, Nauatem & Antiſthenem à magiſtratibus ad Dercyllidam miſſos, ſcribit Xenophon. Atque hæc communiter in hiſce legatis recepta.

κατασκόποι, qui dicti ſint apud Lacedæm.

Poſtremò quidam in legatorum numero κήρυκας ſeu caduceatores dictos etiam ponunt, qui erãt legati bellici ſeu bellum denunciantes. Nam vt Suidas ait, κῆρυξ ἐν πολέμῳ, πρέσβις ἐν εἰρήνῃ. Hi apud Lacedæmonios peculiariter erat ex gẽte illa, quæ Talthybiadarũ appellata. Quorũ originẽ referunt Herodot. lib. VII. & Pauſanias Laconicis, ad Talthybidiũ Agamẽnonis caduceatorẽ ſeu præconẽ, cui Diuinos honores Lacedæmonij exhibuerunt cõſtructo tẽplo, & tributa eius gentilibus gratia & pręeminẽtia, vt κήρυκες ſemper eſſent. Quos & idcirco ſacroſanctos Lacedæmonij futuros exiſtimârũt, quod à Deo eſſent oriũdi; ſicut & legati alij iure omnium gentium cõmuni, inuiolati ſunt. Etſi Lacedæmonij Perſarum legatos terrã & aquã petentes, non admodũ ſanctos habuerunt. quũ in puteum coniectos, iuſſerunt ibi terrã & aquã ſumere. Sed hi, vti dixi, caduceatores tantũ erãt, non iuſti legati. Ad hũc itaq; ferè modũ ſe habuerũt legati, atq; hæc eorum diuerſitas.

Κήρυκες in legatorum numero sũt à quibuſdã poſiti.

Κήρυκες è gente Talthybiadarum.

Talthybiadarũ origo.

Legati Perſarum à Lacedæmoniis quomodo excepti.

Fuerunt autem quædam gentes quibus cũ fœdus intercedebat, etſi nunquã bellũ fuiſſet. Nam cũ Iudæis fœdus initum, ob vtriuſque gentis inter ſe cognationem, vt exiſtimabant Lacedæmonij, ad quod inuitati fuerant Epiſtola ad Oniam Sacerdotem miſſa, quæ tribuitur Areo Regi

Fœdera Lacedæmoniorũ cum quibuſdam gentibus.

Lacedæmoniorum, vt videre est, Machabæorum lib. I. cap. XII. & apud Iosephum lib. XII. Antiquit. cap. V. Ac econtra quibusdam nunquam fuerunt sinceri amici, vt Messeniis, cum quibus ad internecionem pugnarunt, sicut nec Thebanis, vt testis est Isocrates oratione aduersus Philippum. Aliquos verò tum socios habuerunt, tum aliquando oppugnarunt, vt eodem loco scribit Isocrates.

Odia Lacedæmoniorum aduersus quasdā gentes.

CAPVT VII.

De Litibus & actionibus.

Actiones simplices apud Lacedæmon. seu causæ simpliciter actæ.

DIcturus iam de actionibus, præmonitum volo lectorem, si pragmaticus sit, vel forensium rerū peritus, qui hæc in manus sumat, ne requirere à nobis velit in huius Reipublic. descriptione, talē actionum varietatem & copiam, qualis apud Athenienses vel Romanos vsitata fuit. Nam in his Lacedæmonij ab iis vel maximè dissidebant, & sui similes erant, ita vt institutis suis cōuenienter sine curiosa actionum distinctione & electione simpliciter causas agerent. Neque item formulæ ipsis vllæ erant, quibus astringebantur. Sed causa nudè sine verborum Lenocinio & ambagibus, consueta breuitate, vti habebat, agebatur. Sicut nec patronos habuerunt causarum vel oratores; sed quilibet pro se causam suam agebat, ac ipse se defendebat, vt ex iis quæ superius à nobis dicta sunt intelligi potest. Quamuis nō negauerim potentiores reis sæpe profuisse, quum eis fauorem accommodarent, præsertim si eorum extiterant præclara aliqua in Rempub. merita. Sicut Agesilaus Sphodriam vitæ periculo sua commendatione exemit, in gratiam filij Archidami, qui amabat filium Sphodriæ Cleonymum, quum Sphodrias tamen aduersæ factionis esset. Sicut & illi, quibus per ætatem forum adire non licebat, per amicos tanquam per procuratores, negotia sua forensia expediebant, vt suprà diximus.

Patroni causarum vel oratores nō fuerant apud Lacedæm. Potētiores aliquando reis profuisse.

Erāt alioquin actiones apud Lacedæmonios, sicut apud alios, tum priuatæ, tum publicæ in vsu. Quarum iis priuatas res persequebantur, & priuatis quibusque competebant: his publica delicta vindicabant, & quorumuis erant, vel magistratuum ipsorum. Vt Ephori Sphodriam accusarunt, quum aduersus fœdus

Actiones apud Lacedæm. tum priuatæ, tū publicæ fuerunt.

occupare instituisset, vt scribit Xenophon v. Hellenicôn. Et Plutarchus ait, quum ab Atheniensibus accusatores missi essent aduersus Sphodriam, comperisse eos, quod magistratus iam occupârant eum accusare. Sicut & Pausanias ab Ephoris accusatus, & alij multi. Nam penes eos, ait Xenophon esse περὶ τῆς ψυχῆς εἰς ἀγῶνα καταστῆσαι. Quò pertinet quod Aristoteles ait, videri magistratum Ephororum πάσας εὐθύνειν τὰς ἀρχάς, Id est, ab omnibus magistratibus rationem exigere.

Deinde fuit & vsitata eis, qualiscunq; tandem erat actio, praecedens semper in ius vocatio, vti consentaneum erat, reo diem dici, quo iudicio se sisteret. Id vero aliàs testatò fiebat ab actore, si praesens reus, vt existimamus: Aliás à magistratibus per seruos publicos, seu per Scytalem, si reus absens essent. Nam ὑπηρέτας seu seruos ac ministros attribuit Ephoris Plutarchus agens de supplicio Agidis. De Scytale scribit Thucydides lib. I. Pausaniam eâ domum à magistratibus reuocatū. Quae historici verba exposuit in vita Pausaniȩ Æmilius Probus. Nam quum insolentiam eius, & alia contra Rempub. delicta commemorasset, postea ita addit: Id, inquit, postquam Lacedȩmonij resciuerunt, Legatos ad eum cum Scytale miserunt, in qua more illorum erat scriptum, nisi domum reuertatur, se capitis eum damnaturū. Ex quibus verbis intelligi potest morem fuisse ad causam dicendam, etiam Scytale reuocari reos, cum denunciatione poenae, si non parerent. Sicut in accusatione Regis Pausaniȩ inter alia hoc crimini etiam datum, quod non stitisset se iudicio, ideóq; etiam capitis damnatus sit. καὶ πρὸς τούτοις, οὐ παρόντος ἐν τῇ δίκῃ, θάνατος αὐτοῦ κατεγνώσθη inquit Xenophon III. Hellenicôn in fine. Caeterum vt ratio & vsus Scytalae hoc loco semel explicetur, quae de ea apud Gellium leguntur huc referre visum est. Eius itaque verba lib. XVII. cap. IX. ita habent. *Lacedaemonij veteres, inquit, quum dissimulare & occultare literas publicè ad Imperatores suos missas volebāt, ne si ab hostibus exceptae forent, consilia sua nocerentur, epistolas id genus factas mittebant. Surculi duo erant teretes oblongi pari crassamento, eiusdémque longitudinis, derasi atque ornati consimiliter. Vnus imperatori in bellum proficiscenti dabatur: alterum domi magistratus cum iure atque cum signo habebant. Quando vsus venerat literarum secretiorum, circum eum*

Actionem qualemcunque praecedebat in ius vocatio. Per quos fieret haec in ius vocatio.

Scytala quid. & eius vsus ex Gellio.

ſurculum lorum modicæ tenuitatis, longum autem quantum rei ſatis erat, complicabãt, volumine rotundo & ſimplici. Ita vti oræ adiunctæ vndiq; & cohærentes lori, quod plicabatur, coirent. Literas deinde in eo loco per tranſuerſas iuncturarum oras verſibus à ſummo ad imum proficiſcentibus inſcribebant. Id lorum literis ita perſcriptis reuolutum ex ſurculo, Imperatori com menti illius conſcio mittebant. Reſolutio autem lori literas truncas atq; mutilas reddebat: membráque earum & apices in partes diuerſiſsimas ſpargebat. Propterea ſi id lorum in manus hoſtium inciderat, nihil quicquam comectari ex eo loro quibat. Sed vbi ille ad quem erat miſſum acceperat, ſurculo compari, quem habebat, capto, ad finem perinde vti fieri debere ſciebat, circumplicabat. Atque ita literæ per ambitum eundem ſurculi coaleſcentes rurſum coibant, integrámque & incorruptam epiſtolam & facilem legi præſtabant. Hoc genus epiſtolæ Lacedæmonij σκυτάλην appellant. Hæc ille. Quæ ipſius verba ideo duximus adſcribenda, quod crebra huius Scytalæ mẽtio apud auctores, & quod Plutarchus Lyſandro, ſcholiaſtes Gręcus Thucydidæ, Clemens Alexandrinus I. Stromateon, & alij multi, dignam hanc rem exiſtimarint, quam oratione ſua illuſtrarent. Poſtremò erant & probationum modi Lacedæmoniis, ij qui ab aliis etiam vſurpantur, videlicet vt vel teſtibus, vel tabulis fidem facerent. In quibus tamen hoc obſeruatum, vt non facile admitterentur indicia ſeruorum, præſertim aduerſus Reges, vel honoratos viros, nec damnarentur aliqui niſi præcedente graui & diuturna deliberatione, ac euidentibus teſtimoniis conuicti. Itaque & de Pauſania Duce, cuius modò mentionem fecimus, ſeruis non facile creditum. Qua de re ita Thucydides ſcribit hiſtoriæ ſuæ lib. I. ἀλλ' οὐδ' ὣς οὐδὲ τῶν εἱλώτων μηνυταῖς τισι πιστεύσαντες ἠξίωσαν νεώτερόν τι ποιεῖν εἰς αὐτὸν, χρώμενοι τῷ τρόπῳ ὥπερ εἰώθησαν ἐς σφᾶς αὐτοὺς, μὴ ταχεῖς εἶναι περὶ ἀνδρὸς Σπαρτιάτου, ἄνευ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων βουλεῦσαί τι ἀνήκεστον, Id eſt, *Verum ne ſic quidem nec ex ſeruorum indiciis fas eſſe ducebant noui quicquam in eum ſtatuere, vtentes quo conſueuerunt more erga ſe ipſos, ne celeres eſſe ad aliquid grauius de viro Spartiata, quod inemendabile ſit, ſine indubitatis indiciis decernendum.* Sicut & de Lyſandro non facile creditum eſt Pharnabazo inimico, qui literas ipſi perferendas tradidit, in quibus ipſius accuſatio & criminatio conſcripta, vt eſt apud Plutarchum vita Lyſandri. Quæ ipſorum cunctatio

Probationum modi apud Lacedæm.

Seruorum indicia non facilè admiſſa.

ctatio

ctatio & circumspectio magnam laudem meretur. In priuatis autem negotiis etiam tabulæ conficiebãtur, quibus quid actum esset probari poterat. Vocabant autem eas κλάρια suo idiotismo. Ita enim scribit Plutarchus vita Agidis, vbi de nouis tabulis ab eo introductis verba facit: καὶ παρὰ τῶν χρεωστῶν γραμματεῖα συνεισενέγκαντες εἰς ἀγορὰν, ἃ κλάρια καλοῦσι, καὶ πάντα συνθέντες εἰς ἓν, ἐνέπρησαν, Id est, *Congestas in forum debitorum syngraphas, quas claria appellant, omnes coaceruatas concremauerunt.* De quo igne Agesilaus Ephorus pronunciauit, nũquam se lucidiorem flammam, vel clarius lumen vidisse. Quod ipse meritò aiebat, quippe graui ære alieno demersus, ita ab eo liberabatur. Quibus autem iudiciis & apud quos iudices quælibet causa agenda capite sequenti dicemus. Atque hæc de actionibus.

Κλάρια quid sint, & quis vsus.

CAPVT VIII.

De Iudiciis.

IVdicia actionibus cõsentanea fuisse necesse est. Itaq; quod de actionib. monuimus, de his etiã intelligi volumus. Erãt enim consimiliter tũ iudicia pauca, tum etiã simpliciter exercebãtur.

Et causarũ quidem priuatarum ferè initio nulla iudicia: sicut nec pecunia vlla. Itaque Plutar. Lycurgo ait: δίκαι, ὡς εἰκὸς, ἐξέλιπον ἅμα τῷ νομίσματι. Neque enim controuersiis & litibus opus, vbi nihil quasi proprium. Sicut initio Lacedæmone ex institutione Lycurgi obtinebat. Sed tamẽ postea & iudicia inuecta, atq; ea ita inuicẽ distincta, vt aliæ causæ apud alios atq; alios iudices agerentur. Nã quarundam causarum iudices soli Reges, de quibusdã coram Senatu disceptabatur, alias ipsi Ephori iudicabant. Nec erant alij in aliis cõtrouersiis legitimi iudices.

Iudicia causarum priuatarum initio penè nulla.

Ratio.

Causarum aliæ atque aliæ apud varios iudices.

Ac primò quidem apud Reges disceptabatur de virginibus, quæ ἐπίκληροι Atheniensibus dictæ, quas & πατρούχους vocat Herodotus. Erat autem πατροῦχος seu ἐπίκληρος, ἡ ἐπὶ παντὶ τῷ κλήρῳ μόνη τρεφομένη, vt scribit Pollux lib. III. Id est, *virgo quæ hæres erat sola omnium paternorum bonorũ.* Talem aliquam virginem non desponsam à patre, quũ plures ex lege vxorẽ post obitũ eius peterẽt, peragebatur iudicium hoc apud Regem. Herodotus lib. VI. δικάζειν δὲ μούνους τοὺς βασιλέας τοσάδε μοῦνα· πατρούχου τε παρθένου πέρι,

De quibus causis apud Reges disceptaretur.

I De virginibus.

Ἐπίκληρος quæ dicta sit.

εἰς τὸν ἱκνέεται ἔχειν, ἢν μήπερ ὁ πατὴρ αὐτὴν ἐγγυήσῃ, Id eſt, *Soli Reges de his iudicium ferunt, de virgine ad quam tota hæreditas peruenit, cui conueniat eam vxorem habere, ſi pater nondum eam deſponderat.*

2. Adoptiones ſeu arrogationes.

Deinde adoptiones ſeu arrogationes apud Regem etiam fiebant. Nam ei haud dubiè cauſæ erant probandæ adoptionum, quas temerè fieri non volebant. Herodotus eodem loci: ἤν τις θετὸν παῖδα ποιέεσθαι ἐθέλῃ, βασιλήων ἐναντίον ποιέεσθαι, Id eſt, *Si quis ſibi filium adoptiuum facere vellet, vt id coram Rege faceret.* Hæc igitur, quas legis actiones vocant, apud Regem peragebantur.

3. Viarum publicarũ iudicia.

Addit deinde & Herodotus, & viarum publicarum iudicia ad Regem pertinuiſſe; quod ita intelligẽdum videtur, ac ſi ipſius Regis fuerit decernere, à quibus eſſent viæ reparandæ, quum conueniri de iis non poterat. Quod fortaſſis, qui agros vicinos haberẽt, vias etiam publicas, quę ipſorũ vſibus pręcipuè ſeruiebãt, reficere oporteret. Hæc itaque ſoli Reges per ſe diiudicabant.

Quæ cauſæ à Senatu iudicarentur.

1. Cauſæ capitales. Cauſa iudiciorum capitalium in dies complures proferebatur.

Ad Senatus verò officium ſpectabat, vt de cauſis capitalibus iudicaret. Itaque Xenophon ait; τοὺς γέροντας κυρίους τοῦ περὶ τῆς ψυχῆς ἀγῶνος. In his autem iudiciis hoc peculiare, vt cauſa ſemper in dies complures ampliaretur & proferretur, nec ſtatim iudicium abſolueretur, vt ex Thucydidę verbis præcedente capite adductis intelligi poteſt. Quò reſpexit & Plato Apologia Socratis, vbi ait quibuſdam legem eſſe, περὶ θανάτου μὴ μίαν μόνον ἡμέραν κρίνειν, ἀλλὰ πολλάς.

Accuſatus in reatu manebat, etſi non conuictus. Ratio huius inſtituti.

Deinde vt in reatu, nihilominus qui accuſatus erat, maneret, etſi accuſator minus probârat, quòd intenderat. Cuius cauſæ redduntur apophthegmate quodam Anaxandridæ. Nam interrogatus is, quum de vita anquiritur iudicio, cur cauſa à Senioribus per complures dies diſceptetur, & ſi contingit aliquem iudicium euadere, nihilominus reus maneat? Reſpondit: plures dies iudicio impendi, quod in mortis ſententia error admiſſus, non poſſet emendari. Interim tamen reum legibus teneri, quod ea lege permiſſum rectius aliquid de eo decernere. Quibus verbis quod ait errorem admiſſum non potuiſſe emendari, id eò pertinet, quia Lacedæmonij quæ ſemel decreuerant tuebantur, ſicut ait Plutarchus. Itaque & meritò differebatur iudicium in cauſa capitali, iuxta præclaram illam Satyrici ſententiam.

Nulla

Nulla vnquam de morte hominis cunctatio longa est.

Porro iudices priuatarum controuersiarum erant Ephori ipsi. Quæ & vna causa videtur, cur instituti initio Ephori, vt supra disseruimus. Huc facit quod est apophthegmate Eurycratidæ apud Plutarchum. Nam interrogatus Eurycratidas, cur de contractibus Ephori quotidie ius dicerent, Respondit: vt etiam in hostico nobis inuicem credamus. Ad hunc itaque modum antiquitus vt videtur distincta iudicia.

Causarum priuatarũ iudices Ephori.

Cæterum si de Regibus iudicandum esset (nam & ij legibus iudiciisque subiecti) requirebatur solemnitas maior, & iudices erant legitimi omnes hi quos commemorauimus. Nam Rex ex altera familia præsidebat, & senatus eò quoque conueniebat, atque Ephoris simul suus locus in hoc iudicio erat. Ita enim Pausanias Laconicis: βασιλεῖ τῷ Λακεδαιμονίων δικαστήριον ἐκάθιζον, οἵ τε ὀνομαζόμενοι γέροντες ὀκτὼ καὶ εἴκοσι ὄντες ἀριθμόν, καὶ ἡ τῶν ἐφόρων ἀρχή· σὺν δὲ τοῖς αὐτοῖς καὶ ὁ τῆς οἰκίας βασιλεὺς τῆς ἑτέρας, Id est, de *Rege Lacedæmoniorum, iudicium ita constituebatur, vt considerent qui seniores appellantur, duo triginta numero: Atque vna Ephororum magistratus cumque ipsis Rex alterius familiæ.* Ac ita in Pausaniæ Regis accusatione comparatum fuisse iudicium, testatur qui iam à nobis nominatus est auctor, quum Agis alterius familiæ Rex erat. Ac nisi hoc modo de Rege iudicium factum esset, non erat id ordinarium vel legitimum. Itaque à tali iudicio, vt puta si vel minus legitimi fuissent iudices, vel non satis æquum ab ipsis esset decretum, videtur ad populum fuisse prouocatio volenti. Nam sic in causa Agidis factum, quum Ephori eum sua auctoritate per vim in carcerem indemnatum abriperent ad supplicium. παρῆσαν (inquit Plutarchus) ἥ τε μήτηρ ἡ τοῦ Ἄγιδος, καὶ ἡ μάμμη, βοῶσαι καὶ δεόμεναι, τὸν βασιλέα τῶν Σπαρτιατῶν λόγου καὶ κρίσεως τυχεῖν ἐν τοῖς πολίταις, Id est, *Aderant Agidis & mater & auia clamantes & precantes, vt Rex Lacedæmoniorum ad populum audiretur, & causam ageret.* Itaque aliter iustè ac legitimè damnari non potuisse videtur, nisi auditus apud populum, quum postulasset.

Reges iudiciis subiecti: & quæ de iis iudicandis solennitas.

Prouocatio ad populũ in iudicio de Regibus.

Fiebant autem iudicia suffragiis, vti patet ex iudicio Pausaniæ, quo iudices in duas partes diuisi, quorum vna pars, quæ erat quatuordecim Seniorum cum Rege alterius familię, Pausaniam

Iudicia de Regibus suffragiis fiebant.

Regem condemnarat: Altera pars, vbi item quatuordecim Seniores & quinque Ephori, eum absoluerat. Quare & tum liberatus Pausanias. Atque ita de aliis negotiis etiam in Senatu per suffragia semper statuere moris erat. Quod docet nos Plutarchus, vbi de Rhetra Agidis agit, quam scribit initio à Senatu reiectam, quum vno suffragio qui eam abrogarent, superarent. Ac talis quidem antiquitus iudiciorum ratio.

Ephori iudiciorum potestatem sibi vindicarunt.

Non stetere tamen hoc modo iudicia, sed corrupta postea & peruersa, vindicantibus sibi Ephoris omnem eorum atque aliorum in Repub potestatem. Itaq; Aristoteles ait, quod Ephori κρίσεών εἰσι μεγάλων κύριοι ὄντες οἱ τυχόντες, Id est, *quod dominarentur in summis iudiciis, quum essent homines vulgares.* Quare & improbat hoc, quod essent αὐτογνώμονες, ac quod suo arbitratu sententiam proferrent, consultiusque ac vtilius fore existimat, si secundum scriptas leges iudicassent. Quod haud dubiè verum, sicut & initio Rhetoricorum idem auctor disserit. Atq; hac de causa fuerunt multa certamina Regibus & Senatui contra Ephoros, propter istam iudiciorum peruersionem & mutationem, vt & Reges vitæ periculum adiret, & Ephori etiam necati sint. Quorum hoc factum esse Agide Rege, illud Cleomene Imperante, scribit Plutarchus in eorum vita. Quod & in multis aliis Rebuspub. contigit. Cuius ne longa exempla petamus, Respub. Romana satis nobis documento esse poterit. Et huiusmodi ordinaria iudicia.

Certamina Regum & Senatus cõtra Ephoros de iudiciorum vsurpatione.

Iudiciorum priuatorum alia forma per electos arbitros.

Postea autem & vsitatũ reperio, vt arbitrio bonorum virorũ multæ controuersiæ disceptarentur, quum inter se amici iudiciorum aleam periclitari nolentes, virum bonum eligerent, cuius fidei causam communem committerent. In quibus iudiciis videtur moris, vt in templis arbitrium perageretur, & sacramento adigerentur quorum erat controuersia, staturos se iudicio. Nam ita scribit Plutarchus Apophthegmatis, Archidamum arbitrum à duobus sumtum, quum adductis iis in templum Mineruæ Chaciæci, sacramento vtrunque obstrinxisset, staturos eius sententiæ, pronunciasse ipsos non prius templo excessuros, quam quæ ipsis intercederent, dimisissent. Hęc in vniuersum de iudiciis.

CAPVT

CAPVT IX.

De præmiis seu honoribus.

EXplicatis iudiciis, sequũtur præmia & pœnæ. Itaq; de iis iam tandem dicendum. Nam hęc potissimum in iudiciis spectantur, idq; in primis agitur, vt benemeriti præmiis, mali suppliciis afficiantur. Sed de præmiis prius agamus, quod ea locum mereantur priorem, vtpote digniora, & Reipub. optabiliora.

Fuerunt autem præmia Lacedæmoniis vsitata, vt plurimum in tribuendis honoribus sita, quos ita conferebant in quosuis (Nam de Regum & magistratuum honoribus suis locis à nobis dictũ) vt nulli merenti sint denegata, sine respectu generis & fortunarum. Etsi nõ admodum hîc benigni & prodigi fuerint, si ad alias gentes comparentur, sed multò iis restrictiores. Nam quod Theopompus Pyliis scripsit; mediocres honores tempore augeri, nimios aboleri, ea verò quasi publica videtur fuisse vox Lacedæmoniorum, atq; ex eorum institutis & moribus prolata.

Præmia Lacedæmoniis vsitata, vt plurimum honores.

Fuit autem in honoribus hæc diuersitas, vt aliter ciues siue in viuis essent, siue iam mortui ornarentur: aliter exteri, vt iam ordine explanabimus, facto initio ab iis honoribus qui viuentibus habiti sunt.

In honoribus diuersitas, viuorum aut mortuorũ.

In primis itaq; is quasi publicus honos erat, vt quum aliquem ab insigni virtute commendarent, virum Diuinum vocarẽt. Sic enim Plato in Menone: οἱ λάκωνες ὅταν τινα ἐγκωμιάζωσιν ἀγαθὸν ἄνδρα, θεῖος ἀνήρ, φασιν, οὗτος, Id est, *Lacedæmonij quum laudibus efferre volunt bonum virum, Diuinus, inquiunt, hic vir est.* Quẽ honorẽ ita tamen tribuerunt, vt nec idcirco inter deos facilè quenquam retulerint. Notum enim quod Alexandri magni legato responderit Damis, quũ peteret inter Deos referri: Ait enim, concedimus Alexandro, vt si velit Deus esse, vocetur Deus. Itaq; hic honos rarus erat, vtpote quod Spartę multi pręstãtes essent viri, nec facilè vnus reliquos antecelluerit. Sicut mater Brasidę Argileonis Thracibus eum cõmendantibus, nullumq; alium talem esse ferentibus, Respondens, Erratis, inquit, hospites: Vir egregius fuit Brasidas, sed multos eo pręstãtiores habet Sparta. Heroas tamen multos ex antiqua memoria celebrabant, quorum non paucos commemorat Pausanias.

Publicus honos, viuentibus factus.

1. Diuini viri titul.

2. Allectio in numerũ trecentorũ.

Deinde & magnus is honos, quum quis in numerum trecentorum, qui dicti ſunt, allegeretur; ſicut & præclarum inde honorificè dimitti. Itaque Plutarchus Lycurgo & apophthegm. de huius ordinis ingreſſu ait; ταύτῃ ἐν τῇ πόλει πρεσβεύουσα τιμὴ τῇ τάξει ἦν, Id eſt, *hic primus ordo honorum erat in ciuitate.* Quod non

Ratio huius honoris.

immeritò ita habebat, ſiquidem in hunc ordinem cooptari, perinde erat, quaſi publico iudicio inter viros, qui boni & ſtrenui haberentur cenſeri. Qui generoſis animis & veræ laudis cupidis non exiguus honos. Sicuti Phæbidas, quum quidam diceret pugnam Leuctricam manifeſtaturam, qui vir bonus eſſet: Magni, inquit, æſtimanda talis dies. Ac fuit is honos tanquam gradus ad declarandum Reipub. ſtudium & virtutem. Quare nec iſtum ordinem niſi optimi quíque petebant, ex quibus electio fiebat.

λογάδες qui dicti. Ex eodem numero honorifica dimiſsio. Ἀγαθοεργοὶ qui dicti.

vnde λογάδες dicti ab Herodoto, vt narratio illa indicat, cuius antea meminimus. Ac ex eodem ordine denuo demitti (vt dixi) itidem magni honoris loco erat, ſicut & nomen oſtendit, quo emeriti afficiebantur. Dicti enim ſunt ἀγαθοεργοὶ quaſi benemeriti & benefici. Quo nomine quinos quotannis, qui prouectiores ætatis ex eorum numero egreſſi fuerãt, appellare moris erat. Herodotus lib. I. οἱ Ἀγαθοεργοὶ εἰσὶ τῶν ἀστῶν ἐξιόντες ἐκ τῶν ἱππέων αἰεὶ οἱ πρεσβύτατοι, πέντε ἔτεος ἑκάστου. Quod ex hoc loco ſumtum refert etiam Heſychius, cuius verba aliâs adduximus.

3. Aſſurrectio & loci ceſsio in cõuentibus.

Tertio & is inſignis honos, quo ipſam ætatem ſenilem, & Senes quoſuis etiam publicè in conuentibus proſequebantur, aſſurgendo iis, & loco cedendo, ſicut ſupra indicauimus: vt rectè ille dixerit, qui aiebat pulcerrimum Spartæ conſeneſcere. Qui quidem honos vſque adeò Lacedæmoniis vſitatus, vt eum nec

Senis cuiuſdam in Olympico certamine à Spartanis honorati, apophthegma.

apud exteros negligerent. Itaque quum Senex quidam Olympiæ certamen ſpectare cupiens, ſedem non inueniret, ac multa loca obiret, à nemine autem admiſſus, contumeliis inſuper dicteriiſque exagitaretur: Tum eo ad Lacedæmonios veniente, omnes pueri aſſurrexerunt, multíque viri loco ceſſerunt: Quod factum Græcis vniuerſis plauſu approbantibus, ſummíſque laudibus vehentibus, Senex iſte, *Proh*, inquit, *Calamitatem*: *Norunt omnes Græci quod ſit honeſtum, ſed eo vtuntur ſoli Spartani.* Cuius non diſſimile eſt, quod aiunt Athenis contigiſſe in Panathenæis. vt

ſcribit

ſcribit Plutarchus, & teſtatur etiam Valerius Maximus.

Quartò Proedria, ſeu primus conſeſſus in conuentibus publicis, præclari honoris loco etiam ponebatur. Nam tametſi locum viro, non virum loco cohoneſtari verum ſit: tamen in Choro certantium non vſquequaque honorificum apud eos erat, vltimo loco ſtatui, ſicut ex apophthegmate Damonidæ patet, quãuis is nihil ſibi eo decedere iudicauit. Nam quum vltimo loco in Choro cõſtitueretur, ab eo qui chorum inſtituebat, vt ignominiam eam elueret, Laudo te, inquit, Chorage, qui rationem inueneris, qua hunc quoque locum alioqui ignominioſum, cohoneſtares. Atque hic quidem honos Proedriæ. Præ exteris omnibus apud Lacedæmonios, Decelenſibus eſt habitus, vt præterquam quod immunitate gauderent, etiam digniore loco apud eos ſederent, ſicut Herodotus ſcribit lib. vltimo. Qui oſtendit hoc eis tributum, quod Tyndaridas Helenam quærentes ad Aphidnas deduxiſſent, quas eis Titacus quidam indigena prodiderit. Quo nomine beneficij memores Lacedæmonij, tum hoc Decelenſibus habuerunt honoris, tum verò Deceleæ pepercerunt, quum poſtea Atticam popularentur.

4. Proedria in conuentibus publicis.

Decelenſes apud Lacedæmonios honore proedriæ cohoneſtati.

Quinto, Loro vel cingulo donari & religari, etiam videtur præmium quoddam fuiſſe victoriarum in certaminibus. Vocabantur autem Lacedæmoniis hæc lora *βειέλοπες*. Ita enim Heſychius: Βειέλοπες ἱμάντες, οἷς ἀναδοῦσι Λακεδαιμόνιοι τοὺς νικηφόρους, Id eſt, *Bælopes ſunt lora quibus Lacedæmonij victores religant*, ſeu *ornãt*. Apud Suidam autem ſimpliciter exponuntur Βειέλοπες οἱ λῶροι.

5. Lori vel cinguli donatio.

Βειέλοπες quid ſint.

Sextò fuerunt & coronæ inſignia præmia rerum bene geſtarum, vt & apud alias gentes. Atque hæ quidem apud Lacedæmonios, quæ ſummæ dignationis erant, Oleaginæ fiebant. Tali corona donatum Eurybiadem à Lacedæmoniis ſcribit Herodotus lib. VIII. & Plutarchus Themiſtocle, tanquam primas rei bene geſtæ ei tribuentibus, *ἀριστεῖα*, inquit, *μὲν ἔδοσαν* Εὐρυβιάδῃ *ἐλαίας στέφανον*. Qui honos coronarum & exteris communicatus, vt eodem loci ſcribit Herodotus de Themiſtocle, qui itidem corona oleagina ab Lacedæmoniis donatus. Atque hos reperio viuis ciuibus honores habitos.

6. Coronæ oleaginæ donatio.

Mortuos autem, iis quæ ſequuntur fere rationibus ornabant.

Mortui quibus honoribus afficerentur.

1. Statuæ in publico positæ.

Primò ſtatuas & effigies quibuſdam in publico ponebant ad perpetuam meritorum memoriam. Ita Polydorum Regem, tum aliis honoribus, tum effigie apud Oreſtis ſepulcrũ poſita honorarunt. Et ad aram Chalciæci duæ erant imagines Pauſaniæ, qui Perſas ad platæas vicit, ſtatuæ videlicet æreæ, vt ſcribit Thucyd. lib. 1. Atq; ad eundem modum Olympionicarum illuſtrium etiam Icones poſteris reliquerunt, vt Hetęmoclis & Euryleonidis fœminæ quæ bigis in olympicis vicit, & aliorum. Quin & ita etiam vates honorabant, vt Agian qui de victoria ad Ægos potamos Lyſandro vaticinatus fuerat.

2. Monumenta ſplẽdida etiam allatis è lõginquo reliquiis vel oſsibus.

Secundò ſepulcra & monumẽta ſplendidiora aliis etiam quibuſdam ſtatuebant, allatis quandoq; reliquiis, vel oſſibus ex locis longinquis: vti Oreſtis oſſa Tegea ſunt allata ex Oraculo, Et Leonidæ oſſa Spartam deportata ſunt quadraginta annis poſt pugnam ad Thermopylas. Atque huiuſmodi ſepulcra permulta fuere Spartæ, quorum quę ἡρῷα dicta ſeu Heroum monumenta, permulta enumerat Pauſanias, vt Lelegis, Cynortæ, Caſtorum, Pleuronis & aliorum. De Regum ſepulcris quæ etiam diſcreta diuerſis vicis, ad memoriam exſtabant, ſuprà diximus. Huc pertinent Cenotaphia, ſeu honorarij tumuli alibi ſepultis erecti, vt Braſidæ & aliorum. Atque huc refero etiam Cippos, quibus nomina & res geſtæ incidebãtur: vt Pila in qua inciſa nomina cum paternis nominibus eorum, qui Perſarum impetum ad Thermopylas ſuſtinuerunt, vt eſt apud Pauſaniam. De aliis autem inſcriptionibus ſepulcrorum ſuo loco diximus.

3. Templa erecta.

Tertiò templa quoque in quorundam honorem erigebant, præſertim eorum quos ſupra hominum ſortem euehere volebant. Ita enim Lycurgo templum cõſecratum, vt ſuprà diximus ex Plutarcho, quod retulit etiam Pauſanias. Qui & celebrat aliud templum Maronis & Alphei, quorum virtus in prælio ad Thermopylas poſt Leonidam maximè enituit. Sicut Hippoſthenis cuiuſdam templum idem auctor commemorat, qui multas de lucta palmas tulit, quod Oraculo monitu dicatum ſcribit, quemadmodum etiam Talthybij & alia.

4. Feſti dies conſecrati.

Præter hos, exhibiti ſunt aliquibus noui & inſoliti quidam honores, vt feſti dies quidam Lycurgo conſecrati. Item Orationes

nes

nes quæ quotannis in laudem Leonidæ & Pausaniæ ad sepulcra eorum habebantur, ac ludi in quibus soli certandi locus Lacedæmoniis. Sed hæc paucorum erant, vt dixi, nec aliorum quam iam commemoraui.

5. *Orationes annuæ & ludi.*

Porro extraneis quibusdam & peregrinis, etsi iis parum ex instituto veteri benigni: tamen honores etiam præstiterunt eximios, eosque partim augustiores, partim cum ciuibus æquos. Nam Phliasiis, quod in fide constanter permansissent, quum Spartam venerant, bouem hospitalis muneris loco miserunt, vt scribit Xenophon lib. VII. Hellenicôn. Et Themistocles ita honoratus, vt curru omnium qui Spartæ erant splendidissimo donatum, trecenti qui equites dicti honoris ergo, ad fines Tegeaticos in Arcadiam deducerent. Qui honos huic soli contigit, vt testatur Herodotus lib. VIII. & Plutarchus Themistocle. neque vllis aliis, nedum ciuibus tributus. Sed statuæ & monumenta vtrisque ciuibus & exteris, communia. Nam & exteros iis ornarunt admiratione virtutis, & meritis magnis impulsi. Erant enim statuæ Lacedæmone plurium Ducum Persarum, tum & Mardonij Gobryæ filij ex candido lapide: itémque Artemisiæ Cariæ Reginæ, & alia. Sicut & monumenta quorundam exterorum, & tumulos honorarios apud se extare voluerunt, vt Thesei patris & Hippolyti filij Atheniensium, nec non Aulonis patris & Tlesimenis filij Arcadum, item Epimenidæ Cretensis, Iamidarum Eleorum & aliorum. Atque hæc ferè sunt, quę de præmiis seu honoribus habuimus.

Peregrini etiam habiti honores.

CAPVT X.

De Pœnis.

QVæ in Repub. finem rebus omnibus imponere solent, pœnæ & supplicia, ea nobis etiam librum hunc claudēt. Nam quia hæc extrema remedia quæ tentantur, nec vlterius aliquid rebus iudicatis quæri possit, quam vt pœnis exigendis eorum fiat executio, rectè ad calcem reiecta harum explicatione, in ea nobis conquiescendum.

Erant itaque Lacedæmoniis, quamuis ij in pœnis præ aliis seueriores & rigidiores essent, non alia exquisita pœnarum gene-

Pœnarum genera sex recepta apud Lacedæmonios.

ra recepta, quam quę passim in vsu, videlicet hęc sex, Damnum, Vincula, Verbera, Ignominia, Exilium & Mors. Nam de talione nihil apud eos statutum, sicut & seruitus nulli Spartano irrogabatur; sed tantum iure gentium victis supplicium erat. De illis sex igitur paucis separatim verba faciamus, quamuis eorum alia aliis adiuncta.

I. Damnū.

Primo autem quantum ad Damna attinet, sub eorum nomine accipienda mulcta pecuniaria. Quæ eò minus initio vsitata, quod non essent opes & pecuniæ, vnde eam luerent. Postea tamen & hæc pœna in quibusdam delictis vindicandis adhibita, sed arbitraria tamen pro ipsius delicti ratione, non stata aliqua & legitima. Ephori enim multam pecuniariam statuebant, pro vt enormitas sceleris exigeret, & damni compensatio requireret, vnde αὐτογνώμονες Aristoteli dicti, vt supra meminimus. Atque hac quidem leuissima pœna defungebantur damnati. Ita multatum Archidamum ob exiguam vxorem ductam, scribit Plutarchus Agesilao, vt & multi alij. Huic verò multæ si non esset satisfactum, restabat exilium. Sic enim Timbro damnatus ab Ephoris, accusantibus eum sociis, quod militibus spoliandi licentiam concessisset, quum multam soluere non posset, in exilium abiit. Nam ita accipio quod apud Xenophontem lib. III. Hellenicôn de eo scribitur, ζημιωθεὶς ἔφυγε. Ζημία enim propriè de multa pecuniaria intelligēda, etsi, vt Pollux annotat, aliquando ad corporalem pœnam refertur. Deinde ad damna pertinet etiam illa pœna, qua magistratus munus quibusdā abrogatum, quibus & vetitum exinde alium vllum gerere. Sicut puniti qui capti fuerāt in insula Sphacteria, quod arma tradidissent, quamuis postea restituti, vt scribit Thucydides lib. v. Nec dissimilis pœna Regni abiudicatio, quæ Regibus quibusdā irrogata, propter ea quæ in Rempub. visi sunt delinquere. Qua ratione Leonidam, quod aduersatus fuisset Rhetrę Agidis, & liberos ex alienigena suscepisset, iudicio quo obseruando ex cœlo in Reges statui solet, Ephori damnarunt. De qua historia legatur Plutarchus Agide. Sed huc & pœna ea, quæ ius emendi & vendendi quibusdam ademtum, videtur referri posse. Quamuis Thucydides tum hanc, tum alteram de abrogatione magistratus ad ἀτιμίαν

Ephori cur αὐτογνώμονες ab Aristot. dicti.

Multæ nō satisfacienti restabat exilium.

ζημία quid propriè.

Ad damnum pertinet, Magistratus abdicatio.

Ad damnum etiam pertinuit, ademtum ius emendi & vendendi.

τιμίαν seu ignominiam refert. Sed quandoquidem ea in omnibus pœnis quodammodo inest, atque hæc de qua iam diximus plus continet, distinguere eas ita nobis visum est.

2. Genus pœnarum vincula.

In secundo genere pœnarum sunt vincula, ad quæ & carcerem refero. Inuenio autem tum collum, tum manus vinculis circumdari solitas, nec dubito quin & pedes. Xenophon κλοιῷ Cinadonem & socios coniurationis conuictos & confessos, circa collum & manus religatos fuisse narrat. Ita enim scribit lib. III. Hellenicôn; δεδεμένος (inquit) καὶ τὼ χεῖρε καὶ τὸν τράχηλον ἐν κλοιῷ, καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ. Exponitur autem κλοιὸς ab Hesychio, περιτραχήλιος δεσμὸς, κολλάριον, ἤτοι μανιάκης. Latinè autem ab auctore Gloss. redditur Boia & Eculeum. Carcer qui Spartanis fuerit vnum tantum obseruaui, cuius crebra apud scriptores mentio. Dicebatur is proprio apud Lacedæmonios nomine καιάδας. De quo scribit Thucydides lib. I. solere maleficos eo detrudi. Ita enim de Pausania ait, αὐτὸν ἐμέλλησαν μὲν ἐς τὸν καιάδαν, οὗπερ τοὺς κακούργους ἐμβάλλειν εἰώθησαν. Ad quem locum Thucydidæ Scholiastes Græcus Cæadam describens annotat; τόπος ὁ καιάδας ὀρυγμένος ἐν Λακωνικῇ, ὅπου τοὺς κακούργους εἰώθασι ῥίπτειν. Idem cum Thucydide testatur Pausanias Messenicis ita scribens: ἐμβάλλουσι δὲ ἐνταῦθα, οὓς ἂν ἐπὶ μεγίστοις τιμωρῶνται. Et luculentius adhuc Strabo lib. VIII. vbi & nominis rationem reddit his verbis: οἱ ἀπὸ τῶν σεισμῶν ῥωχμοὶ καιέτοι λέγονται, καὶ καιάδας δεσμωτήριον ἐντεῦθεν, τὸ παρὰ Λακεδαιμονίοις σπήλαιόν τι, Id est, *Rupturæ quas terræmotus efficiunt Cæeti appellantur: vnde apud Lacedæmonios Cæadas antrum quoddam, quo pro carcere vtebantur.* Ac multi alij huius meminerunt.

Carcer qui Lacedæmonus dictus καιάδας.

3. Genus pœnarum Verbera, quorum species. Simplex verberatio. Morsus pollicis. Flagellatio.

Tertio loco in pœnis Verbera statuimus, quibus comprehenduntur quæcunque corpori infligebantur, modò citra mortis supplicium consisterent. Et quidem simpliciter verberatos inuenio, qui corporis mole crassiore erant, quam conueniebat, qua de re suprà ex Æliano aliquid diximus. Deinde erat & morsus pollicis vsitatus, quæ erat pœna inertis & ignaui respõsi redditi à pueris. Quam pœnam Iren sumebat de iis qui commeruerant, vt scribit Plutarchus vita Lycurgi. Tum & μαστίγωσις seu flagellatio quædam apud Lacedæmonios erat, quæ videtur vsi-

Κέντησις ſtimulatio.

tata fuiſſe agendo damnatos per vrbem. Vt ex loco ſequente Xenophontis demonſtrabo. Sed & κέντησις punctio ſeu ſtimulatio quædam apud ipſos recepta fuit, qua etiam ſicut flagellatione. qui per vrbem agebantur, ſtimulati ſunt. Vt de Cinadone ſcribit Xenophon lib. III. Hellenicôn, ita inquiens: μαστιγούμενος καὶ κεντούμενος αὐτός τε καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ κατὰ τὴν πόλιν περιήγοντο. Sed referri & huc poſſe videntur tormenta, quibus Lacedæmonij ad extorquendam rei veritatem, ſicut alij vſi ſunt. In quibus tamen magna ipſis, vt in omnibus, propoſiti conſtantia, ſicut teſtatur Apophthegma illud Ageſilai. Nam malefico quodam conſtanter tormenta perpetiente, quum id audiſſet Ageſilaus, Quam valde, ait, malus hic homo eſt, in res malas ac turpes tolerantiam ac perſeuerantiam impendens.

4. Genus pœnarum, Ignominia.

Quarto ignominiam vſurpant etiam pro pœna, ac quidem omnium grauiſſima, quod generoſis ipſorum animis nihil aſperius, quam cum dedecore viuere. Id quod teſtatur Archidamus apud Iſocratem, qui ait, hoc in primis ad Rempub. facere; μηδὲν οὕτω δεινὸν νομίζειν, ὡς τὸ κακῶς ἀκούειν ὑπὸ τῶν πολιτῶν, Id eſt, *vt nihil magis metuatur, quam malè audire apud ciues.* Quam notam Lacedæmonios præ omnibus maximè ait reformidaſſe. Ac fuerunt plerumque cum ignominia aliæ pœnæ adiunctæ, quibus ea adaugebatur.

Ignominia præcipua.

Præcipua tamen ignominiæ pœna fuit ea, qua quidam nudi cogebantur circa Brumam forum obire, ac circulãtes cantilenam in ſe compoſitam concinere, teſtificantes meritò ſe puniri, quod non paruiſſent legibus. Qui & arcebantur ſpectaculis publicis virginum nudarum certantium, honoriſque inſuper & obſeruantiæ expertes erant, quæ Senibus præſtabatur. Qua pœna afficiebãtur celibes, vt ſupra retulimus ex Plutarcho. Quamuis idem in inſtitutis Laconicis auctor eſt, eandem cantilenam adoleſcentes in ſe ceciniſſe aram circumeuntes, quum in delicto quopiam eſſent deprehenſi.

Aliæ ignominiæ ſpecies

Altera ignominia erat hac nihilo inferior, quæ in his ſita, vt omnibus honoribus arcerentur, vxorem alicui ſuam collocare, aut ab alio aliquam accipere non liceret, ac præterea pulſandi eos cuiuis obuio ius eſſet, illíque id tolerarent ſqualidi & demiſſi commeantes in lęnis pannoſis, haberéntque barbam partim raſam, partim promiſſam. Atque hac igno-

ignominia notati, qui τρέσαντες ipſis dicti, quaſi *trepidantes* vel *bello fugientes*, vt ſcribit Plutarchus Ageſilao. Tertia non multo huic diſſimilis ignominia, εἰς τοὺς κακοὺς ſeu *prauos & ignauos*, qui ita Spartæ contemti & ſpreti erant, vt nemo eos in contubernium admitteret, vel cum eis ſe exerceret. Ac in pilæ ludo ad neutram partem aſſumerentur, itidem in choris vt ad abiecta loca reiicerentur. Sed & quod in via iunioribus cedendum ipſis fuit iiſque aſſurgendum. Quódque maximum erat, virgines domi alere neceſſe habebant, à quibus in ius fortitudinis nomine vocarentur, nec liceret domum ſine virginibus eſſe abſque multa, neque item vt ἀνεγκλήτοις, Id eſt, *Integræ famæ homines* imitari liceret. De qua re Xenophon lib. de Repub. Lacedæmoniorum. Poſtremo nec leuis ea ignominia, quum iubebantur aliqui à magiſtratibus otioſi cum ſcuto in publico ſtare. Quæ pœna legitima erat in ordinis deſertores. Xenophon lib. I V. Hellenicon, vbi de Dercyllida retulit, quod accuſante Pharnabazo iuſſus fuiſſet à Lyſandro cum ſcuto ſtare, poſtea addit: ὃ δοκεῖ κηλὶς εἶναι τοῖς σπουδαίοις τῶν λακεδαιμονίων. ἀταξίας γὰρ ζημίωμα ἐστί. Hæc igitur ſunt quæ grauiſſimam continebant ignominiam. Nam de aliis vt de prohibitis commerciis ſeu iure emendi & vendendi. Item de circumductione per vrbem cum boia circa collum, ſupra diximus, locis vt exiſtimamus commodioribus.

Quinto numerauimus inter pœnas Exilium, quod verius tamen Spartæ quaſi pœnę effugium, quam pœna. Nam id plerumque voluntarium fuit, & qui ſoluere multam non potuerunt, aut qui ignominiam vel mortem declinare voluerunt, ſæpè ſponte exulatum abierunt, cuius crebra exempla. Erat alioquin hæc etiam pœna legitima in quoſuis delinquentes Reges & alios, quorum pauci reſtituti, multò plures in exilio vſque ad mortem degebant. Quorum tamen ea æquanimitas, vt non idcirco in exilio degẽtes, hoſtili in patriam animo eſſent, ſed legibus hoc tribuentes earum vim & poteſtatem reuererentur. Sicut Demaratus etiam ſui exilij cauſam reddidit. Nam quærenti, cur Rex quum eſſet, Sparta exularet, Reſpondit: Quia maiore vi ſunt leges ciuitatis, ſcilicet quam Reges. Et Pauſanias quum Tegeæ exul Lacedæmonios commendaret, & quidam diceret, cur ergo

5. Genus pœnarum. Exilium.

non mansisti Spartæ, sed solum vertisti? Respondit: Quia ne medici quidem apud sanos, sed apud ægrotos solent versari. Erat autem exilij pœna aliquatenus diuersa, aliàsque mitior, aliàs grauior. Nam aliqui Laconica tantum excedere iubebātur, quibus apud socios degere & commorari ius erat: aliis maius supplicium commeritis, ne apud eos quidem degere fas, quos idcirco persequebantur dedi petentes, donec Græcia relicta longius ad hostes commearent. Cæterum in exilij pœna hoc peculiare animaduerto, vt ea vindicaretur cædes inuolūtaria. Sic Dracontium scribit Xenophon lib. IV. Anabaseos Cyri, puerum etiamnum in exilium actum, quod cædem inuoluntariam patrasset. Quamuis Thucydides lib. V. auctor, Aristoclem & Hipponoidam Polemarchos ea quoque pœna damnatos, *δόξαντας μαλακισθῆναι, quod timidi & molles visi.*

Exilij pœna diuersa.

Porro vltimo inter pœnarum genera mors nobis collocata. Quæ meritò extremum ac summum supplicium, quamuis Lacedęmoniis ex omnibus pœnis ea minus fuerit formidabilis, sicut testatus Thectamenes Spartanus. Is enim quum Ephororum iudicio addictus fuisset morti, subridens abibat. Quodam itaque eorum, qui vnà aderant, rogante an ne Spartæ leges contemneret, nequaquam respondit: sed lætor hanc mihi irrogatam esse multam, ad quam soluendum neque mutuò, neque fœnore aliquid sumere necesse. Cicero Tuscul. I. & Plutarchus apophtheg. Erat autem mortis genus vnicum hoc vsitatū, quod nos obseruauimus, videlicet strangulatio, qua collo in laqueum inserto, anima damnati elidebatur, vt patet ex supplicio Agidis, quem scribit Plutarchus in ipsius vita & apophthegmatis, spontè laqueo collum præbuisse: *παρέδωκε τῷ βρόχῳ τὸν τράχηλον ἑκουσίως* inquit. Sumebatur tale mortis supplicium apud Lacedęmonios non publicè in foro, vel extra vrbem, sed loco quodam in carcere, qui ipsorum idiotismo dictus est *Δεκάς*. Ita enim Plutarchus Agide: *Δεκὰς οἴκημα τῆς εἱρκτῆς ἐν ᾧ θανατοῦσι τοὺς καταδίκους ἀποπνίγοντες*, Id est, Decas locus in carcere, vbi morte afficiunt damnatos strangulantes seu suffocantes. Fieri autem solebat noctu, non interdiu, vt mortis supplicium exequerentur. Quod exempla satis ostendunt, & disertè testatum reliquit Herodotus

6. Genus pœnarum. Mors.

Mortis genus strangulatio.

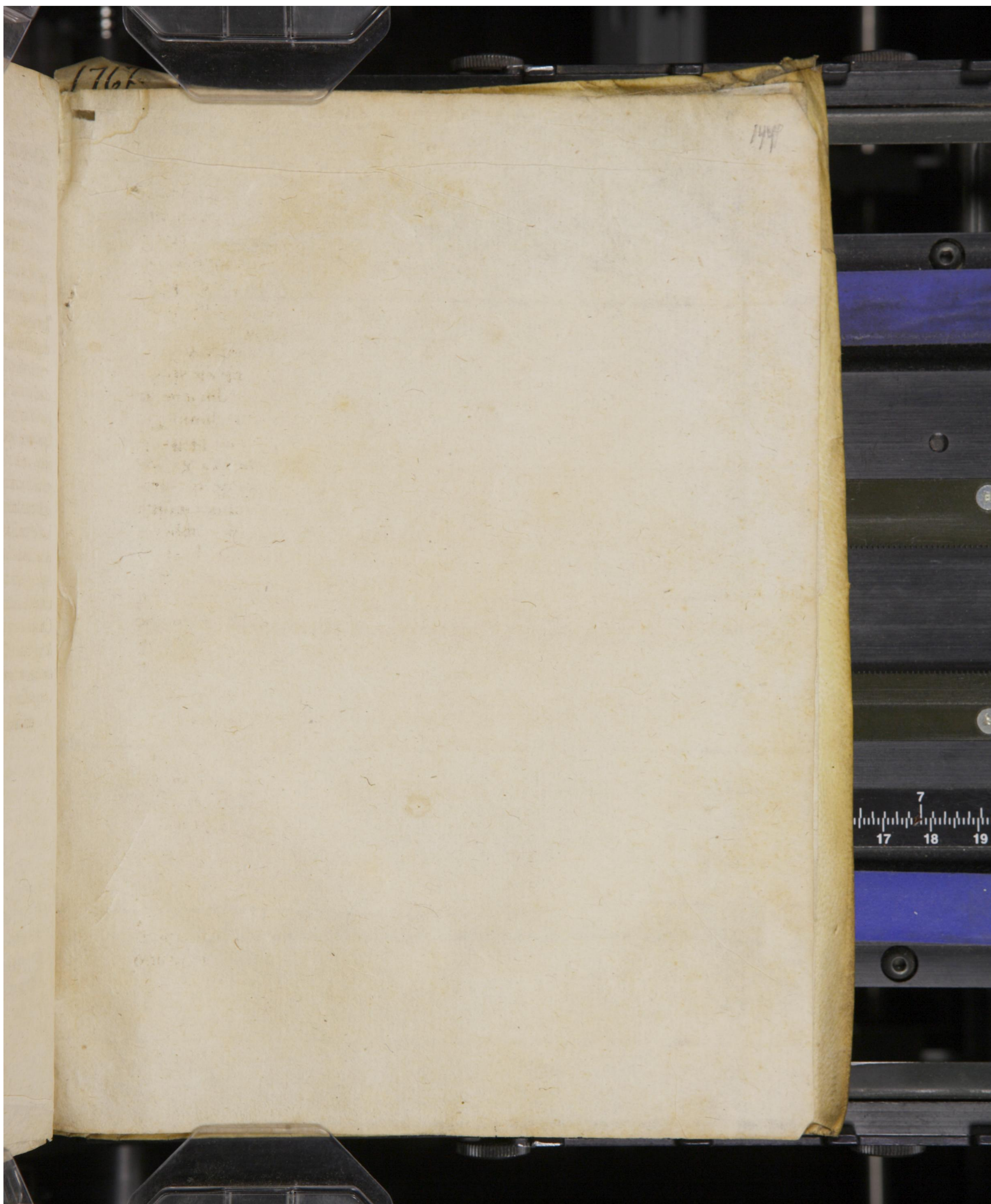
Locus in quo tale supplicium sumebatur.

Tempus supplicij.

rodotus lib. IV. ad hunc modum ſcribens: *κτείνουσι τοὺς ἂν κτείνωσι λακεδαιμόνιοι νυκτός· μεθ' ἡμέρην δὲ οὐδένα*, Id eſt, *Quicunque plectendi ſunt morte eos noctu plectũt, interdiu neminem.* Quod Valerius Maximus lib. IV. cap. VI. etiam veteris inſtituti fuiſſe apud Lacedæmonios teſtatur. Tandem cadauera carcere efferre etiam moris erat, vt ſepulturæ mandarentur. Nam tria illa cadauera Agidis, Archidamiæ auiæ, & Ageſiſtratæ matris, ſcribit Plutarchus poſt ſtrangulationem carcere exportata in magno publico metu, indignãtibus tamen ciuibus. Et Pauſanias templo extractus quum expiraſſet, humi conditus eſt, ídque loco quodam prope Cæadan, quod ſcholiaſtes Græcus annotat: vt exiſtimari poſſit, ſupplicio affectos, ſolitos ibi humari, loco minus honorato & à reliquorum ſepultura diuerſo. Quam Lacedæmoniorum humanitatẽ, vt & alia multa præclara inſtituta, quę iam rudi Minerua pro mediocritate noſtra expoſuimus, optandum eſſet Chriſtianas Reſpub. imitari, ne ſinerent mortuorum cadauera in aere librata ſuſpendi ad totius generis humani ludibrium. Sicut in aliis quibuſdam inclytis Rebuſpub. etiam hac tempeſtate moris eſt, ſupplicio defuncta cadauera terræ mandari. Quorum exemplo, itémque Lacedæmoniorum, diſcere poſſent haud dubiè multa Chriſtiani magiſtratus, quibus legum quarundam iniquitatem, & ſuppliciorum atrocitatem emendare liceret. Sed in hac iudiciorum corruptela, & ſuppliciorum diritate, qua noxij & innoxij paſſim in omnibus Rebuſpub. affliguntur, vix fortean emendatio ſperari poterit. Itaque Deo hæc cum aliis multis committamus.

Cadauera ſtrangulatorũ efferri ſolita.

FINIS.

2